

yenifikir

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal of Research and Studies

Yıl/Year: 4 Sayı/ Issue: 9 Temmuz-Aralık/ July-December 2012

ISSN: 1308-9412 www.yenifikirdergisi.com

Araştırma Görevlilerinin Değerleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki **Emine Önder, Ali Taş** / Osmanlıya Karşı Ayrımcı Hareketten Batıya Karşı Bağımsızlık ve Hâkimiyet Mücadelesine Arap Düşünce Hareketine Genel Bir Bakış **Mustafa Bryıklı** / Türkiye'de Opsiyon Sözleşmelerinin Kullanım Alanı ve Vergilendirilmesi **İbrahim Organ, Doğan Bozdoğan** / Mobbing Kavramının Birey ve Örgüt Açısından Önemi **Arzu Gürdoğan** / İşletme Bölümü İstatistik Dersini Alan Öğrencilerin Başarı Performansının Değerlendirilmesi **Halil Savaş** / Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler **Ali Türker, İsa Çelik** / Örgüt İçi İletişimin İş Gören Motivasyonuna Etkisi: Denizli'de Otel İşletmelerinde Bir Araştırma **Esin Barutçu, Esma Erçelik** / Güçlü Şirketlerin Yok Olmasına Neden Olan Alışkanlıklar ve Bunlardan Kaçınmanın Yolları **Çev: Celalettin Serinkan** / Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı **Ahmet Köç** / Türkiye'nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938) **Mustafa Bryıklı** / Kobi'lerin Kurumsallaşmasında KOSGEB Desteklerinin Rolü **Ahmet Çakır, İbrahim Aksel, Masoodul Hassan** / MUASIRLAŞMA MI MODERNLEŞME Mİ? Modernizme Ram Olan Modernleşme **Mesut Mezkit** / The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom: A Comparative Study **Metin AKTAŞ**

ÇEYREK ASIRLIK DENEYİM

İNGİLİZCE

FRANSIZCA

ALMANCA

RUSÇA

ÇİNCE

ARAPÇA

İSPANYOLCA

İTALYANCA

12-15 Kişilik Sınıflar

**Haftaiçi / Haftasonu
grupları**

ÜDS, KPDS, YDS, TOEFL

Ücretsiz Etüt İmkânı

Konuşma Sınıfları

**Yurtdışı Eğitim
Danışmanlığı**

Tercümanlık Hizmeti

**2,5 AYDA
MEB ONAYLI
SERTİFİKA**

AYDIN LİSAN KURSLARI
Ziraat Bankası Arka Sokağı
No:14 Kat:1 / AYDIN
Tel: 0 256 214 48 21
www.aydinlisanegitim.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ International Journal Of Academic Research And Studies

Yıl/Year: 4 • Sayı/ Issue: 9 • Temmuz-Aralık/ July-December 2012

ISSN:1308-9412

www.yenifikirdergisi.com

KURULUŞ TARİHİ : 26 NİSAN 2009
THE DATE of FOUNDATION : 26 April 2009

Yılda İki defa; 28 Temmuz-28 Aralık aylarında yayınlanır.
Publishing twice a year : 28th July - 28th December

Yayın Aralığı: 28 Temmuz 2012 - 28 Aralık 2012
Publishing Interval 28th July 2012 - 28th December 2012

SAHİBİ/OWNER
Gönül ŞAHİN MEZKİT

GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EXECUTIVE EDITOR
Mesut MEZKİT

EDİTÖR/ASSOCIATE /EDITOR
Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU

YAYIN KOORDİNATÖRÜ-YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Rabia ÇAKI

YAYIN KURULU BAŞKANI/ HEAD OF EDITORIAL BOARD
Mesut MEZKİT

- AKADEMİK DANIŞMAN/ ADVISORY OF ACADEMIC
DOÇ. Dr. CELEDDİN SERİNKAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD
Mesut MEZKİT
Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU
Rabia ÇAKI
Mükerrem KÜRÜM
Cengiz ALTINTAŞ
Davut TÜRKSEVER

YABANCI DİLLER KOMİSYONLARI / Council Of Foreign Languages

İNGİLİZCE/English

Şahin AKKAN (Başkan/Chief/Vorsitzender)

Hüsamettin Cumhuri ÇOK

Işın ÖZPEK

ALMANCA/German

Gönül ŞAHİN MEZKİT (Başkan-Yeminli Tercüman/Chief-Sworn

RUSÇA/Russia

Simay AKGENCE

FRANSIZCA/French

Prof Dr.Duran NEMUTLU

Meltem YALIM

İTALYANCA/Italian

İkbal SOĞANCI

ARAPÇA/Arabic

Rüştü BALCI

FARŞÇA/Farsi

Birsen OĞUZALP (Yeminli Tercüman /Svorn Translator)

Grafik-Tasarım/Graph Design by:

Yusuf BUDAK

Baskı/Pressed by: Detay Fotokopi Zafer Mahallesi 127 Sokak No:2/B AYDIN

TLF.: 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION

AYDIN: Hasaneferdi Mahallesi 1919 Sokak No:14 Kat:1 AYDIN TLF.: 0256 214 48 21

İSTANBUL: Otağtepe Caddesi Timuçin Sokak Ekmekçioglu Residence No:1D: Anadoluhisari/BEYKOZ/İSTANBUL

www.yenifikirdergisi.com www.kulturtarihi.org

El-mek(e-Mail): yenifikir@Hotmail.com

info@yenifikirdergisi.com

ISSN:1308-9412

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU BOARD OF REVIEWERS

PROF. DR. ABDULLAH İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi/ University
PROF. DR. AYŞE ÜSTÜN	Uşak Üniversitesi /University
PROF. DR. AHMET NAHMEDOV	Azerbaycan Devlet Üniversitesi/ University
PROF. DR. BEKİR DENİZ	Akdeniz Üniversitesi/University
PROF. DR. DURAN NEMUTLU	Adnan Menderes Üniversitesi University
PROF. DR. FATİMA MATOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
PROF. DR. FATİMA OUTEİRINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ University
PROF. DR. FEYZULLAH EROĞLU	Pamukkale Üniversitesi/University
PROF. DR. HAKKI ÖNAL	Dokuz Eylül Üniversitesi /University
PROF. DR. İSMET BARAN	İstanbul Üniversitesi//University
PROF. DR. MARIA DE FATİMA MORINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/University
PROF. DR. MARIA DO NOSCIMENTO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
PROF. DR. ORHAN OKAY	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
PROF. DR. SALİH TUĞ	Marmara Üniversitesi /University
PROF. DR. YUSUF DEVRAN	Yeditepe Üniversitesi /University
PROF. DR. YÜCEL OĞURLU	Beykent Üniversitesi /University
PROF. DR. ZULMİRA SAUTOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. ALİ ELEREN	Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. BAHRİ ERSOY	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. CELEDDİN SERİNKAN	Pamukkale Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. HÜSAMETTİN İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MEHMET MARANGOZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MEHMET ÖNAL	İnönü Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUAMMER ZERENLER	Selçuk Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUHAMMET ERAT	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUSTAFA ERKAN ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUSTAFA GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SADIK KARTAL	Mehmet Akif Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN İNAN	Pamukkale Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN UYAR	Akdeniz Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN KIZILTOPRAK	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. ŞABAN ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. TALİP KARAKAYA	Dumlupınar Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. TURGAY ZUN	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ALİ SATAN	Marmara Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ABDÜLKADİR YALDIR	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ADİL ADNAN ÖZTÜRK	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ALİ TAŞ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ARZU ÇAKINBERK	Tunceli Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. AYDIN SARI	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. BEKİR SAVAŞ	Kocaeli Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. DİLŞEN İNCE ERDOĞAN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. DOĞAN KUTUKIZ	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ESİN BARUTÇU	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ERDİNÇ YÜCEL	Selçuk Üniversitesi/University

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU BOARD OF REVIEWERS

YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. GÜNER GÜNEŞ	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HALİL İBRAHİM HAKSEVER	Uşak Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HANS WERNER SCHMDDT	Goethe Enstitüsü/Institute
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HİLMİ DEMİRKAYA	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HÜLYA YALDIR	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HÜSEYİN ÜREten	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. İSA ÇELİK	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. İSMAIL TOSUN	Süleyman Demirel Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. KAZIM ÇELİK	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. MUSTAFA BIYIKLI	Dumlupınar Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. NESLIHAN COŞKUN KARADAĞ	Çukurova Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	Selçuk Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. UĞUR KILINÇ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. YASİN BİLİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ZUBEYİR BAĞCI	Pamukkale Üniversitesi/University

(ünvan ve isim sırasına göre yazılmıştır./by academic title the names listed and alphabetically)

Akademik Dizin
Akademik Türk Dergileri İndeksi

Dergimiz;

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,
 - ASOS Sosyal Bilimler İndeksi ve
 - Akademik Türk Dergileri İndeksi
 - Türk Eğitim İndeksi
- tarafından taranmaktadır.

- *Yeni Fikir dergisi üç dilde yayın yapan uluslararası sosyal bilimler bir dergidir.
- *Yeni Fikir dergisinin akademik yazıları hakemlidir.
- *Akademik tarzda yazılan araştırma ve inceleme yazıları ilgili heyetlerin tetkikinden sonra yayımlanabilir.
- *Hakem Kurulu yayım düzeni www.yenifikirdergisi.com adresinden incelenebilir.
- *Yeni Fikir dergisi gizli hakemlilik prensibini esas almıştır.
- *Hakem heyetine gönderilen yazının yazarının ismi gönderilmez.
- *Hakemler, birbirinden bağımsız olarak yazıyı inceler ve raporlarını ona göre verirler.
- *Dergiye gönderilen makaleler Calibri 11 punto, tek aralıklı olarak, iki yana yaslı, paragraf öncesi ve sonrası 6 nk boşluk bırakılmalı ve makale başlığı büyük ve ortalanmalıdır. Alt başlıklar APA usulü ile gösterilmeli ve paragraf başı ile beraber olmalıdır.
- *Yazar/yazarların isim ve soy isimleri, başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Unvan, kurum ve mail adresleri için özel dipnot için yıldız "*" işareti eklenmeli ve sayfanın altına bilgiler yazılmalıdır. Mail adresi için, sadece sorumlu yazarın adresi yeterlidir.
- *Özet ve abstract kısmı Calibri 10 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Şekiller ve tablolar, 10 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Bunlarda 6 nk boşluk bırakılmayacaktır.
- *Kaynak gösterimi metin içinde olmalıdır. Eğer dipnotta kaynak verilecekse Calibri 9 punto ve tek aralıklı, boşluk bırakılmadan verilmelidir. Kaynakçada makaleler: soyisim, isim, (yıl), başlık şeklinde devam etmelidir.
- *Gönderilecek yazılarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilebilir kaynak gösterme usullerinde (MFL, Harvard, Chicago, APA gibi) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak şartıyla kullanılabilir.
- *Yeni fikir Dergisine gönderilecek yazılar, A4 boyutunda 15 sayfayı geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- *Yayımlanmak üzere gönderilen yazının aynısı veya benzerinin başka bir yerde yayınlanmamış olması gerekir. Özgün çalışmalarda yazarların, yazının uluslararası bir yerde (Türkiye dahil) yayımlanmadığına dair imzalı beyanını içeren bir belge başvuruya eklenmelidir.
- *Yazılar belirlenen yazı ölçülerinde 80 gramlık A4 boyutunda beyaz kâğıda çıktısı dergi adresine, ayrıca e-posta adresine de gönderilmelidir.
- *Dergi, Türkçe-İngilizce-Almanca olmak üzere üç dilde yayın yapacaktır.
- *Akademik yazılar, komisyonlarımız tarafımızdan tercüme edilecektir.
- *Çeviri ve inceleme yükümlülükleri ile hakem heyetine gönderilecek yazıların yükümlülükleri yazara aittir..
- *Çeviri, inceleme ve hakem heyetine gönderilecek yazıların kargo yükümlülükleri yazara aittir.
- *Yazarın talebi doğrultusunda ayrıca farklı dillerde de yayımlanabilecektir. (Rusça-Fransızca-Arapça-İspanyolca-İtalyanca gibi)
- *Akademik yazıların dışında seviyeli yorum, görüş, tartışmalara da yer verilecektir.
- *Yazıların sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu da reklam verenlere aittir.
- *Gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın iade edilmez.
- *Derginin ve yazarın ismi kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- *Yeni Fikir dergisinde yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalama-sında yazarın tercihi geçerli olmakla birlikte gerekli görüldüğü takdirde TDK'nın kurallarına göre düzeltmeler yapılacaktır.
- *Yeni Fikir dergisine gönderilen çalışmaların cevaplanma süresi 30 gündür. Bu zaman içerisinde cevap verilmeyen çalışmalar ulaşmamış demektir. Akademik çalışmalarla ilgili, hakemlerin verdiği olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenebilir.
- *Yeni Fikir dergisinde yayımlanacak polemik konusu olan çalışmalarda en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- *Yeni Fikir dergisinin bütün yayın hakları Gönül Şahin MEZKİ'ye aittir.
- *Yeni Fikir Dergisi, www.yenifikirdergisi.com adresinde de yayımlanmaktadır.

- *Yeni Fikir is an international journal of social sciences published in three languages.
- *Yeni Fikir is a peer-reviewed academic journal.
- *All papers will first be reviewed by the board of editors.
- *For guidelines for manuscript submission and preparation, please visit www.yenifikirdergisi.com
- *We rely on the principle of confidential peer review.
- *The names of the authors shall not be revealed to the peer reviewers
- *Submitted manuscripts shall not exceed 15 pages..
- *Articles submitted to the journal have to be in Calibri 11 font, single spaced, italics. Also, there must be 6 nk space before and after the paragraph, and titles have to be in capital letters and typed in the middle. Subtitles must be typed in APA and be on the same line with the paragraphs.
- *Full names of author(s) must be written in italics under the title. For titles, addresses of organisations and e-mails and footnotes, the symbol "*" has to be added and necessary information must be written at the bottom of the page. Just the author's address in charge is sufficient for the e-mail address.
- *Abstract parts have to be in Calibri 10 with single spaced. Diagrams and tables must be in 10 font and single spaced. There must be no 6nk space this time.
- *Referencing must be within articles themselves. If referenced in footnotes, they have to be in Calibri 9 font, single spaced, without space. In bibliography, the articles must follow this order : surnames, names, years, titles.
- *For the bibliography, referencing will be done in any widely used style in social sciences(MFL, Harvard, Chicago, APA).
- *Submitted articles must not have been previously published, or submitted for publication elsewhere.
- *The signed confirmation that the article is an original study and has not been previously published must be attached.
- *Manuscripts typed on a A4 paper of 80 g should be submitted both to the address of the journal and via e-mail.
- *Yeni Fikir is published in Turkish, English, and German.
- *Academic papers are translated by the members of the Board of Foreign Languages.
- *Translated papers submitted will first be redacted by the Board of Foreign Languages.
- *Postage for manuscript submission is to be paid by the author.
- *Articles are also to be published in other languages on the author's demand (Russian, French, Arabic, Spanish, Italian, etc.).
- *Manuscripts other than academic studies, such as comments, opinions, arguments, discussions, will be accepted.
- *Yeni Fikir shall not be held legally responsible for the manuscripts and/or the advertisements submitted.
- *Submitted articles, whether published or not, shall not be returned.
- *The editor-in-chief reserves the right to make suggestions and/or modifications, if necessary, before publication.
- *The copyright of Yeni Fikir belongs to Gönül Şahin Mezkit.
- *Yeni Fikir is also published online at www.yenifikirdergisi.com
- *Quotations may be used provided that they are referred.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

- [8-25] **Araştırma Görevlilerinin Değerleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki**
The Relationship Between Research Assistants' Values and Organizational Citizenship Behaviors
Emine Önder, Ali Taş
- [26-48] **Osmanlıya Karşı Ayrılıkçı Hareketten Batıya Karşı Bağımsızlık ve Hâkimiyet Mücadelesine Arap Düşünce Hareketine Genel Bir Bakış**
An Overview Of The Arap Thought Action From Separatist Action Against The Ottomans To The Struggle Of Independence And Sovereignty Against The West
Mustafa Bıyıklı
- [49-63] **Türkiye’de Opsiyon Sözleşmelerinin Kullanım Alanı ve Vergilendirilmesi**
Application And Taxation Of Option Agreements In Turkey
İbrahim Organ, Doğan Bozdoğan
- [64-74] **Mobbing Kavramının Birey ve Örgüt Açısından Önemi**
The Importance of Concept of Mobbing in Terms Of Individual and Organization
Arzu Gürdoğan
- [75-85] **İşletme Bölümü İstatistik Dersini Alan Öğrencilerin Başarı Performansının Değerlendirilmesi**
The Evaluation Performance of Statistics Course of Business Departments Students
Halil Savaş
- [86-98] **Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler**
Alternative Proposals for Tourist Product Development of Intangible Cultural Heritage Elements
Ali Türker, İsa Çelik
- [99-117] **Örgüt İçi İletişimin İş Gören Motivasyonuna Etkisi: Denizli’de Otel İşletmelerinde Bir Araştırma**
The Effect on Employees's Motivation of Communication Within The Organization: A Research in Hotel Establishments in Denizli
Esin Barutçu, Esmâ Erçelik
- [118-124] **Güçlü Şirketlerin Yok Olmasına Neden Olan Alışkanlıklar ve Bunlardan Kaçınmanın Yolları**
Avoiding the Traps That Can Cause Your Company to Self-Destruct”, In The Self Destructive Habits of Good Companies ... And How to Break Them
Çev: Celalettin Serinkan

İÇİNDEKİLER/CONTENTS/INHALT

- [125-149] **Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara’da Tabanlı Türkmen Aşireti’nin İskânı**
The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara
Ahmet Köç
- [151-166] **Türkiye’nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)**
Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security Alliances (1928-1938)
Mustafa BIYIKLI
- [167-180] **Kobi’lerin Kurumsallaşmasında KOSGEB Desteklerinin Rolü**
The Role of KOSGEB Support of the SMES Institutionalization
Ahmet Çakır, İbrahim Aksel, Masoodul Hassan
- [181-198] **MUASIRLAŞMA MI MODERNLEŞME Mİ? Modernizme Ram Olan Modernleşme INNOVATION or MODERNISATION? Modernisation complying with Modernism**
Mesut MEZKİT
- [199-213] **The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom: A Comparative Study**
Türkiye’de ve İngiltere’de Girişim Sermayesi Finansman Modeli: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Metin AKTAŞ

Editörden

Ülkemizin akademik arenada, son yıllarda gösterdiği yüksek seviyedeki akademik faaliyetlerindeki başarısı, takdire şayan bir durumdur. Günümüzden 10 yıl önce öğretim elemanları yazdıkları makaleleri yayınlamak için pek fazla dergi bulamıyorlardı. Bugün ise ülkemizde akademik dergilerin sayısı ve kalitesi oldukça artmış ve neredeyse dergiler makale arar durumuna gelmişlerdir. Daha önce yurtdışında endekslenen dergiler rağbet görürken artık ülkemizde de uluslararası kuruluşlarca endekslenen dergilerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Yeni Fikir Dergisi (International Journal of Academic Research and Studies-IJARES) beş yıl önce akademik hayatına başlamış ve tamamen kurucularının ve danışma heyetinin özverili gayretleriyle, ülke akademisyasına bir katkı yapmak inancıyla bu zamana kadar devam edebilmiştir. Bu dergi aynı zamanda basılan ve gerekli yerlere dağıtımı yapılan bir dergidir. Bu nedenle oldukça zahmetli ve masraflı bir süreci takip etmektedir. Bugün itibarıyla Yeni Fikir dergisi, Asos, Akademik Dizin ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından taranmaktadır. ULAKBİM'E müracaat edilmiş ve cevap beklenmektedir. Ayrıca yakında EBSCOHOST'a müracaat edilecektir.

Derginin kuruluş aşamasından beri danışman olarak içinde bulunduğum sürece elimden gelen katkıyı vermeye çalıştım. Bu 9. Sayıda da editörlük teklifini kabul ederek bunu yerine getirmeye çalıştım. 9. Sayıda toplam 12 adet birbirinden değerli çalışmalara yer verilmiştir. Her bir makale mutlaka en az iki hakemin yayınlanabilir onayı alındıktan sonra kabul edilmiştir. Bu süreçte ülkemizin değişik üniversitelerinden 22 öğretim üyesi hakem olarak destek vermişleridir. Kendilerine ayrı ayrı teşekkür ediyor, bundan sonraki çalışmalarda da desteklerini beklediğimizi ifade etmek istiyorum.

Yeni Fikir dergisinde seviyeli yorum yazılarına ve kısa makalelere de yer verilmektedir. İleriki sayılarda araştırmacıların çalışmalarını beklediğimizi ifade eder, emeği geçen herkese teşekkürlerimi iletirim.

Doç. Dr. Celalettin SERİNKAN

9. Sayı Editörü

Editors's Note

The success of our country's academic studies shown at a high degree in the last few years in the academic field ought to be highly acclaimed. Just before ten years, lecturers could not find many academic journals in order to make their articles published. But today, the number and quality of academic journals have increased considerably; therefore, academic journals have almost come to a point where they are looking for articles. Whereas the journals which were searched abroad were in demand before, now in our country, too, the number of journals being searched by international organisations is rising.

Yeni Fikir Academic Journal (International Journal of Academic Research and Studies-IJARES) began its academic career five years ago and has prolonged its existence up to now with the belief in contributing to the country's academic society, completely with the selfless efforts of the founders and advisory board. For this reason, it follows quite hard and expensive process. As of today, Yeni Fikir Academic Journal is searched by Asos, Academic Directory and General Directorate of Public Records. It has been applied to ULAKBİM, and their response is in progress. Besides, it will be applied to EBSCO-HOST soon.

I have tried to contribute at the most during the period which I have been in as an advisor since the foundation of the journal. On this 9th issue too, I have tried to carry it out by accepting the offer of being the editor. 12 invaluable studies have taken place totally on this 9th issue. Each academic article has been accepted that it can be published after the approval by two referees surely at least. In this process, 22 lecturers from different universities of our country have supported us as referees. I thank you them each and would like to say that we expect their support in the coming studies, too.

On Yeni Fikir Academic Journal comments and short articles take place, too. I also state that we are expecting for the studies of the lecturers in the coming issues and thank you for everyone who has contributed.

Assoc.Prof. Celalettin SERİNKAN

Editor of the 9th Issue

Araştırma Görevlilerinin Değerleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki

Emine ÖNDER*, Ali TAŞ**

“Başarısı sadece formal sistemce tanımlanmış davranış çıktılarına dayanan bir örgüt çok kırılğan bir sosyal yapıya sahiptir” Katz (1964: 132)

Özet

Araştırmada, araştırma görevlilerinin bireysel değerleri ve ÖVD arasında ilişki olup olmadığı ile bireysel değerlerinin ÖVD üzerine etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında veriler, “Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlaki Hükiim Ölçeği” ve “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu SDÜ ve MAEÜ araştırma görevlileri oluşturmuştur. Araştırma, betimsel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Araştırmada, aritmetik ortalama, standart sapma, korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma görevlilerinin bireysel değerleri siyasi, ahlaki, estetik, ekonomik, bilimsel, sosyal ve dini değerler olarak sıralanırken ÖVD, nezaket, vicdanlılık, yardımlaşma, sivil erdem ve centilmenlik olarak sıralanmıştır. ÖVD’nin yardımlaşma boyutu ile dini, sosyal, estetik ve siyasi değerler arasında ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca estetik değer, nezaket ÖVD üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Araştırma görevlisi, örgütsel vatandaşlık davranışları, değer, bireysel değerler.

The Relationship Between Research Assistants' Values and Organizational Citizenship Behaviors

“An organization, of which achievement depends only on behavior outputs identified by formal system has a very delicate social structure.” Katz (1964: 132)

Abstract

In this study, it was aimed to present whether there was a relationship between research assistants' individual values and organizational citizenship behaviors or not and the effect of individual values on organizational citizenship behaviors. Within the scope of this object, data were obtained through “Values, Sense of Crime, Moral Judgment Scale” and “Organizational Citizenship Scale”. The study group included the research assistants of Süleyman Demirel University and Mehmet Akif Ersoy University. The study was designed according to descriptive survey model. In this study, arithmetic mean, standard deviation, correlation and regression analysis were presented. While individual values of research assistants were specified as political, moral, aesthetics, economic, scientific, social and religious values. Organizational citizenship behaviors were specified as kindness, conscience, cooperation, civil virtue and gentleman ship. It was found that there was a relationship between cooperation aspects of organizational citizenship behaviors and religious, social, aesthetics and political values. Besides, it was found that aesthetics value was a meaningful predictor on kindness organizational citizenship behaviors.

Key words: Research assistant, organizational citizenship behaviors, value, individual values.

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Öğretim Koordinatörlüğü, emineonder@sdu.edu.tr / emineonder@mvnet.com.tr

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, atas865@gmail.com

1. Giriş

Küreselleşme, rekabet, pazar ve teknolojiadaki sürekli değişimler, örgütlerin varlık ve gelişmelerini sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Örgütlerin bu zorluğu aşmasında yeni teknoloji, üstün yönetim sistemleri, elektronik sistemler ve veritabanları önemli olmakla birlikte örgütsel başarıda asıl önemli olan, örgütün insan kaynağının niteliğidir. Çünkü teknolojik araç-gereçleri, yönetim sistem ve araçlarını kullananlar ve gerekli kararları alanlar örgütlerin çalışanlardır (Pohlman ve Gardiner, 2000). Ancak örgütün ayakta kalabilmesi ve fark yaratabilmesi sadece biçimsel iş tanımlarında yer alan görevleri yerine getiren çalışanlar ile mümkün değildir. Bu bakımdan, formal iş tanımlarıyla sınırlı kalmadan, tanımlanmış görevlerin ötesinde sorumluluk üstlen ve görevini başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için özveride bulunan, örgütsel etkililiğe ve gelişmeye katkıda bulunmaya çaba sarf eden çalışanlara ihtiyaç vardır (Somech ve Drach-Zahavy, 2004; Wagner ve Rush, 2000). Bu bağlamda, örgütlerin başarıya ulaşmaları çalışanların biçimsel rol tanımlarının ötesinde gönüllülük esasına dayanan ekstra davranışları sergilemelerine bağlı olduğu söylenebilir.

Örgütlerin ihtiyaç duyduğu ve geleneksel rol davranışların ötesindeki bu davranışlar, alanyazında örgütsel vatandaşlık davranışları olarak tanımlanmış ve son yıllarda üzerinde yoğun bir şekilde araştırma yapılan konulardan biri olmuştur. Örgütsel vatandaşlık konusundaki araştırmaların çoğunun, çalışanların bu davranışları sergileme olasılığını artıran faktörlerle ilişkisi konusunda yapıldığı görülmektedir (Bateman ve Organ, 1983; Buluç, 2008; Celep, Polat, Elbir ve Yapıcı, 2004; Chiu ve Tsai, 2006; Çetin, Korkmaz ve Çakmakçı, 2012; Demirel ve Özçınar, 2009; Farh, Podsakoof ve Organ, 1990; Feather ve Rauther, 2004; Gürbüz, 2006; Koys, 2001; Oğuz, 2011; Ölçüm-Çetin, 2004; Organ ve Ryan, 1995; Terzi, 2011; Turnipseed ve Murkison, 2000; Van Dyne, Graham ve Dienesch, 1994; Yafang ve Shih-Wang, 2008). Birçok araştırmada bireysel ve örgütsel özellikler, iş tatmini, liderlik davranışları ile ilişkilendirilen örgütsel vatandaşlık davranışının değerlerle olan ilişkisi sınırlı sayıda araştırmada incelenmiştir. Bu araştırmaların bazılarında örgütsel vatandaşlık davranışının çalışma değerleriyle (Ryan, 2002; Zawawi, Kamarunzaman ve Hussin, 2010), bazılarında ise bireysel değerlerle (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day, Rode ve Turnley, 2012; Avey, Wernsing ve Luthans, 2008; Olson, 2004; Van-Dijk, Yaffe ve Levontin, 2008) ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırmaların yükseköğretim kurumlarını kapsamaması ve alanyazına katkıda bulunma düşüncesiyle, bu çalışmada, yükseköğretim kurumlarındaki araştırma görevlilerinin değerleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları ile bunlar arasındaki ilişki ve etki incelenmiştir.

1.1. Örgütsel Vatandaşlık

Yaklaşık çeyrek asır önce ekstra-rol davranışlarını ifade etmek üzere kullanılan örgütsel vatandaşlık davranışı, değişik şekillerde tanımlanmış olsa da bu kavrama ilişkin en kabul görmüş tanım Organ (1988) tarafından yapılmıştır. Organ'a göre örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel ödül sisteminde doğrudan, tam olarak bulunmayan ve dikkate

alınmayan, fakat bir bütün olarak örgütün işlevlerini verimli bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı davranışlardır. Diğer bir ifadeyle işverenle yapılan sözleşmede yer almasa da bazı görev ve davranışların gönüllü olarak üstlenilmesidir (Ünal, 2003). Bu nedenle, örgüt açısından işlevselliği olan aktif ya da pasif nitelikli bu davranışları gösterip göstermemeye çalışanın kendisi karar verir (Kamer, 2001). Böyle bir davranış gösterilmediği takdirde de cezalandırma söz konusu değildir.

Örgütsel vatandaşlıkla ilgili yapılan araştırmalara göre; yöneticiler ile iyi ilişkiler kurma, diğer çalışanlara yardım etme, üstlendiği görevlerden şikâyetçi olmama, bir görevi yapmak zorunda olmadığı halde üstlenme gibi davranış biçimleri örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirilebilir. Bu çerçevede içinde olsa da alanyazında örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin farklı sınıflamalar mevcuttur (Graham, 1991; Van Dyne ve diğ., 1994; Williams ve Anderson, 1991). Ancak en çok referans gösterilen Organ'ın sınıflamasıdır. Organ'ın (1988) sınıflamasında örgütsel vatandaşlık davranışları yardımseverlik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olmak üzere beş başlık altında verilmiştir. Bu boyutlardan yardımseverlik, çalışanların sorunlar karşısında doğrudan ve gönüllü olarak diğer bir çalışma arkadaşına yardım etmesini ifade eder (Allison, Voss ve Dryer, 2001; Podsakoff, MacKenzie, Paine ve Bachrach, 2000). Vicdanlılık, çalışanların, üstlendikleri rollerin ötesine geçerek, örgütün işleyişine gönüllü olarak katkıda bulunmayı gerektirir (Allison ve diğ., 2001). Centilmenlik, işin neden olduğu kaçınılmaz rahatsızlık ve zorlamalara karşı hoşgörülü olma, işler yolunda gitmediğinde pozitif tutumu koruma ve daha az şikâyet etme türündeki davranışları içerir. Nezaket, çalışanların diğer çalışma arkadaşları için sorun yaratabilecek hususları önceden belirleyerek, çözümü için önerilerde bulunma, yardımcı olma ya da sorunun ortaya çıkmasına engel olma gibi önleyici nitelikteki davranışlarını içerir. Sivil erdem, bir bütün olarak ve en üst düzeyde örgüte bağlılığı ve ilgiyi, örgütsel yaşama aktif ve gönüllü olarak katılımı ifade eder. Yönetime katılma konusundaki isteklilik, örgütün önündeki fırsatları ve tehditleri gözlemlemek, örgüt için en iyiyi yapmaya çalışmak gibi davranışlar bu boyut kapsamındadır (Konovsky ve Organ, 1996; Köse, Kartal ve Kayalı, 2003; Podsakoff ve diğ., 2000).

Çok sayıda davranış biçiminin ortaya konduğu örgütsel vatandaşlık davranışları, çalışanlar arasında aktivitelerin koordinasyonuna yardımcı olur, anlaşmazlıkları azaltır. Böylece örgütün sosyal yapısını sağlamlaştırır (Taşçı ve Koç, 2007), kıt kaynakların daha üretken amaçlarda kullanılmasını ve örgütün değişikliklere daha etkin bir şekilde adapte olmasını sağlayarak örgüt performansına olumlu etki eder. Bunların sonucu olarak da; başta örgütsel başarı olmak üzere örgüte pek çok katkı sağlar (Podsakoff ve diğ., 2000). Bu nedenle her örgüt, çalışanlarının örgütsel başarıda oldukça etkili olan örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemesini ister. Bu bakımdan, her çalışanın bu tür davranışları sergilememe nedeni ile çalışanların bu tür davranışları sergilemesinde etkili olan öncüllerin bilinmesi önemlidir.

Örgütsel vatandaşlık üzerine yapılan araştırmalarda, örgütsel vatandaşlık davranışlarının sergilenmesinde lider davranışlarının, örgütsel özelliklerin, çalışanın ve işin

özelliklerinin etkili olduğu belirlenmiştir (Aslan, 2009; Cropanzano, Rupp ve Byrn, 2003; Dilek, 2005; Motowidlo, 2000; Organ, 1994; Yoon ve Suh, 2003). Ayrıca, çalışanların geçmişte benzer tutum ve davranışlar sergilemesinin, örgüt bütünleşmesinin, çalışanların örgüte güçlü duygular beslemesinin, örgüte duyulan güvenin, örgütsel adaletin çalışanların bu davranışları sergilemelerinde etkili olduğu bulunmuştur. Bunların yanı sıra bireyin ruhsal durumu, ihtiyaçları ve bireysel değerleri de örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemesine katkıda bulunmaktadır (Williams, Pitre ve Zainuba, 2002).

1.2. Değerler

Rokeach'a (1973) göre güçlü bir inanç, tercih ve davranış olarak görülen değerler, erken çocukluk döneminden başlayarak ölüme kadar sosyalleşme süreci ile öğrenilir. Bir bakıma sosyal sistemin ya da kültürün ürünüdür. Değerler, insanları ortak hedefler doğrultusunda çalışmaya yönelten, bir araya getiren (Yılmaz, 2007), diğer bir ifadeyle, bir grup insanın arasında gezinen ve onları tıpkı mıkna-tısa yapışan metal parçacıklar gibi toplayan, birleştiren olgulardır (Blanchard ve O'Connor, 1998). Kısacası değerler, yapıştırıcı, bütünleştirici özellik taşıır, sürekliliğin ve istikrarın temel kaynağını oluşturur (Turan Durceylan ve Şişman 2005).

Değerler toplumun bütünleştirici olguları olsa da sosyalleşme ve öğrenmeye dayandığı için ırk, yaş, cins, din, gelir ve eğitime göre toplumdan topluma, bireyden bireye farklılık gösterebilir (Rokeach, 1973) Öznel ve kişisel olan değerler (Meglino ve Ravlin, 1998), bireyin bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçasıdır (Murphy ve diğ., 1997; Russell, 2000). Bu bakımdan herkes değerleri kavramsal olarak bilir, coşkusal olarak yaşar, ortaklaşa paylaşır, ciddiye alır ve normlar gibi kullanır (Fichter, 1996) ve diğer insanlara kendilerini değerleriyle tanıtırlar. Sahip olunan değer temel alınarak başkaları değerlendirilir ve yargılanır (Erdem, 2003); davranışlar biçimlendirilir; tercihlerde bulunulur ve kararlar verilir (Şişman, 2002). Bir diğer ifadeyle, değerler bir nevi kişilerin kendileri de dahil tüm insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları kriterlerdir (Karakitapoğlu, 1996); bireylerin nasıl davranması gerektiğine ilişkin içsel referanslardır (Meglino ve Ravlin, 1998). Dolayısıyla dışarıdan gözlenemezler, kişilerin çeşitli durumlar karşısında gösterdikleri davranışlar yoluyla anlaşılabilirler (Turan ve diğ., 2005). Özünde soyut kavramlardır, ancak, sonuçları somuttur ve inandıklarımız ile davranışlarımız arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Hodgkinson'a (2008) göre değerlerin en önemli fonksiyonu, çeşitli durumlardaki davranışlara rehberlik eden kişiye özgü standartlar sağlamasıdır. Bir yerde değerler, davranışın adeta şemasını çizer (Avcı, 2007) ve davranışları anlamak için önemli anahtarlardan biridir (Rokeach, 1973). Öyleyse, bireylerin düşüncelerine yön veren değerleri belirlemeksizin onların davranışlarını anlamanın ve açıklamanın güç olduğu söylenebilir. Bu durumda, çalışanların örgütlerde sergilemiş oldukları davranışlarının değerden bağımsız olamayacağı aşikârdır. Nitekim bazı araştırmacılara göre, çalışanların davranışlarını anlamak için örgüt kültürünü oluşturan temel değerlerin ve çalışanların bireysel değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir (Hamm, 2006).

1.3. Değerler ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütün başarısı üzerine olan katkısı nedeniyle, birçok araştırmaya konu olmuş, araştırmaların çoğu da, örgütsel vatandaşlık davranışının öncülleriyle olan ilişkisini belirlemeye yönelik yapılmıştır. Bu bağlamda, alanyazında değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla yapılan araştırmalara da rastlanmaktadır. Değerler davranışların şemasını çizen unsurlar olduğundan örgütsel vatandaşlık davranışlarının, bireysel değerler ile yönetilebilen bir tutum olacağı düşünülmektedir (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day ve diğ., 2012; Keskin, 2005; Moorman ve Blakely, 1995; Olson, 2004; Van-Dijk ve diğ., 2008). Örneğin Olson (2004), örgütsel vatandaşlık davranışının daha çok inanç ve değer sistemleri ile ilgili olduğunu, bu davranışları sergilemede içsel yönelimli güdülerin ön planda, dışsal yönelimli olanlarınsa geri planda kaldığını ortaya koymuştur. Van-Dijk ve diğ., (2008), örgütsel vatandaşlık davranışı ile değerler arasında ilişki olduğu ve sergilenen örgütsel vatandaşlık davranışı biçimlerinin bireylerin değer önceliklerine göre değişebileceği sonucuna ulaşmıştır. Arthaud-Day ve diğ. (2012), bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan ve bağlamsal olarak etkilediğini, Avey ve diğ., (2008) ise, psikolojik sermaye olarak nitelendirdikleri iyimserlik, azim, umut ve gayret gibi kişisel özelliklerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde cesaretlendirici bir role sahip olduğunu bulmuşlardır. Moorman ve Blakely (1995), kolektivist değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü önemli bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir. Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelen Aktay ve Ekşi (2009) de, ortaöğretim kurumlarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin değer tercihi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Keskin (2005), mutluluk, özgüven, örgütsel adalet, kıdem, cinsiyet ve çalışma değerleri ile çalışanlara örgütte imkan sağlanması faktörlerinin tümüyle örgütsel vatandaşlık davranışının %42'lik bölümünü açıkladığını ortaya koymuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları incelendiğinde ise, kişilerin erdemli, yardımsever, vicdanlı ve sportmen olmalarında yardımlaşmaya verdikleri değerlerin önemli olduğu görülürken Taşçı ve Koç (2007), örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel öğrenme değerleri arasında oldukça düşük düzeyli bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır.

Alanyazın tarama sonucuna göre, değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma sınırlı sayıdadır. Yükseköğretim düzeyinde bu sayı daha da azdır. Bu çalışma yükseköğretim düzeyinde alanyazına olumlu katkı sağlayabilir. Ayrıca, geleceğin öğretim üyelerini oluşturacak ve ülkenin geleceğini yön verecek araştırma görevlilerinin değer tercih sıraları, kullandıkları örgütsel vatandaşlık davranışları ve bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, yükseköğretim yöneticilerinin astlarını yetiştirme rollerini gerçekleştirmelerinde yol gösterici olabilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın deseni

Bu araştırma, bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olduğundan, betimsel nitelikte ilişkisel tarama modelindedir.

2.2. Çalışma grubu

Çalışma grubu, Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAEÜ) araştırma görevlilerinden oluşmaktadır. Ancak çalışma gurubunu oluşturan araştırma görevlilerinin üniversitelere göre dağılımları eşit olmadığından, araştırma görevlisi yönünden sayısal üstünlüğü olan SDÜ Tıp ve Diş Hekimliği Fakülteleri çalışma gurubuna dâhil edilmemiştir.

Bu bağlamda araştırmaya katılan araştırma görevlilerinin %72.3'ü SDÜ, %27.7'si MAEÜ çalışmaktadır. Katılımcıların 89'u (%60.1) fen bilimleri, 59'u (%39.9) ise sosyal bilimler alanındadır. Araştırma görevlilerinin %56.1'i bayan, %43.9'u erkektir. Çalışma grubunun yaşa göre dağılımları incelendiğinde, araştırma görevlilerinin 132'sinin (%89.2) 32 ve daha küçük yaşlarda, 16'sının (%10.8) 33 ve üzeri yaşlarda olduğu bulunmuştur. Ölçekte yaş değişkeni; (22-32), (33-43), (44-54) ve (55-65) olmak üzere dört kategoride verilmiştir. Ancak analiz sonrası bazı yaş grupları arasında sayısal olarak derin uçurumların olduğu görülünce (22-32 yaş grubunda 132, 33-43 yaş grubunda 13, 44-54 yaş grubunda 3 katılımcı) araştırmada yaş kategorileri birleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, araştırma görevlilerinin kişisel değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemek için "Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlaki Hüküm Ölçeği" ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını gerçekleştirme düzeylerini ölçmek için de "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği" kullanılmıştır.

1) Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlaki Hüküm Ölçeği: Allport, Vernon ve Lindzey'in (1960) klasik değer tercih sıralamasına Güngör'ün (1998) ahlaki değerleri ekleyerek elde etmesi ile oluşturulmuştur. Söz konusu ölçekte, kişisel değerler ahlaki, sosyal, bilimsel, ekonomik, siyasi, dini ve estetik olarak boyutlandırılmıştır. 10'lu Likert yöntemiyle (1: çok az kötü;- 10: çok kötü) derecelendirilen ölçek 28 sorudan oluşmaktadır.

2) Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği: Organ'ın (1988) örgütsel vatandaşlık davranışın beş boyutuna dayalı olarak Podsakoff ve MacKenzie (1989) tarafından hazırlanmış ve daha sonra Podsakoff, MacKenzie, Moorman ve Fetter (1990) ile Moorman (1991) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek, 5'li Likert yöntemiyle (1: hiçbir zaman; 5: her zaman) derecelendirilmiş ve 20 sorudan oluşmuştur. Türkiye'de daha önceki araştırmalarda kullanılmış ve çevirisi yapılmış olan ölçek yardımlaşma, nezaket, centilmenlik, vicdanlılık ve sivil erdem olarak boyutlandırılmıştır.

Her iki ölçme aracının yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizi için uygunluğu ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett testi ile incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda bireysel değerler bölümünün KMO değeri .85 olup Barlett testi değeri 2222.95 ve anlamlılık düzeyleri .00 olarak bulunmuştur. Analize alınan maddelerin faktör yük değerleri .76 ile .44 arasındadır. Varyans yük değeri ise %63.76'dır. Ölçeğin örgütsel vatandaşlık davranışı bölümünün KMO değeri ise .77 olup Barlett testi değeri 847.10 ve anlamlılık düzeyleri .00 olarak bulunmuştur. Analize alınan maddelerin faktör yük değerlerinin .82 ile .36 arasında, varyans yük değerinin %61.09 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde, iç tutarlık katsayısı dikkate alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin bireysel değerler bölümünün iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .87, örgütsel vatandaşlık davranışı bölümünün iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .71 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, çalışma grubunun (183 araştırma görevlisi) tümüne ulaşmak amaçlanmış, ancak 169'una ulaşılabilmiştir. Dağıtılan ölçeklerin 156'sı (%92.30) geri dönmüştür. Balcı'ya (2004) göre, araştırma sonuçları ile ilgili olarak bir yargıya varılabilmek için dağıtılan ölçeklerin %80 oranında geri dönmesi gerekir. Buna göre, araştırmada anketlerin geri dönüş oranının yeterli olduğu söylenebilir. Geri dönen ölçeklerden bazılarında veri eksikliği olduğundan 148'i analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler, SPSS 11.5 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada öncelikle ölçeği yanıtlayan araştırma görevlilerinin kişisel bilgileri hakkında genel bir görüş elde etmek için demografik değişkenlere ait frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra ölçeğe verilen yanıtların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanarak, araştırmaya katılanların değer tercih sıralamalarına ve daha çok sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını belirlemek hedeflenmiştir. Bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini tespit etmek için korelasyon analizi, bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisi ise regresyon analizi ile incelenmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. Araştırma Görevlilerinin Bireysel Değer Tercihleri

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma görevlilerinin değer tercih sıralamalarını tespit etmek için ölçeğe verilen yanıtların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Görevlilerinin Bireysel Değer Puanları

Değerler	N	$\bar{x}$	Ss
Siyasi Değerler	148	9.15	1.19
Ahlaki Değerler	148	8.97	1.36
Bilimsel Değerler	148	8.90	2.29
Estetik Değerler	148	8.78	1.36
Ekonomik Değerler	148	8.66	1.51
Sosyal Değerler	148	8.02	1.49
Dini Değerler	148	7.99	1.71

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırma görevlilerinin değer tercihi sıralamasında siyasi değer ($\bar{x} = 9.15$) ilk sırada yer alırken dini değer ($\bar{x} = 7.99$) en son sıradadır. Tablodaki bulgulara dayanarak, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinin siyasi, ahlaki, bilimsel, estetik, ekonomik, sosyal ve dini olarak sıralandığı, bir başka ifadeyle, araştırma görevlileri için, diğer değerlere kıyasla, siyasi değer daha önemli iken dini değer daha az öneme sahip olduğu söylenebilir.

3.2. Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları

Araştırma görevlilerinin sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışının sırasını belirlemek için aritmetik ortalama ve standart sapmalar hesaplanmış, bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Puanları

Örgütsel Vatandaşlık Davranışları	N	$\bar{x}$	Ss
Nezaket	148	4.15	.58
Vicdanlılık	148	4.08	.49
Yardımlaşma	148	3.83	.63
Sivil Erdem	148	3.61	.66
Centilmenlik	148	1.68	.62

Tablo 2’deki bulgulara göre, örgütsel vatandaşlık davranışlarından nezaket ilk sırada ($\bar{x} = 4.15$), centilmenlik ise ($\bar{x} = 1.68$) son sırada yer almaktadır. Bu bulgu, araştırma görevlilerince nezaket en çok sergilenen davranışken centilmenlik en az sergilenen davranış olarak yorumlanabilir.

3.3. Değerler İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki

Araştırma görevlilerinin değerleri ile sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek üzere hesaplanan pearson momentler çarpım korelasyon katsayısının sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Kişisel Değerler ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Korelasyon Katsayısı Sonuçları

		Yardımlaşma	Centilmenlik	Vicdanlılık	Sivil Erdem	Nezaket
Ahlaki Değer	Pearson Korelasyon	0.078	-0.156	0.006	0.116	0.116
	P	0.34	0.05	0.99	0.16	0.15
	N	148	148	148	148	148
Dini Değer	Pearson Korelasyon	0.157*	-0.079	0.049	0.061	-0.007
	P	0.05	0.34	0.55	0.46	0.92
	N	148	148	148	148	148
Sosyal Değer	Pearson Korelasyon	0.225**	-0.180*	-0.041	0.134	0.146
	P	0.00	0.02	0.62	0.10	0.07
	N	148	148	148	148	148
Estetik Değer	Pearson Korelasyon	0.189*	-0.188*	0.078	0.179*	0.255**
	P	0.02	0.02	0.34	0.03	0.00
	N	148	148	148	148	148
Bilimsel Değer	Pearson Korelasyon	0.106	-0.104	0.095	0.199*	0.137
	P	0.20	0.20	0.25	0.01	0.09
	N	148	148	148	148	148
Ekonomik Değer	Pearson Korelasyon	0.149	-0.175*	0.001	0.158	0.129
	P	0.07	0.03	0.99	0.06	0.11
	N	148	148	148	148	148
Siyasi Değer	Pearson Korelasyon	0.191*	-0.063	0.076	0.142	0.150
	P	0.02	0.44	0.36	0.08	0.06
	N	148	148	148	148	148

Tablo 3'teki bulgulara göre, dini değerle yardımlaşma davranışı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.70-0.30 arasında olması orta; 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2006: 32). ($r=0.157$, $p<0.05$). Sosyal değerle yardımlaşma davranışı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki söz konusu iken ($r=0.225$, $p<0.01$) bu değerle centilmenlik davranışı arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur ($r=-0.180$, $p<0.05$). Estetik değerle; yardımlaşma ($r=0.189$, $p<0.05$), sivil erdem ($r=0.179$, $p<0.05$) ve nezaket ($r=0.225$, $p<0.01$) davranışları arasındaki ilişki pozitif yönlü düşük düzeyde iken bu değerle centilmenlik ($r=-0.188$, $p<0.05$) davranışı ile olan ilişkisi negatif yönlü ve düşük düzeylidir. Bilimsel değerle sivil erdem ($r=0.199$, $p<0.01$), siyasi değerle yardımlaşma ($r=-0.191$, $p<0.05$) davranışları arasındaki ilişkiler pozitif yönlü ve düşük düzeylidir. Ekonomik değerle centilmenlik davranışı arasındaki ilişki negatif yönlü ve düşük düzeylidir ($r=-0.175$, $p<0.05$).

3.4. Değerlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerine Etkisi

Araştırma görevlilerinin değerlerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisi regresyon analizi ile incelenmiş ve bireysel değerlere göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Bireysel Değerlerin Yardımlaşma Davranışlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	Bireysel Değer	B	Ss	β	t	p	r	R
Yardımlaşma R=0.299, R ² =0.090, F=(7,140) =1.970, p=0.063	Sabit	2.84	0.41	---	6.83	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.12	0.06	-0.27	-1.90	0.06	0.07	-0.15
	Dini	-0.01	0.04	0.02	0.25	0.80	0.15	0.02
	Sosyal	0.09	0.05	0.23	1.65	0.10	0.22	0.13
	Estetik	0.07	0.06	0.16	1.24	0.21	0.18	0.10
	Bilimsel	0.00	0.02	0.01	0.20	0.83	0.10	0.01
	Ekonomik	-0.02	0.06	-0.06	-0.42	0.67	0.14	-0.03
	Siyasi	0.08	0.06	0.16	1.36	0.17	0.19	0.11
Centilmenlik R=0.245, R ² =0.060, F=(7,140) =1.278, p=0.266	Sabit	2.27	0.42	---	5.42	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.02	0.06	-0.06	-0.42	0.67	-0.15	-0.03
	Dini	0.02	0.04	0.06	0.56	0.57	-0.07	0.04
	Sosyal	-0.05	0.05	-0.12	-0.89	0.37	-0.18	-0.07
	Estetik	-0.07	0.06	-0.15	-1.12	0.26	-0.18	-0.09
	Bilimsel	-0.02	0.02	-0.07	-0.81	0.41	-0.10	-0.06
	Ekonomik	-0.01	0.06	-0.04	-0.26	0.79	-0.17	-0.02
	Siyasi	0.09	0.06	0.18	1.43	0.15	-0.06	0.12
Vicdanlılık R=0.215, R ² =0.046, F=(7,140) =0.966, p=0.458	Sabit	3.73	0.33	---	11.15	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.04	0.05	-0.11	-0.77	0.44	0.00	-0.06
	Dini	0.03	0.03	0.10	0.94	0.34	0.04	0.08
	Sosyal	-0.06	0.04	-0.20	-1.44	0.15	-0.04	-0.12
	Estetik	0.07	0.05	0.20	1.53	0.12	0.07	0.12
	Bilimsel	0.02	0.02	0.09	1.07	0.28	0.09	0.09
	Ekonomik	-0.02	0.05	-0.06	-0.39	0.69	0.00	-0.03
	Siyasi	0.03	0.05	0.09	0.74	0.45	0.07	0.06
Sivil Erdem R=0.247, R ² =0.061, F=(7,140) =1.302, p=0.254	Sabit	2.69	0.44	---	6.01	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.03	0.07	-0.07	-0.50	0.61	0.11	-0.04
	Dini	-0.02	0.04	-0.06	-0.61	0.54	0.06	-0.05
	Sosyal	0.01	0.06	0.02	0.20	0.83	0.13	0.01
	Estetik	0.08	0.06	0.16	1.25	0.21	0.17	0.10
	Bilimsel	0.04	0.02	0.16	1.80	0.07	0.19	0.15
	Ekonomik	0.01	0.07	0.03	0.18	0.85	0.15	0.01
	Siyasi	0.00	0.07	0.01	0.10	0.91	0.14	0.00
Nezaket R=0.330, R ² =0.109, F=(7,140) =2.444, p=0.022	Sabit	3.25	0.38	---	8.52	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.04	0.06	-0.10	-0.70	0.49	0.12	-0.06
	Dini	-0.07	0.04	-0.19	-1.83	0.07	-0.01	-0.15
	Sosyal	0.05	0.06	0.13	0.96	0.34	0.15	0.08
	Estetik	0.16	0.05	0.38	2.87	0.01	0.26	0.24
	Bilimsel	0.03	0.02	0.11	1.21	0.23	0.14	0.10
	Ekonomik	-0.05	0.06	-0.14	-0.87	0.38	0.13	-0.07
	Siyasi	0.02	0.06	0.05	0.38	0.71	0.15	0.03

Tablo 4'teki bulgulara göre, bireysel değerler ile nezaket örgüsel vatandaşlık davranışları arasında, düşük düzeyde olsa da, anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir ($R=0.33$, $R^2=0.11$, $p<0.05$). Yani, bireysel değerler, nezaket davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bireysel değerler nezaket davranışlarındaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, sadece estetik değerın nezaket davranışları üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Diğer bireysel değerler bu davranışta önemli bir etkiye sahip değildir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulgularından, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinin siyasi, ahlaki, bilimsel, estetik, ekonomik, sosyal ve dini olarak sıralandığı anlaşılmıştır. Buna göre, araştırma görevlileri için siyasi değerın daha önemli olduğu, dini değerın ise en az öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgu, alanyazında daha önce yapılan bazı araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu değildir. Akademisyenlerin faydacı değerlere daha az önem verdiği, işlerini maddi beklenti içinde değil, yararlı olma arzusuyla yaptıkları ortaya konulmuştur (Ayrıl, 1992). Pamukkale Üniversitesi'nin sahip olduğu değerleri tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada ise, bu üniversitenin ilk üç değerinin eğitiminde niteliğe önem verme, bilimsellik ve öncülük olduğu tespit edilmiştir (Erdem, 2003). Başka bir araştırmanın sonuçları, öğretmen adaylarının dürüstlük, saygı ve güven gibi değerleri daha öncelikli algıladıklarını göstermektedir (Özdemir ve Sezgin, 2011). Değerler, özünde soyut kavramlardır; bireyin bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçasıdır. Bu sebepten insanların gerçek değerlerine uzun süreli gözlem ve görüşmeler yapılarak ulaşılabilir. Ancak genellikle araştırmalarda bireysel değerlere ilişkin algılar katılımcıların kendi bildirimine dayalı ve anketin sınırlılıkları ile ölçülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmalarda, başta örneklem ve ölçme araçları olmak üzere sonuçları etkileyecek çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Bu bakımdan, araştırmalarda ulaşılan değer tercih sıralamalarının farklılık arz etmesi beklenen bir durum olarak yorumlanmıştır. Fakat temel işlevi, sadece eğitim-öğretim ile sınırlı olmayan, topluma yol gösterme görevini de yerine getiren üniversitelerde bilimsel değerlere (bilimsellik, bilgiye değer verme, bilgi üretimi için fedakârlık) ilişkin algının öncelikli olması beklenir (Erdem, 2003). Dolayısıyla, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinde ilk sırada siyasi değerın yer alması şaşırtıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak siyasi değer sistemine sahip insanları, sadece politikayla yakından ilgilenen ya da politikanın dar çizgileri arasında kalan bireyler olarak düşünmemek gerekir. Bu değer sistemine sahip insanları, kuvvetli olma motifi harekete geçirmektedir. Gerek yaşadıkları ülkede gerekse kültür ve coğrafyalarda neler olduğunu anlamak isteyen ve bunları anladıkça kendilerini daha güçlü hisseden bu insanların politik ve siyasi gelişmeleri takip etmeleri de esasen bundan kaynaklanabilir (Yapıcı ve Zengin, 2003). Bu bakımdan öğretim elemanlarının değer tercihinde siyasi değerlerin bilimsel değerın önüne geçmesi, toplumun hukuk ve demokrasi isteğinin bir yansıması olarak da yorumlanabilir. Dini değerın, diğer değerlere kıyasla daha az önemli

olması da bilimsel çalışma ortamı olarak bilinen üniversitelerde beklenen bir durum olarak düşünülmektedir. Ancak alanyazında, din ve ahlak, insan sevgisini ön plana çıkardığı için sosyal, dini ve ahlaki değerlerin aynı doğrultuda sıralanacağı yönünde bulgular bulunmaktadır. Bu üç değer arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğuna vurgu yapılmaktadır. Vergote'ye (1999) göre, inanan insan için ahlak, dini inancın ve yaşantının hem şartını hem de sonucunu oluşturmaktadır. Ayrıca dinin, günlük hayata ve beşeri ilişkilere etkisinin ahlaki değerlerle ilişkili olduğu ve bu değerlerin birbirini tamamladığı belirtilmektedir (Yapıcı ve Zengin, 2003). Bu bakımdan, araştırma görevlilerinin değer tercihi sıralamasında sosyal ve dini değerlerin ard arda yer almasına, yani bu değerlere ilişkin algıların benzerlik göstermesine rağmen, ahlaki değere ilişkin algının farklılığı şaşırtıcı gelebilir.

Bulgular incelendiğinde, araştırma görevlilerinin nezaket, vicdanlılık ve yardımlaşma boyutundaki örgütsel vatandaşlık davranışları daha çok, sivil erdem ve centilmenlik boyutundaki davranışları daha az sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu alanyazınla birebir uyumlu olmasa da bazı araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin; öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada, genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışları dikkate alındığında, öğretmenlerin "kısmen ve çoğunlukla" bu davranışları sergiledikleri ve en yüksek düzeyde algının nezaket boyutunda olduğu görülmüştür (Titrek, Bayrakçı ve Zafer, 2009). Ancak bir başka araştırmada, örgütsel vatandaşlık davranışlarının boyutlarına ilişkin algı düzeylerinde ilk sırayı vicdanlılık boyutu almıştır. Bunu centilmenlik, yardımlaşma ve sivil erdem davranışları izlemiştir (Polat, 2007). İlköğretim okulu öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmada ise, örgütsel vatandaşlık davranışlarından kendini geliştirme alt boyutuna ilişkin algıların en yüksek düzeyde olduğu, bu boyutu yardımseverliğin izlediği, ardından ise sırasıyla vicdanlılığın, sportmenliğin ve gönüllülüğün geldiği görülmektedir (Uslu, Balcı ve Coşkun Uslu, 2012). İlgili alanyazında bulgular birebir benzerlik göstermese de, ulaşılan sonuçlarda sıralama farklılıkları bulunsa da, genellikle örgütsel vatandaşlık davranışlarına yönelik yüksek algıların nezaket, yardımlaşma ya da vicdanlılık boyutlarına, düşük algıların ise sivil erdem ve centilmenlik boyutlarına ait olduğu söylenebilir. Alanyazına göre, gerek yardımlaşma gerekse nezaket boyutları aslında yardım etme noktasından hareketle yapılan davranışlardır. Bu boyutları birbirinden ayıran en belirgin fark, yardım etme davranışlarının gerçekleştiği zamandır. Yardımlaşma boyutunda işgörenler birbirlerine bir sorun ortaya çıktıktan sonra o soruna çözüm bulabilmek amacı ile yardım ederken, nezaket boyutunda tanımlanan davranışlar öngörülen sorunun ortaya çıkmasını engellemek veya bu sorunun olası etkilerini azaltmak amacıyla önceden atılırlar. Dolayısıyla daha çok gelecek odaklı davranışlardır. (Organ, 1988). Bu nedenle araştırma görevlilerinin nezaket ve yardımlaşma davranışlarına ilişkin algılarının birbirine benzerlik göstermesi beklenen bir durumdur. Ayrıca bu davranışların araştırma görevlilerince yüksek düzeyde sergileniyor olması, iş grupları içinde işbirliğini gönüllü olarak desteklediğinden önemlidir. Böylece örgüt içi ilişkilerde sürtüşmeler, gerginlikler daha az yaşanabilir. Diğer taraftan nezaket ve yardımlaşma davranışlarının yüksek düzeyde sergilenmesi, zamanın etkili ve yapıcı bir

biçimde kullanılmasına yardımcı olabilir, kıt kaynakların örgütsel varlığın korunması ve sürdürmesini zorlaştıran sorunların çözümüne aktarılmasına değil de daha çok üretim amaçları için kullanılmasına olanak tanıyabilir (Organ, 1988). Tüm bu sebeplerden dolayı, araştırma görevlilerince örgütsel vatandaşlık davranışlarının bu boyutlarının daha çok kullanılmasının örgütsel etkinliği olumlu biçimde etkileyeceği düşünülmektedir.

Örgütsel vatandaşlık davranışlarının centilmenlik boyutu yardımlaşma ve nezakette olduğu gibi özel olarak belirli bir kişiye yardım etmek üzere tasarlanmaz. Centilmenlik davranışları, çalışanların sorunlarla gerginliğe yol açmadan yapıcı görüşleriyle mücadele etme becerisini ve ortaya çıkan olumsuz durumlara dayanma güçlerini artırması nedeniyle örgütsel etkinliğe katkı sağlar. Centilmenlik davranışlarının yoğun biçimde sergilendiği örgütlerde, yönetim kaynakları yoğun bir şekilde planlama, problem çözme, örgütsel analiz vb. etkinliklere aktarıldığından örgütsel verimliliğin artması beklenir. Eksikliği halinde bireyin örgüte karşı hissettiği sadakat duygusu azalacak ve örgüt iklimi bozulacak ve çalışanların verimli çalışmasını olumsuz yönde etkileyecektir (Podsakoff ve MacKenzie, 1997). Bu bakımdan örgütsel vatandaşlık davranışlarından centilmenlik boyutunun araştırma görevlilerince çok az sergilenmesi örgüte bağlılık ve üniversitelerin verimliliği, etkiliği açısından sorunların yaşanmasına yol açabilecek bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Araştırmanın bulguları; dini, sosyal, estetik ve siyasi değerler ile örgütsel vatandaşlığın yardımlaşma boyutu arasında, estetik ve bilimsel değerler ile sivil erdem boyutu arasında, estetik değer ile nezaket boyutu arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte sosyal, estetik ve ekonomik değerler ile centilmenlik davranışı arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde bir başka çalışmada, örgütsel vatandaşlık davranışının kimi boyutlarıyla örgütsel öğrenme değerleri arasında anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiş ve ilişkilerin düzeyinin oldukça düşük olduğu bulunmuştur (Taşçı ve Koç, 2007). Ancak, Moorman ve Blakely (1995), kolektivist değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü önemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğerinde, örgütsel vatandaşlık davranışının daha çok inanç ve değer sistemleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (Olson, 2004). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile değerler arasında ilişki olduğu ve sergilenen örgütsel vatandaşlık davranışı biçimlerinin bireylerin değer önceliklerine göre değişebileceği yönünde bulgular bulunmaktadır (Van-Dijk ve diğ., 2008). Yöneticilerin değer tercihlerine bağlı olarak örgütsel vatandaşlık davranışlarının değişiklik gösterip göstermediğini tespit etmeyi amaçlayan çalışmada, değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve değerlere verilen önem arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışlarının arttığı görülmüştür (Aktay ve Ekşi, 2009).

Yine araştırma sonucunda, sadece estetik değerler nezaket örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu, ancak bu davranıştaki toplam varyansın bireysel değerlerlerce açıklanma oranının oldukça düşük olduğu anlaşılmıştır. Oysaki Arthaud-Day ve diğ. (2012), bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan ve bağlamsal olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Öğretmenlerin çalışma değerleri ile

örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, hayat mutluluğu, özgüven, örgütsel adalet, kıdem, cinsiyet ve çalışma değerleri ile bunlara örgütte imkân sağlanması faktörlerinin tümüyle örgütsel vatandaşlık davranışlarının %42'lik bir bölümünü açıkladığı ortaya konulmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışlarını oluşturan boyutlar incelendiğinde ise, kişilerin erdemli, yardımsever, vicdanlı ve sportmen olmalarında kişilerin yardımlaşmaya verdikleri değer önemli olduğu görülmüştür (Keskin, 2005).

Değerler davranışların şemasını çizen unsurlar olduğundan (Avcı, 2007; Rokeach, 1973), örgütsel vatandaşlık davranışlarının bireysel değerler ile yönetilebilen bir tutum olacağı düşünüldüğünden (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day ve diğ., 2012; Keskin, 2005; Moorman ve Blakely, 1995; Olson, 2004; Van-Dijk ve diğ., 2008) araştırmada bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıflığı şaşırtıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak, örgütsel vatandaşlık davranışlarının gelişmesinde ve düzeyinin belirlenmesinde pek çok değişken etkili olabilmektedir. Bu durum araştırma sonucunda ortaya çıkan ilişkinin düşüklüğüne kaynaklık etmiş olabilir. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan düşük düzeydeki ilişkiye kullanılan ölçekler de sebebiyet vermiş olabilir. Çünkü ciddi bir çeviri sürecine rağmen, ince kültürel faktörlerden dolayı başka bir kültürde geliştirilen ölçek, kültürler arası standardizasyonu engelleyebilmektedir (Ger ve Belk, 1990). Nitekim Taşçı ve Koç (2007), tarafından yapılan araştırmada da örgütsel vatandaşlık davranışları ile örgütsel öğrenme değerleri arasındaki ilişkilerin düzeyinin oldukça düşük olması bu duruma bağlanmıştır. Bu nedenle, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalarda, nitel araştırma yöntemiyle veri toplanması daha uygun olabilir. Çünkü insanların gerçek değerlerine ulaşma zorluğu bilinen bir durumdur. Bu zorluk; uzun süreli gözlem yoluyla, görüşmeler yapılarak aşılabılır. Bunun yanı sıra anket tekniği, katılımcıların anlatmak istediklerini sınırlandırabilmektedir. Ayrıca, bu araştırmanın devamı olarak, üniversitelerde yöneticilerin algılarına göre, araştırma görevlilerinin değerleri ve sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını kurumlarında çalışırken yansıtır yansıtmadıkları araştırılabilir. Çünkü araştırmalarda kişinin kendi ifadelerine başvurulmasının, değerleri olduğundan daha fazla gösterdiğine dair bulgular bulunmaktadır.

Kaynakça

- Allison, B.J., Voss, R. S. & Dryer, S. (2001). Student classroom and career success: The role of organizational citizenship behavior. *Journal of Education for Business*, 76(5), 282-289.
- Allport G.W., Vernon P.E. & Lindzey, G. (1960). *A study of values*. Houghton Mifflin Boston.
- Aktay, A. ve Ekşi, H. (2009). Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *İş Ahlakı Dergisi*, 2(3), 19-65.
- Arthaud-Day, M.L., Rode, J.C. & Turnley, W.H. (2012). Direct and contextual effects of individual values on organizational citizenship behavior in teams. *The Journal of Applied Psychology*, 97(4), 792-807.
- Aslan, Ş. (2009). Karizmatik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi "Kurumda çalışma yılı" ve "Ücret" değişkenlerinin rolü. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 256-275.

- Avcı, N. (2007). *Toplumsal değerler ve gençlik*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Avey, J.B.; Wernsing, T. & Luthans, F. (2008). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science Arlington*, 44(1), 48-70.
- Ayral, E. (1992). *Akademisyenlerin çalışmayla ilgili değerleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bateman, T.S. & Organ, D.W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee citizenship. *Academi of Management Journal*, 26(4), 587-595.
- Blanchard, K. & O'connor, M. (1998). *Değerlerle yönetim* (K. Ay, Çeviren). İstanbul: Epsilon.
- Buluç, B. (2008). Ortaöğretim okullarında örgütsel sağlık ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 571-602.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. (6. Basım). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Celep, C., Polat, S., Elbir, N. ve Yapıcı, E. (2004). Ortaöğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık tutumları. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda Sunulmuş Bildiri.
- Chiu, S.F. & Tsai, M.C. (2006). Relationship among burnout, job involvement, and organizational citizenship behaviors. *The Journal of Psychology*, 140(6), 517-530.
- Çetin, Ş., Korkmaz, M. ve Çakmakçı, C. (2012). Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik ile lider-üye etkileşiminin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(1), 7-36.
- Cropanzano, R. , Rupp, D. E. & Byrn, Z. S. (2003). The relationship of emotional exhaustion to work attitudes, job performance, and organizational citizenship behaviors. *Applied Psychology*, 88(1), 1-10.
- Demirel, Y. ve Özçınar, M.F. (2009). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerindeki etkisi: Farklı sektörlere yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(1), 129-145.
- Dilek, H. (2005). *Liderlik tarzlarının ve adalet algısının; örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkilerine yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 55-72.
- Farh, J.L., Podsakoof, P.M., & Organ, D.W. (1990). Accounting for organizational citizenship behaviors: Leader fairness and task scope versus satisfaction. *Journal of Management*, 16(4), 705-721.
- Feather, N.T. & Rauther, K.A. (2004). Organizational citizenship behaviors in relation to job status, job insecurity, organizational commitment and identification, job satisfaction and work values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (77), 81-94.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?*, (N. Çelebi, Çeviren). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Hamm, S. (2006). *Understanding value congruence: A sport organization case study*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of St. Catharines, Ontario.
- Hodgkinson, C. (2008). *Yönetim felsefesi, örgütsel yaşamda değerler ve motivasyon*. (İ. Anıl-B. Doğan Çeviren) İstanbul: Beta Yayın.
- Graham, J.W. (1991). An essay on organizational citizenship behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, (4), 249-270.

- Ger, G. & Belk, R.W. (1990). Measuring and comparing materialism cross-culturally. *Advances in Consumer Research*, (17), 186 - 192.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi. Ahlak psikolojisi, ahlaki değerler ve ahlaki gelişme*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Kamer, M. (2001). *Örgütsel güven, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karakitapoğlu, Z. (1996). *Contemporary value orientations of adults and university students*. Unpublished master thesis, METU, Ankara.
- Keskin, S. (2005). Öğretmenlerde çalışma değerleri ve örgütsel vatandaşlık. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Konovsky, M.A., & Organ, D.W. (1996). Dispositional and contextual determinants of organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, (16), 215-224.
- Koys, D.J. (2001). The effects of employee satisfaction, organizational citizenship behavior, and turnover on organizational effectiveness: A unit-level longitudinal study. *Personnel Psychology*, (54), 101-114.
- Lapierre, L.M. & Hackett, R. D. (2007). Trait conscientiousness, leader-member exchange, job satisfaction and organizational citizenship behavior: A test of an integrative model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (80), 539-554.
- Meglino, R.M. & Ravlin, E.C. (1998). Individual values in organizations: Concepts, controversies and research. *Journal of Management*, 24(3), 351, 357.
- Moorman, R.H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 6(6), 845-855.
- Moorman, R.H. & Blakely, G.I. (1995). Individualism-collectivism as an individual difference predictor of organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, (15), 127-142.
- Motowidlo, S.J. (2000). Some basic issues related to contextual performance and organizational citizenship behavior in human resource management. *Human Resource Management Review*, 10(1), 115-126.
- Murphy, E.F., Snow, W.A., Carson, P. & Zigarmi, D. (1997). Values, sex differences and psychological androgyny. *International Journal of Value-Based Management*, (10), 69-99.
- Oğuz, E. (2011). Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile yöneticilerin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3), 377-403.
- Olson, T.M. (2004). *What lies beneath using self determination theory to understand the motives underlying citizenship behaviors in organizational*. Ph.D. Thesis, Purdue University, ABD.
- Organ, D.W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington. MA: Lexington Books.
- Organ, D.W. (1994). Personality and organizational citizenship behavior. *Journal of Management*, (20), 465-478.
- Organ, D.W. & Ryan, K. (1995). A meta-analytic review of attitudinal and dispositional predictor of organizational citizenship behavior. *Personnel Psychology*, (48), 775-802.
- Ölçüm-Çetin, M. (2004). *Örgütsel vatandaşlık davranışı*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Özdemir, S ve Sezgin, F. (2011). Öğretmen adaylarının bireysel ve örgütsel değerler ile öğrencilerde görmek istedikleri değerlere ilişkin önem sırası algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-21.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B., & Bachrach, D.G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, (26), 513-563.
- Podsakoff, P.M. & Mackenzie, S.B. (1997). Impact of organizational citizenship behavior on organizational performance: A review and suggestions for future research. *Human Performance*, 10(2), 133-151.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Moorman, R.F. & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Pohlman, R.A. & Gardiner, G.S. (2000). *Value driven management. How to create and maximize value over time for organizational success*. New York: AMACOM.
- Polat, S. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (54), 307-331.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Russell, R.F. (2001). The role of values in servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 22(2), 76-83.
- Ryan, J.J. (2002). Work values and organizational citizenship behaviors: Values that work for employees organizations. *Journal of Business and Psychology*, 17(1), 123-132.
- Somech, A. & Drach-Zahavy, A. (2004). Exploring organizational citizenship behaviors from an organizational perspective: The relationship between organizational learning and organizational citizenship behaviors. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (77), 281-298.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Uslu, B., Balcı, E. ve Coşkun Uslu, A. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 13-24.
- Ünal, Z. (2003). *Öğretmenlerde iş doyumunu ve örgütsel vatandaşlık*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Taşçı, D. ve Koç, U. (2007). Örgütsel vatandaşlık davranışı - örgütsel öğrenme değerleri ilişkisi: Akademisyenler üzerinde görgül bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 373-382.
- Terzi, A.R. (2011). Denetim odağı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 3-15.
- Titrek, O. Bayrakçı, M. ve Zafer, D. (2009). Öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin görüşleri. *Akademik Bakış*, (17), 1-28.
- Turan, S., Durceylan, B. ve Şişman, M. (2005). Üniversite yöneticilerinin benimsedikleri idari ve kültürel değerler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 181-202.
- Turnipseed, D. & Murkison, G. (2000). Good soldiers and their syndrome: Organizational citizenship behavior and the work environment. *North American Journal of Psychology*, 2(2), 281-302.

- Van-Dijk, D., Yaffe, T. & Levontin, L. (2008). The effect of Personal values on organizational citizenship behaviors. Third International Conference on Interdisciplinary Social Sciences (22-25 July 2008) Monash University Centre. Prato, Tuscany, Italy
- Van Dyne, L., Graham, J.W., & Dienesch, R.M. (1994). Organizational citizenship' behavior: construct redefinition, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 37(4), 765–802.
- Wagner, S.L. & Rush, M.C. (2000). Altruistic organizational citizenship behavior: Context disposition and age. *The Journal of Social Psychology*, 140(3), 379-391.
- Williams, L.J., & Anderson, S.E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601–617.
- Williams, S., Pitre, R. & Zainuba, M. (2002). Justice and organizational citizenship behavior intentions: Fair rewards versus fair treatment. *Journal of Social Psychology*, (142), 33-45.
- Yafang, T. & Shih-Wang, W. (2008). The relationship among job satisfaction, organizational citizenship behavior and turnover intention. In 2008 Northeast Decision Sciences Institute Meeting. Brooklyn, NY.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z.S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-205.
- Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin eğitim düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 17-40.
- Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin değerlere göre yönetim ile ilgili görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (52), 639-664.
- Yoon, M.H. & Suh, J. (2003). Organizational citizenship behavior and service quality as external effectiveness of contact employess. *Journal of bussines research*, (56), 597-611.
- Zawawi, A.A. Kamarunzaman, N.Z. & Hussin, Z.H. (2010). Organizational citizenship behavior, job insecurity and work values: Making sense of non-obligatory behavior in the workplace. 2010 International Conference on Science and Social Research (December 5-7) Kuala Lumpur, Malaysia

Osmanlıya Karşı Ayrılıkçı Hareketten Batıya Karşı Bağımsızlık Ve Hâkimiyet Mücadelesine Arap Düşünce Hareketine Genel Bir Bakış

Mustafa BIYIKLI*

Özet 19. Yüzyıla kadar asırlar süren Türk-Arap ittifakı, birlikteliği ve barışı, Batıya yönelik fetihler açısından önemli bir destek olarak kendini göstermişti. Özellikle Osmanlı Devleti'nin, Arap dünyasını idaresi altına alarak oluşturduğu Türk-Arap birliği, Osmanlı'nın Batıya yönelik fetihlerini daha da kolaylaştırmış ve hızlandırmıştı.

Ancak 19. Yüzyıla girerken Batının ekonomik ve teknik üstünlüğü ele geçirmesinin yanı sıra 19. Yüzyılda yayın ve iletişim vasıtalarının gelişmesi, bu vasıtalarla Batıda ortaya çıkan kavmiyetçilik fikirleri, hürriyet ve demokrasi anlayışının Osmanlı idari ve toplum yapısını olumsuz etkilemesi, istenmeyen sonuçları da beraberinde getirdi.

Bu süreçte din ve örf birinci derecede etkili oldu. Batılı devletlerin Osmanlı himayesindeki azınlıklara yönelik himaye politikaları ve propagandaları, Osmanlı azınlıklarının öncelikle özerklik ve bağımsızlık isteklerini kamçıladi.

Bu politikalar ve propagandalar öncelikle ve özellikle Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan unsurlar üzerinde etkili oldu. Sırpların ve Yunanlıların milliyetçilik hareketleri ve bağımsızlık istekleri Osmanlı'yı zor durumlarda bırakmakla beraber özellikle Arap milliyetçilik hareketleri ve bağımsızlık istekleri Osmanlı açısından şaşırtıcı oldu.

19. Yüzyılın sonlarına doğru her ne kadar Osmanlı idaresi bir Türk-Arap birlikteliğini ayakta tutmaya çalışsa da öncelikle Suriye, Lübnan ve Mısır'da yoğun bulunan Hristiyan Arap aydınlarının ve yazarlarının Batının da teşvik ve etkisiyle Arap milliyetçiliği ve ayrılıkçılığı fikirlerini filizlendirmeleri, Osmanlı idaresine karşı organize hareketleri tahrik etmeleri Osmanlı'nın parçalanma sürecini hızlandırdı.

Batılı devletlerin destek ve vaatlerine kanan Müslüman ve Gayrimüslim ayrılıkçı grupların birlikte hareket etmeleri, özellikle Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet etti. Osmanlı Devletinin parçalanması sonucu özellikle Araplar, kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmediğine şahit oldular ve işgalci Batı devletlerinin manda idaresi altına düşerek hürriyet ve bağımsızlık mücadelesine giriştiler.

Bu durum, özellikle Araplar açısından tarihi bir tecrübe oldu. Türk-Arap birlikteliğinin getirdikleri ve götürdükleri üzerine yapılan tartışmalar ve araştırmalar, günümüze değin devam etti.

Bu çalışmada, 19. Yüzyılda Osmanlıya karşı oluşan Arap ayrılıkçı hareketlerinin başlaması, gelişmesi ve Osmanlıya etkilerinin yanı sıra; I. Dünya Savaşı sonucu beklemedikleri bir şekilde Batı işgalci devletlerinin manda idaresine düşen Arapların, bu sefer Batıya karşı verdikleri Bağımsızlık ve hakimiyet mücadelesi genel hatlarıyla ele alınmaktadır.

Bununla beraber, yakın geçmişten çıkarılabilecek tarihi dersler ve tecrübelerle, Türk-Arap ilişkilerinin geleceğine yönelik düşünceler ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Milliyetçiliği, Ayrılıkçı hareketler, Arap bağımsızlık mücadelesi, Türk-Arap ilişkileri.

* Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye

An Overview Of The Arap Thought Action From Separatist Action Against The Ottomans To The Struggle Of Independence And Sovereignty Against The West

Abstract *The Turkish-Arabic alliance, union and peace have shown itself as an important support in terms of the conquests against West. Especially, the Turkish-Arabic unity which was established by Ottomans through getting Arabs under administration has facilitated and accelerated the Ottoman conquests against west.*

But besides the fact that the West has gotten the economic and technical superiority, the development in communication and publication means and the negative effect of nationalism, independence and democracy understanding, which has occurred in West as a result of these means, on the Ottoman administration and society structure has brought about some unwanted results.

In that process the religion and customs has been primarily effective. The protection politics and propaganda of the Western countries intended for the minority groups living in Ottoman Empire has accelerated these minorities' desire for freedom and autonomy.

These politics and propagandas have been effective firstly on the Christian elements living in Ottoman Empire. Although the nationalist movements and desire for independence of the Serbians and Greeks have caused some problems for Ottomans, especially the nationalist movements and the desire of independence of Arabs have been astonishing for Ottomans.

Although the Ottoman government has fought for keeping up a Turkish-Arabic unity in 19th century, as a result of the fact that Christian-Arab intellectuals which are living intensively in Syria, Lebanon and Egypt have generated, with the encouragement of West, the Arabic nationalism and separation ideas and provoked the organized separation movements the fragmentation process of Ottomans has been accelerated.

The Muslim and non- Muslim separatist groups which has been deceived by the support and the promises of the Western countries have acted together and this has served the interest of the western countries. After the collapse of Ottoman State, especially the Arabs has observed that the promises were not being fulfilled and started to fight for independence and freedom under the mandate of Western countries.

This has been a historic experience especially for Arabs. The works and discussions on the gains and losses of Turkish-Arabic solidarity has been continues up to this time.

Keywords: *Arab nationalism, Separatist actions, the Arab struggle for independence, the Turkish-Arab Relations.*

1. Giriş

Tarihte asırlar boyu devam eden Türk-Arap ittifakı ve birlikteliği, pek çok faydaların yanı sıra hem Türklerin Avrupa fetihlerini hızlandırdı ve hem de Arapların başta güvenlik ve huzur içerisinde yaşamalarına önemli katkılarda bulundu.

Özellikle Osmanlının idare siyaseti ve çeşitli etnik ve dini unsurlara karşı yaklaşım ve anlayışı onun uzun ömürlü ve huzurlu bir devlet olmasını sağlayan etkenlerden biri oldu. Osmanlı Devleti'ne bağlı ve onun hâkimiyeti altındaki Kuzey Afrika ülkeleri, Mısır, Lübnan, Suriye, Irak ve Hicaz, ayrı ayrı zamanlarda dar veya geniş manada muhtariyet statüsüne tabi tutuldular. Lübnan, Suriye ve Mısır gibi vilayetlere tayin edilen valilerin tutum ve takdirine göre de bu muhtariyet sınırları daralıp genişletildi. Osmanlı halifeleri Mekke ve Medine güzergâhında Hâdimü'l-Haremeyn (Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) rolünde kaldılar. Bu durumda, Hicaz Şerifleri tam bir idari muhtariyete sahip olabildiler. Yani Osmanlıların

Ortadoğu vilayetleri, iç idarelerinde serbest ve bazen de yerli idarecilerin inisiyatifine bırakılmak suretiyle yönetildiler¹.

Osmanlı Devleti, sömürgeci devletlerin bir "Şark Meselesi" üreterek kendi planları ve emelleri doğrultusunda ısrarla istedikleri reform ve batılılaştırma hareketiyle müesseselerini tam anlamıyla ıslah etmeye çalıştı. Halkını çok yönlü eğitip, tam ve bir bütün olarak millî his, irade ve menfaatleri çerçevesinde ıslah ve kontrol edemediği için, müesseselerini istediği şekilde ıslah edemedi. Yine basın ve yayın vasıtalarının gelişmesiyle kendi çözülmesi ve dağılmasında önemli rol oynayan, bilinçli olarak Osmanlı ülkesine taşınan, 19. yüzyıl öncesi Osmanlı Devleti'nde devlet ve halk arasındaki adalet ve itaat anlayışı çerçevesinde refah ve huzur içinde yaşayan halkın kafasında mevcut olmayıp dışarıdan gönderilen veya ithal edilen, "materyalizm", "pozitivizm" "kapitalizm", "sosyalizm", "liberalizm", "komünizm", "anarşizm", "Marksizm"² gibi ideolojilere; özellikle batı bakış açısı ve düşüncesinden gelen ırkçılık manasında milliyetçilik(nation=kavmiyetçilik) düşüncesine; bir dini ayrılıkçılık hareketi olan ve İngilizlerin telkin ve etkisiyle Arabistan'da doğan ve gelişen "Vahhabilik" anlayışına ve diğer ayrılıkçı fikirlere ve bunların meydana getirdiği kavram karmaşasına uzun vadede engel olamadı. Bununla beraber Osmanlı Milleti kendi millî yenileşmesi ve ilerlemesine değil ama tarihî örfü, gelenekleri ve inancı dolayısıyla şekli ve ahlakî bir batılılaşmayı da kabullenemedi. Bu ortamda meydana gelen ikilik ve kültürel, ideolojik çekişmeler ve çatışmalarla devlet çöküş sürecine girdi.

Önce kendilerini denizlerin hâkimi ve Ortadoğu'nun hamisi sayan ve bu nüfuzu kimseye kaptırmak istemeyen İngiltere, Ortadoğu ve Hindistan yolu üzerindeki sömürgecilik çıkarları için bir tehdit saydığı ve bu coğrafyada İslam milletleri birliğini sağlayan Müslüman dayanışmasını bozmak, İslam dinini tasfiye etmek, "İslam Birliği" ve "Türk-Arap birliği"ni engellemek ve onları mezhep ayrılığına sürükleyerek birbirinden uzak tutucu fikir, duygu ve kini telkin etmek için Türklerin umumiyetle kabul ettiği Sünniliğe karşı Necd bölgesinde 18. yüzyılda "Vahhabilik" hareketini³, Osmanlının çözülüş ve çöküş zamanında da "Arap hilafeti", "Arap milliyetçiliği" fikir ve faaliyetlerini başlattı, geliştirdi ve bunlarda da önemli bir başarı sağladı.

1830'larda liberal ve milliyetçi hareketler her yanda birden kendini göstermeye başladı. Ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri buhran içinde olan Osmanlı Devleti'nin idaresinden bir çok eyaletler kopmaya başladı⁴. "Şark Meselesi" ve Şark siyaseti çerçevesinde Batı, gelişen hadiseleri lehine çevirmeye çalıştı. Bir yandan milliyetçilik fikirlerini yaymaya diğer yandan da Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar üzerinde nüfuzunu artırmaya çalıştılar. Müslüman cephede Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye,

¹ Salih Tuğ, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar), İstanbul 1969, s. 252.

² Kavramların detayı ve etkileri için bkz.: Fahir H.Armaoğlu, Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara, Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yay., 1964, s.35; Mehmet Gönübol, Uluslararası Politika, Ankara, 1978, s.316-318; Tarık Zafer Tunaya, Siyasî Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Bsk., İstanbul, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1980, s.488; Max Beer, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, Terc.: Zühtü Uray, C. I, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay.,1965, s.13; Cezmi Eraslan, "Marksizm veya Panslavizm-Temmuz 1918 Sivil Savaşının Başlangıcında Milliyetçi Tatar Komünistleri ve Rus Bolşevikleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 14, İstanbul 1994, s.147-160 (Alexandre Bennigsen'den Tercüme).

³ Necd bölgesinde Vahhabilik hareketinin Osmanlıya karşı hazırlanışı ile ilgili bkz.: Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahı", Tarih ve Medeniyet, S.30, Ağustos-Eylül 1996, s.46-50; Zekeriya Kurşun, Necd ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Doğuşu, Ankara, T.T.K. Yay., 1998.

⁴ Louis Dallot, Siyasi Tarih (Terc. Oktay Akbal), İstanbul 1966, s. 15.

Lübnan ve Mısır'da geniş tesirler doğuran kültür hareketini hazırladığı zemin üzerinden⁵ Arap dünyasını eğitim, siyasi ve iktisadi tahakküm altına alan batılı büyük devletler, Suriye'de Beyrut'ta misyoner okullarını açtılar⁶. Bu okulların işlediği Arap milliyetçiliği fikri ilk defa Hristiyan Araplar arasında kabul gördü. Bunlar da Lübnan'da Marunîler arasından, yine misyoner okullarında laik, liberal olarak yetiştirilen Hristiyan Araplardı. Bunlar ya şahsi menfaat için ya da özellikle Fransa'ya yaranmak ve menfaatlenmek için Arap milliyetçiliği ve Hristiyanlık propagandası yaptılar. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın da tahrik ettiği 1831 Şam vak'ası⁷ ve vaka sonrası Osmanlı'nın bir Müslüman paşası olarak isyan etmesi sonucu Mısır Meselesi'ni bahane eden Batı, Arap dünyasında Osmanlı aleyhtarı yoğun bir propaganda ve eğitim faaliyeti başlattı.

Osmanlı ıslahat hareketlerini, hep kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ve bu vesileyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak azınlıklar ve ayrılıkçılar lehine kullanan batılı devletler, keşfettikleri bu siyaseti, Hristiyan Arapları ve azınlıkları kullanarak milliyetçilik, özerklik fikri ve devlet vaatleriyle İslam dünyasını, meşruiyetin kabul görmeyeceği bir ayrılık, sunî düşmanlık ve maceraya sürüklediler.

1.1. Ayrılıkçı Arap Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlılar Şam, Halep, Musul ve Bağdat gibi imtiyazlı saydığı bölgeleri birbirinden ayrı ufak eyaletler şeklinde huzur ve sükûn içerisinde asırlar boyu yönettiler.

Batıda revaç bulan milliyetçilik fikri, Suriye, Lübnan ve Mısır'da kurulmuş okullar vasıtasıyla Arap ülkelerinde yayıldı. Aralarında Müslüman Araplar olduğu kadar Gayri Müslim Arapların da bulunduğu milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Arap milliyetçileri çalışmalarını daha ziyade Paris, Londra, New York gibi merkezlere taşımışlardı. O sırada subaylarla sivillerden oluşan aydın bir azınlık tarafından temsil olunan bu yeni hareket üyeleri, çoğunlukla Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nden ve Kahire'deki El-Ezher'den yetişmiş kimselerdi. Bu milliyetçilerin gizli bir cemiyet halinde ilk olarak 1880'lerde Suriye'de faaliyete geçtiği görülür. Esas kurucular, Suriye Protestan Koleji'nde okumuş Hristiyan Araplardı. Bunlar arasında Müslüman ve Dürzileri de görmek mümkündü. Bu gizli teşekkülün yaydığı fikirler şunlardı: 1- Suriye'de Arapçanın resmi dil olarak tanınması, 2-Basında her türlü sansürün kaldırılması, 3- Yerli halkın ancak mahalli hizmetlerde istihdam edilmesi. 4- Suriye-Lübnan birliğinin gerçekleşmesi. 5-Bir mahalli hükümet oluşturulması. 1883'te Osmanlı Hükümetinin takibi sonucu bu gizli teşekkül üyeleri, Mısır'a yerleşmiş bulunan İngiliz idarecilerinin himayesine sığındılar. Takip edilen Arap milliyetçiler, faaliyetlerini 1908'e kadar Kahire ve Lübnan gibi şehirlerde devam ettirmişler ve buralarda gazete, kitap gibi yayın organlarıyla fikirlerini yaymaya çalışmışlardı⁸.

Arap milliyetçiliğini uyandırmak için çalışan ilk kimseler Batıdan himaye gören Arap Hristiyanlar arasından çıkmıştı. Lübnan, Arap milliyetçiliğinin ilk ortaya çıktığı yerdi. Arap milliyetçiliği hareketinin öncülerinin büyük bir kısmı Lübnanlı Hristiyanlardı. Fikir

⁵ Tuğ, a.g.e., s. 253.

⁶ Mustafa Halidi-Ömer Ferruh, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (Terc. Osman Şekerci), İstanbul 1968, s. 105., Mesela Osmanlı Devleti'nde ilk kız okulu 1830 yılında Beyrut'ta açılan okuldur (a.g.y.).

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Humayun, Nr. 21148-A, 21153-C, Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, C.2, İstanbul 1290, s. 202., Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Bıyıklı, "Şam Vak'ası(1831) ve Sonuçları", Türkler, C.12, s.730-740.

⁸ A.g.e., s. 260.

babaları, Lübnanlı bir Marunî olan ve daha sonra Marunîlikten ayrılarak Protestan olan⁹ Butros El-Bustani¹⁰ ve İbrahim Yazıcı idi¹¹. Ayrıca Arap milliyetçiliğini canlandırmaya çalışan Hristiyanlar arasında Faris Şidyak, Nakkaş, Corci Zeydan¹² gibi önemli isimler de vardı. Bunların yanı sıra modern Arap devleti düşünceleriyle önemli rol oynayan Tahtavî ve Hayreddin Tunusî gibi Müslümanların da önemi büyüktü¹³. Şam'da, Arap kültür ve edebiyatı Müslümanlarla Hristiyanları birbirine yaklaştıran şeydi. Nasif Yazıcı, Nevfel Nevfel, Selim Nevfel, Mihail Şühade, Sem'an Kulhun, George Feyad, Reslan Dımaşki'ler, Arap milliyetçilik ve kültür hareketinin temelini oluşturmuşlardı¹⁴.

Bustanî ve çevresindekiler, 1875'de gizli bir cemiyet kurarak, Beyrut'ta gizli propagandalar yapmışlardı. Bu propagandalarda, Suriye halkını, Osmanlı Devletine karşı birlikte hareket etmeye ve Lübnan ile birlikte bağımsız bir idare altında toplanmaya çağırmışlardı. Bu cemiyetin "Arap Milletinin Beyannamesi" adı altında 1880'de yayınladığı beyanname ile Müslüman ve Gayrimüslim Arapların, Türklere karşı ayaklanmalarını istemişlerdi¹⁵.

Suriye'de bunlar olup biterken Mısır'da da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ve onun etkisinde devam edenlerin yenileşme ve ayrılıkçılık düşüncelerinin etkisiyle önemli çalışmalar yapıldı. Batı öğretimi yapan okullarda önemli çeviri hareketleri başladı¹⁶. Misyonerlerin yardımıyla Mısır, Suriye ve Lübnan'da basın yayın faaliyetleri hızla gelişti. 20 Kasım 1928'de Kahire'de, resmi yayın organı olarak Vakayii el-Mısriyye adında ilk Türkçe ve Arapça haftalık bir gazete yayımlanmaya başlandı¹⁷. Misyoner okullarından yetişen Hristiyan Araplar basın yayın faaliyetlerinde oldukça başarılı idi. Müslüman Araplar ise basın yayında ağırlığını ancak 1874-1890 yıllarında hissettirebildiler¹⁸.

Lübnan'da modern ve yeni bir siyasi düşüncenin gelişmesi, Avrupa'nın buraya nüfuzu ve hâkimiyeti sonucunda meydana geldi¹⁹. Hristiyan tüccarlar Avrupalıların himayesi altına girdiler ve böylece Müslümanlar üzerine bir baskı elde ettiler²⁰.

⁹ Clement Huart, Arap ve İslam Edebiyatı (Terc.Cemal Sezgin), Ankara, (tarihsiz), s. 388.

¹⁰ Butros El-Bustani: 1819'da doğmuş, 1 Mayıs 1883'te ölmüştür. Beyrut'taki Amerikan konsolosluğunun tercümanlığını yapmıştır. Arap dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yaparak eserler yazmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilmiştir (Huart, a.g.e., s. 388), Bustani'nin ayrıca Amerikan Protestan Mezhebi ile sıkı ilişkileri vardı. Dr. Smith ve Dr. Von Dyke gibi Amerikan misyonerleri ile işbirliği yaparak Tevrat'ın Arapça tercümesini yaptı. Kurduğu Cinan, Cennet (1870-1886), ve Cüneyne adlı gazetelerle Arap milliyetçiliğini yaymaya çalıştı. Zekeriya Kurşun, Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul 1992 s. 28.

¹¹ İbrahim Yazıcı, babası ile birlikte Amerikan İncil'i Yayma Cemiyeti ile yardımlaşarak Tevrat'ı Arapça'ya tercüme etmişlerdir. Kurşun, a.g.e., s. 29.

¹² Corci Zeydan, Suriye Hristiyanlarındandır. Tarihi romanlarıyla tanınmıştır. 1892'de kurulan El-Hilal aylık bilim ve edebiyat dergisini yönetmiş, batı düşüncesini genelleştirmeye çalışmıştır. Huart, a.g.e., s. 395,409.

¹³ Zekeriya Kurşun, Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul 1992, s. 29.

¹⁴ Hamid İnalet, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri (Terc.Hicabi Kırılancı), İstanbul 1991, s. 33.

¹⁵ Kurşun, a.g.e., s. 28.

¹⁶ Huart, a.g.e., s. 393.

¹⁷ 1831 yılında Reinaud: "Bu kuruluşun bugüne kadar İslam ülkelerinde başka bir benzeri yoktur" demiştir. Huart, a.g.e., s. 408.

¹⁸ 1874'te Beyrut Müslümanları Semerat el-Funun adlı haftalık bir gazete çıkardılar. Müslümanların, Şeyh Muhammed Mazi tarafından politika ile ilgili el-Muayyed adındaki gazete çıkarılincaya kadar bir gazeteleri yoktu (1890). Bu gazete İslam dünyasında Fas'tan Hindistan'a kadar yayıldı. Huart, a.g.e., s. 410.

¹⁹ Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları(1838-1914), Milli Kültür, Ankara Haziran-1980, s. 25.

²⁰ Halil İnalçık, "Tarihi Perspektif İçinde Arap-Türk İlişkileri" (Terc.Oktay Özel), 19 Mayıs Ün. Eğt. Fak. Dergisi, S. 3, Samsun, Aralık-1988, s. 213.

XIX. yy.'ın ortalarına doğru himayeci Avrupa güçleri, Ortadoğu ve bilhassa Lübnan'daki güvenliğin teminatçısı şeklinde hareket ettiler²¹. Fakat bu sırada Maruni kilisesindeki değişimler sebebiyle Lübnan, iç savaşın eşiğine gelmişti. Lübnan'da nüfusun büyük bir kısmını Katolik olan Marunîler, geri kalanını ise Dürzi, Mütevali, Nusayri, İsmaili ve Rum-Katolik grupları oluşturmaktaydı. Roma'daki Papa'ya bağlı bulunan Marunîler, 12 piskoposluğa ayrılmışlardı. Bu 12 piskopos, kendi patriklerini seçmekte, Papa ve Osmanlı hükümeti de seçimi tasdik etmekteydi²². XVIII. yy.'ın ortasına kadar kilise, piskopos ve rahipleri tayin eden toprak sahibi Marunîlerin kontrolü altındaydı. Reformistler, kilise okulu kurdular ve kilisenin yönettiği Marunî bir hükümet oluşturmak için misyonerler vasıtasıyla propagandaya başladılar²³. Marunî hareketi, Dürzilerle gittikçe artan bir gerilime sebep oldu. Dürzilerle Marunîlerin arası bir daha düzelmek üzere bozuldu. 1838-1845 yılları arasında Dürzi-Maruni savaşları meydana geldi²⁴. 1858 senesinde Marunîlerin, tekrar toprak sahiplerine karşı ayaklanmasını, 1859-1860'da Dürzi ve Müslümanların, Marunîlere saldırması takip etti²⁵.

Misyonerlerin faaliyetlerinden şüphelenen Osmanlı Devleti, misyonerleri kontrol altına aldı. Osmanlı Devleti, bilhassa İngiliz kültürünün arkasına saklanan Protestan misyonerlerinden şüpheleniyordu. Cizvit misyonerleri ise Fransız siyasetine hizmet ediyorlardı. Batı devletlerinin emel ve faaliyetleri Arap yarımadasına yayılması üzerine, Osmanlı Devleti, misyonerlerin Arap ülkelerine girmelerini engelleme yolunda mücadele etti²⁶.

1.2. Batı ve Azınlık Yanlısı Osmanlı Reformlarına Tepki Hareketleri

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Gayrimüslim azınlıklar lehine getirdiği reformlar, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla Batı'nın, İslam şer'i ve zimmi hukukuna müdahale etmesi, şer'i hükümlerin hakkıyla uygulanamaması manasına geliyordu. Bunda batılı devletlerin maksadı, Hristiyanları alçaklık psikolojisinden kurtarmak, en azından onlarla Müslümanları eşit hale getirmek, daha sonra yeni haklarla üstünlük sağlamaktı. Nihai arzuları ise azınlıkları etkin unsur haline getirmek, onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve bu konuyu engel teşkil eden İslam milletler hukuku kaidelerini terk ettirmekti²⁷.

Hukuki reformlarla Osmanlı Devleti uyguladığı hukuk ve ideali çerçevesinden dışarı çıkartılmaya zorlandı. Böylece Osmanlı Devleti şer'i hukuk çerçevesinden, kırmızı çizgilerinden dışarı çıkmış olacaktı.

Bundan sonra Batılı devletler, kendilerine göre Müslümanları üstün tutan, Hristiyan ve Yahudileri, hâkim Müslüman sınıfın altında gösteren bütün şer'i hükümlere müdahale etmeye devam ettiler. II. Abdülhamit'e ilan ettirilen Meşrutiyet rejimi ve 1876 Kanuni Esasi, vatandaşlık anlayışını, "Müslim, zimmi ve müste'men" vasıflarından sıyrarak, Osmanlı Devleti'nde bulunan herkesi eşit şekilde Osmanlı saydı. İslam devletine tabi

²¹ R. Salahi Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, C.XLIX, Sayı:195, Ankara 1985, s. 652.

²² Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990, s. 127.

²³ Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 171,172.

²⁴ Eryılmaz, a.g.e., s. 131,132.

²⁵ İnayet, a.g.e., s. 258.

²⁶ A.g.e., s. 144.

²⁷ Ahmet Akgündüz, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor-3, İstanbul 1990, s. 124.

Gayrimüslimlerden alınan "cizye"nin adı "bedel-i askerî" olarak değiştirildi²⁸. "Mürted" yani dinden çıkma kavramı gibi birçok şer'î hususlara müdahale edildi.

Suriye'de 1860 senesinden önce Şam eşrafı, devlette dini görevlerde bulunan ve tüccar, esnaf ve Osmanlı subayları tarafından destek gören ve vakıfları kontrol eden âlimler idi. Eşrafın durumu Tanzimat reformlarıyla tehlikeye girdi. Şam âlimleri Suriye'deki geleneksel yapıyı muhafaza etmek için reformlara karşı geldiler ve mücadele ettiler²⁹.

Reformların zemini hazırladığı Lübnan'daki topluluklar savaşına Avrupa güçleri müdahale ettiler ve Osmanlı Devleti'ni Hristiyan üstünlüğünü tasdik eden 1861 nizamnamesini ilan etmeye zorladılar ve Lübnan, Avrupa güçlerinin himayesinde imtiyazlı bir eyalet oldu³⁰.

1880'de' reformların etkisiyle Arap milliyetçileri ilk defa bir beyanname neşrederek düşünce ve taleplerini dile getirdiler.

Avrupa'nın bölgedeki ticari ve siyasi etkisini ve teşebbüslerini eğitim faaliyetleri takip etti. 1886'da Amerikan desteğiyle Suriye Protestan Koleji kuruldu. Nasif Yazıcı, Butros Bustani gibi ilk edebiyat yazarları olan eğitilmiş Hristiyan Araplar, Batı edebiyatı ve kültürünün etkisinde kaldılar.

Meşrutiyetin ilanı ve 1876 anayasasından sonra ortaya çıkan gizli mahalli milliyetçilerden ayrı olarak yurt dışında da bazı faaliyetler yürütülmeye başlandı. Bunlardan en önemlisi, 1906 yılında Paris'te bulunan Araplar tarafından kurulan "El-Arabiyyetü'l-Fetat" adındaki teşekküldü. Bu teşekkül tarafından yayınlanan manifestoda: Osmanlı Türklerinin Arapları parçalamak suretiyle idare ettikleri ve Arapların Osmanlılardan ayrılarak müstakil bir devlet kurmaları lazım geldiği ve bu Arap devletinin Arapların tabii coğrafi sınırlar içinde, yani, Suriye ve Irak'ı içine alacak şekilde Süveyş'e, diğer yandan Akdeniz sahillerinden Umman Denizine kadar uzanan sahada kurulacağı, liberal ve monarşi esaslara dayanan bir Arap Sultanının işbaşında bulunacağı..., Medine ve Mekke dahil Hicaz bölgesinin tamamen müstakil bir devlet olacağı ve bu devletin başkanının Halife sıfatıyla işbaşında bulunacağı ifade ediliyordu. Ayrıca beyan edilen hususlar arasında Osmanlı hükümetinin devrilip meşruti bir idarenin getirilmesi de vardı. Ancak bu hareketler, daha ziyade Batı tesirinde kalan Arap aydınları arasında yaygın kalmış olup, halka mal olmamış cereyanlar şeklinde gelişti. Halk, kabileler, Abdülhamid'in ortaya attığı İslam Birliği görüşlerine bağlı olarak yaşamayı düşünmeye devam etti ve muhtariyet veya istiklal taleplerine pek ilgi göstermedi³¹.

XIX. Yüzyılın sonundaki Türk aleyhtarlığı ve Arapların Türklerden üstün olduğu düşüncesi yönünde siyasi bir karmaşa ortaya çıktı. Arapların Müslümanların liderliğini Türklerden almaları gerektiğini ilk yazan, Şeyh Safiuddin Erdebili ve Şah İsmail sülalesinden olan aynı zamanda 1890'larda Ermeni davalarıyla alakası olduğu şüphesiyle takibata alınan XIX. yüzyılın Arap aydını yazar Kevakibi idi. 1899'da Mısır'da faaliyetlerine başladı. 14 Temmuz 1902'de Kahire'de ölen Kevakibi, İslam ülkelerini gezerek Mısır Hidivi

²⁸ A.g.e., s. 125.

²⁹ David Dean Commins, Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri (Terc. Selahaddin Ayaz), İstanbul 1993, s.22.

³⁰ A.g.e., s. 287.

³¹ Tuğ, a.g.e., s. 264.

II.Abbas'ın Sünni Müslümanların halifesi olarak seçilmesinin gerekliliğini savundu. bir bildiriye imza topladı. Arapların başkanlığında bir İslam uyanışı tezini savundu³².

Bu faaliyetlerden haberdar olan II. Abdülhamid, iktidarda bulunduğu sırada İslam Birliği siyaseti güderek gizli, aleni, yurt içinde ve yurt dışında yoğunlaşan Arap milliyetçilik hareketleri ile mücadele etti³³. XIX. yy. sonlarında Suriye, Lübnan ve Mısır aydınları eliyle kuvvet kazanan Arap milliyetçiliği karşısında İslam Birliği tezini desteklemek suretiyle kendi iktidarı boyunca muvaffak oldu³⁴.

1908 yılında iktidardan indirilene kadar Abdülhamid'in uyguladığı İslam Birliği tezi, Hicaz Demiryolu projesinin gerçekleşmesi, Arap memurlarına devlet idaresinde her kademede görev yapma imkânlarını vermesi sonucu Kevakibi (1849-1903)'nin öncülüğünü yaptığı bu rakip tez tutunamamıştır³⁵.

II.Abdülhamid'in, devleti bir arada tutmak için uyguladığı başarılı politika ve Avrupa kökenli milliyetçilik fikirlerinin Arap vilayetlerine tutunamaması sebebiyle Türk aleyhtarı hareketler, Arap vilayetlerinde çok yavaş gelişmiştir³⁶.

Arap milliyetçiliği, Avrupa'nın yerli Hristiyanlara sağladığı ticari üstünlüğe Müslümanların gösterdiği tepki, ayrıca Muhammed Abduh ile onun taraftarlarının Suriye'de ve Mısır'da ayrılıkçı faaliyette bulunmaları ve Abdülhamid'in tahtından indirilmesi yönünde faaliyet göstermeleri sebebiyle Şam Müslüman ileri gelenleri arasında da yer tutmaya başladı³⁷.

Aslında Şam bölgesinde Osmanlıların yaptıkları şey, ümmet mefhumu ve millet sistemi çerçevesinde bütün Arap ülkeleri ahalisini kendi lisanları ve kültürleriyle baş başa bırakmak olmuştur.³⁸ Özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan "Millet Sistemi"³⁹ ile din, dil, ırk ve renk ayrımı yapılmaksızın ve Türk unsurunu millet sistemi gereği olarak diğerleri arasında üstün tutmaksızın Cihanşümül Devlet olma iddia ve teşebbüsleri Osmanlı Devleti'nde hakim olmuştur⁴⁰. Vakıfların Türkler tarafından kontrolü, yerli yöneticilerin görevlerden alınması ve laikleşme, Türk yönetimine karşı gösterilen muhalefetin bir ifadesi olarak Arap milliyetçiliğinin benimsenmesine sebep oldu.

³² İnayet, a.g.e., s. 181-183.

³³ Tuğ, a.g.e., s. 260. Siyasi babası II.Abdülhamid olarak bilinen Panislamizm hareketinin, ilmi ve nazari yönden babası olarak da Tunuslu Hayreddin Paşa ve Cemaledin Afgani'yi zikretmek gerekir.

³⁴ Tuğ, a.g.e., s. 259.

³⁵ Tuğ, a.g.e., s. 263.

³⁶ Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Sander yay., İstanbul, s. 30.

³⁷ Commins, a.g.e., s. 224.

³⁸ Tuğ, a.g.e., s. 251.

³⁹ Toynbee adlı müverrihten Hassan Saab; H.Saab'ın "The Arab Federalists.,(Djambatan 1958, s.101-102) eserinden de Salih Tuğ söz konusu eserinde şu nakli yapmaktadır: "Fatih Sultan Mehmet'in ortaya attığı millet sistemi ile idare, devrimizdeki çok milliyet çağında en geçerli ve kabili tatbik bir sistemdir". Bu "millet sistemi"ne dayalı bir anayasa ise Toynbee'ye göre, müstakbel bir dünya devleti için, bugünkü Birleşik Amerika Devletleri Anayasası ile beraber nazarı itibara alınması gerekli bir sistem ve anlayıştır. Keza aynı "millet sistemi" için daha fazla bilgi için bkz.: Albert Hourani, Minorities in the Arab World, London 1947, s. 20-21, G.E. Kirk, Middle East, London 1955, s. 18 ve 99.

⁴⁰ Tuğ, a.g.e., s.249.

1.3. 31 Mart Vak'ası'nın Etkileri

Osmanlı devleti üzerinde gizli paylaşım ve rekabet halinde olan batı devletlerinin hazırladığı zemin, etki ve tahrikiyle meydana geldiği anlaşılan 29 yıl aradan sonra, 24 Temmuz 1908'de yeniden ilânı ve akabinde yönetime karşı yapılmış olan ayaklanma (13 Nisan 1909) diğer tabiri ile 31 Mart Vakası, gerek Türk tarihinde ve gerekse Arap tarihinde büyük bir olay olarak tarihteki gizemli yerini aldı. Bu olay devlet politikasında da büyük bir tesir meydana getirdi⁴¹. Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktasını teşkil etti. Bu olayla ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidara gelmesiyle, Türk hanedanlık tarihine resmen olmasa da hükmen ve fiilen son verilmiş oldu. Bu olaylardan sonra hanedan ikinci plana itilmiş, sadece şeklen var olmuşlardır. Bu şekli hükümdarlık fazla devam etmemiş ve nitekim Kasım 1922'de de saltanat resmen kaldırılmıştır.

31 Mart İhtilali'nin tesirlerinden biri de, bu olayla Türkiye'de resmen bir zihniyet değişikliğine gidilmesidir. Bu zihniyet değişikliği daha çok dine bakış açısı ve kültürel yaklaşımlarda ortaya çıkmıştır. Pozitivizmin ve materyalizm ön plana çıkmıştır. Sonuçta, Hristiyan azınlıklarda ve liberal kesimde bir üstünlük rahatlığı başlarken, Müslümanlarda bir eziklik ve dışlanmışlık başlamış oldu. Bundan Arap halkı da oldukça etkilendi.

Misyonerler, Osmanlı devleti gibi bir devletin tarihinde bu örneği az olan hadiseyi, misyonerlik hareketinin bir başarısı olarak gördüler. Hanry Harris Jessup, Osmanlı Devleti'ndeki bu büyük olaya işaret ederek şöyle demiştir: "Tabii olarak karşımıza çıkacak hadise şudur: bu büyük inkılap, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini üzerinde nasıl bir tesir yapacak?". Jessup, bu soruya yine kendisi cevap veriyor: "Bu hareket Protestanlığa ait kitapların basılmasına yardımcı olacak ve Osmanlı adamı din değiştirmede artık serbest kalacaktır". Gerçekten de Osmanlı Anayasası'nın ilanı doğrudan doğruya Hristiyanlaştırma faaliyetine büyük imkânlar ve kolaylıklar sağlamıştı⁴².

Tanzimat ve Islahat Fermanları, zaten Araplar üzerinde menfi bir tesir bırakmıştı. 1908 "İlan-ı Hürriyet" ve 31 Mart Vak'asından sonra Arap milliyetçilik hareketlerinde de yeni gelişmeler yaşandı.

31 Mart Vakası'nı müteakip, Arap milliyetçilerini sinesinde toplayan cemiyetlerden ve Osmanlı ordusunun ileri gelen Arap subaylarından biri olan Aziz Ali El-Mısri tarafından kurulan ve Arap subaylara dayanan gizli El-Ahd teşekkülü, El-İhyaü'l-Arabiyyü'l-Osmani, El-Kahtaniyye ve El-İha cemiyetleri, Osmanlı Devleti'nin, ABD gibi adem-i merkeziyetçi Federal bir devlet şeklinde yeniden teşkilatlandırılmasını savunuyorlardı. El-Kahtaniye ise Türk-Arap Birliği tezini vurguluyordu⁴³. Ancak bunu gerçekleştirme imkânlarının kalmadığı anlaşıldıktan ve dünya savaşına girilmesinden sonra Türk-Arap bütünlüğü yerine diğer Arap milliyetçileriyle birlikte sadece Arap birliği lehine tek taraflı çalışmayı uygun bulmuşlardı⁴⁴.

Bu esnada Türk-Arap birliği, dostluğu, kardeşliği de basında işleniyordu. Samizade Süreyya, Tearuf-i Müslimin mecmuasında bir makalesinde: "Ne Araplar Türksüz ve ne de Türkler Arapsız yaşayabilirler. Biz Müslümanlar, yeryüzünde ancak ittihat sayesinde hayatımızı devam ettirebiliriz. Araplarla Türklerin arasında bir nefretleşme olmayıp, yalnız

⁴¹ Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 60.

⁴² Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 60.

⁴³ Tuğ, a.g.e., s. 269.

⁴⁴ Tuğ, a.g.e., s. 270.

bir yanlış anlaşılmanın varlığına ihtimal verebilirim. Yoksa Türkler Araplara hürmet ederler ve Araplar da Türkleri severler. Her ne kadar ırkçılık, milliyetçilik taassubu var ise de müteedeyin bulunduğumuz din-i celil-i İslam, bizleri bir noktada birleştiriyor. Mevcudiyetine ihtimal verdiğimiz kötü anlayış ve yaklaşım ise bazı alçak adamların garaz ve şahsi menfaatlerinin sağlanması için bu iki millet arasına attıkları bazı yalan yanlış şeylerden ibarettir" diyerek buna önemli bir misal veriyor: "Geçen sene (1909/1910) memur giriş işlemlerinde eski Araplardan birisi Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek kendisinin bir yere tayinini istirham ederse de kendisi Nezaretçe bilindiğinden isteği kabul olunmaz, fitne ve fesadı huy edinmiş olan bu şahıs, alçakça, Suriye'ye dönüşünde zavallı ahaliye der ki: Dahiliye Nezareti'nde memurların isimlerinin yanı başına (ayn) harfi yazılı. Benim ismimi sordukları vakit defterde ismimin yananda (ayn) harfini görürü görmez, 'sana memuriyet yok' dediler. Sual sorduğumda, 'sen Arapsın Araplara bundan sonra memuriyet verilmeyecektir' dediler. İşte Türkleri görüyorsunuz ya! Bunlar böyle adamlardır, Arapları sevmezler... Görüyorsunuz ya, fesat ve nifak, nasıl ve ne suretle meydana geliyor. Tabi hikâyeyi, ahali cahil olması hasebiyle sahih bir vakıa olarak kabul ediyorlar ve Türklere karşı bir sevgisizlik meydana geliyor. İşte asıl fesat kaynağı, yalnız şahsi menfaat için iki kavim-i necip arasına tefrika düşürmeye çalışan bu gibi alçak, rezil adamlardır. Yoksa Araplar Türkleri ve Türkler de Arapları severler çünkü din kardeşidirler"⁴⁵.

Hem Türkler ve hem de Arapların bu ve benzeri pek çok olumsuz kıskırtma ve propagandaların etkisinde kalarak birbirlerinden ayrıldıkları tarihi bir gerçektir.

1.4. İttihat ve Terakki Hükümeti'ne Karşı ve Ayrılıkçı Arap Hareketi

1913'ten sonra Enver Paşa, Said Halim Paşa ve kardeşi Abbas Paşa, Osmanlı Devleti içinde Araplara federal bir yapı oluşturmak taraftarı idiler. Cemal Paşa, Hüseyin Cahit, Dr.Nazım Bey ve Ahmet Rıza gibi kişiler, Arapları Türkleştirmenin uygun olacağını savunuyorlardı. Talat Paşa ve çevresi ise Araplarla adem-i merkezîyet esası üzerine anlaşmanın uygun olacağını istiyorlardı. Maalesef bu isteklerden hiçbirisi gerçekleşmemiş ve asırlarca süren Türk-Arap dostluğu nefrete dönüşmüştür⁴⁶.

Mekke Şerifi Hüseyin, 1915'te Suriye ve Arabistan'da Osmanlı yönetimine karşı Arap isyanını desteklemek için İngilizlerle gizli görüşmelere başladı. Şerif Hüseyin, İngilizlerin desteğiyle bir Arap devletinin kralı olmayı hesaplamaktaydı. Mısır'daki İngiliz yüksek komiseri Sir Henry MacMahon, 1915'te bir mektupta, İngilizlerin, bağımsız bir Arap devletini tanıyabileceğini açıkladı⁴⁷.

Kasım 1915'te Beyrut eski başkonsolosu François Georges Picot, aynı zamanda bir Arap uzmanı olan Albay Sir Mark Sykes'la bir görüşme yaptı. İki Ortadoğu uzmanı karşılıklı olarak Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz havzasındaki topraklarının paylaşılması konusunda bazı teklifler ileri sürdüler. Bunlar, sonradan Mayıs 1916'da "Sykes-Picot anlaşması" olarak kabul edildi. 29 Nisan 1916'da Kut'ül Ammare Kuşatması sonrası İngilizlerin Osmanlı 6. Ordusu karşısında uğradığı büyük bozgunundan 17 gün sonra 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen ve Türkiye'nin Ortadoğu topraklarının paylaşılmasını öngören gizli Sykes-Picot anlaşmasıyla Ortadoğu'da Arapların yoğun olduğu toprakları, iki manda yönetimine ve nüfuz alanına böldüler. Buna göre, iki

⁴⁵ Samizade Süreyya, "Suriye Ahvali Hakkında" Teâruf-i Müslimîn, C. 2, Sayı. 27, İstanbul 1328, s. 48.

⁴⁶ Kurşun, a.g.e., s. 153.

⁴⁷ Mansfield, a.g.e., s. 56.

Arap devleti kurulacaktı. Şam civarında kurulacak olan devlet, Fransız korumasına, Bağdat'tan Akabe'ye kadar olan alandaki ise, İngiliz korumasına verilecekti. Ancak bu anlaşma Şerif Hüseyin'e verilen sözlerle uyumlu değildi⁴⁸.

Araplar arasındaki milliyetçilik hareketi, Cemal Paşa'yı endişelendirdi. İtilaf devletleriyle işbirliğinde bulundukları gerekçesiyle, 27 Mayıs 1916'da Şam'a bağlı Aliye kasabasında bir harp divanı kurdurarak, Suriye ve Lübnan'ın en büyük ailelerine mensup⁴⁹ Emirü'l-Ömer El-Cezayir, Şefik El-Müeyyed, Şükrü El-Asali, Abdülhamid El-Zehravi gibi kimseleri idam ettirince Mekke Emiri Şerif Hüseyin yayınladığı bir beyanname ile İttihat ve Terakki'nin zalim olduğunu ve idam edilen bu kişilerin haksız yere öldürüldüklerini ilan ederek halkı isyana teşvik etti. Cemal Paşa'nın, Padişah'ın izni alınmadan bu kişileri idam ettirmesi iç huzursuzluk meydana getirdi. Bu arada Şerif Hüseyin ikinci bir beyanname ile İttihat ve Terakki mensuplarına destek vermeyi İslamiyet namına zararlı telakki ettiğini, Enver, Talat ve Cemal Paşaların sebep oldukları iç huzursuzluğu gidermek için artık hükümete isyanın dini bir vecibe olduğunu ilan etti. Bu ilanlar sebebiyle Suriye'de İngiliz taarruzu başladığı zaman, Türk askeri kötü bir duruma düştü ve Araplardan yardım yerine zorluk görüldü. Arap ayrılıkçılığına ve düşmanla işbirliğine gerekçe olarak da İttihat ve Terakki mensuplarının sorumsuzca hareketleri ve kendi komitelerine itaatkâr görünmeyen etnik grup ve unsurlara yönelik tutum, tavır, tazyikler sayılmıştır⁵⁰.

Batılı işbirlikçilerin vaatleri hariç tutulursa, Cemal Paşa'nın siyasi yaklaşımları, Araplara karşı tutumu, İttihat ve Terakki'nin Arapları üzücü faaliyetleri, Arap ileri gelenlerinin İngilizlerle işbirliğine yönelişinin sebeplerinden birkaçıydı⁵¹.

Hâşimîlerin başı ve Hz. Peygamber'in 37. torunu olan Mekke Şerifi Hüseyin, gerçekte Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyankâr değildi. Muhafazakâr ve yaşı geçmiş bir insandı. Esasen, Hicaz'a Batılılaşmış bir Osmanlı valisinin gelmesinden endişeye düşmüştü. Onun, Osmanlının ortadan kaldırılmasına dair bir niyeti yoktu. Ancak kendisine büyük saygı gösteren Kitchener ve İngiltere, Şerif Hüseyin'in İttihat ve Terakki'ye karşı olan bakışını ve pozisyonunu iyi kullandı⁵².

İngilizlerin yardımıyla Araplar, Şam bölgesini ele geçirdiler. Hüseyin'in oğlu Faysal İngiliz himayesinde kendisini Şam valisi ilan etti⁵³.

Sykes-Picot antlaşmasına dayanarak, müttefikler bu bölgede 4 manda devlet kurdular. Fransa, Lübnan ve Suriye'nin kontrolünü ele geçirdi ve Faysal'ı Şam'dan çıkardılar. İngiltere ise Irak ve Filistin'i kontrolü altına aldı⁵⁴.

Öte yandan İtilaf Devletleri, 1917'de, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için Yahudilere de söz verdiler⁵⁵.

⁴⁸ Alan Palmer, Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi (Terc.Belkıs Çorakçı Dışbudak), İstanbul, 1993, s. 262.

⁴⁹ Metin Hülagü, Pan-İslamist Faaliyetler, İstanbul 1994, s. 248.

⁵⁰ Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1959, s. 647.

⁵¹ Kuran, a.g.e., s. 644.

⁵² Palmer, a.g.e., s. 260.

⁵³ Mansfield, a.g.e., s. 56.

⁵⁴ Mansfield, a.g.e., s. 69.

⁵⁵ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922 (Terc.Mehmet Harmancı), İstanbul 1993, s.284.

1922'de, bölgede bu beşinci devleti kurdurmak için Filistin'i ikiye böldüler ve Ürdün ortaya çıktı. Yeni manda devletçikler, Milletler Cemiyeti mandası olarak meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldı. Bu şartlar altında İngiltere ve Fransa Arap devletlerini oluşturdular. Bunların sınırlarını tespit ettiler, merkezi birer rejim oluşturdular ve geleceğe, etnik, siyasi, kültürel, ekonomik ve dini olarak bölünmüş, problemlili, huzursuz bir bölge miras bıraktılar⁵⁶.

1.5. Ayrıılıkçı, İsyancı ve Milliyetçi Araplar Manda Devrinde

I. Dünya Savaşı sonucu parçalanan ve dağılan Osmanlı Devleti'nin Arap tebaasının yaşadığı topraklar İngiltere ve Fransa tarafından paylaşıldı. Bu topraklarda BM'nin onayıyla manda devletleri kuruldu ve Bölge Araplarının manda dönemi başladı. Arapların Manda döneminde her bir Arap ülkesi, Fransa ve İngiltere'nin nüfuzu ve mandası altında, yerli ileri gelenlerle işbirliği içinde bulunan bir gücün kontrolünde idi. Irak'ta kral Faysal'ın idaresindeki ileri gelenler, subaylar, toprak zenginleri ve aşiret reisleri ve siyaset adamlarından oluşturmaktaydı. Suriye'de ileri gelenler, toprak zenginleri, iş adamları ve cemaat önderlerinden oluşmaktaydı. Ürdün'de, hükümete, Emir'in saraydaki adamları ve aşiret reisleri hâkimdi. Lübnan'da, toprak zenginleri ve cemaat liderleri yönetimdeydi. Filistin'de ise Arap aşiret reisleri ve dini öncüler sözcü konumundaydı⁵⁷.

Meslek okullarından mezun kişilerin laik temayülleri, Hıristiyan Arap milliyetçi işbirlikçilerin etkisi, saltanat ve hilafetin ilgası, Yeni Türkiye'de olduğu gibi Arap milliyetçiliğinin de laikleşmesine sebep oldu⁵⁸.

Manda devrinde Arap milliyetçiliği ve Müslüman kimliği her bir devlet için Fransız ve İngilizlerden bağımsızlık mücadelesinde itici bir milli güç haline geldi⁵⁹. Arap gençleri, milli reform, manda aleyhtarlığı ve Arap milleti adına devletin kontrolünü ele geçirme mücadelesine giriştiler. Fakat Fransızlar ve İngilizler ülkedeki dini ve etnik bölünmelerin arttırılması için gerekli ve gerekçeli zemini oluşturdular. 1930'lardan itibaren milliyetçi aydınlar ile genç subaylar, Batıda yetişmiş aydın ve politikacılar karşı karşıya geldiler. Bu genç nesil, 1930'larda Baas Partisi'ni kurdu. Baas Partisi'nin kurucuları Paris'te eğitimlerini tamamlamış, Arap Birliği ve sosyal adalet fikirlerine sahip, mandacılığa düşman, sosyalist bir politika izleyen öğretmen Mişel Eflak ve Selahattin Bitar'dı⁶⁰. Bunlar, II. Dünya Savaşı'nda Fransızların yenilgisinden sonra 1947'de bağımsız bir Suriye kurulabildiler. Ancak bunu askeri darbelerle takip etti⁶¹. Eflak ve Bitar tarafından kurulan Baas Partisi, ileriki yıllarda Alevi, İsmailî ve Hıristiyan azınlıklar üzerine şekillendi. Parti kadroları, ülkenin kurum ve organizasyonlarını ele geçirdi⁶².

İngilizler, Irak'ı 1917 senesinde ele geçirdikten sonra manda idaresiyle yönetmeğe başladılar. 1920 senesinde torak zenginleri, mezhep ve cemaat önderleri ile aşiret reislerinin karşı mücadelesi sonucu İngilizlerin manda idaresindeki yönetime dâhil oldular. İngilizler

⁵⁶ Fromkin, a.g.e., s. 568.

⁵⁷ Tuğ, a.g.e., s. 285,286.

⁵⁸ K.Krüger, Kemalist Türkiye ve Ortadoğu, (Terc.Nihal Önal), 1981, s. 25,26.

⁵⁹ İnayet, a.g.e., s. 283.

⁶⁰ Peter Mansfield, Mısır İhtilali ve Nasır, (Terc. Ergün Tuncalı), İstanbul 1967, s. 52.

⁶¹ Jacqueline Beaujeu-Garnier, Ortadoğu Ekonomisi, (Terc.Ahmet Angın), İstanbul 1967, s.58.

⁶² R.Hrair Dökmecian, Arap Dünyasında Köktencilik,(Terc.Muhammed Karahanoğlu), İstanbul 1992, s. 126.

ise I. Dünya Savaşı'ndaki yararlılıklarından dolayı bir krallık kurulmasında Kral Faysal'a destek oldular⁶³.

1922'de bir İngiliz-Irak anlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile mali, adli, askeri ve dış işlerinin kontrolü İngilizlere verildi⁶⁴. 1930'da yeni bir anlaşma ile Irak resmen bağımsız bir devlet oldu. Ne var ki İngilizler dışişleri ve askeriyei kontrollerinde tutmaya devam ettiler. Bu süreçte Irak, krallık olarak toprak zenginleri, ulema, Şii mezhep öncüleri, aşiret reisleri ile İstanbul'da eğitim görmüş subaylar ve Bağdat'ta yetişmiş subaylardan oluşmuş bir koalisyon tarafından yönetilmeye devam etti⁶⁵.

1936-1941 arasında askeri darbeler birbirini takip etti. II. Dünya Harbi, ülkede Alman ve İngiliz nüfuz mücadelesine sahne oldu. Bu durum, İngiliz taraftarları ile Alman taraftarları arasında büyük bir mücadeleyi beraberinde getirdi. 1941'de Alman yanlısı Raşid el-Geylani Alman menfaatleri doğrultusunda hükümeti ele geçirdi. Bunun üzerine İngiliz askerleri ülkeyi işgal ettiler. 1958 yılına kadar kral, toprak zenginleri ve sermayedarlarla beraber devleti idare etti. Ordu, çoğalan işsizlerin muhalefetiyle karşı karşıya geldi. 1958'de bir darbeyle krallığa son verildi⁶⁶.

Ürdün, Irak'ın da ötesinde tamamen İngilizlerin eseri idi. Hiçbir tarihi geçmişi, geleneği olmayan, yeni devletlerin en gayri tabii olanı idi. Esas niyet, Filistin üzerinde bu devleti kurmaktır. 1922 senesinde İngilizler, Faysal'ın kardeşi Emir Abdullah'ın yeni bir devlet kurmasına göz yumdular⁶⁷. Böylece Haşimi ailesi, katkılarından dolayı ödüllendirilmekteydi. 1946 senesinde Ürdün bağımsız bir devlet oldu. Fakat 1948 antlaşması, İngiliz üstlerinin ilgasını sağladı. Arap-İsrail savaşları neticesinde 1948-1950 yılları arasında Ürdün, Filistin'in bir kısmını içerisine aldığı Ürdün Krallığı şeklinde yeniden organize edildi⁶⁸.

Bu sürede Ürdün, Kral, İngiliz subayları, Filistinli Arap subaylar, Çerkez saray mensupları ve dini liderler tarafından yönetildi. Irak'takinin aksine Ürdün'de kabile şeflerinin etkisi hızla azaltıldı. Başka yerlerde olduğu gibi, Ürdün'de eğitim görmüş orta tabaka yönetici aydına karşı muhalefette bulundular. Ordu devlete sadık kalırken, muhalefet, münevver ve Filistinliler etrafında toplandı⁶⁹.

Lübnan, Suriye gibi bir Fransız eseri idi. Önceleri Lübnan, bir Fransız yüksek komiseri tarafından yönetilmekteydi. Fakat 1926 senesinde yeni anayasa siyasi gücü belli başlı dini cemaatler arasında bölüştürdü. Buna göre bir devlet başkanı bir kabine ile 6/5 oranında Hristiyan ve Müslümanlar arasında bölüşülen senato ve milletvekillerinden oluşan ikili parlamento sisteminden oluşan bir yapılanma olacaktı. Anlaşmak suretiyle başkan daima Maruni, Başbakan bir Sünni ve parlamento başkanı da bir Şii olacaktı. Dışişleri Hristiyanlara aitti. Ordu Müslüman ve Dürzi yardımcıları olan bir Maruni'nin başkanlığında oluşacaktı. Manda devrinde cemaat liderleri iki siyasi partiye bağlandılar. Milli grup genelde Maruni Hristiyan idi. Anayasal grup ise Suriye ile yakın bağların oluşturulması taraftarıydı. 1943 senesinde Lübnan'daki gruplar, Hristiyan ve

⁶³ Tuğ, s. 286.

⁶⁴ Fromkin, a.g.e., s. 564.

⁶⁵ Mansfield, a.g.e., s. 98,99.

⁶⁶ Tuğ, a.g.e., s. 302.

⁶⁷ A.g.e., s. 304.

⁶⁸ Mansfield, a.g.e., s. 115,116.

⁶⁹ Tuğ, a.g.e., s. 307 / Mansfield, a.g.e., s. 140.

Müslümanların daha geniş içte işbirliği oluşturmak için ister Arap olsun ister Fransız, dış siyasi bağları göz ardı etmeye anlaştıkları milli bir pakt ortaya koyabildiler. Böylece 1945 senesinde bağımsız bir devlet oluşturmak için müsait zemin oluşturmuş oldular. Devlet, aralarındaki güç dengesinin muhafazasını temin etti⁷⁰. 1947 -1958 seneleri arası Lübnan, bir seri koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi.

1.6. Arap Birliği, Bağımsızlık ve Hâkimiyet Mücadeleleri

Arap âleminde bir Arap birliği hareketinin oluşması için bütün tabii şartlar oluşturulmuştu. Araplar birbirlerine dil, din, ırk, kültür ve coğrafi olarak yakındı. Ancak aralarında siyasi, askeri ve ekonomik bağlar güçlü değildi⁷¹. Her biri ayrı olarak siyasi ve ekonomik mücadele veriyordu. Bu mücadele, Batının nüfuz ve baskı alanı olan Suriye, Irak ve Mısır bölgesinde çetrefilli gelişmelerle devam etti. II. Dünya Harbini takip eden yıllarda, bağımsızlık mücadeleleri sonucu merkezi Ortadoğu bölgesi Arapları bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ne var ki bu bağımsızlıklar yeni Arap devletlerini ortaya çıkaran siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik krizlere sebep oldu. Her bir devlette eski nesiller ile yeni nesiller arasında yeni devleti ele geçirmek için çetin bir mücadele meydana geldi. Bu mücadele, 1948 Filistin-İsrail savaşı, Batı desteğindeki Yahudilerin başarıları ve İsrail Devleti'nin kurulmasıyla karmaşık bir hale dönüştü. II. Dünya Harbi'ni müteakip Soğuk Savaşın meydana çıkması, dünya güçlerinin siyasi manevraları ve milli Arap birliği hareketiyle daha da karmaşık bir hal aldı.

Esasen Arap birliği hareketinin kökleri, I.Dünya harbi öncesi Arap milliyetçiliği düşüncesi ve Faysal'ın kısa ve zamansız bir şekilde Şam'da Arap krallığı kurma teşebbüslerine kadar uzanır. Birlik düşüncesi, önce Suriye ve Lübnan'da ortaya atıldı. Çünkü Şam'ın Arap tarihinde özel bir yeri vardı. Batı nüfuzu sahasına giren ve Hristiyan Arap nüfusunun yoğun bulunduğu Suriye ve Lübnan'ın XIX. yüzyılın sonlarındaki sosyal ve kültürel durumu, Arap milliyetçiliği ve Arap birliği düşüncesinin gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştı⁷². Arap Milliyetçiliği ve birliği yolundaki Arap hareketinin öncülüğünü, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na kadar, edebiyatçılar, yazarlar ve şairler yaptı. Suriye ve Lübnan'daki Hristiyan Araplar, Tanzimat'tan başlayarak milliyetçilik ve birlik hareketinin yayılmasına destek verdiler. Fransa nüfuzu altına giren Lübnan'ın 1861 yılında özerkliğini ilan etmesinden I.Dünya Savaşı'na kadar süren bu özerklik esnasında Hristiyan Araplar, Lübnan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı Batı kültürünün tutunma alanı, ayrılıkçıların ve milliyetçilerin kalesi durumuna getirmişti. Bu bölgedeki Hristiyan Araplar, Osmanlı Devleti karşısında daha iyi mücadele edebilmek ve bunun yanında Müslüman Araplardan da daha fazla destek alabilmek için Arap milliyetçiliği ve Arap birliği sesini yükselttiler. Arap dili ve kültürü, Müslüman ve Hristiyan Arapların ortak yönleri olduğu için, milliyetçilik ve birlik yanlısı Arap Hristiyanlar da Arap tarihi, Arap dili ve edebiyatına çok önem verdiler ve bunu kullandılar. XX. yüzyılda Arap Milliyetçiliği ve birliği yolundaki öncülük, politikacıların eline geçti. Bu politikacılar, dünya güçlerinin rekabetlerinden yararlanmak için, halkın milli duygu ve düşüncelerini harekete geçirmek, onları örgütlemek için çalıştılar⁷³.

⁷⁰ Tuğ, a.g.e., s. 288.

⁷¹ Cezmi Eraslan, II.Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992, s. 23.

⁷² İnayet, a.g.e., s. 257.

⁷³ İnayet, a.g.e., s. 259.

I. Dünya Harbi geçtikten sonra 1930'larda Filistin Arap isyanı ve hareketinin patlak vermesiyle Arap birliği düşüncesi yeniden canlandı. Milli bir hareket olarak Mısır'da İslamî canlanış başladı. Mısır, Ortadoğu Arap bölgelerinde liderliği ele geçirmek için İslam Birliği tezini kullandı.1945'te Mısır'ın himayesinde Arap Devletleri Birliği kuruldu⁷⁴. Ne var ki Irak ve Ürdün'deki Haşimiler Mısır'ın liderlik çıkışına karşı direndiler. Çünkü onların kendilerine göre bir Arap Birliği anlayışı vardı. Arap Devletleri Birliği, 1948'de İsrail devletinin kurulmasını engelleyemediği için dağıldı. Bu birlik mücadelesi, Arap Birliği davasına dönüştü. Bu dava, 1950'lerde yeniden canlandı. Şöyle ki, İsrail'e, yabancı güçlerin baskı ve tahakkümüne, reform ve gelişmeleri engellemeye çalışan yerli gruplara karşı Mısır'da Cemal Abdunnasır, Suriye'de Baas Partisi ve yeni Arap aydınları tarafından Arap birliği adına ortak mücadele benimsendi. Nasır örnek alınarak, hâkimiyet mücadelesi sürdürüldü⁷⁵.

II. Dünya Harbi sonrası Amerika ve Rusya, Ortadoğu bölgesinde iki rakip güç olarak ortaya çıktılar. 1955'te Amerikan yanlısı olarak siyaset güden Türkiye ve Irak, Bağdat Paketi'nı ilan ettiler. Mısır ve Suriye, Irak'ın bu adımına karşı geldiler ve Amerikan yardımını reddettiler⁷⁶. Aynı yılın Şubat ayında İsrail'in Sina'ya saldırması üzerine Mısır ve Suriye ortak güvenlik adına Rusya'yı garantör devlet olarak tercih ettiler. Nasır, emperyalizm ve Siyonizm'e karşı mücadelede Arapların öncülüğünü yaptı. Bütün Arap ülkeleri Arap Birliği doğrultusunda hareket etti. 1958'de Irak'ta askeri bir darbe ile krallık devrildi ve askeri bir rejim oluşturuldu. Suriye, Baas Partisi ve askeri rejimle şekillendi. Mısır ve Suriye'nin Rusya desteğinde Batı emperyalizmine tepki göstermesi onları sosyalist rejimleri benimsemeye sevk etti. Mısır ve Suriye ile Irak arasındaki rekabet, Arap Birliğini sekteye uğrattı⁷⁷. Arap ülkelerinin 1967'de İsrail'e karşı yaptıkları savaşta yenilgiye uğramaları, Nasır'ın öncülüğünde olan güvenin yıkılmasına sebep oldu ve Arap birliği düşüncesi siyasi cazibesini yitirdi.

1950 ve 1973 Suriye anayasalarında İslam yer almadı. 1953'te Şer'i hukuka şahıs hukukunda yer verildi. Bu dönemlerde iktidarda bulunan H.Zaim ve Albay Edip Çiçekli, laik cumhuriyetçi diktatör bir rejimi benimsediler. 1954 muhalefet hareketinden sonra Arap dünyasında ilk olarak çoğunlukla Ermeni, Kürt ve diğer azınlıklara dayanan Komünist Partisi Suriye'de açıktan ve hukuken faaliyete geçti⁷⁸.

1960'lara doğru Baas Partisi, Suriye'nin kontrolünü ele geçirdi ve Mısır'la birleşme fikrini teşvik etti⁷⁹. Parti, 1960'larda Suriye'de hâkimiyeti ele geçirdi. Lübnan ve Ürdün'de Amerikan ve İngiliz müdahalesi, muhalefeti ortadan kaldırdı ve mevcut rejimin işbaşında kalmasını sağladı⁸⁰.

Her ne kadar Suriye'de çoğunluğu Sünni nüfus temsil etse de, 1963'te alevi subayların önde geldiği ordu, hâkimiyeti ele geçirdi ve partinin sivil liderlerini ortadan kaldırdı⁸¹.

⁷⁴ Mansfield, Mısır... s. 47.

⁷⁵ Tuğ, a.g.e., s. 322.

⁷⁶ Dallot, a.g.e., s. 102.

⁷⁷ Mansfield, a.g.e., s. 179.

⁷⁸ Tuğ, a.g.e., s. 292

⁷⁹ Tuğ, a.g.e., s. 292.

⁸⁰ A.g.e., s. 103. / Mansfield, Mısır... s. 47.

⁸¹ Mansfield, a.g.e., s. 178.

1960'larda kontrolü ellerine geçiren Aleviler, Baas Partisi ve askeri çevrelerde önem arz etmeye başladı. Baas askeri kolları, Alevi, Dürzi ve İsmaili subaylardan oluşturuldu. Hafız Esat, 1970'te hâkimiyeti ele geçirdikten sonra devlette kendi kontrol mekanizmalarını oluşturdu⁸². Aleviler, nüfusun yüzde onunu oluşturmaya rağmen orduyu ve partiyi tamamen kontrolleri altına aldılar. Fransızlar, azınlıkları desteklemeye devam etti. Alevi olmayan subaylar ordudan atılarak yerine alevi olanlar alındı.⁸³.

Hafız Esat, İslam'ı devlet dini olarak ilan etmeyi reddetti ve bununla beraber, devlet başkanının Müslüman olmasını kabul etti. 1960-70'lerde Baas Partisi güçlenmesine karşılık Sünniler muhalefet ve mücadeleci durumuna düşürüldü.

Mısır'da olduğu gibi Sünniler içinden bir "İhvan" hareketi ve 1961 Suriye seçimlerinde siyasi bir parti olarak siyasi sahneye çıkan "İhvan" seçimlerden sonra siyaseti bırakıp, mücadele yolunu tercih ettiler. 1979-1981 yıllarında Suriye hükümetinin Lübnan'daki Filistinlilere karşı müdahaleci tutumu, ekonominin kötüye gitmesi, Sünnilerin siyasetteki etkisinin azalması sonucu "İhvan", silahlı mücadeleye yöneldi. Bu mücadele, sermayedarlar, esnaf, alimler, toprak zenginleri ve Baas Partisi tarafından mağdur olmuş insanlar tarafından desteklendi. Fakat bu mücadeleler bastırıldı. "İhvan"'ın etkisi ve mücadelesi ise genişleyerek arttı⁸⁴.

Irak'ta, Abdulkasım'ın liderliğinde bir grup genç subay, Arap milliyetçiliği ve reform adına Temmuz 1958'de bir darbe ile eski rejimi ortadan kaldırdı. Yeni rejim, serbest teşebbüsü teşvik etti. Abdulkasım'ın liderliği, Komünistlerin desteği ile askeri bir diktatörlüğe dönüştü⁸⁵. Rejime karşı muhalefet ortaya çıktı. 1960'larda Şii ulema bir İslam devleti için "Devlet-i İslamiye"'yi kurdu⁸⁶. Siyasi parti ve muhalif gruplar bastırıldı. 1963'de Abdulkasım'ın idaresi, Baas Partisi tarafından yıkıldı. Bundan sonra Irak'ta, Arap birliği ön plana çıkartılarak sosyalist bir hükümet devri başladı. 1968'te Baas Partisi prensiplerini uygulamak üzere yine bir askeri darbe ile Arap milliyetçiliği adına ve Sünnileri temsilen Ahmet Hasan el-Bekr ve Saddam Hüseyin iktidara getirildi. 1979'da "Mücahidin" kuruldu.

1981'de Irak, İran rejimini çökertmek ve Basra Körfezi'nde Irak'ın üstünlüğünü kabul ettirmek amacıyla İran'a saldırdı. Savaş, her iki ülkeye de çok pahalıya mal oldu. Irak'ta rejim orduya, petrol zenginliğine ve merkezi bir ekonomiye bağımlı bir hale geldi.

Ürdün'de 1958'de İngiltere desteğiyle muhalefet ortadan kaldırıldı⁸⁷. Askeriye ve Bürokrat desteğine dayanan Kral Hüseyin tahtta kalmaya devam etti. Ürdün, İngiltere ve Amerika'ya bağımlı olarak, muhafazakâr bir devlet olarak varlığını sürdürdü⁸⁸.

İç savaşlar ve güç dengeleriyle çalkalanan Lübnan, 1958'de mevcut durumun devamını muhafaza amaçlı Amerikan müdahalesi ile karşı karşıya kaldı. Hristiyanların tahakkümünde olan bu statüko, 1960'larda Arap Birliği mücadelesi baskısıyla bozuldu. Çoğunluğu elde eden Müslümanlar, siyasette ve ekonomide daha fazla pay istediler. Lübnan, Filistin meselesinde de ikiye bölündü. 1975'te ülke, Falanjlar, Ortodoks Marunî guruplar, bazı Şii Filistinlileri destekleyenler, Canbolat ailesinin başını çektiği sosyalist

⁸² Mansfield, a.g.e., s. 195.

⁸³ Dökmeciyan, a.g.e., s. 127.

⁸⁴ Dökmeciyan, a.g.e., s. 132,133.

⁸⁵ Mansfield, a.g.e., s. 158,159; Dallot, a.g.e., s. 103.

⁸⁶ Tuğ, a.g.e., s. 303.

⁸⁷ A.g.e., s. 309.

⁸⁸ Mansfield, a.g.e., s. 159

Dürziler'den oluşan iç savaşta perişan oldu. Bölünmüş haldeki Lübnan'a hem Suriye ve hem de İsrail avantaj edebilmek için müdahalede bulundular. Ocak 1976'da Suriye, Lübnan'ı işgal etti. 1978 ve 1982 senelerinde de İsrail, Filistin meselesine yönelik olarak Lübnan'ın güneyini işgal etti. Ülke hep dış güçlerin müdahalelerine maruz kaldı ve yönlendirildi. Bir devlet yapısı ortaya koyamadı ve ideolojik savaşlar, dış müdahaleler ve Müslüman ve Gayrimüslim gruplaşmaların yoğunluğu içinde bir toplum huzuru sağlayamadı⁸⁹.

1.7. Arap-Türk İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler

Bu yakın tarihi hareketler ve olaylar sürecinden çok önemli dersler çıkaran, acı tecrübeler kazanan ve Batının Türklerle Arapları birbirlerinden uzak tutarak Arap pazarını paylaştığını dilendirmeye başlayan üst düzey siyasetçiler ile Arap ve Türk ileri gelenler, son 20 yılda Türk-Arap ilişkilerinin geleceğini akademik ve siyasi platformlarda tartışmaya başladılar⁹⁰. Bu tartışmalarda öne çıkan görüşlere özet olarak aşağıda yer verildi. Şöyle ki:

Türkler ve Araplar, şu veya bu sebeplerden dolayı yakın dönemde doğru veya yanlış farklı tercihler, işbirlikleri yapmışlardır ve güçlü Batı tehdidi karşısında farklı tepkilerde bulunmuşlardır. Geri kalmışlığı önleme telaşı içine giren Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri, bu sebeple kendi içinde ciddi siyasî, ideolojik, ekonomik ve fikrî sancılar yaşamıştır. Türk ve Arap tarafları bazen geri dönemeyecekleri kesin kararlar almışlardır. Farklı Avrupalı rejimleri, devlet zoruyla uygulamaya geçirerek aşırı hissî, fikrî ve ideolojik hareketlerin doğmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu doğrultuda göz ardı edilmeyecek önemli tarihi tecrübeler yaşamışlar ve bundan da önemli dersler çıkarmışlardır.

Ortadoğu'nun iki büyük ve etkili unsuru olan, aynı zamanda bin yılı aşkın bir birliktelik ve ittifak içinde hareket eden Araplarla Türklere, ilişkilerini gözden geçirmeleri ve ciddiye almaları için manidar bir vazife düşmektedir.

Türk-Arap işbirlikleri, tarihî ilişkiler içerisinde mütalaa edildiği zaman, İslâm dünyasının merkezi Türkiye olmuştur. Bu da coğrafi bağdan sonra en önemli faktörü oluşturmuştur. Karşılıklı menfaatler çerçevesinde endişe veren faktör, diğer tarafı da endişeye düşürmüştür. Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, Türk-Arap sınırları içerisinde, iki komşu millet tarafında meydana gelen istenmeyen bazı olaylar hem Türkler ve hem de Araplar için dönüm noktasını oluşturmuştur.

İki millet, İslâm tarihinin oluşumunda ve İslâm devletlerinin kurulmasında, eski ve yeni dünyada önemli sosyo-politik ve kültürel görevler üstlenmişlerdir. Türk-Arap ilişkilerini sadece coğrafî, tarihî ve politik faktörlerle sınırlamak da doğru değildir. Bunların etkisini kabul etmek gerekir ancak daha çok ekonomik ve kültürel gerçekleri ve ortak menfaatleri de dikkate almak gerekir. Ortak değerleri içine alan İstanbul-Bağdat-Şam-Hicaz-Kahire merkezleri, Ortadoğu'nun can damarları, kıtalara ve İslam dünyasına açılan kapıları olmuşlardır. Çünkü bu merkezler denizler havzasında ve kıtalar kavşağında bulunmaktadır.

⁸⁹ Daha geniş bilgi için bkz.: Davut Dursun, "Tarihten XX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Beyrut", Tarih ve Toplum, 13, (78), Haziran 1990, s. 49-56; Davut Dursun, "Osmanlı Toplum Yapısına Genel Bir Bakış", İlim ve Sanat, 22, Kasım-Aralık 1988, s.42-48.

⁹⁰ Bu akademik ve siyasi tartışma, müzakere ve istişarelerden biri, 15-18 Kasım 1993 tarihlerinde Beyrut-Lübnan'da gerçekleştirilen ve 1994'de Timaş Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanan farklı tartışmalar ve zengin bir içeriğe sahip olan "Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri" dir.

Türk-Arap ilişkilerinde birlikteliğin en önemli faktörü ekonomi olarak görülmektedir. Elbette ekonomiyi politikadan ve kültürden ayırmak mümkün değildir. İki tarafın da kabullendiği bir çıkar mutabakatı sağlamak zor olmakla birlikte her konu müstakil olarak ele alındığı takdirde çözüme kavuşturulması daha kolay ve mümkündür. Bu sebeple ilk etapta üzerinde anlaşma sağlanabilecek konular ele alınmalı; zor olanlar sonraya bırakılmalıdır. Ekonomik işbirliği ile birlikte kültürel işbirliği de sağlandığı takdirde; çözümü zor gibi görünen meselelerde birleşme noktaları doğacaktır.

Türkiye'nin önündeki temel seçenekler, gerçekçi olarak ele alındığı zaman gelecek açısından en ümit verici olanı muhtemel bir Türk-Arap Ekonomik Topluluğu veya Ortadoğu Ekonomik Topluluğudur. Eğer bu ortaklık, Ortadoğu ülkelerinin tümünü kapsayacak biçimde genişletilirse, Türkiye'nin, İsrail'in rolünü dengeleyecek bir görev üstlenebilmesi mümkündür. Türkiye, ekonomik, siyasi ve teknolojik tecrübesinin yanı sıra bir İslâm ülkesi olması, bu görevi kolayca üstlenebileceğini göstermektedir. Arap dünyasını kapsayan yoğun bir ekonomik işbirliği, Akdeniz Birliğinden daha geniş ve derin ekonomik imkânlar vaat etmektedir.

Türkiye, doğal kaynaklarıyla, su kaynaklarıyla, pazar potansiyeliyle, önemli coğrafi, stratejik ve jeopolitik merkezî konumuyla dikkatleri üzerine çeken bir ülke konumunda olması dolayısıyla Ortadoğu politikaları çerçevesinde Türk-Arap ilişkilerinin eskiden barış ve birlik zamanlarında olduğu gibi, geliştirilmesi ve toparlanması zaruri hale gelmiştir.

Bu çerçevede evvela, yabancı müdahalesine ve aracılığına sebebiyet vermeden Türk-Arap ilişkileri geliştirilmelidir.

Türkler ve Arapların uluslararası kurumlar ve düzenler karşısındaki tavırları ve tecrübeleri geniş bir araştırmaya tâbi tutulmalıdır. Türkler ve Araplar, birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları, iç ve dış meselelerini tam olarak bilmemektedirler. Arap tarafı, Türkleri emperyalist güçlere ve Siyonistlere yardımcı olmakla suçlamıştır. Arapları ve Türkleri birbirlerinden uzaklaştıran asıl sebepler üzerinde durulmamıştır. Bütün Batı desiselerine ve Türkiye'nin İsrail ile olan diplomatik ve stratejik ilişkilerine rağmen, Türk-Arap ilişkilerindeki kopukluğu, eski dogmatik peşin hükümlerden uzak tutarak, kendi gelecekleri ve hayatı çok yönlü çıkarları için işbirliği ve güç birliği kurmaları mümkündür.

Bütün olumsuzluklara rağmen denilebilir ki; Türk ve Arap milletleri büyük bir değişim yaşamaktadırlar. Bu değişim, Türk ve Arap dünyasının içinde bulunduğu şartlar gereği aynı derecede veya aynı karakterde olmayabilir. Zira her iki milletin kendisine has coğrafi, kültürel ve jeopolitik özellikleri mevcuttur. Bu farklı özellikleri dikkate alarak, her iki milletin menfaatlerine uygun hayırlı çözümler bulmak mümkündür.

Bu hususta Türk liderlerin izleyecekleri hegemonyacı olmayan işbirliğine yönelik politikalar, Araplar karşısında Türkiye'nin niyetlerine güveni zedelemeyecektir. Bayraktarlığını yapacağı Ortadoğu düzeni yerine Türkiye'nin ortak çıkarlar ve işbirliği ilkesine dayanması, hegemonyacı eğilimlerden uzak durması ve uluslararası Siyonizm ve Amerikan-Batı emperyalizmine alet olmaması gerekir ki, bunlar faydalı işbirliği yolunun önündeki engelleri kaldırabilsin ve ortak ekonomik faydalar temin edebilsin. Ayrıca dinî ve tarihî bağları güçlendirecek, Türkiye'nin ve komşu Arap ülkelerinin iç güvenliğini artıracak, sabit ve dengeli ilişkiler tesis edilebilsin.

Bu çerçevede Araplar ve Türkler, ortaya çıkan fırsatları iyi değerlendirmeli, iç çekişmeleri çözme yetkisini destekleyecekleri yerli güçlere havale etmeli, Ortadoğu için gerekli barışçı çözümler bu güçler tarafından üretilmeli ve ortaklaşa uygulanmalıdır.

Türk-Arap dostluk ilişkileri, her iki tarafı kazançlı çıkaracak bir deneme olduğu gibi, daha iyi ekonomik ve kültürel ilişkiler de vaat etmektedir.

Ortadoğu barış faaliyetinin kalıcı ve kesin bir zemine oturması için cumhur ve hoşgörü temeline dayanarak yani ortak akıl ve ortak düşünce zemini oluşturarak her şeyden önce bir tartışma platformu gerçekleştirmek ve bunu devam ettirmek gerekmektedir.

Devletlerarası görüşmeler programlanırken, konferanslar ve müzakereler gelenek prensibine uyularak ön şartsız olarak planlanmalı ve gündem defterleri gayet esnek ve açık tutulmalıdır. Unutulmamalıdır ki, ön şartlar koymak ve belli önceliklerde ısrar etmek, işbirliğini ve kavgaların yatıştırılmasını engelleyecektir.

Araplarla, özellikle Suriye ve Irakla Türkiye arasında bir güven bunalımı ve uçurumu mevcut olmuştur. Sonradan ortaya çıkan yeni problemlerde, kaynak paylaşımıyla ilgili ihtilaflar meydana getirmektedir. Ortak işbirliğine gidilerek, bu ihtilaf ve mücadeleler, yerini barışa bırakmalıdır.

Türkiye geniş su kaynaklarına ve fakat kısıtlı enerji imkânlarına sahiptir. Aksine Araplar, kısıtlı su kaynaklarına ve fakat geniş enerji imkânlarına sahiptir. Arap ve Türk tarafları arasında, Arapların suya, Türk tarafının da petrole olan ihtiyaçlarının bütünleşmesi için işbirliğinin artırılması gerekir.

Su ve petrol tahsisatı ve işletmesi konusunda Ortadoğu ülkeleri arasında ikili yahut çoklu anlaşmalar olmadığı için bölgede ekonomik işbirliği sağlanamadığı gibi, geniş çapta bir güvensizlik politikası da hâkim olmuştur.

Türkiye ile Arap ülkeleri arasında pek çok alanda işbirliği mümkün iken ve bu potansiyel mevcut iken, sadece iki-üç alanda makul bir işbirliği imkânı aranmıştır. İnşaat, ticaret ve taşımacılık alanlarında olduğu gibi, teknoloji, turizm, işçi ve sermaye mübadelesi alanlarında da işbirliği mümkündür; fakat su, elektrik ve petrol kaynaklarının belli ölçüde paylaşımı daha çekici görünmektedir.

Ortadoğu'da kalıcı bir Türk-Arap işbirliği, Ortadoğu ülkeleri için hayati önem arz etmektedir. Ekonomik ve kültürel ilişkiler beklenenden daha büyük menfaatler sağlayabileceği gibi, devam eden uyuşmazlıkları ve mücadeleleri de azaltacaktır. Adil ve karşılıklı menfaate dayalı ekonomik ilişkiler, evvelce yerleşmiş bulunan zıt kanaatleri ortadan kaldıracak, ülkeleri birbirine yaklaştırarak müşterek ilgi alanları doğuracaktır.

Bu manada, ekonomik bağlar, işbirliğinin temelini oluşturacak, politik muameleler doğuracak ve bilahare bu muameleler, işbirliğini müesseseseleştirerek, Türklerle Arapların mücadele yerine anlaşmayı tercih etmelerini sağlayacaktır. İrtibat bağlarının az olduğu bir bölgede, barışa götürecek en emin yol müşterek ekonomik menfaatlerden geçecektir. Ekonomik ilişkiler, geçmiş düşmanlıklardan gelen engelleri yavaş yavaş ortadan kaldıracaktır. İki tarafın zayıf ve güçlü yönlerini hesaba katarak daha ileri ekonomik işbirliğine gitmeleri halinde, hem Araplar ve hem de Türkler bundan kazançlı çıkacaktır.

Şu temel hadiseler, Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesine hizmet etmeye devam etmiştir: 1. Arap davasına politik destek vermek. 2. Karşılıklı ilişkilerde, Arap Dünyası'ndaki muhtemel farklılıklara karşı tarafsız yahut çekimser kalmak. 3. İsrail ile

ilişkileri asgaride tutmak. 4. Bütün Arap ülkeleriyle ekonomik ve teknolojik alanlarda yakın işbirliği içinde olmak.

Ortadoğu politikaları içinde Türkiye örneği, kalıcı ve etkili bir barışın ve dengenin kurulması yönünde, çoğulcu parlamenter demokrasinin bütün değerleriyle, kurallarıyla ve müesseseleriyle yerleşmesi istikametinde bazı alternatifler ortaya koymuştur.

Ortaya çıkan gerçek şu ki; Arapların ve Türklerin önünde kendi aralarında ekonomik, siyasî ve kültürel bir güç birliği oluşturmaktan başka bir seçenek kalmadığı görülmektedir. Türklerin, Ortadoğu'yu bir asırdan fazladır kana bulayan Batıyı dengeli bir şekilde dikkate alarak ve onları kendilerine yönelik bir tehdit oluşturmayaacağına ikna ederek, Ortadoğu meselesini bölge ülkeleriyle karşılıklı siyasî, stratejik, ekonomik ve kültürel işbirliği içinde çözmenin yollarını ve çarelerini araştırması ve tartışması gerektiği açık bir şekilde ortadadır.

Tarih, insanlara, toplumlara ve ülkelere geleceği tayin etmek ve tarihi hatalardan kaçınmak için sonsuz bilgiler vermekte ve tecrübeler sunmaktadır. Bu bilgileri değerlendirmek için hem tarihi iyi bilmek, hem de ileriye dönük görüşlere sahip olmak gerekir. Türkler ve Araplar, yarınlarını düşünürken ortak kültürlerini, sosyal değerlerini, yüzyıllarca beraber yaşadıklarını inkâr edemezler. Bunu yaptıkları takdirde kültür varlıklarını, millî egemenliklerini koruyacak ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlayacak en büyük destekten kendilerini mahrum etmiş olurlar. Türkler ve Araplar, geçmişten ders alarak karşılıklı olarak yaptıkları hataları tekrar etmeden, geleceklerini güvenlik altına almak zorundadırlar.

Türkiye ve Ortadoğu, her zaman olduğu gibi büyük devletlerin, yani Amerika Birleşik Devletleri'nin, Avrupa'nın, Sovyetlerin ve hatta Çin'in rekabet alanıdır. Bu rekabet daha da şiddetlenmektedir. Ortadoğu'ya hâkim olan ülke, dünyanın en önemli stratejik kilit noktalarına ve petrol kaynaklarına hâkim olduğu için dünyaya hükmedeceği açıktır. Ortadoğu'nun, yani Arapların ve Türklerin topluca herhangi büyük bir devletin baskısı, tehdidi, kontrolü veya hâkimiyeti altına girmeleri, onların siyasî ve kültür egemenliklerini ve sonunda da varlıklarını yok edebilir. Türkler ve Araplar birbirinden ayrı kaldıkları sürece büyük devletlerden birinin hâkimiyeti altına düşmek tehlikesindedirler. Ne Türkiye ve ne de Arap ülkeleri, tamamıyla kendi millî çıkar ve varlığını düşünerek ve bu çıkarları korumak amacıyla tamamıyla serbest karar alabilecek durumda değildirler.

Türkiye ve Arap ülkeleri ihtiyaçları olan ana savunma silahlarını, mesela uçak, tank, elektronik cihazları ve yazılımları büyük devletlerin birinden almak zorunda kalmışlardır. Askeri bakımdan bu bağımlılık devam ettiği sürece Türkiye'nin ve Arapların serbest karar almak imkânları çok kısıtlı kalmaya mahkûmdur. Türkiye ve Arap ülkeleri, ancak sıkı bir işbirliği sayesinde tam manasıyla serbest karar alma durumuna girebilirler. Bu işbirliğini sağlayacak maddi şartlar halen mevcuttur.

Türkiye ve Arap ülkelerinin hemen hemen hepsi, nispeten iyi yetişmiş, dünya durumunu iyi bilen aydınlara sahiptirler. Birbirlerine karşılıklı yardım edebilecek şekilde akademik, ekonomik, sanayi, idarî ve askerî alanlarda yetişmiş uzmanları vardır. Bütün bu imkânların gerçekleşmesi için Türklerin ve Arapların her şeyden evvel birbirlerine itibar etmeleri ve saygı göstermeleri ve işbirliğine inanmaları gerekmektedir. Saygı ve güvencenin elde edilmesi ise dargınlıkların unutulmasına ve şüphelerin ortadan kalkmasına, karşılıklı küçümsemelerin ve suçlamaların sona ermesine bağlıdır. Bunların yerini tarihte olduğu gibi karşılıklı sevgi ve saygı almalıdır. Okul kitaplarına girmiş ve genç kuşaklara aşılana yanlış,

yersiz ve Avrupalılarca kendi çıkarlarına hizmet eden, kasıtlı olarak öne sürülmüş tarih bilgilerinin yerini gerçekleri ifade eden bilgiler ve doğru tarih almalıdır.

Eğer gerçekten Ortadoğu'da Türk-Arap işbirliği gerçekleşecek ve kendisinden bekleneni verecekse her şeyden evvel yapılacak iş bu işbirliğinin şimdiye kadar gerçekleşmesini engelleyen sebepleri iyi tespit etmek ve bellemek gerekmektedir. İşaret etmek gerekir ki Türk-Arap ilişkilerinin şimdiye kadar arzu edilir şekilde gelişmemesinin ana sebebi, Batılı gözüyle bakış ve Oryantalist propagandanın bir sonucu olarak karmaşık bir kültür ve eğitim anlayışı ve temelsiz tarih bilgisi olmuştur. Bütün bunların telâfisi ve yeni bir hamle için ise Ortadoğu ekseninde bir Türk-Arap araştırma, geliştirme, strateji ve işbirliği komisyon, enstitüsü ve kuruluşlarının yaygınlaştırılması, desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu, barış adına Batılı devletlerin de faydasına görülmektedir.

2. Sonuç

Batı-Arap-Türk üçgeninde ele alınan söz konusu düşünce ve hareketlerin tarihi sürecinde, Batının Osmanlı toplumunu içten çözmek ve ayırmak için telkin ettiği milliyetçilik ve ayrılıkçı fikirlerin, önce Hristiyan topluluklar üzerinde etkisini gösterdiği görülmektedir. Batılı devletler Osmanlı toplumunun çözülmesi, devletten ayrılması ve parçalanması sürecinde milliyetçilik ve özgürlük fikirlerini iyi kullanmasını iyi becerdiği anlaşılmaktadır. Arap milliyetçiliği fikrine de Ortadoğu bölgesinde öncelikle Batı ile işbirliği içine giren Hristiyan Araplar öncülük ettiği ve geleceği belirsiz bu süreç içinde Arap milliyetçiliği ile Arap ayrılıkçı fikirleri beraber geliştiği önümüze çıkmaktadır.

Ne var ki Batılı devletlerin bağımsızlık ve özerk devlet sahibi olma vaatleri doğrultusunda gelişen bu kontrolsüz fikirler, bu düşünde ve heyecanla Osmanlı idaresine karşı ayrılıkçı mücadele yaparken Dünya Savaşı sonrası Batı nüfuzu ve manda idaresi altına düşen Arap dünyasını, karmaşık, belirsiz, çile ve acılarla dolu bir geleceğe sürüklediği acı bir gerçektir.

Bu tarihi tecrübe ve acı gerçeklerin ortaya çıkmasıyla, manda devrinde Arap milliyetçiliği, Arap Birliği ve bağımsızlık, hem şaşkın Arap siyasilerin ve hem de muhafazakâr muhalefetin müşterek ideolojisi oldu.

II. Dünya Harbi'nden sonra Arap kimliği ve ideolojisi antiemperyalizm, İsrail'e karşı mücadele, siyasi rejimlerin oluşturulması ve hükümete hâkim olma gibi hedeflerin temelini oluşturdu.

1950'lerden 1970'lere kadar devlete hâkimiyet, sosyalist ve sosyoekonomik atılım iki önemli mücadele unsuru olarak ön plana çıktı.

Arapların 1967'deki İsrail yenilgisi, 1970'lerdeki petrol zenginliği, Arap Birliğinin terk edilerek, devlet rejimlerini güçlendirme şeklinde gelişti. Milli unsurlar ön planda tutularak laik devlet fikri savunuldu. Bununla beraber, Arap dünyasında İslami yaşayış ve düşünce, önemli rol oynamaya devam etti. Arap milliyetçiliği ve Müslümanlık, Filistinlilerin Siyonizm ve İsrail'e karşı mücadelesinde de önemli rol oynadı. Laik ideolojilere, adaletsizliğe ve kültürel bozulmaya karşı gösterilen tepki, kurtuluş, yükseliş ve başarı için İslam'a yeniden sarılış şekline ortaya çıktı.

Laik Arap kavmiyetçiliği ve bölgedeki mevcut yapılanmalar ile İslam'a yeniden sarılış arasında bir çekişme ve hâkimiyet mücadelesi olarak devam etti.

Hristiyan Arapların milliyetçilik ve ayrılıkçılık hareketleriyle başlayan buhranlı gelişmeler bir sürü yanlışlarla ve acılarla neticelendi ve yakın geçmiş sorgulanmaya başlandı. Bu sorgulanmada Türk-Arap ilişkileri ve geleceği yeniden masaya yatırılarak tartışmaya açıldı.

Bugün merkezi Ortadoğu Arap dünyasında, Osmanlıda olduğu gibi, yeniden Türkiye'nin öncülük ve adil idaresi gerekliliği fikri ve anlayışının bölgeye hâkim olmaya başlaması, yakın geçmişin Araplara kazandırdığı acı tecrübe ve Türklere karşı minnettarlığın ve mahcubiyetin bir ifadesi olarak seslendirilmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, Nr. 21148-A, 21153-C.

Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, C. 2, İstanbul 1290.

Akgündüz, Ahmet, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor-3, İstanbul 1990.

Albert, Hourani, The Arab World, London 1947.

Armaoğlu, Fahir H., Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara, Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yay., 1964.

Beer, Max, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, Terc.: Zühtü Uray, C. I, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay., 1965.

Bıyıklı, Mustafa, "Şam Vak'ası(1831) ve Sonuçları", Türkler, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.730-740.

Bıyıklı, Mustafa, Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları –İki Dünya Savaşı Arası-, 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011.

Commings, David Dean, Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri(Terc.Selahaddin Ayaz),İstanbul 1993.

Dallot, Louis, Siyasi Tarih (Terc. Oktay Akbal), İstanbul 1966.

Dökmeciyan, R.Hrair, Arap Dünyasında Köktencilik(Terc.Muhammed Karahanoglu), İstanbul 1992.

Dursun, Davut, "Osmanlı Toplum Yapısına Genel Bir Bakış", İlim ve Sanat, 22, Kasım-Aralık 1988, s.42-48.

Dursun, Davut, "Tarihten XX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Beyrut", Tarih ve Toplum, 13, (78), Haziran 1990, s. 49-56.

Eraslan, Cezmi, "Marksizm veya Panslavizm-Temmuz 1918 Sivil Savaşının Başlangıcında Milliyetçi Tatar Komünistleri ve Rus Bolşevikleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 14, İstanbul 1994, s.147-160.

Eraslan, Cezmi, II.Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992.

Eryılmaz, Bilal, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990.

Ferruh, Ömer-Halidi, Mustafa, İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (Terc. Osman Şekerci), İstanbul 1968.

Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922(Terc.Mehmet Harmancı), İstanbul 1993.

Gönlübol, Mehmet, Uluslararası Politika, Ankara, 1978.

Huart, Clement, Arap ve İslam Edebiyatı (Terc.Cemal Sezgin), Ankara, (tarihsiz).

Hülagü, Metin, Pan-İslamist Faaliyetler, İstanbul 1994.

- İnalçık, Halil, "Tarihi Perspektif İçinde Arap-Türk İlişkileri" (Terc.Oktay Özel), 19 Mayıs Ün. Eğt. Fak. Dergisi, S. 3, Samsun, Aralık-1988.
- İnayet, Hamid, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri (Terc.Hicabi Kırlangıç), İstanbul 1991.
- Jacqueline Beaujeu-Garnier, Ortadoğu Ekonomisi(Terc.Ahmet Angın), İstanbul 1967.
- K.Krüger, Kemalist Türkiye ve Ortadoğu(Terc.Nihal Önal), 1981.
- Kirk, G.E., Middle East, London 1955.
- Kodaman, Bayram, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları(1838-1914), Milli Kültür, Ankara Haziran-1980.
- Kuran, Ahmet Bedevi, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1959.
- Kurşun, Zekeriya, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgâhı", Tarih ve Medeniyet, S.30, Ağustos-Eylül 1996, s.46-50.
- Kurşun, Zekeriya, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Doğuşu, Ankara, T.T.K. Yay., 1998.
- Kurşun, Zekeriya, Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul 1992.
- Mansfield, Peter, Mısır İhtilali ve Nasır(Terc. Ergün Tuncalı), İstanbul 1967.
- Palmer, Alan, Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi (Terc.Belkıs Çorakçı Dışbudak), İstanbul, Ekonomik Yayınlar, 1993.
- Samizade Süreyya, "Suriye Ahvali Hakkında" Teâruf-i Müslimîn, C. 2, Sayı. 27, İstanbul 1328.
- Sonyel, R. Salahi, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, C.XLIX, Sayı:195, Ankara 1985.
- Tuğ, Salih, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar), İstanbul 1969.
- Tunaya, Tarık Zafer, Siyasî Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Bsk., İstanbul, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1980.
- Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri,15-18 Kasım 1993, Beyrut-Lübnan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1994.

Türkiye’de Opsiyon Sözleşmelerinin Kullanım Alanı Ve Vergilendirilmesi

İbrahim ORGAN*, Doğan BOZDOĞAN**

Özet

Faiz oranları, mal fiyatları ve döviz kurlarındaki gelişmeler alternatif finansal ürünlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak türev piyasaların geliştirilmesine çalışılmış ve bunun için bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler yasal ve vergisel olarak yapılmıştır.

Türkiye’nin türev piyasalarla tanışması 1980’li yıllara dayanmaktadır. Türev piyasalar içerisinde opsiyon sözleşmeleri, forward sözleşmeleri, swap sözleşmeleri ve future sözleşmeler yer almaktadır.

Türev ürünler içerisinde yer alan opsiyon sözleşmeleri, satın alan tarafa herhangi bir ürünün fiyatını bugünden sabitlemek koşulu ile bu ürünü ileri bir vadede satın alma yada satma hakkını veren anlaşmadır. Sık kullanılan bir türev ürünüdür. Türkiye’de gerek opsiyon sözleşmesine gerekse de diğer türev ürünlere yönelik yasal ve vergisel düzenlemelerde bir takım eksiklikler dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye’de opsiyon sözleşmelerinin vergilendirilmesi ve kullanım alanının genişletilmesine yönelik bilgilere yer verilecek ve mevcut vergi sistemindeki eksiklikler ortaya konularak çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türev Ürünler, Opsiyon Sözleşmeleri, Vergilendirme, Türkiye.

Application And Taxation Of Option Agreements In Turkey

Abstract

Interest rates, commodity prices and exchange rate developments increased the need for alternative financial products. Studied the development of derivatives markets as a result of this need, and a number of regulations have been made for it. These arrangements were made in the legal and taxation.

Meet in derivate market for Turkey based on in the 1980s. In derivatives markets, option contracts, forward contracts, swap contracts and futures contracts are included.

The option contracts in derivative products, price of the product in any way bought this product today, securing a further term on the condition that the right to purchase or sell the deal. A commonly used derivative product. Option agreement, as well as other derivative products in Turkey and for the lack of a number of legal and tax regulations are not worthy.

In this study, information regarding the expansion of option contracts in the field of taxation and the user will be given and shall putting forward the lack of propose solutions to the current tax system.

Key Words: Derivative Products, Option Contracts, Taxation, Turkey

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, iorgan@pau.edu.tr

** Arş. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

1. Türev Finansal Araç Piyasaları ve Türleri

1.1. Türev Finansal Araç Piyasalarına Tarihsel Bakış

Sanayi devriminin ticari faaliyetler açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte dış ticaret politikalarına yönelik birçok teori ortaya çıkmıştır. Bu teoriler özellikle ülkelerin hangi malların ticaretini yapması ve bu ticarete uygulanacak mübadele oranlarının ne olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Altın standardının geçerli olduğu dönemde, bir ülke parasının değeri, içerdiği altın miktarı ile belirlendiğinden paraların birbiriyle değişim oranları büyük hareketler göstermemiş, dolayısıyla, söz konusu yıllarda, döviz kuru, karar alıcılar için bir risk unsuru teşkil etmemiştir (Özalp, 2003:10).

1944’de gerçekleştirilen BrettonWoods konferansı (BrettonWoods, II. Dünya Savaşı sırasında Temmuz 1944’te ABD’nin küçük bir kasabası olan BrettonWoods’da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında ortaya çıkan iktisadi bir sistemdir), dünya piyasalarına sabit ya da belirli bir sınır dahilinde dalgalanmaya bırakılan döviz kurlarına dayalı, istikrarlı ve öngörülebilir bir pariteler sistemi getirmiştir. Bu sistem ile doların değerinin altına, diğer para birimlerinin de belli formüllerle dolara bağlanması ön görülmüştür. Sistem temelde karşılıklı dönüşüm esasını benimsemiştir. Ancak sistemin karşısında önemli bir olumsuzluğunda bulunduğu belirtilmelidir. Söz konusu olumsuzluk, hızla gelişmekte olan ekonomilerdir. Hızla gelişen ekonomilerin ihtiyaçlarını karşılayamayan BrettonWoods parasal sistemi, II. Dünya savaşından beri kullanılmakta olan sabit kur sisteminin 1972 yılında çökmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren ülke paralarının değişim oranları piyasa koşullarının altında belirlenmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde önemli bir güç olarak değerlendirilebilecek Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan enflasyon artışı döviz kurunda ve faiz oranlarında dalgalanmalara yol açmıştır. Bu durum günümüz finans piyasalarında hala etkisini sürdürmektedir. Sermayenin çok kolay yer değiştirdiği ve uluslar arası ticaretin bir hayli arttığı günümüzde, hem söz konusu istikrarsızlıkların yol açtığı belirsizliği ortadan kaldırmak, hem de ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek için yeni finansal araçlar ve bu araçlara yönelik stratejiler sürekli olarak geliştirilmektedir (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:81). 1970’lerin başında ortaya çıkan ve 1980’lerden itibaren giderek artan bir öneme sahip olan finansal türev araçları bu çabaların bir ürünüdür.

Geçmiş uzun yıllar öncesine dayandırılabilir olan türev ürünler, özellikle finansal piyasaların daha riskli hale gelmesi ile birlikte finansal ve finansal olmayan kurumlar tarafından riskten korunma, spekülasyon ve özellikle arbitraj amacıyla yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve portföy yönetim sürecinde yer almıştır. Son dönemlerde türev ürünlere olan ilginin artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Özellikle finansal piyasalarda yaşanan krizler türev ürünlere dayalı işlem hacmini artıran önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Türk yatırımcılarının türev ürünlerle tanışması 1980 sonrasında olmuştur. Vadeli döviz alım satımına ilişkin ilk yasal düzenlemeler ise 1983 yılında TPKKH 28 sayılı kararla yapılmış olan daha sonra 32 sayılı kararla tüm gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri hükmüne bağlanmıştır (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:82). Vadeli işlemlerin kanuni bir kimlik kazanması yolundaki en önemli adım 1992 yılında atılmıştır. Bu dönemde Sermaye Piyasası Kurulu “finansal göstergeler, sermaye piyasası araçlarına dayalı vadeli işlem sözleşmeleri ile bu sözleşmelerin işlem göreceği borsalarda çalışacak

kurumların kuruluş, faaliyet, prensip ve esasları ile yükümlülüklerini düzenlemek, izlemek ve denetlemek” ile yetkili kılınmıştır.

Türkiye’de türev ürünlerin işlem göreceği organize bir borsa olarak 3 Mayıs 1994’de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü kurulmuştur (Ersan, 1997:25). Bu kuruluşun amacı, para ve sermaye piyasalarında işlem yapan yatırımcılara ve portföy yöneticilerini riskten korumaktır.

2001 yılında dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bunun sonucunda döviz kurlarının gelecekte alacakları değerlere ilişkin belirsizlikler artmıştır. Bu sebeple döviz üzerine vadeli işlem sözleşmelerinin işlem göreceği bir piyasanın açılması işlemleri hızlanmıştır. 15 Ağustos 2001’de, TL/Dolar vadeli işlem sözleşmeleri borsa salonu ortamında işleme açılmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 19 Ekim 2001 tarihinde Türkiye’nin ilk özel borsa kuruluşu olarak Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş. kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı, fiyat ve faizlerin dalgalı seyrettiği bir ortamda işletmelerin risklerini etkin bir şekilde yönetmelerine imkan sağlayacak araçları sunmaktır.

1.2. Türev Finansal Araç Türleri

Piyasaların gelişmesi ile birlikte, türev ürünlerin değişik çeşitleri ve kombinasyonları müşteri ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmeye başlanmıştır. Anlaşılması ve hesaplanması bir hayli zor olan bu ürünler temelde forward sözleşmeler, swap sözleşmeler, opsiyonlar ve futures sözleşmeler olarak sınıflandırılmaktadır.

1.2.1. Forward Sözleşmeleri

Forward işlemleri, belli miktarda malın ya da finansal aracın (hisse senedi, tahvil, döviz vb.) önceden belirlenmiş bir fiyattan ve önceden belirlenmiş, gelecekteki bir tarihte satın alınması ya da satılması yükümlülüklerini içeren, kontratlara dayalı işlemlerdir (Nurcan, 2005:12). Bu işlemlerde taraflardan biri nihai alıcı olup, sözleşmede belirlenen fiyattan mal ya da menkul kıymeti satın alıp ödemeyi yapmaktadır. Diğer tarafta ise nihai satıcı olup, belirlenen fiyattan mal ya da menkul kıymeti satandır.

Forward sözleşmeleri, belirli bir şekle bağlı olmayıp, tarafların iradeleri doğrultusunda serbestçe düzenlenebilmektedir. Örneğin, emtiaya ilişkin forward sözleşmelerinde vade, miktar, fiyat taraflarca bugünden belirlenir. Aynı şekilde, döviz işlemlerine ilişkin forward sözleşmelerinde belirli bir miktar dövizin, anlaşmanın yapıldığı tarihte, belirlenen kur üzerinden alımının veya satımının yapılması taraflarca kabul edilir.

Forward sözleşmeleri organize borsalarda değil, tezgah üstü piyasalarda işlem görmektedir. Forward sözleşmeleri aracısız yapılabilmektedir. Forward sözleşmelerinin temel amacı, alım satım işlemine konu olan değişik kıymetlerin gelecekteki beklenmedik fiyat değişimlerinden kaynaklanan riski en aza indirmektir (Kaygusuz, 2011:140).

1.2.2. Swap Sözleşmeleri

Swap sözleşmeleri, kuruluşların farklı piyasalar arasında arbitraj yapmalarına imkan sağlayan, iki ya da daha çok tarafın farklı piyasalarda farklı kredi değerliliğine sahip olmaları nedeniyle, piyasalardaki rekabetçi üstünlüklerin tarafların her birinin yararına olacak şekilde kullanılması amacıyla, önceden belirlenen ödeme planlarının karşılıklı olarak

değiştirildiği finansal işlemlerdir. Swap sözleşmeler, çoğunlukla bir spot ve bir vadeli işlemin aynı anda yapılması ile gerçekleşir. Ancak bir swap işleminin vadeleri farklı iki ayrı vadeli işlemi de içerebilmektedir.

Finans piyasalarında genelde, faiz ödemeleri ile yerli ya da yabancı para üzerinden yükümlülüklerin takas edildiği swap sözleşmeleri gerçekleştirilmektedir. Ancak, faiz swap sözleşmeleri günümüzde gerçekleştirilen swap sözleşmelerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

1.2.3. Future Sözleşmeleri

Future sözleşmeleri aslında asgari unsurları standart hale getirilmiş forward sözleşmeleridir. Borsalar tarafından gerçekleştirilen bu standartlaştırmanın amacı, sözleşmeyi daha çok alınıp satılır hale getirerek likiditenin artırılması, böylece forward sözleşmelerinde problem olan pozisyon kapatma işleminin kolaylaştırılmasıdır (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:84).

1.2.4. Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmeleri finansal varlıkların belirli bir zamanda veya belirli bir zaman dilimi süresince herhangi bir zamanda alınması veya satılması konusunda alıcıya seçim hakkı tanıyan sözleşmelerdir (Bak, 2009:40). Dolayısıyla opsiyon sözleşmesi alıcı taraf açısından bir hak sağlamakta, buna karşılık satıcı tarafı bu hakkı satan taraf olarak yükümlülük altına sokmaktadır. Alıcı taraf, opsiyon sözleşmesiyle tanınan hakkı satın alırken bunun için opsiyon primi adı altına bir para ödemektedir (International Monetary Fund, 2000:9).

Türev araçlar bir risk yönetimi türü olarak düşünüldüğünde bunların içerisinde en karmaşık yapıya sahip olanı opsiyon sözleşmeleridir. Opsiyonlarda sözleşmenin alıcısına, sözleşme konusu varlığı belirli bir fiyattan alma veya satma hakkı tanınmaktadır.

2. Opsiyon Sözleşmeleri ve Opsiyon Sözleşmelerinin Vergisel Durumu

2.1. Opsiyon Sözleşmelerine Genel Bakış

Opsiyon, satın alan tarafa, herhangi bir ürünün fiyatını bugünden sabitlemek koşulu ile bu ürünü ileri bir vadede satın alma ya da satma hakkını veren anlaşmadır (Yanbolu, 2011:23). Opsiyonu satın alan taraf belirli bir fiyat üzerinden söz konusu ürünü satın alma ya da almama hakkını elde etmektedir. Opsiyonu satan taraf ise karşı taraf talep ettiğinde bu ürünü başta anlaşılmış olan fiyat üzerinden teslim etme yükümlülüğünü üstlenmektedir. Görüldüğü üzere opsiyon satın alan taraf bir hak veya keyfiyet elde etmekte, satan taraf ise bir yükümlülük altına girmektedir (Gündüz ve Tural, 1995:23).

Opsiyon işlemlerinin finansal pazarlarda hem daha uzun hem de daha kısa bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, hisse senedi opsiyonları 19. yüzyıldan beri tezgah üstü piyasalarda işlem görmektedir. Standartlaştırılmış opsiyonlar ise, Chicago Opsiyon Borsasında 1972 yılında işlem görmeye başlamıştır (Ritter, Silber ve Udell, 1998:145).

Opsiyon sözleşmelerinin en önemli özelliği ve farklılığı, sözleşmenin alıcı tarafının sözleşme konusu varlığı alıp almamakta serbest olmasıdır. Opsiyon işlemlerinin en önemli üstünlüklerinden birisi, sınırlı zarar olasılığı ve yüksek kaldıraç potansiyelidir (Ceylan ve

Korkmaz, 2008:314). Forward, futures ve swaptlardan farklı olarak opsiyon alıcısı taahhüt altına girmez. Opsiyon ancak kar imkânı olduğu zaman kullanılır.

Opsiyon piyasası hızla gelişen bir piyasadır. Bu gelişmenin altında yatan sebepler, para birimlerinin uluslar arası hale getirilmesi, swap ve diğer vadeli işlemlerin anlaşılması, kurumların kur, faiz oranı, mal ve hisse fiyatlarındaki artan oynaklıklarla mücadele etme isteği, kurumların finansal risklerini opsiyon ve hibrid ürünlerin kullanımı ile hedge etme aktivitelerinin artması, nispi olarak düşük yatırım maliyeti, karşılaştırmalı avantaj ekonomisi, varlık-yükümlülük yönetiminde opsiyonların kullanımının artması, hızlı teknolojik gelişmeler ve opsiyon piyasasının derinleşmesi, likitleşmesi ve esnekleşmesi şeklinde sayılabilir (Khambata, 1996:127).

2.2. Opsiyon Sözleşmesi Türleri

2.2.1. Opsiyon Tipi Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyonlar, alım opsiyonu ve satım opsiyonu olmak üzere ikiye ayrılır. Alım opsiyonu, opsiyonu alan tarafa belirli bir vadede veya belirli bir vadeye kadar, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergesi, sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alması hakkı veren, ancak almayı zorunlu tutmayan, satan tarafı ise alıcının talebi halinde satmaya yükümlü kılan sözleşmeyi ifade etmektedir.

Alım opsiyonlarında; ilgili finansal değerin fiyatı ve opsiyon primi toplamına kadar ki kısımda opsiyon alıcısı zararda, satıcısı ise kardadır. Finansal değerin fiyatının başa baş noktasından fazla olduğu kısımda ise opsiyon alıcısı karda, satıcısı ise zarardadır.

Satım opsiyonu, opsiyonu alan tarafa belirli bir vadede veya belirli bir vadeye kadar, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergesi sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz satma hakkı veren, ancak satmaya zorunlu tutmayan satan tarafı ise opsiyon alıcısının talebi halinde almakla yükümlü kılan sözleşmeyi ifade eder (VOB, 2010:27).

Satım opsiyonlarında; ilgili finansal değerin fiyatı, kullanım fiyatı ve opsiyon primi farkı kadar ki kısımda opsiyon alıcısı karda, satıcısı ise zarardadır. Finansal değerin fiyatının başa baş noktasından fazla olduğu kısımda ise opsiyon alıcısı zararda, satıcısı ise kardadır.

2.2.2. Karlılık Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Karlılık açısından opsiyon sözleşmeleri karda opsiyon, başa baş opsiyon ve zararda opsiyon olmak üzere üç kısımda incelenebilir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatından düşükse, bu opsiyona “karda opsiyon” denilmektedir (Akbebek, 2011:43). Çünkü opsiyon alıcısı opsiyonu kullanmak istediğinde dayanak varlığı piyasa fiyatından daha düşük fiyata alma hakkına sahiptir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatına eşitse, bu opsiyon “başa baş opsiyon”dur (Akbebek, 2011:43). Çünkü opsiyonun alıcısı opsiyonu kullanmak istediğinde dayanak varlığı ancak piyasa fiyatından alabilir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatından yüksekse, bu opsiyon “zararda opsiyon”dur. Çünkü opsiyonun alıcısı opsiyonu

kullanmak istediğinde dayanak varlığı piyasa fiyatının üstünden alma hakkına sahiptir. Böyle bir durum opsiyon alıcısına fayda sağlamayacaktır.

2.2.3. Kullanım Vadeleri Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Kullanım vadeleri açısından iki tip opsiyondan söz edebiliriz. Bunlar Avrupa tipi opsiyonlar ve Amerikan tipi opsiyonlardır. Avrupa tipi opsiyonlarda; uzun pozisyon sahibi taraf, opsiyon kullanım hakkını sadece vade bitim tarihinde kullanabilir. Öncesinde kullanamaz.

Amerikan tipi opsiyonlarda ise uzun pozisyon sahibi taraf, kullanım hakkını opsiyonun yazım tarihi ile vadesi arasındaki herhangi bir süre içinde kullanabilir (VOB, 2010:28).

2.2.4. İşlem Yeri Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyonlar hem borsada hem de tezgah üstü piyasalarda düzenlenirler. Bu sadece opsiyonlara has bir özelliktir.

Borsada işlem gören opsiyonlar; borsada düzenlenip satışa sunulan, belirli standartlara sahip opsiyonlar olarak açıklanabilir. Tezgah üstü opsiyonlar ise borsa dışında genellikle bankalarca hazırlanıp satılan opsiyonlardır. Sözleşme şartları borsa tarafından değil taraflar arasında belirlendiği için oldukça esnektir. Fakat borsada işlem gören opsiyonlara göre daha risklidir çünkü bu opsiyonlarda borsalardaki gibi takas odası ve teminat uygulaması yoktur (Akbebek, 2011:45).

2.2.5. Sözleşmeye Konu Varlık Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmesine konu olan varlığa göre opsiyon türleri; fiziksel emtia opsiyonu, hisse senedi opsiyonu, hisse senedi endeksi opsiyonu, döviz opsiyonu ve futures opsiyonu şeklinde sınıflandırılabilir.

2.3. Opsiyon Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği

Opsiyon sözleşmesi, taraflardan birinin diğerine, belirli bir finansal değeri gelecekteki belirli bir tarihte veya belirli bir dönem içinde alıp almamak, satıp satmamak konusunda bir hak tanıdığı ve bunun karşılığında opsiyon primi olarak adlandırılan bir semene hak kazandığı sözleşmedir. Opsiyon tam iki tarafa borç yükler ve isimsiz (atipik) sözleşmeler grubunda yer alır. Ancak organize borsalarda işlem gören opsiyonları, SP mevzuatında düzenlenmiş olmaları nedeniyle isimli (tipik) sözleşme olarak değerlendirmek gerekir (Akçaoğlu, 2002:52).

Opsiyon sözleşmesinin; niteliği itibarıyla sermaye piyasası aracı olduğu, bir varlığa dayalı olarak ihraç edilmiş olsalar bile, sermaye piyasası araçlarının bağımsız senetler olduğu, opsiyon sözleşmelerinin emtiayla doğrudan herhangi bir ilişki içerisinde olmadığı, ayrıca bu sözleşmelerin sahiplerine ortaklı veya alacak hakkı veren senet niteliğinde olduğu yapılan düzenlemelerle kabul edilmiştir (Arıkan, 2000:59).

Taraflar maddi, ekonomik, fiili ya da hukuki sebeplerle kendilerini bağlayacak bir sözleşme ilişkisi içine girmek istememekle beraber, arada hukuki bir bağ oluşturmak istediklerinde önsözleşme yapmak yoluna giderler. BK'nin 29'uncu maddesinde

düzenlenmiş olan sözleşme yapma vaadi (önsözleşme), taraflardan birine ya da her ikisine ileride başka bir sözleşme (asıl sözleşme) yapma zorunluluğu yükleyen bağımsız bir sözleşmedir. Önsözleşmeye bağlı olarak asıl sözleşmenin kurulabilmesi tarafların karşılıklı olarak yeniden irade beyan etmelerini gerektirirken, opsiyonda tek bir tarafın (opsiyon alıcısının) irade beyanı alım-satım ilişkisinin kurulması için yeterli olmaktadır. Bu sebeple opsiyon sözleşmesinin önsözleşme olarak nitelendirilmesi ve sözleşme yapma vaadini düzenleyen kurallara tabi tutulması mümkün görülmemektedir.

Şartın temel amacı, hukuki işlemin gerçekleştirilmesi sırasında, varlığı henüz bilinmeyen olayların göz önünde bulundurulması suretiyle, ileriye etkili hukuki ilişkiler kurulmasını, hukuken ileri sürülemeyen saiklerin hukuki işlemin sonuçları üzerinde etkili olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla şarta bağlı sözleşme, hukuki etkisi, gerçekleşmesi şüpheli bir olaya bağlı bulunan sözleşmedir.

Şart, “*geciktirici (talikî) şart*” ve “*bozucu (infisahi) şart*” olmak üzere ikiye ayrılır. Geciktirici şart içeren bir sözleşmede, taraflar yaptıkları işlemin bir ifa yükümlülüğü doğurabilmesini gerçekleşmesi şüpheli bir olaya bağlarlar. Bozucu şart içeren sözleşmelerde ise, hukuki sonuçlar işlem yapıldığı andan itibaren doğmaya başlar; fakat işlemin bağlandığı şüpheli olayın gerçekleşmesi halinde işlemin doğurduğu hukuki sonuçlar kendiliğinden ortadan kalkar (Tekinay vd., 1993:330).

Opsiyonlar geciktirici iradi şarta bağlı bir satım sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme kapsamında, BK’nin 170’inci ve sonraki maddelerine göre sözleşmenin hüküm ve sonuçları, iradi şartın gerçekleşmesiyle (opsiyonun kullanılmasıyla) ortaya çıkar. Dolayısıyla opsiyonun şarta bağlı bir sözleşme olarak izah edilmesi mümkündür. Ancak çoğu zaman tarafların temel gayesinin işleme konu değerın satılmasından ziyade bir seçme hakkının satılması yönünde olması sebebiyle opsiyonun “*şarta bağlı satım sözleşmesi*” şeklinde değerlendirilmesi opsiyon sözleşmelerini bütünüyle açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Alım opsiyonu, hak sahibine, bir sözleşme ile belirli bir süre sonunda, önceden belirlenen şartlar altında, tek taraflı bir irade beyanı ile bir emtianın ya da finansal değerin mülkiyetinin devrini isteme yetkisi veren, yenilik doğurucu bir hak olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla alım opsiyonu, taşınmazlar bakımından kapsamı Medeni Kanun’un 736’ncı maddesinde düzenlenmiş bulunan “*alım (işтира) hakkı*” ile aynı hukuki niteliğe sahiptir. Satım opsiyonu ise, hak sahibine, önceden tespit edilen şartlarla, vade sonunda, tek taraflı bir irade beyanı ile bir emtiayı ya da finansal değeri karşı tarafa satma yetkisi verir. Ancak özel hukuk sözleşmeleri arasında satım opsiyonuna benzer bir akit türü bulunmamaktadır. Satım opsiyonu nitelik itibarıyla herhangi bir özel hukuk sözleşmesiyle benzeştirilemese de; işтира gibi yenilik doğuran bir hak olarak nitelendirilmesi opsiyonun amacına daha uygun düşecektir.

2.4. Türkiye’de Opsiyon Piyasası İşlemlerinin Vergisel Durumu

Türk vergi sisteminde yapılan işlemlerin hukuki açıdan nitelendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak yasa koyucu, vergiyi doğuran olayın belirlenmesinde özün önceliğine önem vererek, hukuki nitelikten öte gerçek mahiyetine bakılması gerektiği esasını getirmiştir (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:88). Bu husus 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 3. maddesinde, “Vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır” şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle vergileme yapılırken gerek vergiyi doğuran

olayın saptanması ve gerekse de olaya uygulanacak vergi yasası hükmünün yorumlanmasında, hukuki biçimlerin ötesine geçilerek gerçek ekonomik niteliklerin ve içeriklerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Türk Vergi Mevzuatında türev işlemlerin vergilendirilmesi genel olarak, 5281 sayılı “Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumuna ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 30. maddesiyle Gelir Vergisi Kanunu’na eklenerek 01.01.2006 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ve 31.12.2015 tarihine kadar yürürlükte kalacak olan geçici 67. maddede düzenlenmiştir.

Çalışmanın bu kısmında opsiyon sözleşmelerinin Türk vergi sistemi içinde, gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından değerlendirilmesine yer verilecektir.

2.4.1. Gelir Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 1. maddesinde “Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tabidir. Gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır.” denilmek suretiyle, gelir vergisinin mükellefi gerçek işler, konusu ise bir takvim yılında elde edilen gelirin safi tutarı olarak belirlenmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu’nun 2. maddesinde ise gelirin unsurları 7 başlık halinde sayılmıştır. Bunlar;

- Ticari kazançlar,
- Zirai kazançlar,
- Ücretler,
- Serbest meslek kazançları,
- Gayri menkul sermaye iradı,
- Menkul sermaye iradı,
- Diğer kazanç ve iratlar

Türev piyasası işlemlerinden elde edilecek olan kazançlar, menkul sermaye iradı, ticari kazanç ve diğer kazanç ve iratlar ile ilişkilidir.

Opsiyon sözleşmeleri belli başlı organize borsalarda alınıp satılan, üçüncü şahıslara devredilmeleri mümkün olan ve dolayısıyla ikinci el piyasaları bulunan standart sözleşmeler olmaları sebebiyle menkul kıymet olarak nitelendirilebilirler. Bu sözleşmeler Gelir Vergisi Kanunu’nun 37/5. maddesi kapsamında, yani kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım satımı ile uğraşanların bu faaliyetlerinden doğan kazanç olarak, ticari kazanç sayılması ve bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir (Demir, 2000:152). Ancak opsiyon sözleşmelerinin gelirin hangi unsuruna girdiği konusunda kanunda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.

Gerçek kişilerin, arızı olarak organize borsalarda işlem gören opsiyon sözleşmelerin alım satımından elde ettikleri gelirler Gelir Vergisi Kanunu’nun 80. maddesinin 1. bendi hükmüne göre, hisse senetleri dışında kalan diğer menkul kıymetlerin süre kısıtı olmaksızın satışından elde edilen gelir olarak arızı kazanç ve iratlar kapsamında, değer artış kazancı şeklinde vergilendirilmelidir. Ayrıca organize borsalarda işlem gören opsiyon sözleşmelerinin sözleşme fiyatı ile gelecek fiyatı arasındaki farka ilişkin olarak, risk alarak alım satım yapan ve sözleşme konusu malları girdi olarak kullanmayan ya da üretmeyen

mükelleflerin elde edecekleri gelirlerin futures sözleşmelerin gelirlerinde olduğu gibi, menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesi gerektiği de söylenebilir (Yanbolu, 2011:57).

2.4.1.1. Verginin Mükellefi

Gelir Vergisi Kanunu'nda mükellefiyet tam mükellefiyet ve dar mükellefiyet şeklinde düzenlenmiştir. Tam mükelleflerin hem Türkiye'de hem de Türkiye dışında elde ettikleri opsiyon sözleşmesinden doğan gelirleri vergileme kapsamındadır. Dar mükelleflerin ise sadece Türkiye'de elde ettikleri opsiyon sözleşmesinden doğan gelirleri vergilendirilmektedir. İkametgahı Türkiye'de bulunanlar ve bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak altı aydan fazla oturanlar tam mükellef olarak vergilendirilir. Türkiye'de yerleşmiş olmayan gerçek kişiler ise dar mükellef olarak gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

2.4.1.2. Vergiyi Doğuran Olay

Gelir vergisinde vergiyi doğuran olay elde etmedir. Gelir vergisi açısından türev piyasası işlemlerinde gelirin elde edildiği zamanı belirlemek, vergilemenin en önemli unsurlarından birisidir.

Opsiyon sözleşmelerinde sözleşmeden doğan alma yada satma hakkının vadede kullanılmaması durumunda, opsiyon satıcısı opsiyon primi kadar kar, opsiyon alıcısı ise aynı tutarda zarar edecektir. Opsiyon sözleşmesinin vadeden önce bir başkasına devredilmesi halinde, opsiyon primi ile tahsil edilen tutar arasındaki pozitif ya da negatif fark vergilendirme açısından oluşan değer anlamına gelecektir. Opsiyon hakkının vadede kullanılması durumunda, opsiyon satıcısı, satış hasılatı ile sözleşme dolayısıyla sattığı malın maliyeti arasındaki fark üzerinden vergiye tabi olurken, opsiyon alıcısı satın aldığı mal ya da değeri sattığı anda ortaya çıkan kar üzerinden vergilendirecektir. Bu durumda sözleşme dolayısıyla ödenmiş olan opsiyon primi, işlem anında opsiyon alıcısı açısından gider, opsiyon satıcısı açısından ise gelir unsuru teşkil edecektir (Nurcan, 2005:54-55).

2.4.2. Kurumlar Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Türk Vergi Sistemi içinde, kurumlar vergisi ve gelir vergisi aynı ekonomik unsur, yani "gelir"i vergilendirmektedir. Ancak, bu iki verginin temel olarak farklılaştığı nokta mükelleftir. Kurum ve kuruluşların bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kazançları kurumlar vergisinin 22. maddesi uyarınca kurum kazancı olarak vergiye tabi tutulur. Safi kurum kazancı tespitinde Gelir Vergisi Kanunu'nun ticari kazanç hakkındaki hükümleri uygulanır. Ticari kazanç hükümleri uygulandığı içinde elde etme tahakkuk esasına bağlanmıştır. Kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan kazançlar herhangi bir sınırlama olmaksızın ve herhangi bir vergi kolaylığı bulunmaksızın safi kurum kazancına dahil edilerek vergilendirilir.

Kurumların gerçek kişi ortakları, kurumdan elde ettikleri kar payı için gelir vergisine tabi olmaktadır. Buna rağmen kurum kazançlarından kurumlar vergisi alınmasının sebepleri, kurumların gerçek kişiler dışında ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olması, gerçek kişiler gibi kamu hizmetlerinden yararlanmaları ve ödeme güçlerinin olmasıdır.

Opsiyon sözleşmeleri genelde piyasadaki faiz, kur ve fiyat risklerinden korunmak amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca opsiyon sözleşmelerindeki tutarların büyük olması sonucu bu vadeli işlemleri çoğunlukla büyük kurumlar kullanmaktadır.

2.4.2.1. Verginin Mükellefi

Kurumlar Vergisi Kanunu'nda mükellefiyetin türü kurumun kanuni veya iş merkezinin Türkiye'de bulunup bulunmamasına göre belirlenmektedir. Kurumlar vergisinde iki tip mükellefiyet vardır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 3. maddesine göre tam mükellefiyet Kanunun 1. maddesinde sayılı kurumlardan kanuni veya iş merkezi Türkiye'de bulunması halinde oluşur. Bu kurumların hem Türkiye içinde hem de Türkiye dışında elde ettikleri kazançların tamamı vergilendirilir. Kanunun 1. maddesinde sayılı kurumlardan kanuni ve iş merkezlerinin her ikisi de Türkiye'de bulunmayan fakat kazançların bir kısmını Türkiye'de elde eden kurumların yalnız bu kısmi kazançlarını vergilendirmeyi amaçlayan mükellefiyet tipidir. Dar mükelleflerin sadece Türkiye'de elde ettikleri kazançları vergilendirilmektedir.

2.4.2.2. Vergiyi Doğuran Olay

Vergiyi doğuran olay opsiyon sözleşmesi sonucunda kurum kazancının elde edilmesidir. Tam yükümlüler bakımından kurum kazancı hangi gelir unsurundan elde edilirse edilsin ticari kazançlara yönelik kurallara tabi olduğu için elde etme tahakkuk esasına bağlanmıştır. Dar yükümlü bir kurum Türkiye'de ticari kazanç elde ederse, kazanç tahakkuk esasına göre belirlenir. Kazancın içinde ticari ya da zirai gelir unsurları yer almıyor ise vergi kanunundaki tahsil esasına göre belirlenecektir (Yanbolu, 2011:61).

2.4.3. K.D.V. Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1. Maddesine göre; Türkiye'de ticari faaliyet çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler katma değer vergisine tabidir. Bu nedenle ticari faaliyet çerçevesinde yapılan türev işlemleri aynı zamanda katma değer vergisine tabi işlemler olacaktır. Türev işlemlerle ilgili olarak yapılan sözleşmelere bakıldığında bir malın, yabancı paranın, hisse senedinin teslimini içerdiği görülmektedir. Eğer sözleşme KDV'ye tabi olan bir ürünü içeriyorsa ve sözleşme teslimle kapatılırsa bu işlemin KDV'ye tabi olacağından kuşku yoktur. Bu nedenle ticari faaliyet çerçevesinde yapılan finansal türev işlemleri aynı zamanda KDV'ye tabi işlemler olacaktır.

2.4.3.1. Verginin Mükellefi

Katma değer vergisi yükümlüsü olarak mal teslimi veya hizmet ifası işlemini yapanlar ve ithalatta mal ve hizmet ithal edenler kanuni vergi mükellefidir. Opsiyon sözleşmesinde opsiyon satıcısı seçme hakkını diğer tarafın kullanımına sunmak gibi bir hizmet ifa eder ve dolayısıyla verginin mükellefi olur (Aydın, 2005:71).

Herhangi bir finansal değer veya emtia alım satımına yönelik olarak düzenlenen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinde; sözleşmede yazılı olan fiyat, malın teslim tarihindeki emsal bedeline göre açık bir şekilde düşük olmadıkça veya bu düşüklük mükellefçe haklı bir sebeple açıklandığı sürece KDV yönünden matrah, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesinde yazılı olan fiyat olacaktır. Aksi halde katma değer vergisi matrahı malın emsal bedeli olacaktır (Koç, 1999:77).

2.4.3.2. Vergiyi Doğuran Olay

Katma Değer Vergisi Kanunu'na göre verginin doğabilmesi için öncelikle bir teslimin söz konusu olması gerekmektedir. Teslim veya teslim sayılan hizmetlerin vergilendirilebilmesi için ise, teslim işleminin Türkiye sınırları içerisinde olması gerekir. Burada teslimi yapanın, teslim sebepli olan vadeli işlemin ülkesinin bir önemi yoktur (Aydın, 2005:71).

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1. maddesine göre ticari faaliyet çerçevesinde yapılan opsiyon sözleşmeleri genel kural olarak katma değer vergisine tabidir. Yine Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 10. maddesine göre vadeli işlemlerde vergiyi doğuran olay, sözleşmenin düzenlendiği tarihte değil, sözleşmede belirtilen vadede mal tesliminin gerçekleştiği anda veya malın tesliminden önce fatura düzenlenmiş ise faturanın düzenlendiği anda doğmuş olacaktır (Karaca, 2001:73).

2.4.4. B.S.M.V. Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Harcamalar üzerinden alınan vergilerin bir bölümü hizmetler üzerinden alınmaktadır. Bu hizmetler arasında bankalar, sigorta şirketleri ve bankerler tarafından yapılan hizmetlerde bulunmaktadır. Türkiye'de bu hizmetler Banka ve sigorta muameleleri vergisi ile vergilendirilmektedir (Seyhan, 2008:112). Banka ve sigorta muameleleri vergisi bankaların ve sigorta şirketlerinin yaptıkları teslim ve hizmetlerden alınmamakta olan katma değer vergisinin yerine ihdas edilmiş dolaylı bir vergidir (Köse, 2007:197).

Parayı konu alan türev işlemler, aynı zamanda birer kambiyo muamelesi niteliğindedir. Bu nedenle lehe para kalması şartı aranmaksızın, satış tutarı üzerinden vergi hesaplanması gerekmektedir. Bunların dışında kalan vadeli işlemlere, banka ve sigorta muameleleri vergisi mükelleflerinin her ne şekilde olursa olsun dâhil olması halinde ise lehe para kalması durumunda vergilendirme yapılacaktır (Akçaoğlu, 2002:95).

6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'na göre finansal vadeli işlemlerinin alım satımına aracılık eden ve BSMV'nin mükellefi sayılan banka, banker ve sigorta şirketlerinin bu işlemler nedeniyle komisyon, prim, alım-satım kazancı adı altında lehlerine aldıkları %5 oranında, kambiyo muamelelerinde satış miktarının %0'ı oranında bankalar arasındaki kambiyo muamelelerinde %0 oranında BSMV'ye tabidir (Avşar, 2004:115-116).

2.4.4.1. Verginin Mükellefi

Banka ve sigorta muameleleri vergisinin mükellefleri ilgili kanunun 30. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; Banka ve sigorta muameleleri vergisini banka ve bankerlerle, sigorta şirketleri öder. Sigorta aracılığı tarafından yapılan sigorta işlemlerinde de verginin mükellefi sigorta şirketleridir" şeklinde belirtilmektedir

2.4.4.2. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi Usul Kanunu'nun 19. maddesinde "Vergi Alacağı, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Vergiyi doğuran olay, vergilendirme işleminin sebep unsurunu oluşturmakta, bu bütün içerisinde vergiye ilişkin yasa hükmü ise sebep olarak ortaya çıkmaktadır (Kırman, 2001:43-44).

Banka ve sigorta muameleleri vergisinin konusu, banka, sigorta şirketleri ve bankerler tarafından yapılan hizmetlerin vergilendirilmesi, vergiyi doğuran olay ise ilgili kanunun 28. maddesinde belirtilen özelliklere uygun işlemler sonucunda lehe para alınmasıdır. Buna göre; *Banka ve sigorta şirketlerinin 10.06.1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar banka ve sigorta muameleleri vergisine tabidir.*

Banka ve sigorta muameleleri vergisinde vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi için banka ve sigorta şirketlerince bir muamele yapılması ve bu muamele sonucunda lehe nakden hesaben para alınması gerekmektedir. Vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi için gelirin tahsili şart değildir.

2.4.5. Damga Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerin İncelenmesi

Yukarıda opsiyon sözleşmeleri açısından değerlendirilen KDV ve BSMV kişilerin ekonomik işlemlerini vergiye konu etmektedir. Damga vergisi ise hukuki işlemleri konu almaktadır. Damga vergisi; kişilerin kendi aralarında veya devletle yaptıkları hukuki işlemlerde düzenledikleri belgeler ya da kağıtlar üzerinden ödedikleri mali yükümlülüklerdir (Avşar, 2004:120).

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu (DVK) uyarınca, DVK’da ekli tabloda yazılı kağıtlar damga vergisine tabidir. Bu kanundaki kağıtlar terimi, yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortamda ve elektronik şekilde oluşturulan belgelerli ifade eder (DVK m:1).

Türev ürünler genel itibariyle sözleşme niteliğindedir. DVK’ya ekli 1 sayılı tabloda vergiye tabi kağıtlar; “akitlerle ilgili kağıtlar”, “kararlar ve mazbatalar”, “ticari işlemlerde kullanılan kağıtlar” ve “makbuzlar ve diğer kağıtlar” olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Bu bağlamda opsiyon sözleşmeleri “akitlerle ilgili kağıtlar” grubuna girmektedir.

Opsiyon sözleşmelerinde oran %7,5 iken 29.12.2009 tarihli ve 2009/15725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 01.01.2010 tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere yapılan değişiklik ile uygulanan oran %10 oranında artırılarak %8,25 olarak belirlenmiştir (53 Seri No’lu Damga Vergisi Genel Tebliği; 27449 Sayılı 31.12.2009 Tarihli Resmi Gazete).

Opsiyon sözleşmelerinden alınan damga vergisine ilişkin olarak belirtilmesi gerek önemli bir hususta istisnaya tabi olma durumudur. Damga Vergisinde opsiyon sözleşmelerine ilişkin istisna hükmü DVK’nın 9. Maddesinde yer almaktadır. İlgili maddede “Bu kanuna ekli (2) sayılı tabloda yazılı kağıtlar Damga Vergisinden müstesnadır” denilmektedir. Vadeli işlemler ve opsiyon sözleşmeleri (2) sayılı tabloda “IV-Ticari ve medeni işlemler ilgili kağıtlar” başlığının altındaki 19. bentde yer almaktadır.

2.4.5.1. Verginin Mükellefi

Damga vergisinin mükellefleri; damga vergisine tabi tutulmuş olan belgeleri imza eden kişilerdir. Resmi kurumlar ile kişiler arasındaki işlemlerde ise damga vergisinin, söz konusu kişilerce ödenmesi gerekmektedir. Damga vergisi uygulanacak belgelere atılan imza sayısının birden fazla olması durumu, uygulanacak damga vergisi tutarını etkilemektedir.

DVK'nın 24. Maddesinin 2. Bendine göre birden fazla kişi tarafından imza edilen kağıtlara ait vergi ve cezanın tamamından, imza edenler müteselsilen sorumludurlar.

2.4.5.2. Vergiyi Doğuran Olay

Opsiyon sözleşmelerine ilişkin olarak alınan damga vergisinde vergiyi doğuran olay, söz konusu sözleşmenin Türkiye'de düzenlenmesidir. Yabancı Ülkelerde düzenlenen kağıtların Türkiye'de resmi makamlara ibra edilmesi veya hükümlerinden yararlanılması durumunda vergiyi doğuran olay ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle hızla değişim gösteren ekonomik şartlar, işletmeleri finansal risklere karşı daha korumacı bir yaklaşıma zorlamakta ve bu korumacı yaklaşım işletmelerde mutlak suretle risk yönetiminin üzerinde durulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Risk yönetiminin bir sonucu olarak da türev ürünlerin kullanımı yaygınlaşmaktadır. Risk yönetiminin gereği iyi bir alternatif olarak değerlendirilebilecek olan türev ürünler ile ilgili bu ürünlerin olumsuz yönlerinin de yadsınamayacak kadar fazla olduğunu ortaya koyan görüşlerde mevcuttur.

Türev ürünler genel olarak, opsiyon sözleşmeleri, forward sözleşmeleri, swap sözleşmeleri ve future sözleşmeler olarak sıralanabilir. Bu ürünlerden özellikle opsiyon sözleşmelerinin sağladığı seçim hakkı sebebiyle kullanım alanı hayli geniştir. Bu noktada opsiyon sözleşmesi, finansal varlıkların belirli bir zamanda veya belirli bir zaman dilimi süresince herhangi bir zamanda alınması veya satılması konusunda alıcıya seçim hakkı tanıyan sözleşmelerdir.

Türev ürünlerin kullanım alanının genişlemesi söz konusu ürünler için mevzuat düzenlemelerini gerekli kılmaktadır. Özellikle bu ürünler ile elde edilen gelirin vergilendirilmesi konusunda birçok Ülke (Amerika, İngiltere, Fransa) vergi kanunlarında değişikliğe gitmektedir.

Türk Vergi Mevzuatında türev ürünlerle ilgili bir takım eksikliklerin olduğu açıktır. Her bir türev ürün özün önceliği prensibi dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Örneğin opsiyon sözleşmeleri (genel anlamda türev ürünler) ayrıntılı bir şekilde örnekler verilerek açıklanabilir.

Gelir vergisi açısından opsiyon sözleşmelerinin vergilendirilmesi incelendiğinde GVK'da geçici 67. madde ile bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Ancak opsiyon sözleşmelerinden sağlanan gelirlerin hangi gelir unsurunun kapsamında olduğuna dair bir belirsizlik dikkat çekmektedir.

Banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından bakıldığında opsiyon sözleşmelerinin arbitraj istisnası kapsamında kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda opsiyon sözleşmelerinde banka ve sigorta muameleleri vergisinin olmadığı söylenebilir. Türk vergi sisteminin önemli bir eksikliği olarak görülen istisnaların türev ürünler konusunda da yer alması sisteme olan güvene zarar verebilecek bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Türev ürünlerle 1980'li yıllarda tanışan Türkiye'nin özelde opsiyon sözleşmeleri genelde ise türev ürünlere yönelik olarak var olan vergi kanunları dışında sadece bu ürünlere yönelik olarak vergi kanunları çıkarması gerekmektedir. Söz konusu kanunların

mevzuatta ayrı bir başlık olarak yer alması ve her bir türev ürün için ayrı ayrı detaylandırılması tartışmalı durumların ortadan kalkması sonucunu sağlayacaktır.

Kaynakça

- AKBEBEK Cemil (2011), “*Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Sağlanan Gelirlerin Vergilendirilmesi*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mali Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AKÇAOĞLU, Ertuğrul (2002), “*Finansal Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi*”, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ARIKAN, A. Naci (2000), “*Türev İşlemlerin Hukuki ve Vergisel Boyutu*”, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul.
- AVŞAR Tolga (2004), “*Vadeli İşlem Piyasaları (Türev Piyasalar) ve Vergilendirilme*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- AYDIN Servet (2005), “*Türk Bankacılık Sisteminde Türev Ürünlerin Kullanımı*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi EBE, Ankara.
- BAK Başak (2009), “*Borsa Opsiyon Sözleşmesi*”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:64, sayı:4, s.39-75.
- CEYLAN Ali ve KORKMAZ Turhan (2008), “*Finansal Teknikler*”, 6. Baskı, Bursa:Ekin Yayınevi.
- ÇİÇEK Halit ve BOZDOĞAN Doğan (2011), “*Türkiye’de Future Piyasaların Kullanım Alanı ve Vergilendirilmesi*”, *Vergi Sorunları Dergisi*, sayı:277, s.81.
- DEMİR Şeref (2000), “*Finansal Türevler ve Vergisel Boyutu-II*”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:90, s:149-156,.
- ERSAN İhsan (1997), “*Finansal Türevler*”, İstanbul:Literatür Yayıncılık.
- GÜNDÜZ Lokman ve TUTAL Mehmet (1995), “*Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Öneri*”, Sermaye Piyasası Kurulu.
- International Monetary Fund (2000), “*Financial Derivatives*”, A Supplement To The Fifth Edition of Balance of Payments Manual.
- KARACA Yüksel (2001), “*Vadeli İşlemlerin (Forward, Futures ve Options) İşleyişi, Hukuki Alt Yapısı ve Vergisel Durumuna İlişkin Değerlendirmeler- III*”, *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:98, ss.68-75.
- KAYGUSUZ Mehmet (2011), “*Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:25, sayı:2, ss.137-149.
- KHAMBATA Dara (1996), “*The Practice of Multinational Banking: Macro Policy Issues and Key International Concepts*”, Edition:2 USA: Greenwood Publishing Group.
- KİRMAN Ahmet (2001), “*Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi*”, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara. (53 Seri No’lu Damga Vergisi Genel Tebliği), 27449 Sayılı 31.12.2009 Tarihli Resmi Gazete.
- KOÇ Selman Koç (1999), “*Forward Sözleşmelerinin Hukuki Mahiyeti, Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Muhasebeleştirilmesi*”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:219, ss.69-90.
- KÖSE Ömer (2007), “*Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Türk Vergi Sisteminde Yeri*”, *Mali Çözüm Dergisi*, sayı:82, ss.197-204.
- NURCAN Belma (2005), “*Türev Piyasası İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Örnek Ülke Uygulamaları*”, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- ÖZALP, Pınar (2003), “*Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü: Türkiye’de Bu Piyasalara İşlerlik Kazandırma Çalışmaları*”, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.10.

- S. Lawrence Ritter, L. William Silber ve F. Gregory Udell (1998), *"Principles Of Money"*, Banking And Financial Markets, 9. Baskı.
- SEYHAN Fatih (2008), *"Finansal İşlem Vergileri ve Türkiye'de Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Uygulaması"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul
- TEKİNAY, Selahattin ve Diğerleri, *"Borçlar Hukuku"*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 330.
- Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (2010), *"VOB Hakkında Sıkça Sorulan Sorular"*, VOB.
- YANBOLU Didem (2011), *"Piyasalarda Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi"*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Mobbing Kavramının Birey Ve Örgüt Açısından Önemi

Arzu GÜRDOĞAN*

Özet

Küreselleşme ve rekabet; bilgi, iletişim ve üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler; yeni oluşan pazarlara girebilme ve mevcut pazarlarda büyüyebilme çabası; tüketicilerin bilinçlenmesi, istek ve ihtiyaçlarının değişmesi; toplam kalite kavramının gelişmesi ile çalışanların yönetime katılma ve daha demokratik yönetilme istekleri söz konusu bu değişmelerin nedenleri olarak gösterilmektedir. 1960'lı yıllarda, başlangıcında çıkar çatışmalarının olduğu sanılan, işyerinde olası bir rakip olarak düşünülen bireylere yönelik sistematik bir şekilde uygulanan psikolojik şiddet davranışlarını içeren yeni bir olgunun varlığından söz edilmeye başlanmıştır. Bu olgu işyerinde "Psikolojik şiddet (Mobbing)" olarak adlandırılmıştır. Sektörel bazda yapılan araştırmalarda, psikolojik şiddet olaylarının en çok sağlık, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, mobbing'in birey ve örgüt açısından ne anlama geldiği ve nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Bu amaçla, yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular, kurumlarda mobbing olgusunun geçmişten beri var olduğunu, ancak bireylerin bu olgunun ne anlama geldiğini bilmedikleri ya da farkına varmadıklarından su üstüne çıkmadığını göstermektedir. İşyerinde psikolojik baskının neden olduğu psikolojik gerilimin kişilere, kurumlara ve topluma olan faturasının yüksekliği, psikolojik baskıyla mücadele etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bunun için her tür psikolojik baskıyı (mobbing) ortadan kaldırarak, kurumları iş tatmini, çalışma barışı ve bağlılık duygularının kuvvetli olduğu sosyal yapılar haline getirmek öncelikli olarak yapılması gerekenler arasında görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Şiddet (Mobbing), Yildirma, Duygusal Taciz, Zorbalık.

The Importance of Concept of Mobbing in Terms Of Individual and Organization

Abstract

Globalization and competition, developments in communication and production technologies, efforts of entering new markets and growing in existing markets, customers' awareness and changes in desires and needs, with the development of the concept of total quality management, requests for employee participation and more democratic management cause of these changes are shown. In the 1960s, the existence of a new phenomenon started to be mentioned that conflicts of interest behavior with psychological violence applied in a systematic way towards people who are considered to be a potential competitor This phenomenon is called as 'Psychological violence (mobbing)' in workplace. Studies at sectoral level betray that psychological violence cases principally emerge from medical establishment, universities and voluntary organizations. The purpose of this study to reveal what mobbing means and how it is perceived in terms of the individual and the organization. For this purpose, a literature review was carried out based on the studies that have been made. The findings of the literature review reveal that the phenomenon of mobbing already exists from past, but it hasn't appeared because of people do not know or realize what it means. It is necessary to fight against the psychological pressure caused by psychological stress in the workplace because of its cost and harm to individuals, institutions and

* Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, agurdogan@mu.edu.tr

communities. Therefore, eliminating all kinds of psychological pressure (mobbing), to make institutions into social structures that have a strong sense of commitment, job satisfaction and peace can be seen among the things to make it as a priority.

Keywords: Psychological Violence (Mobbing), Intimidation, Emotional Abuse, Bullying.

1. Giriş

Küreselleşen dünyada birey, bir işletmenin en vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Kurumların başarıya ulaşmasında veya başarısızlığa uğramasında önemli rolü oynayan insan faktörünün doğru ve verimli bir şekilde yönetilmesi oldukça önemlidir. İnsan öğesinin doğru şekilde, doğru zamanda ve doğru niteliklere sahip olması, bu bireyler arasından en faydalı olanlarının seçilmesi yetiştirilmesi ve yönetilmesi kurumun başarılı olmasında önemli rol oynamaktadır.

Mobbing, örgütte birey veya gruplara zarar vermek için sergilenen leke sürmek, rezil etmek, ayağını kaydırmak, gücünü kötüye kullanmak, hakaret etmek, gözdağı vermek ve saldırmak biçiminde görülen davranışlardır. Tanımlardan da anlaşıldığı gibi, örgüte ve bireylere zarar veren ve örgüte dolaylı maliyetler yükleyen mobbing davranışları önlenmeli ve yönetilmelidir (Kırel, 2007: 318; Eser, 2011).

Mobbing sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde “Mob”, Latince “kararsız kalabalık” anlamına gelen “mobile vulgus” sözcüklerinden gelmektedir. Mobbing kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda Konrad Lorenz tarafından, hayvanların bir yabancıyı veya avlanmakta olan bir düşmanı kaçırmak için yaptıkları davranışları tanımlamak için kullanılmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde İsveçli Dr. Peter-Paul Heinemann, çocuklar arasındaki kabadayılık ve zorbalık içeren davranışları incelemiş ve mobbing sözcüğünü kullanmıştır (Yıldız ve Kılış, 2005: 72; Aydın ve Özkul, 2007: 171; Leiding, 2010: 364).

İngilizce’de “mobbing”, “bullying”, “harassment”, “psychological terrorization”, “workplace terrorization” ve “emotional abuse” terimleri ile ifade edilen bu olgu, Türkçede “yıldıрма” ve “duygusal taciz” ile ifade edilmektedir. İçeriğinde fiziksel olmayan, duygusal saldırganlık veya duygusal taciz eylemleri bulunmaktadır (Cemaloğlu ve Ertürk, 2007: 346; İbicioğlu, Çiftçi ve Derya, 2009: 26). Bazı kaynaklara göre de, İspanyol yazarlar, başlangıçta çok eski bir sorun olarak mobbing’in hangi dilde tanımının yapılması gerektiğini tartışmış, bu kelimeye “mobbing” adını vermişlerdir (Bernate, 2008: 1).

Korku kültürünün yoğun olarak yaşandığı, antidemokratik tutum ve davranışların olduğu ortamların mobbinge ortam hazırladığı bilinmektedir. Sosyal ve hukuk alanlarında üzerinde çalışılan bir konu olan mobbing işyerlerinde güçlünün zayıflar üzerinde psikolojik olarak baskı kurması olarak adlandırılmaktadır. Anlaşılacağı üzere, işyerinde psikolojik taciz bir iki davranıştan oluşan bir durum değil, pek çok davranışın hedef seçilen kişiye sistematik olarak ve uzun süre uygulanması sonucu ortaya çıkmaktadır.

1.1. Birey ve Örgüt Açısından Mobbing Kavramı

Mobbing iş yaşamını zorlaştıran birçok huzursuzluğa ve çatışmaya neden olan önemli bir sorundur. Günümüzde iş yaşamında baskıcı rekabet çağı yaşanmaktadır. Bazı işletmelerde baskıcı tavırlara sahip olmayı, güçlü çalışanlar ve daha da güçlü bir üretkenlik

oluşturan güçlü liderler olarak kabul eden bir anlayış vardır. İşletmelerde ve hemen her türlü işyerinde hangi statüde, hangi yasta olursa olsun, hangi işte çalışırsa çalışsın, cinsiyeti ister kadın ister erkek olsun herkesi derinden etkileyen bu hastalığın adı 'mobbing'dir.

İşyerinde psikolojik baskı gerek kamu gerek özel sektördeki işletmeler için bilinen bir olgudur ve genellikle mağduru aşağılama veya kötü bir isimle çağırma, alay etme, hafife alma, laf dokundurma, negatif eleştiri yapma, sürekli takip etme, ilişkileri dondurma, dışta bırakma, tehdit etme, fiziksel saldırıda bulunma, anlamsız görevler verme, aşırı iş yükü altında ezme, sorumluluk verip yetki vermeme, yetkilerini ve imkânlarını elinden alma, kasten yanlış bilgi verme, formalitelere mecbur bırakma, iftira atma, yeteneklerini ve başarısını küçümseme, dinlememe gibi davranışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mobbing sadece işletmeleri olumsuz etkilemez, bu hastalık, işletmelerle beraber işgörenleri, işverenleri, onların ailelerini ve bütün toplumu fazlasıyla etkileyebilecek sinsi bir güce sahiptir (Kaymakçı Aksakal, 2008: 2).

Mobbing, bireysel, grup ve örgütsel etkililik için olumsuz sonuçları da içeren karmaşık bir olgudur. Mobbing'in teorik ve pratik anlamda işyerinden uzaklaştırılmasını sağlamak ve etkisinin azaltılabilmesi için süreçlerin iyi analiz edilmesi gerekir. İşyerinde uygulanan mobbing davranışı, birine karşı gruplaşma veya başkalarına karşı psikolojik terörizm olarak tarif edilmektedir (Leymann, 1990: 119; Shallcross, Sheehan and Ramsay, 2008: 56). İşyerinde çalışanlara aşağılayıcı ve hakaret edici davranışlar da "mobbing" olarak algılanmaktadır. Bu şekilde işten gönüllü olarak ayrılan çalışanlar kıdem tazminatlarını da alamamakta, işletme bu anlamda herhangi bir ödeme yükümlülüğü altına girmekten kurtulmaktadır (Elibol, Gökdeniz ve Güngör, 2008: 96).

Leymann'a göre bireye yönelmiş olumsuz davranışların mobbing kapsamında değerlendirilebilmesi için "haftada en az bir kez gerçekleşmesi", "en az 6 ay süregelmesi", "belirli bir hedefe yönelik olması" ve "mobbing davranışına maruz kalan mağdurun durumla baş etmekte zorlanıyor olması" gerekmektedir (Tetik, 2010: 83; Alparslan ve Tunç, 2011: 148; Kılıç, 2011: 136).

Psikolojik taciz kavramının endüstri ve örgüt psikolojisi alanında tartışılmasını gündeme getiren İsveçli psikolog Leymann, mobbingi "bir veya birkaç kişi tarafından diğer bir kişiye yönelik olarak, sistematik bir biçimde düşmanca ve ahlak dışı bir iletişimin yöneltilmesi" şeklinde tanımlarken "psikolojik terör" ifadesine de yer vermiştir (Yıldız ve Kılış, 2005: 72; Kirel, 2007: 318; Eser, 2011). Çalışma hayatında ruhsal terör ya da mobbing, düşmanca ve gayri ahlaki iletişim demektir. Bu ortamda, bir kişi sistematik bir şekilde grubu yönlendirir. Yönlendiren, kışkırtan kişinin karşısında ezilen taraf da söz konusudur. İşyerinde bu eylemler sık ve uzun süreli gerçekleşmekte ve bu nedenle ciddi ruhsal, psikomatik ve sosyal sefalet sonuçlarını içermektedir (Leymann, 1990: 120). Leyman'ın çalışanlar arasında benzer tipte uzun dönemli düşmanca ve saldırgan davranışların varlığına dair yaptığı saptamalar sonucunda, bu kavramı kullandığı görülmektedir. Çalışma yaşamında bu tarz davranışlar, Leymann'dan önce hiç kimse tarafından fark edilip tanımlanmamıştır. Bu nedenle Leymann'ın görüşleri ve araştırmaları, bütün dünyada işyerlerindeki mobbing davranışlarına ilişkin araştırmalara temel oluşturmaktadır. Leymann, işyerinde mobbing davranışının varlığını belirtmekle kalmamış, davranışın özel niteliklerini, ortaya çıkış şeklini, uygulanan şiddetten en fazla etkilenen kişiler ve doğabilecek psikolojik sonuçları da vurgulamıştır (Tınaz, 2006: 14; Eser, 2011; Şenturan ve Mankan, 2009: 154). Ancak Leymann, iş yerinde mobbing'i herhangi bir şiddet olmadan

kibarca yürütülen ancak çok yazılı belgenin ortada dolaşmasıyla yaşandığını söylemektedir (Westhues, 2002: 32).

Çalışma hayatına uyarlandığında, mobbing'in kabul görmüş tek bir yasal tanımı olmamakla birlikte, Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), mobbingi "hedeflenen bir işçiye karşı cephe oluşturmak, grup halinde saldırmak" şeklinde tanımlamış (ILO, www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/26/violence.htm, 21.05.2011) ve sürekli olumsuz sözleri, eleştirileri, bir işçiyi sosyal ilişkilerden izole etmeyi, hakkında dedikodu yapmayı ya da yanlış bilgi yaymayı grup halinde saldırı olarak kabul etmiştir (İlhan, 2010: 1176).

Psikolojik taciz, kurbanın küçük düşmesine, kırılmasına, stres yaşamasına neden olan; iş performansını engelleyebilen, huzursuz bir iş ortamına yol açan, bir veya birden fazla kişiye karşı tekrar eden saldırgan davranış ve uygulamalardır. Özellikle sosyal izolasyon ve dışlama, işteki performansının değerini haksızca düşürme, sataşma, alay etme gibi tipik psikolojik taciz davranışlarıyla kurbanın sistematik bir şekilde kızdırılmasına yönelik olarak belli bir süre devam etmesiyle gerçekleşir (Yıldız ve Kılış, 2005: 73; Demir ve Çavuş, 2009: 14).

1.2. Mobbing Davranışının Ölçümü

Leymann davranışın temel yapısına göre beş ana grupta sınıfladığı toplam 45 farklı mobbing davranış özelliği tanımlamıştır. Bu beş ana başlık şöyledir:

1. Kendini göstermesini ve iletişimini engelleme: Üst konumundaki kişilerin mağdurun kendini ifade etme ve sergileme olanaklarını kısıtlaması. Örneğin, mağdurun sürekli sözünün kesilmesi, yüzüne bağırılması veya yüksek sesle azarlanması, yaptığı işin sürekli eleştirilmesi vb...

2. Sosyal ilişkilerden yalıtma: Çevresindeki insanların mağdurdan uzaklaşması, konuşmaması, sanki orada değilmiş gibi davranması vb. Görüşme hakkından yoksun bırakılıp, diğer işgörenlerden dışlanır (Cemaloğlu, 2007a: 119).

3. Saygınlığına saldırıda bulunmak: İnsanların mağdurun arkasından kötü konuşması, asılsız söylentilerin ortada dolaşması, gülünç durumlara düşürülmesi ve cinsel imalar yapılması vb... (Aydın ve Özkul, 2007: 173).

4. Yaşam kalitesine ve mesleki duruma saldırıda bulunmak: Mağdura hiçbir özel görev verilmemesi ya da verilen işlerin geri alınması, anlamsız işler verilmesi, işin sürekli değiştirilmesi ve mali yük getirecek genel zararlara sebep olunması vb... (Leiding, 2010: 365).

5. Doğrudan sağlığa saldırıda bulunmak: Mağdurun fiziksel olarak ağır işler yapmaya zorlanması, fiziksel şiddet tehditleri yapılması, fiziksel zarar görmesi ve cinsel tacize uğraması vb... (Gül, 2009: 516; Altınöz vd., 2010: 65; Şenturan ve Mankan, 2009: 156).

Leymann, yıldırma beş aşamadan oluşan süreç, davranışsal ve fiziksel düzeyde olmak üzere iki ayrı grupta ele alınan yıldırma belirtilerinin kişiye, yer ve zamana, sürekliliğine göre değişik oranlarda tesir ettiği görülmektedir (Köse ve Uysal, 2010:264). Mobbing davranışını ölçmek için en sık kullanılan ölçüm araçları, Leymann'ın Psikolojik Terör Tipolojisi (LIPT) ve son zamanlarda da Einarsen'in Negatif Davranış Anketidir (NAQ)

(Tetik, 2010: 82). Bu davranışlar sürekli olarak ve değişik şekillerde sistemli bir şekilde yapıldığında mobbing'e neden olmaktadır.

Yıldırmaya maruz kalan kişilerin genel özellikleri incelendiğinde; başarılı, yenilikçi, yaratıcı, bilgili ve eğitilmiş kişiler oldukları görülmekte, psikolojik şiddeti uygulayanın üst olması durumunda, astın üstün yerine geçme endişesinin, bu davranışların ortaya çıkmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Örgüt içerisinde belirli kişileri hedef alan sistematik bir dizi duygusal saldırı ve yıpratma hareketi olan yıldırma, hem bireylere hem de örgütlere zarar vermektedir. Bu nedenle, yıldırma davranışlarının önlenmesi ve yönetilmesi gerekmektedir (Altınöz vd., 2010: 65). Psikolojik yıldırma, kişiler arasında kişisel ve örgütsel etkenler nedeni ile meydana gelen ya da yaşanan sorunların uzun dönemli etkiler yaratan tepkiler geliştirilmesi ile kişilerarası ilişkilerde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Psikolojik yıldırmanın kişilerarası ilişkilerde bir problem olarak ortaya çıkmasını etkileyen çok sayıda neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden bir bölümü kişilerarası ilişkileri etkilerken, diğer bölümü ise örgütsel iletişim üzerinde etkili olmaktadır (Eginli Temel ve Bitirim, 2010: 48). göre Ancak, Leymann'a iş yerinde mobbing herhangi bir şiddet olmadan kibarca yürütülen ancak çok yazılı belgenin ortaya dolaşmasıyla yaşanmaktadır.

Mobbing'e neden olan bazı örgütsel nedenler şöyle ifade edilebilir: Kötü yönetim, stresli iş ortamı, monotonluk, yöneticilerin mobbing'in varlığına inanmamaları, ahlak dışı davranışların çokluğu, örgütsel küçülme, yeniden yapılanma vb. gibi olağan dışı durumlardır (Çarıkçı ve Yavuz, 2009: 51). Örgütsel yapının katı, hiyerarşi basamaklarının fazla olması, iletişim kanallarının kapalı olması, stresli iş ortamı da mobbing'in örgütsel nedenleri arasında yer alırken, mobbing mağdurunun yeni fikirler üretebilen, farklı bakış açılarıyla dünyayı yorumlayabilen, eğitim, dış görünüş, entelektüel birikim açısından parlak eleman veya işe yeni başlamış deneyimsiz genç biri olması rekabetçi ve bencil kişilik sahibi kimseler için mobbing sebebi olabilmektedir (Tengilimoğlu ve Mansur Akdemir, 2008: 201).

Mobbing'in, aslında istisnasız tüm çalışanları, en azından çalışma yaşamlarının bir döneminde, niceliği ne olursa olsun pençesi altına aldığı düşünülmektedir: Devamlı çalan telefonlar, bağırma, günah keçisi olma, sessiz telefonlar, kurbanı suçlama ve tehdit, organizasyonda küçülmeye gidilerek iş yükünün artırılması, yapılan işin dikkate alınmaması, eğitim verilmemesi, haksızlık, dedikodular, anlamsız ve çok sayıda görev verilmesi, devamlı olarak izinden göreve çağırılma, terfi sözünün yerine getirilmemesi, istenmeyen fiziksel temas, fiziksel saldırı ve tehdit, ahlaki çöküntü, cinsel taciz, izolasyon, sürekli küçümsenme, kişinin alt düzeyinde çalışanlardan daha az ücret alması, her davranışın aşırı gözlenmesi, kurumla ilgili haberlerin dışında bırakılma, yetenek ve becerilerin altında iş talebi vs. (Yaraman, 2011). Mobbing'e uğrayan kişilerde; sıkıntı, panik atak, depresyon, yarım baş ağrısı, baş dönmesi, hafıza kaybı, dikkati toplayamama, uykusuzluk, kaşıntı, kızarma, pullanma, döküntü, göz kararması, görmede bulanıklık, boyun kasları ve sırtta ağrı, hızlı ve düzensiz çarpıntı, kalp krizi, nefessiz kalma, nefes alamama, yanma, ekşime, hazım zorluğu gibi mide rahatsızlıkları, organizmanın savunma yapılarında zayıflama, hastalıklara çok çabuk yakalanabilme, titreme, terleme, bacaklarda halsizlik ve kas ağrıları gibi çok sayıda belirtinin görüldüğü ifade edilmektedir (Güney, 2009: 17). Ülkemizde kavram olarak son yıllarda gündeme gelen mobbing, işyerinde psikolojik şiddet-taciz, duygusal taciz olarak ifade edilirken etki ve sonuçlarıyla tüm süreci tarif eden "yıldırma" kavramıyla karşılığını bulmuştur (Köse ve Uysal, 2010: 264). Günümüzde, Başbakanlık, Mart 2011 tarihinde 27879 sayılı resmi gazetede "İşyerlerinde Psikolojik Tacizin

(Mobbing) Önlenmesi” adlı genelgeyi yayınlamıştır. Bu genelgede; çalışanların psikolojik tacizden korunması amacıyla sekiz maddeden oluşan tedbir kararları yer almaktadır (<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete>, 2011).

1.3. Mobbing Davranışı ile İlgili Bazı Çalışmalar

Çiftçi ve diğer arkadaşlarının (2010) yaptıkları çalışma sonucu ile Davenport ve arkadaşlarının (2003), yaptıkları çalışma sonuçlarının “mobbing’in çalışanlar üzerinde; stres, psikolojik rahatsızlıklar, kazalar, sakatlıklar, tecrit edilme, ayrılık acıları, mesleki kimlik ve arkadaşlıkların kaybı, işsizlik, iş arama, taşınma, işsizlik maliyeti, kapasite altı çalışma, terapi masrafları, ailevi sorunlar yaşama ve gelir kaybına neden olduğu” sonuçlarının birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir (Çiftçi, vd., 2010: 122).

Çalışanların çalışma ortamlarında maruz kaldıkları yıldırma eylemlerinin cinsiyet yönünden incelendiği çalışmada; kadınların, erkeklere göre daha fazla yıldırma maruz kaldıkları görülmektedir. Araştırmanın diğer bulgusu, yıldırma davranışlarının daha çok erkekler tarafından yapıldığıdır. Erkekler, hem kadınlara hem de erkeklere daha fazla yıldırma uygulamaktadır (Çoban vd., 2010: 416).

İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri ile öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; öğretmenlerin yıldırma yoğun şekilde olmasa bile maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, en yoğun şekilde maruz kalınan yıldırma davranışlarının fikir ve görüşlerin dikkate alınmaması, mantıksız ya da yetiştirilmesi mümkün olmayan işler verilmesi ve yapılan işin aşırı denetlenmesi olduğu saptanmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, iş yerinde sosyal ilişkiler anlamında en çok maruz kalınan yıldırma davranışları arasında kurban hakkında söylenti çıkarılması, dedikodu yapılması ve kurbanın fikirlerinin önemsenmemesi, kurbanın sürekli eleştirilmesi, küçümsenmesi ve önemli gelişmelerden ve haberlerden uzak tutulması olduğu görülmüştür. Yıldırma davranışlarında asıl amacın kurban olarak seçilen kişinin sistematik bir biçimde lekeleme sürecine tabi tutularak ve kişilik haklarına saldırıda bulunularak kendini çaresiz hissetmesi ve savunulması güç bir duruma düşerek işinden ayrılmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, yukarıda sayılan davranışların daha sık bir biçimde gözlemlenmesi anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle bu davranışlar, yıldırmanın amacına uygun nitelikte davranışlardır. Bu noktadan hareketle, okul yöneticilerinin davranışlarında ve karar verme süreçlerinde etik ilkelere uygun davranmalarının öğretmenlerin yıldırma davranışlarına maruz kalmalarında önemli bir etken olduğu söylenebilir (Kılınç Çağatay, 2010: 436).

Otel işletmelerinde yaşanan psikolojik şiddetin yapısı ve boyutları ile ilgili yapılan çalışma sonucunda; otel işletmelerinde hangi yolla psikolojik şiddet yaşandığına ilişkin görüşler arasında işgörenlerin; “yönetimle ilgili haberleri en son duydukları”, “kararları konusunda şüpheli davranıldığı” ve “kendilerinden önemli bilgi ve belgelerin saklandığı ifadelerine daha yüksek katılım gösterdikleri; bunun yanında “dini inançlara saldırı veya alay edilme”, “giyim ve dış görünüşle alay edilmesi”, “politik görüşün eleştirilmesi, saldırılması veya alay edilmesi”ne yönelik ifadeler ise tüm ifadeler arasında en az katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla, işgörenlere göre psikolojik şiddetin büyük bölümü iş ortamından kaynaklanmaktadır. Böylelikle yönetim ve diğer departmanlar arasında iletişimin yoğunlaştırılması, toplantı ve diğer etkinliklere artırılması, doğru ise doğru çalışanın yerleştirilmesiyle, belirli süreçte güven sağlandıktan sonra yetki göçerimi ve

güçlendirme gibi kavramların ön plana çıkarılması şiddetin ortadan kaldırılması konusunda etkin bir çözüm yolu olarak görülmektedir (Aydın ve Özkul, 2007: 182).

İşyerinde yıldırımaya uğramada dışadönük ve nevrotik kişilik yapıları ile cinsiyetin rolünün işlendiği çalışmada; bireylerin kişiliklerindeki nevrotiklik özelliği arttıkça işyerinde yıldırımaya uğradıkları yönündeki algılarının arttığı görülmüştür. Bireylerin kişiliklerindeki dışadönüklük özelliği azaldıkça işyerinde yıldırımaya uğradıkları yönündeki algılarının ise artmadığı çıkan sonuçlar arasındadır. Literatürde işyerinde yıldırma mağdurlarının bir kısmının içedönük kişilik yapısına sahip olduğu belirtilmektedir (Deniz ve Ünsal, 2010: 17).

Örgütlerde yıldırma adlı, kamu sektöründe yapılan bir çalışmada, Leymann tipolojisini oluşturan “kendini gösterme ve iletişim”, “sosyal ilişkiler”, “itibar”, yaşam kalitesi ve mesleki durum” ve “kişinin sağlığı” gruplarında yer alan yıldırımaya yönelik davranışların tespitine yönelik yargılar ve cinsiyet kıyaslandığında kadın ve erkekler arasında bir farklılık bulunmamıştır. Ele alınan örneklem üzerinde, yıldırma davranışına rastlanılmadığı, cinsiyetin yıldırma davranışlarının değerlendirilmesinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür (İbicioğlu, Çiftçi ve Derya, 2009: 37).

Bir kurum hastanesinde sağlık personelinin maruz kaldığı mobbing davranışlarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada; katılımcıların tamamı bir şekilde mobbing davranışına maruz kaldıklarını belirtirken, maruz kalınan mobbing davranışlarının en sık sebepleri olarak yoğun stres altında çalışma ve çalışma şartlarının kötülüğü olarak saptanmıştır (Tosun ve Şahbaz, 2010: 93).

Örgütlerde, ‘önce insan’ anlayışıyla, çalışan odaklı bakış açısının benimsendiği şeffaf bir örgüt kültürünün oluşturulması, bireysel ve örgütsel beklentilerin dengelenmesi psikolojik yıldırma ile mücadele etmenin ön koşulları arasında yer almaktadır. Psikolojik yıldırımdan arındırılmış çalışma ortamlarında ise, bireysel moral ve motivasyon ile iş tatmininin artacağı, iş ahlakına uygun bir atmosferde etik ilkelerin kolaylıkla uygulanacağı, işgücü sirkülasyonunun azalacağı, kurum imajının ve itibarının güçleneceği, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların ortadan kalkması ile insan kaynağına yapılan harcamaların küçüleceği, örgütsel performans ve verimliliğin maksimize olacağı, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan olumlu ve esnek bir kurum kültürünün inşa edileceği, yöneticilerin ve çalışanların olduğu kadar, çalışanların birbirlerine güven duyacağı ve çift yönlü iletişim akışı ile beslenen sağlıklı bir kurum ikliminin hayata geçirileceği söylenebilmektedir.

İşyerlerinde mobbing’e maruz kalanlar, genelde çalışkan, yenilikçi, eğitilmiş, işine ve işyerine bağlı, donanımlı ve yumuşak huylu insanlardır. Psikolojik saldırı hangi gerekçeyle yapılmış olursa olsun, kim yaparsa yapsın, saldırının odağında olan bir insandır. “Bir insanın örselenen duygularının tedavisi kolay değildir. Çok uzun süren tedavi döneminden sonrada, psikolojik yönden eski sağlığına kavuşmasının kolay olmadığını, Heinz Leymann ifade etmektedir. İşyerinde psikolojik tacize maruz kalanların çoğu, travma sonrası stres bozukluğu hastalığına yakalanmakta ve bu durum yaşamının tamamına sirayet etmektedir. Psikolojik taciz, ülkemizde yapılan anketlerde %46-50 civarında çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler de bu oran daha azdır (Gün, 2010: 38).

Özellikle örgütlerde psikolojik yıldırmanın engellenmesi ya da ortadan kaldırılması için çalışanlar arasında güvenin hakim olduğu bir psikolojik iklimin yaratılması bir ön koşuldur. Çalışanlar arasında güvenin var olması, olumsuz mesajların yayılmasını engelleyeceği gibi, aynı zamanda mesajların anlamlandırılmasında yanlış anlamaların

ortadan kaldırılmasına da olanak tanımaktadır. Böylece çalışanlar örgütte sürekli olarak kendileri ile ilgili olumsuz bir durumun varlığını takip etmek ya da böyle bir durumla mücadele etmek durumunda kalmamaktadır (Eginli Temel ve Bitirim, 2010: 48).

2. Sonuç ve Öneriler

Mobbing, karmaşık davranışlarla karakterize olmuş ve işyerinde karşılaşılan bir olgu olarak tarif edilebilen, bir bireye karşı uygulanan zararlı davranışlar ve baskılar olarak tanımlanmaktadır. İş stresi, işin insan üzerinde oluşturduğu baskıdır ve hem kişiler için hem de kurumlar için sorunlara yol açabilmektedir. Toplumun sağlığını etkileme ihtimali de olan iş stresinin önemi, bireyi olumsuz etkileyerek iş performansının düşmesine, işe yabancılaşmasına, kalitenin azalmasına ve iş kazalarına sebep olmasıdır (Işık, 2007: 110). Mobbing hedef ya da mağdur kişinin mental sağlığını olumsuz etkiler. İşyerinde mobbinge maruz kalan bireyler ağır stres ve kaygı yaşar. Mobbing; hastalıklara, sosyal dışlanmaya ve hatta suça neden olur, mesleki ilerlemeyi ve para kazanmayı engelleyebilir. Avrupa'daki araştırmalarda, işyerinde mobbing hedefi olarak seçilen bireyin olumsuz duygusal koşullar nedeniyle aşırı stres yaşayabileceği ortaya konmuş; ancak bunun işveren açısından da bir maliyetinin olabileceğine dikkat çekilmemiştir. Her mobbing vakası, genel bir maliyet analizi yapmayı engelleyen kendine özel detayları ve olayları içerir. Örgütsel çalışmalar mobbingin verimliliğin düşmesine neden olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle mobbing toplam iş verimliliğini olumsuz etkileyen bir maliyet faktörü olarak görülmelidir (Reichert, 2003: 12).

İşletmelerde, öncelikle bu tür davranışların varlığına izin verilmemelidir. Dedikodu kazanının kaynamasıyla kendini gösteren bu tür davranışlar takım ruhunu etkilemekte ve işletmeyi başarısızlığa sürüklemektedir. Oluşan karmaşa ve huzursuzluklar işletmenin imajına yansyarak sektör içerisinde olumsuz bir şekilde tanınmasına neden olmaktadır. Bunun yanında işletmeler açısından işin verimliliğinde düşme, personel devir hızının artması, çalışanların tazminatları, hastalık izinlerinin artması, örgüt geliştirmeyi engelleme gibi pek çok olumsuz sonuç doğurur. İzin talep eden bireyler sadece sürecin mağdurları olmayacak aynı zamanda örgütün diğer çalışanları da oluşan olumsuz ortamdan izin kullanarak uzaklaşmak isteyeceklerdir (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 64). Bu durum da örgütün verimliliğini etkileyecektir. Mağdurlar açısından olaya bakıldığında da sonuç oldukça kötüdür. Belirtildiği gibi mobbing kavramı, işyerinde bireylere üstleri, eşit düzeydeki çalışanlar veya astları tarafından sistematik biçimde uygulanan her tür kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama gibi davranışları ifade eden anlamlar içermektedir. Mobbing sonucu birçok insan stres yaşamakta, hatta işinden ayrılmaktadır. En önemlisi de çalışma yaşamının kalitesini düşürmekte, sağlıksız bir örgüt yapısı meydana getirmektedir. Bireyin, bilinmezin ve çaresizliğin karşısında duyduğu korku ve endişeyle kendi içinde, tek başına mücadele edebilmesi oldukça güçtür. İnsanlar, bir olguyu tanımayı öğrendikleri takdirde, önceden yaşamış oldukları veya şu anda yaşadıkları deneyimlerini çok daha gerçekçi bir bakışla değerlendirebilir. Bu durum insan kaynakları açısından önemle ele alınmalı ve diğer disiplinlerle de ortak çalışmalar yapılmalıdır (Acar ve Dünder, 2008: 119).

Mobbing süreci ile örgütte oluşan karmaşa ve huzursuzluklar örgüt imajına yansır ve örgütün olumsuz bir şekilde tanınmasına sebep olur. Örgütte işgücü devri yükselir, giderek artan huzursuzluk ortamından ve çatışmadan kaçmak için arayışlar başlar. Bireylerin, işlerine ve örgütlerine aidiyet duyguları azalır, daha iyi bir çalışma atmosferi olan işyerlerine geçmek için fırsat kollarlar. Yetişmiş bireylerin ayrılması ile örgütte kazanılmış olan tecrübe

yitirilir. Bunun sonucunda da yeniden eğitim maliyeti artar. Mobbing sürecinin örgüte bir başka etkisi de işçilerin tazminat talepleri olacaktır. Ülkemizde henüz bu sürecin yasalarda tanımlanmamış olmasına karşın bazı devletler, işle ilgili stresin neden olduğu fiziksel ve ruhsal hastalıklar için işçilerin tazminat talebini kabul etmiştir. Bu duruma yönelik hukuki süreçler ve yapılacak ödemeler, maliyetleri arttıracaktır (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 64).

Bir işyerinde mobbing'in barınması, yönetimin buna izin vermesi ya da göz yummasıyla ilişkilidir. Bundan dolayı yönetimde bulunan insanlar iyi seçilmelidir. Yöneticinin, kendisini yetiştirmiş, farklılıklara hoşgörülü, adaletli, iletişim kurma becerisi yüksek ve duygusal zekâya sahip olmasına dikkat edilmelidir. Gelişmiş ülkelerde, özellikle de Avrupa'da işyerinde psikolojik şiddet ile ilgili yönetimin önlem almasını gerektirecek sendikalar ve kanunlar bulunmaktadır (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 78). Mobbingin önünün kesilebilmesi için yayınlanan genelgenin yazıda kalmayıp sonuçlarının tam olarak uygulanması ile bu durumun önlenebileceği düşünülmektedir. Eğitim yöneticileri, işyerinde psikolojik şiddet, taciz (mobbing) oluşturan davranışlardan kaçınmalıdır. Bu tür davranışlar hem disiplin soruşturmasına hem de cezaî soruşturmaya sebep olabilir. Eğitim yöneticisi, bu tür davranışların hukuka aykırı olduğunu ve bir gün bunun kendisine karşı da uygulanma ihtimalinin ve riskinin olduğunu bilmelidir (Çiftçi, 2010: 237). Mobbing'in örgütteki olumsuz etkileri arasında; örgütün tüm organlarına yayılması, örgütte güven, sevgi ve saygının azalması ve motivasyonun yok olması, uyumsuzluğun baş göstermesi ve iş verimliliğinin düşmesi, çalışanın topluma maliyetinin, yıllık gelirinden fazla olması, yüksek zeka ve vizyon sahibi kişilerden oluşan çok sayıda insanın yok yere heba edilmesi, işe devamsızlık ve işten ayrılımların çok olması sayılabilir. Yıldırma üzerine çalışan araştırmacıların önemli bir tespiti şudur: "Yıldırma yapanların kişiliklerini değiştiremeyiz. Yıldırma önlemek için aktörleri teşvik eden sistemi değiştirmek zorundayız". Bu nedenle yıldırma konusundaki araştırmaların önemli bir bölümü örgütsel nedenlere yönelmiştir (Kök Bayrak, 2011). Ülkemizdeki kurumlarda psikolojik baskı uygulanmakta, ancak bunun bir işyeri kültürü olduğu sanılmaktadır. Bu bilinci sağlamak için her kurumda zaman zaman mobbing konusunda hizmet içi eğitim verilerek çalışanlar ve yöneticilere farkındalık kazandırılmalıdır.

Kaynakça

- Acar, B. A. ve Dünder, G. (2008). "İşyerinde Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt, 37, Sayı 2, ss.111-120.
- Alparslan, M. A. ve Tunç, H. (21.05.2011). " Mobbing Olgusu ve Mobbing Davranışında Duygusal Zekâ Etkisi", <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1371/1458>.
- Altınöz, M., Parıldar, C., Çakıroğlu, D., Barlas, M., Çalışkan, G. ve Özdil, G. (2010). "İşyeri Eğitimi Sırasında Karşılaşılan Yıldırma: İşyeri Yöneticisi Kadın ve Erkek Olan Stajer Öğrencilerin Algıladıkları Yıldırma Düzeyinin Karşılaştırılması (Hacettepe Üniversitesi Örneği)", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.24, ss.63-74.
- Aydın, Ş. ve Özkul, E. (2007). "İş Yerinde Yaşanan Psikolojik Şiddetin Yapısı ve Boyutları: 4-5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği", *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 7, s. 2, ss.169-186.
- Bernate, G. (2008). "Mobbing: Psychological Harassment", *Pm World Today Viewpoints*, Vol. X, Issue VIII, ss.1-3.
- Cemaloğlu, E. (2007a). "Örgütlerin Kaçınılmaz Sorunu: Yıldırma", *Bilig, Yaz*, s.42, ss.111-126.

- Cemaloğlu, E. (2007b). "Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Yıldırma Arasındaki İlişki", *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.33, ss.77-87.
- Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2007). "Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), ss.345-362.
- Çarıkçı, H. İ. ve Yavuz, H. (2009). "Çalışanlarda Mobbing (Psikolojik Şiddet) Algısı: Sağlık Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.2, s.10, ss.47-62.
- Çiftçi, A. (2010). "Eğitim Yöneticisi Adaylarının Yetiştirilmesi Bakımından Müfredatın Değerlendirilmesi", *V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, Antalya, ss. 230-241.
- Çiftçi, S., Mirzeoğlu, N., Güzel, P. ve Kılıç, Z. (2010). "Yıldırma Uygulamaları (Mobbing) ve Çatışma Arasındaki İlişkinin Araştırılması: Futbol Hakemleri Üzerinde Bir Uygulama", *11. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi*, Antalya, ss.120-124.
- Çoban, B., Hacicaferoğlu, S., Hacicaferoğlu, B. ve Gerek, Z. (2010). "Gençlik ve Spor Müdürlüğü Personellerinin Çalışma Ortamlarında Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi", *11. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi*, Antalya, ss.414-417.
- Demir, Y. ve Çavuş, F.M. (2009). "Mobbing'in Kişisel ve Örgütsel Etkileri Üzerine Bir Araştırma", *Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.13-23.
- Deniz, D. ve Ünsal, P. (2010). "İşyerinde Yıldırma Uğramada Dışadönük ve Nevrotik Kişilik Yapıları ile Cinsiyetin Rolü", *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, c.12, s.1, ss.7-22.
- Eginli Temel, A. ve Bitirim, S. (2010). "Örgütlerde Kişilerarası İlişkilerde Bir Problem: Psikolojik Yıldırma", *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, s.24, ss.45-66.
- Elbol, H., Gökdeniz, I ve Güngör, T. (2008). "Treatment Incompatible with Human Dignity: An Application of Private Sector", *International Research Journal of Finance and Economics*, 18, ss.96-107.
- Eser, O. (21.05.2011). "Mobbing Kavramının Türkçe Serüveni",
- Gül, H. (2009). "İş Sağlığında Önemli Bir Psikososyal Risk: Mobbing-Psikolojik Yıldırma", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, c.8, s.6, ss.515-520.
- Gün, H. (2010). "Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Verimlilik İlişkisi", *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Yıl: 22, s. 254, ss.36-39.
- Güney, Z. (2009). "Mobbing (Psikolojik Yıldırma)", *Türk Farmakoloji Derneği Bülteni*, s.101, ss.17,18.
- http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/oktay_eser_mobbing_kavrami.pdf.
- <http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/rga/11/03/190311006.htm>.
- Işık, E. (2007). İşletmelerde Mobbing Uygulamaları ile İş Stresine yönelik Bir Araştırma, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- İbicioğlu, H., Çiftçi, M. ve Derya, S. (2009). "Örgütlerde Yıldırma (Mobbing): Kamu Sektöründe Bir İnceleme", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, c.1, s.2, ss.25-38.
- İlhan, Ü. (2010). "İşyerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Tarihsel Arka Planı ve Türk Hukuk Sisteminde Yeri", *Ege Akademik Bakış*, c. 10, s.4, ss.1175-1186.
- Kaymakçı Aksakal, H. (2008). "Çalışma Hayatında Mobbing (Sakarya İmalat Sektöründe Bir Araştırma)", *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Sakarya.
- Kılıç, A. (2011). "İspatı Zor Bir Süreç: Mobbing", *Bilişim Dergisi*, s.128, ss.134-138.

- Kılınç Çağatay, A. (2010). "İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları Gösterme Düzeyleri İle Öğretmenlerin Yaşadıkları Yıldırma Arasındaki İlişki", *V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, Antalya, ss.428-436.
- Kırel, Ç. (2007). "Örgütlerde Mobbing Yönetiminde Destekleyici ve Risk Azaltıcı Öneriler", *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, s.2, ss.317-334.
- Koç, M., ve Bulut, Urasoğlu, H. (2009). "Ortaöğretim Öğretmenlerinde Mobbing: Cinsiyet Yaş ve Lise Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi", *International Online Journal of Educational Sciences*, c.1, s.1, ss. 64 – 80.
- Kök Bayrak, S. (20.03.2011). "İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri", www.sosyalbil.selcuk.edu.tr.
- Köse, S. ve Uysal, Ş. (2010). "Kamu Personelinin Yıldırma (Mobbing) ve Boyutları Hakkındaki Düşünceleri Üzerine Bir Çalışma: Manisa Tarım İl Müdürlüğü Örneği", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.8, s.1, ss.261-276.
- Leiding, L. (2010). "Mobbing in the Library Workplace", *College & Research Libraries News*, Vol.71, n.7, ss.364-384.
- Leymann, H. (1990). "Mobbing and Psychological Terror at Workplaces", *Violence and Victims*, Vol. 5, n.2, ss.119-126.
- Reichert, R. (2003). "Workplace Mobbing: A New Frontier for the Social Work Profession", *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education*, (Çev. Özmete, E.), s. 5, ss.3,4-12.
- Shallcross, L., Sheehan, M. and Ramsay, S. (2008). "Workplace Mobbing: Experiences in the public sector", *International Journal of Organisational Behaviour*, Vol. 13, n.2, ss.56-70.
- Şenturan, Ş. ve Mankan, E. (2009). "Ücretin İşyerindeki Yıldırma Olgusu Üzerindeki Etkisi", *Bilig, Yaz*, s.50, ss.153-168.
- Tengilimoğlu, D. ve Mansur Akdemir, F. (2008). "İşletmelerde Uygulanan Mobbinging (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi", *7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi*, ss.199-213.
- Tetik, S. (2010). "Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c.12, s.18, ss.81-89.
- Tınaz, P. (2006). "İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)", *Çalışma ve Toplum*, s.11, n.7, ss.13-28.
- Tosun, B. ve Şahbaz, A. M. (2010). "Bir Kurum Hastanesinde Sağlık Personelinin Maruz Kaldığı Mobbing (İşyeri Şiddeti) Davranışlarının Belirlenmesi", *IV. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi*, Samsun, ss.93.
- Westhues, K. (2002). "At the Mercy of the Mob", *Canada's Occupational Health & Safety Magazine*, Vol. 18, No. 8, ss. 30-36.
- Yaraman, A. (19.05.2011). "İşyerinde Psikolojik Taciz/Demokrasi/Psikolog: Nasıl Bir İlişki?", www.calismatoplum.org/sayi10/kitap_tanitim.pdf.
- Yıldız, S. ve Kılış, İ. (2005). "Psikolojik Taciz Olgusuna 4857 Sayılı İş Kanunu Açısından Bir Bakış", www.calismailiskileridergisi.org/download.
- "İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi", (19.05.2011).

İşletme Bölümü İstatistik Dersini Alan Öğrencilerin Başarı Performansının Değerlendirilmesi

Halil SAVAŞ*

Özet

Öğrencilerin başarılarını etkileyen temel faktörler genel olarak; öğretim elemanı, öğrenci ve çevresel odaklı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu faktörler temelinde öğrenci başarılarının ölçülmesi, değerlendirilmesi ve sonuçların analiz edilmesi bir yandan varsa yanlış uygulamaların tespit edilmesini, diğer yandan başarı performansının sürekli iyileştirilmesinin altyapısını sağlayacaktır. Öğrencinin başarı performansını detaylı olarak takip eden, değerlendiren ve analiz sonuçlarına göre yeni politikalar üreten ve bunu sürekli hale getirebilen üniversitelerin sayısının çok az olduğu dikkate alınırsa, bu tür çalışmaların önemi daha iyi anlaşılabilecektir.

Bu çalışmada; Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı Güz döneminde İstatistik I dersini İngilizce ve Türkçe alan öğrencilerin sınav başarı performansı karşılaştırılmıştır. Öğretim dilinin öğrencinin başarı performansı üzerindeki etkisinin yanında; cinsiyet, öğrenim türü ve akademik ortalama gibi değişkenlerin ders başarı performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Performans Ölçümü, İşletme, İstatistik, Sınav Performansı, Yabancı Dil.

The Evaluation Performance of Statistics Course of Business Departments Students

Abstract

The main factors affecting the success of students divided into three categories generally; teaching staff, students and environmental-oriented. Achievements of students on the basis of these factors, measurement, evaluation and analysis of the results of incorrect applications have to be detected on the one hand, on the other hand will provide infrastructure for continual improvement of the performance of success. Following the success of the student's performance in detail, evaluate and analyze results, and produce new policies that can make it all the time is very low considering the number of universities, it will be better understood the importance of such studies.

In this study, Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Statistics I Fall Semester 2012-2013 Academic Year course in English and Turkish students' achievement exam performance were compared. Teaching language in addition to the effect on the performance of the student's success, gender, education, and an average of variables such as type of course to determine the effect on the performance of success.

Keywords: Performance Evaluation, Business, Statistics, Exam Success Performance, Foreign Language

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, hsavas@pamukkale.edu.tr

1. Giriş

Türkiye’deki üniversitelerin lisans düzeyinde işletme bölümlerinde okutulan dersler büyük ölçüde benzer olmakla birlikte; derslerin sayısı, çeşitliliği, dersin adı, dönemi hatta dersin dili açısından önemli sayılabilecek farklar da bulunmaktadır. Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’den görüleceği üzere örnek olarak verilen üç üniversitenin işletme bölümleri 2. yılındaki diğer dersler bir yana istatistik dersleri deders adı ve sayısı itibariyle farklılık göstermektedir.¹Bu farklılıklar yükseköğrenim kurumları açısından normal karşılanmakla beraber, akreditasyon açısından bazı temel alanlarda gerekli derslerin açılması gerekmektedir.

Uluslararası akreditasyon kurumlarından biri olan The Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB)’ye göregeleneksel işletme konuları; muhasebe, iş hukuku, karar bilimleri, finans, bankacılık ve sigortacılık, insan kaynakları, yönetim, yönetim bilgi sistemleri, yönetim bilimi, pazarlama, üretim ve işlemler yönetimi, örgütsel davranış, stratejik yönetim, tedarik zinciri yönetimi ve teknoloji yönetimi gibi alanlardan oluşmakta ve bu çerçevede dersler gerekli görülmektedir. Türkiye’de bu kurum tarafından akredite edilen; Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi ve Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi olmak üzere üç fakülte vardır. İstatistik dersleri de işletme eğitimi için gerekli olan derslerden biridir.² Bu ders, işletmelerin karşı karşıya olduğu karar problemlerine istatistik kavram ve yöntemlerinin uygulanmasına yönelik bir derstir. Dolayısıyla, dersin yöntem ve tekniklerinin iyi bir şekilde öğrenilmesi, işletme öğrencilerinin 3 ve 4. yıllarda aldıkları bazı derslerdeki başarılarını da önemli ölçüde etkilemektedir.

Genel olarak işletme bölümlerinde istatistik dersleri ikinci yılda yer almaktadır. Bu dersler Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde de ikinci yılda güz ve bahar dönemlerinde İstatistik I ve İstatistik II olarak verilmektedir. Öğrencilerin başarı performansının değerlendirileceği İstatistik I dersinde; istatistiğe giriş ve temel kavramlar, merkezi eğilim ölçüleri, sınıflanmış veriler ve ölçümler, olasılık, kesikli rassal değişkenler ve olasılık dağılımları ile sürekli rassal değişkenler ve bu değişkenlerin olasılık dağılımları işlenmektedir.

Tablo 1: Boğaziçi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

2.YIL							
3. Dönem			Kredi/ECTS	4. Dönem			Kredi/ECTS
AD	213	Finansal Muhasebe	3/5	AD	214	Yönetim Muhasebesi	3/5
AD	220	Örgüt Yönetimi	3/5	AD	242	Stratejik Pazarlama Yönetimi	3/5
AD	251	Yönetim İstatistiği I	3/5	AD	252	Yönetim İstatistiği II	3/5
AD	231	İşletme Hukuku	3/4	AD	204	İş İletişimi	3/5
EC	203	Mikroekonomi I	3/5	EC	205	Makroekonomi II	3/5
--	--	Genel Seçmeli	3/5	--	--	Genel Seçmeli	3/5
TK	221	Türkçe	2/3	TK	222	Türkçe	2/3
			20/32				20/33

¹<http://www.mgmt.boun.edu.tr/content/view/254/221/lang,tr/> (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

http://iibf.uludag.edu.tr/bolumler/isletme/isl_egitimplan.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

<http://isletme.pau.edu.tr/index.php?page=lisans> (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

²Eligibility Procedures and Accreditation Standards for Business Accreditation, AACSB International – The Association to Advance Collegiate Schools of Business, s.8 (<http://www.aacsb.edu/accreditation/standards-busn-jan2012.pdf>, Erişim Tarihi: 19.02.2013)

Tablo 2: Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

III.YARIYIL/GÜZ						III.YARIYIL/BAHAR							
KODU	DERSİN ADI	Haf. Ders Saati			Kredisi	ECTS	KODU	DERSİN ADI	Haf. Ders Saati			Kredisi	ECTS
		T	U	L					T	U	L		
AIT201	A.İ.İ.T. Nutuk	2			2	3	ISL2202	Mali Tablolar Analizi	3			3	6
IKT2209	Makro İktisat	3			3	6	ISL2102	Organizasyon	3			3	6
ISL2101	İşletme Yönetimi	3			3	6	MAL2208	Türk Vergi Sistemi	3			3	6
KAM2203	Borçlar Hukuku	3			3	6	CAL2202	İş Hukuku	3			3	6
EKO2207	Betimsel İstatistik	3			3	6							
								Seçimlik Ders 1	3			3	6
	Seçimlik Ders 1	3			3	6							
Toplam Kredi					15	30	Toplam Kredi					15	30

Tablo 3: Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

3.YARIYIL					4.YARIYIL				
DERS KODU	DERSİN ADI	T	U	K	DERS KODU	DERSİN ADI	T	U	K
TKD 201	Türk Dili I	2	0	2	TKD 202	Türk Dili II	2	0	2
EKNM 201	İstatistik I	3	0	3	EKNM 202	İstatistik II	3	0	3
EKON 209	Makro İktisat	3	0	3	ISLE 333	Pazarlama İlkeleri	3	0	3
ISLE 201	Ticaret Hukuku I	3	0	3	ISLE 202	Ticaret Hukuku II	3	0	3
ISLE 207	Yönetim ve Fonksiyonları	3	0	3	ISLE 214	Yönetim ve Organizasyon Teorileri	3	0	3
ISLE 2013	İşletme Matematiği	3	0	3	ISLE 222	Temel Bilgisayar Bilimleri	2	2	3
Toplam Kredi				17	Toplam Kredi				17

Öğrencilerin sınavlardaki başarı performansı Pamukkale Üniversitesi Lisans Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği³'nin 30. Maddesi çerçevesinde; İstatistik I dersinden öğrencinin 100 üzerinden ara sınavdan aldığı notun % 40'ı ve genel sınav notunun % 60'ı alınarak hesaplanmıştır. Aynı yönetmeliğin 32. Maddesine göre başarı notlarının harf karşılıkları Tablo 4'de verildiği gibidir.

³<http://www.pau.edu.tr/oidb/tr/sayfa/yonetmelik>, (Erişim: 23.02.2013)

Tablo 4: İstatistik I dersi sınav notlarının başarı notu ve başarı notu katsayısına dönüştürülmesi

Başarı Puanı	Başarı Notu	Başarı Notu Katsayısı	Sonuç
90 +	A1	4.0	Geçer Not
80-89	A2	3.7	
75-79	B1	3.3	
70-74	B2	3.0	
65-69	C1	2.7	
60-64	C2	2.3	
55-59	D1	1.7	Koşullu Geçer Not
50-54	D2	1.0	
40-49	E	0.5	Başarısız Not
0-39	F1	0.0	
Devamsız	F2	0.0	

Bu çalışmanın amacı; Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı Güz döneminde İstatistik I dersini İngilizce ve Türkçe alan öğrencilerin sınav başarı performansını yabancı dille öğretim temelinde karşılaştırmak, farklılık olup olmadığını belirlemek ve bu sonuçlara göre bazı önerilerde bulunmaktadır. Bu ana amacın yanında; cinsiyet, öğrenim türü öğrencinin akademik ortalaması gibi değişkenlerin de başarı performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Takip eden kısımlarda; literatür taraması, materyal ve metot, elde edilen bulgular ve değerlendirilmesi ile sonuç bölümlerine yer verilmiştir.

1.1. Literatür Taraması

Sert (2003), yabancı dille eğitime karşı olanlar ile taraftar olanların görüşlerini ele aldığı çalışmada; karşı olanların meseleyi Türkçenin korunması ve bağımsızlık konuları açısından, taraftar olanların ise, yabancı dille eğitimin öğrenme süreçleri, bilişsel beceriler ve akademik başarı üzerindeki etkileri gibi eğitsel konular sebebiyle ele aldığını belirtmektedir. Nitekim İngilizce eğitim alan Hacettepe Üniversitesi İngilizce Tıp Bölümü 1. Sınıf öğrencilerinin akademik başarıları, tüm değişkenler dikkate alınarak hesaplandığında, İngilizce dil yeterliliğine bağlı olarak aynı eğitimi Türkçe alan öğrencilerin başarısından düşük çıkmıştır. Oysa bu öğrenciler üniversiteye daha yüksek puanlarla girmektedir.

Cashin ve Elmore (2005), İstatistik Ölçeğine Yönelik Tutum Anketi (Survey of Attitudes Toward Statistics Scale-SATS) puanları ile istatistiğe yönelik diğer iki tutum ölçeği, İstatistik Ölçeğine Yönelik Tutum (Attitude Toward Statistics Scale-ATS) ve İstatistik Tutum Anketi (Statistics Attitude Survey) puanlarının geçerlilik kanıtlarını araştırmışlardır. İç tutarlılık güvenilirliği tahminleri toplam puanlar için 0.90'dan büyük, bütün araçlar için alt ölçek değerleri 0.70'den büyük çıkmıştır.

Sarul ve Tulunay (2007), üniversite öğrencilerinin başarılarının değerlendirilmesinde kullanılan farklı derecelendirme yöntemlerini inceledikten sonra, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılı 1. Akademik Yıl ve Güz döneminde Temel Matematik dersini alan öğrencilerin başarıları üzerinde bu yöntemlerin etkisini araştırmışlardır.

Gök (2008), dilin bir toplum için neler ifade ettiği ile eğitim üzerindeki etkileri üzerinde durmuş ve bu bağlamda yabancı dille eğitim konusundaki farklı görüşlere

sebepleri ile birlikte yer vermiş ve konuyla ilgili dikkat çekici bir nokta olarak Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Selime Sezgin'in şu sözlerini aktarmıştır:

"Orta, lise, yükseköğrenimini Robert Kolej'de, doktorasını ABD'de tamamlamış, on yıl aralıklı olarak ABD'nin çeşitli üniversitelerinde lisans ve lisansüstü dersler vermiş, 1968'den beri Boğaziçi Üniversitesinde öğretim üyesi olarak bulunan biri olarak yabancı dille eğitime karşı olduğumu itiraf etmeliyim. Bütün bu birikimime karşın konuyu yabancı dille işlemek, tartışmaları sağlamak, sınav sorularını hazırlamak ve değerlendirmek vs. gibi boyutlarının hiç birinde anadilimiz Türkçeyi kullanmak kadar başarılı olamamaktayım." demekten çekinmemiştir. Her türlü altyapıya sahip bir öğretim görevlisi bahsedilen konuda zorlanabiliyorsa öğrenciler açısından çekilecek sıkıntının boyutlarını tahmin etmek zor olmayacaktır."

Palocsay ve Stevens (2008), lisans düzeyinde işletme istatistiğinin öğretilmesinde web tabanlı ödevlerin etkisini ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma, öğrencinin performansının önemli derecede öğreticinin tecrübesine ve öğrencinin yetkinliğine bağlı olduğunu, bunlar sağlandıktan sonra tercih edilen seçeneğin öğrencinin başarısına çok az etki ettiğini ortaya koymaktadır.

Choudhury ve Radhakrishnan (2009), matematik altyapısının istatistik dersi performansı üzerine etkisini araştırmışlardır. Bu çalışmada, Matematik I (Calculus I) dersinin uygulamalı matematik (Applied Calculus) dersinden istatistik dersi performansı üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uygulamalı matematik; doğrusal olmayan fonksiyonlar, sezgisel diferansiyel, integral ve çok değişkenli matematik uygulamaları konularını kapsamaktadır. Matematik I ise; polinom, üstel, logaritmik ve trigonometrik fonksiyonları, diferansiyel uygulamaları, integral uygulamalarına giriş konularını kapsamaktadır.

Yousef (2009), Yöneylem Araştırmasına Giriş dersi için 2005-2006 ve 2006-2007 yılları güz ve bahar dönemlerinde bu dersi tamamlayan tüm öğrencilerin verilerine dayalı bir analiz yapmıştır. Bu çalışmada, ilgili dersin başarısı ile akademik ortalama, Matematik I Matematik II ve İstatistik derslerinin başarısı arasında önemli korelasyonlar olduğu görülmüştür. Aynı zamanda başarı notu ile belirlenen performans ile cinsiyet arasında da önemli korelasyonlar olduğu belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizi de, öğrencilerin performansında en önemli göstergenin akademik ortalama olduğunu göstermektedir.

Haskin ve Krehbiel (2011), üst sıralardaki 50 işletme lisans programında istatistik dersinin gerekliliği üzerine yaptıkları çalışmada; gerekli kredi sayısı, bilgisayar bütünleşmesi, fakülte altyapısı, öğretim pedagojisi, kitaplar ve değişiklik önerilerini araştırmışlardır.

Parisea ve Diğerleri (2011), İşletme İstatistiğinde örnek olay çalışmalarının etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Bu örnek olay çalışmalarını tamamlayan öğrencilerin final sınavlarında daha yüksek notlar aldıkları, aynı zamanda iletişim, yazılım programı kullanımı ve işletme kararlarına istatistiği uygulama kabiliyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Cutshall, Bland ve Mollick (2012), lisans istatistik dersinde elektronik ders kitabı ve web-tabanlı ödevlerin kullanımını incelemiştir. Özellikle işletme öğrencilerinin algılarının değerlendirildiği çalışmada, işletme öğrencilerinin istatistiği öğrenmek için web-tabanlı ödevlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

1.2. Materyal ve Metot

Pamukkale Üniversitesi İşletme bölümünde tamamen Türkçe ve en az % 30 İngilizce ağırlıklı olmak üzere iki program yürütülmektedir. Bu programların aynı zamanda normal ve ikinci öğretim programları bulunmaktadır. 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılında Türkçe ve % 30 İngilizce ağırlıklı programlar için İstatistik dersinin de Türkçe ve İngilizce açılmasına karar verilmiştir. Bu ders güz döneminde İstatistik I, bahar döneminde İstatistik II adıyla okutulmaktadır. Türkçe program için ders isimleri İstatistik I ve İstatistik II olarak açılırken, % 30 İngilizce ağırlıklı program için Statistics I ve Statistics II adlarıyla açılmıştır.

20012-2013 Güz dönemi başında; her iki programda yer alan öğrencilerin derse ilgisi, konuları anlama, problem çözümlerine katılma ve verilen ödevleri yapma konusundaki farklılıkları yabancı dille öğretim temelinde öğrencilerin başarı performansının farklı olabileceği düşüncesine yol açmış ve bu amaçla dönem boyunca tüm dersler bu karşılaştırmanın yapılması temelinde işlenmiştir. Bu amaca yönelik sonuçları test etmek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H_{1a}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{1b}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{1c}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin başarı notları arasında fark olacaktır.

Cinsiyet değişkeninin öğrenci başarıları üzerindeki etkisini saptamaya yönelik şu hipotezler belirlenmiştir:

H_{2a}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{2b}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{2c}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin başarı notları arasında fark olacaktır.

Öğrencilerin normal öğrenim (N.Ö.) ile ikinci öğrenim (İ.Ö.) programında yer almalarının da başarı performansını etkileyebileceği düşünüldüğünden aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H_{3a}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{3b}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{3c}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin başarı notları arasında fark olacaktır.

Son olarak öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere şu hipotezler belirlenmiştir:

H₄: Öğrencinin akademik ortalaması ile ders başarı notu arasında ilişki vardır.

Araştırmalarda doğru ve güvenilir sonuçların elde edilmesinin ön koşulu verilerin doğru ve sağlıklı olması, sonra da farklı sonuçlara yol açabilecek etkenlerin etkisinin

giderilmesi veya azaltılmasıdır. Bu amaçla, elde edilecek sonuçların karşılaştırmasının sağlıklı olabilmesi için şu hususlara dikkat edilmiştir:

- (a) İstatistik I ve Statistics I dersleri aynı öğretim elemanı tarafından verilerek, öğretim elemanından kaynaklanabilecek etki azaltılmaya çalışılmıştır.
- (b) Aynı konular aynı içerikte ele alınmış ve projeksiyon ile sunulmuştur.
- (c) Statistics I dersi için Newbold, Carlson ve Thorne (2013) baskısı *Statistics for Business and Economics* kitabı kullanılırken; İstatistik I dersi için aynı kitabın 4. Basımından çeviri olan *İşletme ve İktisat için İstatistik* kitabı ana ders kitabı olarak tercih edilmiştir.
- (d) Problem çözümü yapılan haftalarda, her iki programda da öncelikle aynı veya benzer problemlerin çözümü yapılmıştır.
- (e) Ara sınavda 45 dak., genel sınavda 60 dakika süre verilmiştir.
- (f) Ara sınav ve genel sınavlarda öğrencilere 25'er sorudan oluşan, *dersin dili* dışında 20'si aynı 5'i ise içerik ve çözüm yolu itibarıyla farklı olan çoktan seçmeli test sorular yöneltilmiştir.
- (g)

2012-2013 Güz döneminde İstatistik I dersi için ikisi normal ikisi ikinci öğretim olmak üzere açılan dört şube, Statistics I dersi için de aynı şekilde dört şube açılmıştır. Bu şubelerdeki toplam öğrenci sayısı 584 olmasına karşın, öğrencilerden bazılarının ara sınav veya genel sınava girmemesi sebebiyle bu öğrenciler değerlendirilecek veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 246'sı Türkçe ve 276'sı İngilizce ağırlıklı programda olmak üzere, verileri üzerinde analiz yapılacak 522 öğrencinin cinsiyet ve öğrenim türüne göre dağılımı Tablo 5'de, şubelere göre cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim dili temelinde demografik verilerinin dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyete ve öğrenim türüne göre öğrenci sayılarının dağılımı

Cinsiyeti	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)
Kız	261	50
Erkek	261	50
Toplam	522	100

Öğrenim Türü	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)
N.Ö.	264	50,6
İ.Ö.	258	49,4
Toplam	522	100,0

Tablo 5'den görüldüğü gibi, toplam 522 öğrencinin yarısı kız yarısı erkek öğrencidir. Bu öğrencilerin % 50,6'sını normal öğrenim öğrencileri, geri kalan % 49,6'sını ise ikinci öğrenim öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 6: Öğrencilerin cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim diline göre dersin şubesi temelinde dağılımı

Dersin Şubesi	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)	Cinsiyeti		Öğrenim Türü	Öğretim Dili
			Kız	Erkek		
01	70	13,4	40	30	N.Ö.	İngilizce
02	71	13,6	33	38	N.Ö.	İngilizce
03	57	10,9	30	27	N.Ö.	Türkçe
04	66	12,6	33	33	N.Ö.	Türkçe
05	67	12,8	34	33	İ.Ö.	İngilizce
06	68	13,0	41	27	İ.Ö.	İngilizce
07	61	11,7	26	35	İ.Ö.	Türkçe
08	62	11,9	24	38	İ.Ö.	Türkçe

Tablo 6’da açılan her bir şubedeki öğrenci sayıları ile bunların cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim dili temelinde durumları verilmektedir. Bu tabloya göre; İngilizce öğrenim gören N.Ö. öğrencilerinin 73’ü kız ve 68’i erkektir. Türkçe N.Ö. öğrencilerinin ise 63’ü kız, 60’ı erkektir. İkinci öğretim öğrencilerinin ise; kızlardan 75’i İngilizce, 52’si Türkçe; erkek öğrencilerden 60’ı İngilizce ve 73’ü Türkçe öğrenim görmüştür.

Tablo 7’de ise, başarı puanı ve başarı notuna göre öğrenci sayıları ile oranları verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin % 62’sinin notu başarı notu D2 seviyesinin altındadır. Öğrencilerin % 1’i A seviyesinde, % 8’i B seviyesinde, % 11’i C seviyesinde ve % 18’i koşullu geçer not olan D seviyesinde notlar almıştır.

Tablo 7: Başarı puanı ve notuna göre öğrenci sayıları ve yüzde oranları

Başarı Puanı	Başarı Notu	Öğrenci Sayısı	Oranı
90-100	A1	00	0,00
80-89	A2	07	0,01
75-79	B1	10	0,02
70-74	B2	29	0,06
65-69	C1	26	0,05
60-64	C2	29	0,06
55-59	D1	37	0,07
50-54	D2	56	0,11
40-49	E	129	0,25
0-39	F1	199	0,38
Toplam		522	1,00

2. Bulgular ve Değerlendirilmesi

Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünde 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı Güz döneminde Türkçe olarak verilen İstatistik I ve İngilizce olarak verilen Statistics I dersleri için öğrencilerin ara sınavının % 40’ı ve genel sınavın % 60’ı alınarak başarı notu hesaplanmıştır. Öğrencilerin şubelere göre ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamalarına ilişkin durumları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin şubelere göre ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamaları

Dersin Şubesi	N	Ara Sınav		Genel Sınav		Başarı Notu	
		μ	σ	μ	σ	μ	σ
01	70	40,40	13,876	48,46	22,334	45,30	17,053
02	71	41,25	15,972	45,80	22,843	43,92	16,980
03	57	51,07	14,248	51,72	19,768	51,40	15,879
04	66	49,18	14,185	52,18	15,411	50,98	12,937
05	67	37,67	12,342	38,57	17,292	38,19	13,375
06	68	39,66	13,072	40,24	18,504	39,97	14,697
07	61	48,30	14,170	44,93	17,399	46,31	13,867
08	62	48,90	14,034	49,81	14,279	49,40	11,552
Toplam	522	44,28	14,776	46,33	19,258	45,50	15,302

Tablo 8’de 03 ve 04 şubeleri Türkçe programdaki normal öğrenim öğrencileri, 07 ve 08 ise ikinci öğrenim öğrencileridir. Bu programdaki öğrencilerin % 30 İngilizce ağırlıklı programdaki öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notu ortalamalarından daha yüksek ortalama değerlerine sahip olduğu görülmektedir.

İstatistik I dersini İngilizce ve Türkçe alan öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamaları arasındaki farka ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 9’da verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin $p < 0,05$ olduğuna göre H_{1a} , H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri kabul edilecektir. Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 9: Öğrenim diline göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Öğrenim Dili	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	σ	σ_x	t	p
Ara Sınav	Türkçe	246	49,33	14,107	0,899	7,784	0,000
	İngilizce	276	39,78	13,899	0,837		
Genel Sınav	Türkçe	246	49,68	16,897	1,077	3,797	0,000
	İngilizce	276	43,35	20,720	1,247		
Başarı Notu	Türkçe	246	49,52	13,650	0,870	5,857	0,000
	İngilizce	276	41,91	15,817	0,952		

İstatistik I dersini alan öğrencilerin cinsiyete göre ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamaları arasındaki farka ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 10’da verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin ara sınav p değeri 0.05’den büyük olduğuna göre kız ve erkek öğrencilerin ara sınav notları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Genel sınav notlarında anlamlı bir farklılık söz konusu iken, başarı notları ancak 0.01 anlamlılık düzeyinde farklıdır.

Tablo 10: Cinsiyete göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Cinsiyeti	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	σ	σ_x	t	p
Ara Sınav	Kız	261	44,01	14,260	,883	-0,411	0,681
	Erkek	261	44,54	15,298	,947		
Genel Sınav	Kız	261	48,70	20,198	1,250	2,830	0,005
	Erkek	261	43,96	17,998	1,114		
Başarı Notu	Kız	261	46,84	15,720	,973	2,017	0,044
	Erkek	261	44,15	14,780	,915		

Öğrencilerin normal ve ikinci öğrenimde olmalarının başarı sonuçlarına ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin ara sınav p değeri 0.05’den büyük olduğuna göre öğrenim türüne göre öğrencilerin ara sınav notları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Genel sınav notları ile başarı notları arasında ise anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 11: Öğrenim türüne göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Öğrenim Türü	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	σ	σ_x	t	p
Ara Sınav	N.Ö.	264	45,13	15,269	,940	1,332	0,183
	İ.Ö.	258	43,41	14,231	,886		
Genel Sınav	N.Ö.	264	49,38	20,457	1,259	3,701	0,000
	İ.Ö.	258	43,21	17,444	1,086		
Başarı Notu	N.Ö.	264	47,67	16,099	,991	3,309	0,001
	İ.Ö.	258	43,28	14,131	,880		

Son olarak öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir. Buna göre, akademik ortalama ile öğrencilerin İstatistik I dersi başarı ortalaması arasında $r = 0.56$ olarak orta düzeyde bir ilişki vardır ve bu ilişki 0.01 anlamlılık düzeyinde önemlidir. Dolayısıyla bu anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi kabul edilir.

Tablo 12: Öğrenim türüne göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Grup İstatistik Sonuçları			Başarı Notu	Akademik Ortalama
	N	μ	σ	r	p
Başarı Notu	522	45,50	15,302	1,00	0,560
Akademik Ortalama	522	2,0735	0,528	0,560	1,00

3. Sonuç

İşletme Bölümü öğrencilerinin aldığı İstatistik I dersinden başarı notlarının İngilizce ve Türkçe öğretim temelinde karşılaştırılmasını hedefleyen bu çalışmada öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notlarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu farklılık; başarı performansını etkileyecek diğer faktörler homojen tutulduğu için büyük ölçüde dersin öğrenim dilinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, hem öğrencilerin dersin kavramlarına yabancı olması hem de İngilizce altyapılarının zayıf olması başarı performansının daha düşük çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, özellikle belli ağırlıkla İngilizce öğretim yapan kurumların bu hususu dikkate almalarında büyük yarar vardır.

Yabancı dille öğretim faktörü dışında; öğrencilerin cinsiyete göre notları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmış, arasınava notları arasında anlamlı bir fark olmadığı, genel sınav notlarında anlamlı bir fark olduğu ancak başarı notlarında ise farkın sadece 0.01 anlamlılık düzeyinde farklı olduğu görülmüştür.

Normal ve ikinci öğretim öğrencilerinin başarı durumuna bakıldığında; arasınava notları arasında anlamlı bir fark olmadığı, genel sınav ve başarı notları arasında ise anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi ile de, öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu, bu ilişkinin de 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma sadece İstatistik I dersi temelinde gerçekleştirilmiştir. Belirli bir ağırlıkla yürütülen ve yabancı dille öğretimin yapıldığı programlarda homojen koşullar gerçekleştirilebilirse tüm dersler dikkate alınarak yapılacak karşılaştırmalı sonuçlar daha doğru politikaların üretilmesi ve uygulanmasına zemin hazırlayacak, yabancı dille yapılan öğretimin gerçekten başarılı sonuçlar sağlayıp sağlamadığı daha doğru bir biçimde görülecektir.

Kaynakça

- Cashin, S. E., Elmore, P. B. (2005), "The Survey of Attitudes Toward Statistics Scale: A Construct Validity Study", Educational and Psychological Measurement, Vol. 65, No. 3, June, pp.509-524.
- Choudhury, A., Radhakrishnan, R. (2009), "Testing the Differential Effect of a Mathematical Background on Statistics Course Performance: An Application of the Chow-Test", Journal of Economics and Economic Education Research, Volume 10, Number 3, pp.15-26.
- Cutshall, R. C., Bland, E. M., Mollick, J. S. (2012), "Use of an e-Textbook and Web-Based Homework for an Undergraduate Business Course: Students' Perceptions", Journal of the Academy of Business Education, Fall 2012.
- Gök, T. (2008), "Eğitim; yabancı dille mi, ana dille mi", Milli Eğitim, Sayı 178, Bahar, ss. 214-231.
- Haskin, H. N., Krehbiel, T. C. (2011), "Business statistics at the top 50 US business programmes", Teaching Statistics Trust, 34, 3, pp. 92-98.
- Palocsay, S. W., Stevens, S. P. (2008), "A study of the effectiveness of web-based homework in teaching undergraduate business statistics", Decision Sciences Journal of Innovative Education, Vol. 6, No. 2, July, pp.213-232.
- Parisea, S.E., Kezim, B., College, M. (2011), "The effect of using case studies in business statistics", Journal of Education for Business, September/October, pp.27-31.
- Sert, N. (2003), "Yabancı dille eğitim", Dil Dergisi, ss.5-9
- Yousef, D. A. (2009), "Success in an introductory operations research course", International Journal of Educational Management, Vol. 23, No. 5, pp. 421-430.

Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler

Ali TÜRKER*, İsa ÇELİK**

Özet

UNESCO, 2003 yılında gerçekleştirmiş olduğu genel konferansında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini" imzalamıştır. Türkiye ise bu sözleşmeye 2006 yılında 5448 sayılı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" ile dâhil olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak mevcut kullanımı üzerinde durmak ve alternatif ürün geliştirme örnekleri verebilmektir. Bu amaçla birinci bölümde kültür ve somut olmayan kültürel miras kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras sözleşmesine dâhil olma süreci ve Türkiye'nin SOKÜM envanteri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde, turizm kavramı tanımlanmış ve dünyada ve Türkiye'de turizmin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde ayrıca kültür ve turizm ilişkisine değinilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak değerlendirilmesine ilişkin örnek çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, SOKÜM, Turizm, Turistik Ürün.

Alternative Proposals for Tourist Product Development of Intangible Cultural Heritage Elements

Abstract

UNESCO signed "Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage" in General Conference in 2003. Turkey became a member by signing specifically the article 5448 named as "Law on Ratification of the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage" in 2006. The main purpose of this study is to focus upon intangible cultural heritage elements as tourist product and to give alternative product development examples. For this purpose, the first part of the study focuses on the concepts of culture and intangible cultural heritage. In the second part, the process of Turkey becoming a member in intangible cultural heritage and intangible cultural Heritage (ICH) of Turkey were evaluated. In the third part, the concept of tourism was defined and information about the current state of tourism in Turkey and the World was provided. This chapter also discussed the relationship between culture and tourism. In the conclusion part of the study, the exemplary solutions were presented for the elements of intangible cultural heritage as tourism products.

Key Words: Culture, ICH, Tourism, Tourist Product

* Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, aturker@mu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, isacelik@mu.edu.tr

1. Giriş

1980'li yılların başları ile birlikte dünyada yaygınlaşmaya başlayan küreselleşme kavramı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok sonuç doğurmuştur. Küreselleşme ile birlikte pek çok şey gibi kültürel değerlerin de ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmaya başladığı gözlemlenmektedir. Olumlu ve olumsuz pek çok sonuç doğuran bu sürecin karşısında durulması mümkün olmadığından, sürecin olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesine çalışılması daha doğru olacaktır. Kültür ve kültürel miras kavramları da küreselleşme sürecinden doğrudan etkilendiğinden bu iki kavramın korunması amacıyla gerekli çabanın gösterilmesi gerekmektedir. Kültür, bir milleti diğerlerinden farklı kılan yaşam biçimleri ve her milletin kendisine has olan milli değerleridir (Ergin, 1986: 31-37). Bilgiyi, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün yetenek ve alışkanlıkları kapsayan, atalardan miras kalan maddi-manevi değerler bütünü olan kültür, millet kavramının temellerinden biridir (Kafesoğlu, 1992:15). Bu değerler başka kuşaklara, başka zamanlara aktarılmadığında "kültür" olma özelliği kazanamaz (Kolaç, 2009:20).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) kültürel mirasın korunması yönünde önemli çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. 1972 yılında kabul edilen "Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesini" bu adımlardan ilki olarak sıralamak mümkündür. Aynı örgüt tarafından 1989 yılında "Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı" alınmıştır. 1995 yılından itibaren ise 1999 yılına kadar süren seminerler dizisi ile bu alanda duyarlılık arttırılmaya çalışılmıştır. UNESCO'nun 32. Genel konferansında, 2003 yılında ise "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" imzalanmıştır (Kolaç, 2009:21). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, "somut olmayan kültürel mirası korumak; ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek; somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak" amacıyla imzalanmıştır. Bu bağlamda sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları gelenekleri somut olmayan kültürel miras başlıkları olarak belirlenmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra giderek yaygınlaşmaya başlayan turizm faaliyetleri bugün bir milyarın üzerinde insanın katıldığı ekonomik bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketlilikte 1980'li yıllardan önce tatil nedenleri içerisinde bedeni dinlenme ihtiyacı ön plana çıkmış iken 1980'lerden sona farklı kültürleri tanıma isteği giderek önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde de seyahat eden insanların önemli bir kısmı ziyaret ettikleri ülkenin kültürünü öğrenme isteği içerisinde bulunmaktadır. Turizmin, yerel halkın kültürel değerlerini kaybetmesi gibi olumsuz etkilerinin olduğu söylene de sürdürülebilir turizm çerçevesinde planlı bir şekilde yapılan turizm faaliyetlerinde kültürel değerlerin kaybedilmesi bir tarafa, daha iyi korunmasının da mümkün olabileceği düşünülmektedir. Küreselleşme gibi insanların turizm faaliyetinde bulunmalarına engel olmak da mümkün olmadığı için gerçekleşen bu faaliyetin ülkemizin kültürel değerlerinin korunmasına hizmet edecek şekilde organize edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) unsurlarının turizm aracılığıyla nasıl korunabileceğine ilişkin öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle kültür ve somut olmayan kültürel miras kavramının tanımı yapılmıştır. Türkiye'nin sahip

olduğu hangi kültürel miras unsurlarının sözleşme kapsamına dahil edildiği belirtildikten sonra turizm hakkında bilgi ve turizmde kültürel miras unsurlarının kullanımından örnekler verilmiştir. Sonuç bölümünde ise yazarlar tarafından belirlenen yedi kültürel miras unsurunun nasıl turizm ürünü olarak değerlendirilebileceğine ilişkin önerilere yer verilmiştir.

1.1. Kültür ve Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Kavramları

Kültür kelimesinin kökeni, Latincedeki “Cultura” ya da “Colere” kelimelerine dayanmaktadır. Klasik Latince bu kelime, “bakmak” ya da “yetiştirmek” anlamlarına gelmektedir. Kavramın tarım literatüründe de ekip biçmek, sürmek ve ürün yetiştirmek gibi anlamlara geldiği görülmektedir. İnsan deneyimi ve insanın yaşama tarzı olarak anlam kazanması ise ilk defa Almanya’da, 1750’li yıllarda görülmeye başlanmıştır (Uygur ve Baykan, 2007:33). 18. yüzyılın sonlarında, insanın zihinsel kapasitesinin yarattığı bir değer olarak kullanılmaya başlanan kavramın 1843 yılında Gustav Klemn’in “İnsanlığın Genel Kültür Tarihi” adlı kitabında insan topluluğunun yetenek ve becerileri, sanatları ve gelenekleri olarak topyekun yaşama tarzı şeklinde anlam kazandığı gözlemlenmektedir (Uygur ve Baykan, 2007:33). 18 ve 19. yüzyıllarda yaşanan sınıf mücadelelerinin de etkisiyle kavramın yanlış tanımlandığı ve kelimenin başlangıçtaki mütevazı anlamlarından çok farklı anlamlar taşımaya başladığı gözlemlenmiştir. Farklı kültürler arasındaki ayrımları bazen evrim adıyla belirlemeyi arzulayan sosyal eleştirmenler için kültür; sembolleri edebiyatı, sanatı, müziği ve bazıları için bunları şekillendiren toplumun kurumları, değerleri ve deneyimleri aracılığıyla belli bir toplumun yaratıcı ifadesi olarak tanımlanmıştır. Böyle bir yaratıcı ifadenin bir nesilden diğerine aktarılan kültürel mirası oluşturduğu farz edilmektedir. Bu yaklaşıma dayanılarak kültürler; yüksek kültür, köylü kültürü, halk kültürü, popüler kültür ve kitle kültürü gibi farklı sınıflandırılmalara tabii tutulmuştur (Briggs, 2007:99).

Türkçede kültür ile ilgili ilk çalışmalar batı dünyasındaki kültür konulu tartışmalara yabancı kalmayan Osmanlı aydınlarınca yapılmıştır. Bu aydınlardan Ziya Gökalp, Arapça kökenli “hars” ve “tehzib” sözcüklerinin kültür kelimesinin karşılığı olabileceğini öne sürmüş, sonradan daha demokratik ve milli bulduğu için, “hars” kelimesinde karar kılmıştır. Cumhuriyet sonrası kurumlardan Türk Dil Kurumu, başlangıçta Fransızcadan aldığı “cultura” kelimesinin ilk anlamını göz önüne almış ve bu kelimenin karşılığı olarak “ekin” kelimesini önermiş, ancak bu kullanım yaygınlaşmamıştır (Turan, 1994:11). Günümüzde Türk Dil Kurumu kelimeyi, tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü şeklinde tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr).

Günümüzde kültürün farklı sınıflandırmaları bulunmakla birlikte en genel sınıflandırmalardan birinin maddi kültür ve manevi kültür şeklinde olduğu ifade etmek mümkündür. Bir toplumun sahip olduğu binalar, araç-gereçler, giysiler vb. somut varlıklar maddi kültür başlığı altında ele alınırken; toplumun inançları, gelenekleri, normları, düşünce biçimleri gibi kavramlar manevi kültür unsurları başlığı altında ele alınmaktadır. Bu sınıflandırmaya paralel olarak somut kültür ve soyut kültür sınıflandırılmasının da literatürde yer aldığı gözlemlenmektedir. Kimi kaynaklarda maddi kültür yerine “somut”, manevi kültür yerine ise “soyut” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. UNESCO ise 2003

yılında Paris’te düzenlenen 32. genel konferansında imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile kültür sınıflandırmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Her ne kadar somut kelimesinin karşılığı olarak soyut kelimesinin kullanılması gerektiği akla gelse de UNESCO’nun bu ifadeyi tercih etmediği görülmektedir. Bu nedenle kavramın daha net anlaşılabilmesi için biraz daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Somut; elle tutulan, gözle görülen, açık seçik özellikleri algılanabilen olarak tanımlanırken, soyut ise; somut kelimesinin karşılığı ve zıt anlamı olarak, elle tutulmayan, gözle görülmeyen, ancak düşünce dünyamızda var olan nesne dünyası dışındaki ve daha çok algılamaya ve kavramaya yönelik söylem ve olguları ifade etmektedir (Ekici, 2004). Örnek vermek gerekirse, kıyafet, yemek, yapılar gibi eserler somut kültür unsurlarını oluştururken inanç, gelenekler, tarihi değerler, toplumsal değerler, el işçiliği, maniler, şarkılar gibi unsurlar soyut kültür unsurlarını oluşturmaktadır. Dikkat edilirse soyut kültür unsurlarında inanç ve manevi değerler gibi unsurların yanında maniler, şarkılar, el işçiliği gibi unsurların da yer aldığı gözlemlenmektedir. Soyut kelimesinin bu unsurların tamamını ifade etmesi ve UNESCO’nun ise ikinci grup örneği tanımlamak istemesi nedeniyle soyut kelimesinin kullanılması doğru bulunmamıştır. UNESCO soyut kavramı yerine “somut olmayan” ifadesini tercih etmiştir. Dolayısıyla söz konusu ifadenin somut kelimesinin zıt anlamı olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. UNESCO bu tercihle, somut olmayan ifadesinin İngilizcedeki karşılığı olan “intangible” kelimesini ifade etmek istemiştir. İngilizcede bu kelimenin halk bilgisi yaratmalarının tamamını kapadığı görülmektedir. Sözlü, görsel, uygulamaya yönelik, işitsel (müziksel) bütün halk bilgisi yaratmaları somut olmayan kavramının içerisinde yer almaktadır (Ekici, 2004).

UNESCO sözleşmede somut olmayan kültürel mirası; toplulukların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar olarak tanımlamıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılmakta ve onlara kimlik ve devamlılık duygusu verilmektedir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: madde 2). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kapsamında;

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, nevrüz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi) sıralanmaktadır.

Somit olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin temel amacı; adından da anlaşılacağı gibi yukarıda sıralanan maddeler kapsamına giren kültürel miras unsurlarının korunması için gerekli önlemlerin alınmasıdır. Bunu sağlayabilmek için; somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı

arttırmak ve karşılıklı değer birliği ağılamak; uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak; ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek sözleşmenin diğer amaçları içerisinde sıralanmaktadır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: madde 1).

Sözleşme uyarınca her taraf devlet somut olmayan kültürel mirasın korunması etkilikleri çerçevesinde, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret etmekle yükümlüdür. İlgili taraf devletler kendi bünyelerinde mevcut bulunan potansiyel somut olmayan kültürel miras unsurlarının bir listesini oluşturmak, bu listenin güncelleştirilmesini sağlamak ve yayımı ile ilgili ölçütleri UNESCO bünyesinde bu amaçla kurulan komitenin onayına sunmakla yükümlüdür. Komite, somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyalogu desteklemek için, ilgili taraf devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının bir listesini hazırlamak, güncelleştirmek ve yayımlamakla yükümlüdür. Acil koruma gerektiren somut olmayan kültürel miras unsurlarında ise komite, uygun koruma önlemlerini almak amacıyla, bir Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi hazırlamak, bu listeyi güncel tutmak ve yayımlamakla yükümlüdür. Söz konusu listeler doğrultusunda UNESCO listelenen miras unsurlarının korunabilmesi için uluslararası yardım fonları oluşturmaktadır. Bu yardım fonları; korumanın çeşitli yönlerine ilişki incelemeler, uzman ve uygulamacı sağlanması, gerekli personel eğitimi, norm oluşturucu metinlerin ya da başka önlemlerin düzenlenmesi, altyapı oluşturulması ve işletilmesi, donatım ve beceri sağlanması ve gerektiğinde düşük faizli borç ve bağış dahil olmak üzere başka mali ve teknik yardımlar şeklinde kullanılabilmektedir.

1.2. Türkiye’de SOKÜM Süreci ve SOKÜM Unsurları

Türkiye, 2006 yılında 5448 sayılı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile UNESCO’nun bu sürecine dahil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf devlet olmuştur (www.aregem.kulturturizm.gov.tr). Bu tarihten itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın, 4848 Sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 13. maddesine göre Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü icracı birim olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, il müdürlükleri aracılığıyla ülkemizde yer alan potansiyel SOKÜM unsurlarının listesini hazırlamakta ve her yıl bu listelerden Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nün incelemeleri sonucu seçilen kültürel miras unsurlarını korunması amacıyla UNESCO’ya sunmaktadır. Bu bağlamda; 2003 yılında meddahlık; 2005 yılında Mevlevi sema törenleri; 2009 yılında aşıklık, karagöz ve nevrüz; 2010 yılında geleneksel sohbet toplantıları, Kırkpınar yağlı güreşleri ve Alevi-Bektaşî Ritüeli olarak semah; 2011 yılında tören keşkeği geleneği ve 2012 yılında ise mesir macunu festivali UNESCO’ya sunulmuştur. 2011 yılından itibaren her yıl taraf devletlerin sadece bir dosya teklifi vermesi zorunluluğu getirilmesi nedeniyle Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nün çalışmaları içerisinde ileriki yıllarda sunulmak üzere; aşure, Türk kahvesi, ebru sanatı, nazar boncuğu, Ahlat taş işçiliği, Giresun İli Çanakçı ilçesindeki ıslık dili dosyaları da hazırda bekletilmektedir.

Söz konusu kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak nasıl değerlendirilebileceği hakkında fikir sahibi olabilmek için öncelikle bu unsurlar hakkında kısaca bilgi sahibi olmak gerekmektedir (www.aregem.kulturturizm.gov.tr):

a) Meddahlık: Hikaye söyleme sanatı olarak tanımlanan meddahlık geleneğinin en önemli unsuru olan “meddah”, topluluk önünde çeşitli hikayeler anlatan ve taklit sanatı yaparak halkı eğlendiren sanatçı anlamına gelmektedir.

b) Mevlevi Sema Törenleri: Sema; Allah’a ulaşma yolunun derecelerini sembolize eden, içinde dini öğe ve temalar barındıran ve bu haliyle ayrıntılı kural ve niteliklere sahip bir tören olarak tanımlanmaktadır. Sema Töreni, Mevlevilik kültürünün doğru olarak aktarılabilmesi için mekanlarda gelenekten gelen Mevlevi Müziği eşliğinde icra edilir ve birbiriyle bütünlük içinde farklı tasavvufi anlamlar ifade eden kısımlardan oluşmaktadır.

c) Aşıklık Geleneği: Aşıklık geleneği usta-cıracı ilişkisi ile yıllara yayılarak öğrenilen Türkçenin inceliklerine hakim olmayı gerektiren bir sanattır. Anadolu aşıklık geleneğinde saz çalarak şiir okuyan, halk hikayeleri anlatan gezgin şairlere “aşık” adı verilmiştir.

d) Karagöz: Türklerin, gölge tekniğinden yararlanarak kendi sanat ve estetik anlayışlarına göre geliştirip oynattıkları gölge oyununa Karagöz denilmektedir. Karagöz, deve veya manda derisinden yapılan, “tasvir” adı verilen insan, hayvan veya eşya şekillerinin çubuklara takılıp arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerinde hareket ettirilmesi esasına dayanan gölge oyunudur. Karagöz oyununun baş tipleri “Karagöz ve Hacivat”tır.

e) Nevruz: Farsça nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ve “yenigün” anlamını taşıyan Nevruz, Orta Asya’da yaşayan Türkler, Türkiye Türkleri ve İranlıların yılbaşı olarak da kutladıkları gündür. Gece ile gündüzün eşit olduğu miladi 22 Mart, Rumi 9 Mart tarihine rastlayan Nevruz, tabiatın kıştan kurtuluşunun bolluk ve berekete kavuşmanın simgesi olması yanında, toplumların yaşamlarındaki hareketliliklerin, başlangıçların ve dönüm noktalarının da ifade edildiği bir gün olma hüviyetini taşır.

f) Geleneksel Sohbet Toplantıları: Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek manevi akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır.

g) Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali: Kırkpınar Yağlı Güreşleri 14. Yüzyılda Rumeli’de doğmuş, günümüze kadar uzanmış 648 yıldır yapıla gelen dünyanın en eski festivallerinden birisidir. Vücutlarına yağ sürerek güreşen bu kişilere “pehlivan” denir. Pehlivan karakteri, Türkler için önemli bir kültürel kimlik unsurudur. Güreş ve şenlikler ‘Er Meydanı’ denilen alanlarda yapılır. Pehlivan, güreş ağası, cazgır, davul-zurnacı, yağcı, peşgirci gibi geleneksel giysili bir grup tarafından, bir dizi tören ve ritüellerle yürütülen bu etkinlik Türkiye’de büyük bir coşkuyla izlenir.

h) Alevi-Bektaşî Ritüeli, Semah: Anadolu Alevilerince Cem’lerde icra edilen on iki hizmet içerisinde yer alan ve cemin asli unsurlarından sayılan semahlar, cem aşıkları olan “zakir” lerin çaldığı saz eşliğinde söylenen sözlere bağlı olarak, “semahçı” adı verilen hizmet sahipleri tarafından, müziğin ritmine uyularak yapılan mistik ve estetik vücut hareketleri olarak tanımlanırlar.

i) **Tören Keşkeği Geleneği:** Keşkek ritüeli, geleneksel düğün törenleri başta olmak üzere, bayramlar, hayırlar, yağmur dualarında, ortak işgücü ve paylaşım dayalı olarak, geleneğin belirlediği kurallar dâhilinde gerçekleştirilen bir yemek ritüelidir. Bu ritüelde, kadın ve erkek gruplarının toplu olarak iş paylaşımı ve katılımıyla, büyük kazanlarda ve açık ateşlerde, buğday ve etin birlikte pişirilmesiyle “keşkek” adı verilen bir yemek hazırlanıp, sunulur. Keşkek pişirilmeden önce buğdayın, pişirilme sırasında ise yemeğin ortak bir ritimle dövülmesi, ritüelin sembolik yönlerini oluşturur.

j) **Mesir Macunu Festivali:** Mesir Macunu Festivali, Manisa il merkezinde, 470 yıldan bu yana devam eden, çeşitli geleneksel uygulamaları içeren geniş katılımlı bir festivaldir. Türkiye genelinde bilinen ve benimsenen Festival, şifalı bir yiyecek olduğu kabul edilen mesir macununun paylaşılmasına ilişkin tarihsel bir öyküye dayanır. Festival etkinlikleri mesir macununun dualanarak “karılması” ve pişirilmesiyle başlar. Şifa dilekleriyle dualanan macun, Sultan Camii minaresi ve kubbelerinden halka saçılır. Türkiye’nin farklı bölgelerinden gelen binlerce kişi, atılan macunları yere düşmeden havada yakalayabilmek için birbirleriyle yarışır.

k) **Turizm ve Kültür**

İnsanların devamlı olarak yaşadıkları yer dışında tüketici olarak tatil dinlenme, eğlence, kültür vb. ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleri olarak tanımlanan turizm faaliyeti insanların yüzlerce yıldır gerçekleştirmekte oldukları bir faaliyet olma özelliğini taşımaktadır (Sezgin, 2001:14). Başlangıçta Olimpiyat oyunlarına katılım, sağlık amacıyla şifalı suların bulundukları bölgelerin ziyareti, dini anlamda kutsal sayılan yerlerin ziyaretleri gibi amaçlar taşıyan seyahatler kaşiflerin ortaya çıkması ile yeni yerler görme, maceralar yaşama, keşfetme dürtülerini de kapsayan farklı bir boyut kazanmıştır. Ancak günümüzdeki anlamıyla kitlesel katılımın gerçekleştiği turizm faaliyetlerinin ilk olarak ikinci dünya savaşından sonra görülmeye başladığını ifade etmek mümkündür. Özellikle savaş sırasında Avrupa’da asker taşımak amacıyla oluşturulan demiryolu ağları ve yine savaş amacıyla geliştirilen kargo uçaklarının savaş sonrasında ulaşım araçlarına dönüştürülmesi ile dünyada ulaşım daha hızlı ve ekonomik bir hal almaya başlamıştır (Sezgin, 2001:23). İkinci Dünya Savaşına kadar sadece aristokratların veya kaşiflerin, zorlu koşullara katlanmak şartı ile gerçekleştirebildikleri uzun mesafeli seyahatler ikinci dünya savaşından sonra toplumun çoğunluğunun gerçekleştirebileceği faaliyetler haline dönüşmüştür. Ülkemizde ise her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine dayanan Orient Express ile başlayan bir turizm tarihinden bahsediliyor olsa da 1982 yılında kabul edilen Turizm Teşvik Kanunu’nu ülkemizin turizm tarihinin miladı olarak kabul etmek doğru olacaktır. Zira bu kanunla birlikte ülkemizde de turizm alanında alt ve üstyapı yatırımlarının büyük oranda arttığını ifade etmek mümkündür.

Günümüzde turizm faaliyetinin geldiği noktayı Dünya Turizm Örgütünün verileri üzerinden açıklamak yerinde olacaktır. Dünya Turizm Örgütü’nün 2012 yılı verilerine göre günümüzde 1.035 milyar insan turizm faaliyetinde bulunmaktadır. Sektörün dünya ekonomisine katkısı ise 1.2 trilyon doları bulmaktadır (www2.unwto.org). Ülkemiz 2012 yılında 31.6 milyon turist ve 23,44 milyon dolar turizm geliri ile dünya turizm sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır (www.kultur.gov.tr). Gerek dünya ekonomisi gerekse ülke ekonomisi için son derece önemli sektörlerden biri olan turizm sektörü günümüzde ortaya çıktığı ilk zamanlardaki deniz-kum-güneş üçlüsünden farklı bir şekil almıştır. 1970’li yıllarda dinlenme, deniz, sıcak iklim merkezli gelişme gösteren dünya turizm hareketleri 1980’li

yıllardan sonra daha çok kültür amaçlı olarak değişmeye başlamıştır. Ülkemizde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre ülkemizi ziyaret eden turistlerin ziyaret amaçları içerisinde gezi ve eğlence (%58) amacından sonra kültür turizminin (%6,4) yer aldığı gözlemlenmektedir (www.kultur.gov.tr). Her ne kadar yüzde olarak oran düşük görünse de dünya turizm eğilimleri de dikkate alındığında kültür turizminin ülke turizminin geleceğini belirleyen bir faktör olacağı kuşkusuzdur.

Çağdaş ve tarihi kültürlere ait somut ve somut olmayan değerlerle ilgili olarak, onları görme, haklarında bilgi ve deneyim edinme amacıyla gerçekleşen ve bununla ilgili ürün ve hizmetlerin satın alınmasına bağlı olarak doğrudan ve dolaylı faaliyetlerden oluşan bir turizm olgusu (Gülcan, 2010:102) olarak tanımlanabilecek kültür turizmi gelir sağlayıcı etkisinin yanı sıra kültürel değerlerin korunmasına katkısı nedeniyle de üzerinde durulması gereken bir turizm şeklidir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002:189). Çünkü kültür turizmi sayesinde somut ve somut olmayan kültürel değerler turistik birer ürün haline getirilerek korunabilmektedir. Söz konusu kültür unsurlarının turistik ürünler haline getirilmesiyle maddi kazanç sağlama aracına dönüştürülmesi bu değerlerin tekrar canlandırılması ve yerel halkın bu değerlere sahip çıkmasına da katkı sağlamaktadır (Uygur ve Baykan, 2007). Ancak turizmin olumlu etkileri sayesinde kültürün korunmasının mümkün olduğunu ifade etmek iyi niyetli bir yaklaşım olmakla birlikte yetersiz kalacaktır. Zira, turizmin olumsuz etkilerinin de var olduğu ve bu olumsuz etkilerin kültürel değerlerin yozlaşmasına veya tamamen kaybolmasına neden olabileceği unutulmamalıdır. Kültürel değerlerin kontrolsüz ve plansız bir şekilde turistik ürün olarak kullanılması somut ve somut olmayan kültürel değerler üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilecektir. Somut kültürel miras üzerindeki zarar yapıların, binaların tahrip olması şeklinde olabileceğinden kısmen telafi edilebilir zararlar şeklinde ortaya çıksa da özellikle somut olmayan kültürel değerler üzerinde oluşabilecek zararlar geri dönüşü olmayan kayıplara neden olabilecektir.

Ülkemizde kültür turizmi denildiğinde akla en çok gelen turistik ürünler somut kültürel değerler olmaktadır. Ören yerleri, saraylar, hanlar, antik kentler gibi Anadolu topraklarında yaşamış pek çok uygarlığa ait kültür varlıkları ülke turizmi açısından turistik ürün olarak değerlendirilmektedir. Kapadokya, Topkapı Sarayı, Efes Antik Kenti, Aspendos Tiyatrosu ve daha pek çok kültürel değer günümüzde müze olarak turizmde kullanılmaktadır. Somut olmayan kültürel miraslar açısından değerlendirildiğinde ise el işçiliği (ebru, hat, sedef kakma vb.), sema gösterileri, halk oyunları gibi kültürel unsurların günümüzde halihazırda turistik ürünler olarak değerlendirildiğini ifade etmek mümkündür. Özellikle resort otellerin bünyesinde yer alan animasyon ekiplerinin kimi zaman somut olmayan kültürel değerleri turistlere yansıttıklarını ifade etmek mümkündür. Ayrıca Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen Türk Gecesi organizasyonlarında halk oyunları ve sema gösterilerinin turistik ürün olarak sunulduğunu ifade etmek mümkündür. Bodrum, Marmaris, Fethiye, Antalya gibi kıyı şeridinde gerçekleştirilen Türk Gecesi etkinliklerinde ise maalesef kültürel değerlerin sunulduğunu ifade etmek pek de mümkün olamamaktadır. Ancak bununla birlikte söz konusu bölgelerde gerçekleştirilen köy turları ise köy yaşam tarzı, köy kıyafetleri, el sanatları gibi kimi kültürel unsurların turistlere tanıtılması mümkün olmaktadır. Karadeniz bölgesini özgü yayla kültürü de özellikle yerli turistler tarafından talep görmesi ile birlikte son yıllarda turizme sunulmuş bir başka somut olmayan kültürel miras örneğini oluşturmaktadır.

Urfa bölgesinde sıra gecesi, Konya’da sema gösterileri, İstanbul’da saray mutfacı, Mardin’de sedef kakma, ülkemizin her yöresinde yöresel yemekler, nazar boncuğu, halk oyunları ve daha pek çok somut olmayan kültürel miras unsurları turistik ürün olarak kullanılmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi temel problem söz konusu bu kültürel unsurların planlı bir şekilde turistik ürün haline getirilmesi gerekliliğidir. Her unsur turistik ürün olarak değerlendirilme potansiyeline sahip olmakla beraber sadece turistik ürün oluşturma süreçleri doğru planlanmış olan kültürel değerlerin korunarak kullanılmasından söz edilebilmektedir. UNESCO’nun temel amacının söz konusu kültürel unsurların korunması olduğu unutulmamalı ve bu unsurlar turistik ürünlere dönüştürülürken sürdürülebilir turizm çerçevesinde koruyarak ve mümkünse geliştirerek kullanmak temel prensip olarak belirlenmelidir.

2. Sonuç ve Öneriler

Turistik ürün geliştirmek süreç işidir. Etkin bir pazarlama araştırması yapıldıktan sonra tüketiciye sunulabilecek alternatifler belirlenmeli, belirlenen alternatifler üzerinde örnek çalışmalar yapılmalı, örnek çalışmaların turist beklentilerine cevap verip vermediği gözlemlendikten sonra eksiklikleri giderilerek ürün, turistik ürün olarak pazara sunulmalıdır. Ancak ülkemizde çoğu ürünün herhangi bir ürün geliştirme süreci dikkate alınmadan, daha çok tüketicinin talebi doğrultusunda şekillendiği gözlemlenmektedir. Ülkemiz turizm sektöründe daha çok talep arzı yaratmaktadır. Bu nedenle birçok unsur plansız bir şekilde turistin kullanımına sunulmaktadır. Bu plansızlık, özellikle somut olmayan kültürel miras unsurları gibi kaybedildiğinde geri dönüşü mümkün olmayacak unsurlarda ciddi problemler yaratabilmektedir. Günümüzde turistik ürün olarak sunulan somut olmayan kültürel miras unsurları yanlış pazarlama faaliyetleri nedeniyle; yozlaşma, orijinalliğinin kaybolması, gerçek değerinde sergilenememesi gibi pek çok problem ile karşı karşıya bulunmaktadır. Söz konusu bu problemlerin çözülmesinin ön koşulu planlı harekettir. Çalışmanın bu bölümünde bazı SOKUM unsurları için alternatif ürün geliştirme örnekleri verilecektir.

Sürdürülebilir turizmin temel şartlarından biri, turizm gelirlerinin yerel halka yayılmasıdır (TUSİAD, 2012:20). Yerel halk turizmden ne kadar çok gelir elde eder ise turizme o denli yüksek sahip çıkacaktır. Aksi halde halkın turizm faaliyetlerine ve turiste karşı tepki göstermesi sonuçları doğabilecektir. Bu temel felsefeden hareketle kültürel değerlerin turizme kazandırılması aşamasında da yerel halkın çıkarları göz önünde bulundurulmalıdır. Somut olmayan kültürel miras unsurları turistik ürün olarak geliştirilirken öncelikle yerel halkın kazanımlarının arttırılması yoluna gidilmelidir. Böylelikle bu faaliyetlerden ekonomik kazanç sağlayan yerel halk, turizme olduğu gibi, kazanç sağladığı somut olmayan kültürel miras unsuruna karşı da sahiplenici bir tutum sergileyecektir. El sanatları, yerel mutfak, maniler, türküler, festivaller gibi unsurların her biri ekonomik kazanç unsurları haline dönüştürüldüğünde kaybolma riski de azalacaktır. Ancak kültürel miras unsurlarını turistin kullanıma sunma aşamasında ilgili ***kültürel mirasın orijinalinin korunmasına dikkat edilmelidir***. Bir halk oyunu, yemek, el sanatı gibi kültürel unsurlar turistin ilgisini çekecek forma dönüştürülmeye çalışılırken orijinal formunu kaybetmemesi için gerekli özen gösterilmelidir. Kültürel miras unsurlarının sunum şekli de önemlidir. ***Bir kültürel miras ne kadar özenli sunulur ise turist tarafından da o kadar değerli algılanacaktır***. Sıradan sunumlar kültürel miras unsurlarının da sıradan ve değersiz algılanmasına neden olacaktır. ***Bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta da kültürel miras***

unsularının deneyimlenmesinin sağlanmasıdır. Günümüzde turistler, ziyaret ettikleri bölgelerin kültürel değerlerini sadece gözlemlemekle kalmayıp, denemek de istemektedir. Halk oyunları, el işçiliği, müzik aletleri, yemekler vb. birçok kültürel unsurun turistlere deneyimlendirilerek pazarlanması mümkündür. Yerel halk için ekonomik kazanç sağlanması, orijinalinin korunması, özenli sunum ve kültürel mirasın deneyimlenmesinin sağlanabilmesi durumunda somut olmayan kültürel miras unsurları hem daha etkin turistik ürünler haline dönüşmüş olacak hem de turizmin olumsuz etkilerinden minimum düzeyde etkilenecektir. Aşağıda bazı kültürel miras unsurları üzerinden örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Mevlana sema gösterileri: Mevlana ve Mevlevilik tüm dünyada ilgi gören kültürel miraslarımızdır. Mevcut durumda özellikle Şeb-i Arus haftasında Mevlana etkinliklerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca özellikle Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen Türk Gecesi etkinliklerinde sema gösterileri vazgeçilmez unsurlardandır. Ancak Şeb-i Arus haftasında gerçekleştirilen sema gösterileri her ne kadar etkili ve özenli sunumlar içerse de Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen organizasyonlar için bunu söylemek mümkün değildir. Bölgede gerçekleştirilen Türk Gecesi organizasyonları içkili eğlence organizasyonlarıdır. Bu tip organizasyonlarda halk oyunları, yerel oyunlar, tiyatral gösteriler gibi kültürel unsurların sunumu uygun olabilmekle beraber dini tema içeren sema gösterisinin sunumu özensiz bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla turist de sema gösterilerini ve Mevleviliği “sıradan” algılamaktadır. “Mevlana 800. Yıl Oratoryosu” gibi farklı etkinliklerle hem sema gösterilerinin daha modernize edilerek turistik ürüne dönüştürülmesini sağlayacak hem de turistler gözünde daha “değerli” olarak algılanmasına neden olacaktır.

Türk Kahvesi: Özensiz sunum problemlerinden biri de Türk Kahvesinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde turizm amaçlı faaliyet gösteren pek çok konaklama tesisinde Türk kahvesi sunumu yapılmaktadır. Ancak bu sunumların diğer sıradan sıcak içecekler gibi yapıldığı gözlemlenmektedir. Hatta birçok konaklama tesisi teknolojinin de gelişmesiyle hızlı Türk kahvesi yapma makineleri kullanmaktadır. Ancak Türk kahvesinin hazırlanışı, sunumu, içimi ve içim sonrası ile bir somut olmayan kültürel miras olduğu unutulmamalıdır. Kahve çekirdeklerinin çekilerek Türk kahvesi için uygun hale getirilmesinden başlanarak, kahvenin közde pişirilmesi, yanında bir bardak su ve iki adet çifte kavrulmuş lokum ile birlikte otantik dekore edilmiş bir mekanda sunulması, kahveden önce bir yudum su içilerek ağzın temizlenmesi, ardından kahve içiminden sonra fal bakılması gibi bir bütün halinde Türk kahvesinin ürünleştirilmesi hem Türk kahvesi geleneğinin kaybolmasını önlemek açısından faydalı olacak hem de bu kültürel mirasın daha özenli sunumuyla hak ettiği değeri bulmasını sağlayacaktır.

Karagöz/Nasrettin Hoca/Keloğlan: Somut olmayan kültürel miras içerisinde masallar ve fıkraların çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Aynı şekilde gölge oyunları olarak da özetleyebileceğimiz Karagöz oyunları da Anadolu’nun somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak hem fıkralara, masallara konu olan Nasrettin hoca ve Keloğlan karakterlerinin hem de Karagöz oyunlarının günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını ifade etmek maalesef yanlış olmayacaktır. Söz konusu bu kültürel mirasın korunabilmesi için Türk eğitim sistemi içerisinde bu ve benzeri yerel unsurlara yer verilmesinin önemi büyüktür. Turizmde ise bu unsurların özellikle çocuk animasyonlarında kullanılacak birer turistik ürün haline dönüştürülmesi mümkündür.

Günümüzde resort otellerin hemen hemen tamamında animasyon ekipleri bulunmaktadır. Bu ekipler tatile gelen yetişkinlerin hoşça vakit geçirmelerini sağladıkları gibi turistlerin çocukları için de özel programlar düzenlemektedirler. Ancak bu programlarda yerel unsurlardan yeterince faydalanılmadığı gözlemlenmektedir. Nasrettin hoca fıkraları, karagöz oyunları, Keloğlan masalları, Anadolu çocuk oyunları gibi pek çok kültürel miras unsuru turistlerin dillerine çevrilerek turist çocuklarına aktarılabilir. Böylece hem bu unsurların kaybolmasının önüne geçilmiş olunacak hem de söz konusu kültürel mirasımızın uluslararası tanıtımı için önemli bir adım atılmış olunacaktır.

Türk Mutfağı: Türk mutfağı, Anadolu'nun her bölgesine yayılmış farklı lezzetleri ile dünya mutfakları içerisinde ilk sıralarda yer alan bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginliğimiz gerek Türkiye ve Avrupa'ya yayılmış restoranlar tarafından, gerekse turizm işletmeleri tarafından dünyaya tanıtılmaya çalışılmaktadır. Özellikle otellerde düzenlenen Türk Gecesi organizasyonlarında Türk mutfağına özgü yemekler turistlere tanıtılmaya çalışılmaktadır. Turistlerin önemli bir kısmının da farklı tatlar denemekte çekineceğini düşünen konaklama işletmeleri, mutfaklarında daha çok universal yemeklere ağırlık vermekte, sadece özel gecelerde yerel mutfakları sergilemektedirler. Kimi konaklama işletmelerinde ise balık restoran, Çin restoranı, İtalyan restoranı gibi alakart restoran alternatifleri içerisinde Türk restoranının da yer aldığı gözlemlenmektedir. Turistlerin yerel tatlar konusunda çekince gösterebilecekleri haklı bir endişedir. Bu nedenle konaklama işletmelerinin açık büfelerini bu kaygıya uygun bir şekilde oluşturmalarına hak vermek gerekir. Ancak Türk yemeklerinin de bu büfelerde belli oranlarda yer alabilmesi, bu tatları denemek isteyenler için faydalı olacaktır. Açık büfeye yerleştirilen yerel bir yemeğin içindekilerin ve yapılaş tarifinin de kısaca yanına yazılması etkili bir yöntem olabilecektir. Ayrıca otellerde "hobi mutfakları" oluşturulup bu mutfaklarda dileyen turistlere mantı, gözleme, karnıyarık, yaprak sarma gibi geleneksel Türk yemeklerinin yapımı uygulamalı olarak gösterilebilir. Böylelikle turistler hem yemek yapımını hem de kendi yaptıkları yerel yemeklerin lezzetlerini deneyimleme imkanı bulacaklar ve ülkelerine döndüklerinde yakın çevrelerine bu yemekleri yaparak denetme imkanı bulacaklardır. Türk mutfağının uluslararası alanda tanıtılması için bu ve benzeri yöntemler oldukça etkili olabilecektir.

El Sanatları: Sedef kakma, ebru, oya işleme, halı dokuma, telkari, ahşap işçiliği ve daha pek çok Türk el sanatı sıralamak mümkündür. Her ne kadar yapılan iş sonucu elde edilen ürün somut olsa da yapım süreci nedeniyle bu unsurlar da somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde değerlendirilmektedir. El sanatlarının özellikle turistler için hediyelik eşya olarak sunulduğu ülkemizin pek çok bölgesinde gözlemlenmektedir. Her ne kadar çok başarılı hediyelik eşya uygulamaları mevcut olsa da maliyetlerin azaltılabilmesi için özellikle seri üretim ürünlerin el işçiliği ürünlerin yerini almaya başladığı da gözlemlenmektedir. El sanatlarını koruyabilmenin temel koşulu, bu işçilikleri yapan insanlara ekonomik kazanç sağlamaktır. Telkari, hat, künde-kari gibi sanatları gerçekleştirenlerin bu sanatlar ile geçimlerini sağlamaları mümkün olmadığında bu sanatları yapmaya devam etmeleri de beklenemez. Seri üretim ürünler yerine daha değerli olan el işçiliğinin hediyelik eşya yapımında kullanılması bu sanatları gerçekleştiren insanlara ekonomik kazanç imkanı sunacaktır. Ayrıca, Türk mutfağında önerildiği gibi el sanatlarında da söz konusu sanatları yapmanın turistlere öğretilmesi yoluna gidilebilir. Böylelikle deneyimleme imkanı bulan turistler onlara öğrettiğimiz sanatların birer uygulayıcısı olma imkanına da sahip olacaklardır.

Ramazan Eğlenceleri: Osmanlı İmparatorluğundan günümüze Ramazan akşamları gerçekleştirilen eğlence organizasyonları sahip olduğumuz somut olmayan kültürel miras unsurlarının en önemlilerinden biridir. Her ne kadar günümüzde çoğu unutulmuş olsa da iftar vakti başlayıp sahura kadar devam eden eğlence organizasyonları Türklerin sosyal yaşamlarının önemli bir parçası olmuştur. Her yıl bir ay boyunca süren bu eğlencelere yeterli önem verilmediğinden diğer somut olmayan kültürel miras unsurları gibi unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde bu alanda İstanbul ve Ankara gibi kimi şehirlerimizin bazı belediyeleri bu eğlenceleri yaşatabilmek için önemli çabalar sergilemektedirler. Bu organizasyonların yaygınlaştırılması, ulusal ve uluslararası boyutta tanıtımlarının yapılması ramazan eğlencelerinin varlığını koruyabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Ramazan eğlencelerinin yaygınlaştırılmasının aynı zamanda kıyı bandında yoğunlaşmış olan turizm faaliyetinin iç şehirlerimize de taşınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Festivaller: Ülkemizin çoğu bölgesinde yılın belirli zamanlarında yerel festivaller ve organizasyonlar düzenlenmektedir. Mesir macunu festivali, yayla festivalleri, Kırkpınar organizasyonu vb. bu organizasyonların tanıtımı yeterince yapılamadığından çok yerel kalan organizasyonlardır. Pek çok organizasyon da katılımcı sayısının giderek artması, yerel yönetimlerin kaynak yetersizliği nedeniyle kesintiye gitmesi gibi nedenlerle kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır. Söz konusu bu festivallerin daha profesyonel organizasyonlar haline dönüştürülmesi ve uluslararası alanda tanıtımının yapılması onların yaşatılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle paket tur organizatörleri olara adlandırılan tur operatörlerinin paket turları içerisinde festivallere yer vermelerinin sağlanması, dünya çapında ünlü kişilerin festivallere davet edilmesi gibi çalışmalar bu tip organizasyonların varlıklarını sürdürmeleri konusunda önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmada ülkemizin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunabilmesi için turistik ürün olarak değerlendirilmeleri önerisinde bulunulmuş, bu öneriye paralel olarak yedi kültürel miras unsuru üzerinden alternatif turistik ürün geliştirme yöntemleri önerilmiştir. Literatür taraması sürecinde somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak değerlendirilmesi alanında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Kuşkusuz ülkemizin sahip olduğu pek çok somut olmayan kültürel miras ögesi için pek çok farklı ürün geliştirme alternatifleri sunmak mümkündür. Ancak bunu yaparken temel amacın kültürel mirasın metaya dönüştürülmesi değil, korunması olduğu unutulmamalıdır. Alanda yapılmış ilk çalışma olması ve konuya akademisyenlerin ilgisini uyandırma amacı gütmesi nedeniyle bu çalışma gerek somut olmayan kültürel miras kavramına, gerekse alternatif turistik ürün geliştirme stratejilerine genel bir bakış açısı çizmiştir. Bu alanda her bir kültürel miras unsuru için spesifik olarak ayrı ayrı ürün geliştirme stratejilerinin üretilmesi gerektiği muhakkaktır. Alanda yapılacak çalışmalar bölgesel olarak somut olmayan kültürel miras unsurları üzerinde de yoğunlaşabilir.

Kaynakça

BRIGGS, A. (2007) Kültür, Çev. Sevim Kebeli, *Milli Folklor*, s. 74, ss. 99.

EKİCİ, M. (2004). Bir Sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi, *Milli Folklor Dergisi*, yıl 16, sayı 61.

ERGİN, M. (1986) *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- GÜLCAN, B. (2010). Türkiye’de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, c.2, s.1,ss. 99-120.
- KAFESOĞLU, İ. (1992) *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KOLAÇ, E. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç Ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi, *Milli Folklor*, y.21, s.82, ss. 19-31.
- ÖZTÜRK, Y., YAZICIOĞLU, İ., (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, s:183-195.
- SEZGİN, O.M. (2001) *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- TURAN, Ş. (1994) *Türk Kültür Tarihi; Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, 2.b. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- UYGUR, S. M. ve BAYKAN, E. (2007) Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar üzerindeki Etkileri, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 2, ss. 30-49.
- ___/___ <http://www.tdk.gov.tr>. (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,13223/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-calismalari.html> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://www2.unwto.org/> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,15227/istatistikler.html> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ TUIİAD (2012) *Sürdürülebilir Turizm Raporu*, Sis Matbaacılık, İstanbul.

Örgüt İçi İletişimin İş Gören Motivasyonuna Etkisi: Denizli’de Otel İşletmelerinde Bir Araştırma

Esin BARUTÇU*, Esmâ ERÇELİK

Özet

Örgütlerin giderek büyümesi, rekabetin artması, teknolojik gelişmelerin hızla artması, örgüt içindeki ilişkiler zincirinin karmaşık olması örgütlerde etkin iletişimin önemini artırmıştır. Etkin iletişim sisteminin kurulması yöneticinin görevidir. Yöneticinin, astlarına iş yaptırmak için kullandığı iletişim tarzı, astları için önemlidir. İletişimde yapılan hatalar, işgörenlerin motivasyonlarının, işinden olan tatminlerinin, örgüte olan bağlılıklarının azalmasına ve morallerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu araştırmada Denizli ili şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayıt bölgesinde faaliyette bulunan otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin yöneticileri ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri incelenmiştir. Bu ilişki zincirinin işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Örgütsel iletişim, Motivasyon

The Effect on Employees’s Motivation of Communication Within The Organization: A Research in Hotel Establishments in Denizli

Abstract

The growing organizations, increased competition, technological developments, increasing number of complex chain of relationships within the organization have increased the importance of effective communication in the organizations. The establishment of an effective communication system is administrator’s job. An administrator uses to make business communication style with subordinates, because this communication style is important for the subordinates. The communication mistakes affected employees’ motivation, job satisfaction, decreased of their commitment to the organization, and leaded to deterioration of morale. In this study, activity in the province of Denizli Pamukkale and Karahayıt to the city center, the hotel employees serving businesses relationships with managers and their colleagues are analyzed. A positive impact on employee motivation of the chain of this relationship has been identified.

Keywords: Communication, Organizational Communication, Motivation

* Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi. İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, esahin@pau.edu.tr

1. Giriş

Birey için hayati öneme sahip kavramlardan biri olan iletişim, toplumsal yapının bir ürünü olarak gelişen, kendi içinde bütünlüğü olan bir sistemdir. Birey, dâhil olduğu toplumun, geleneklerine, inanç ve değer yargılarına göre iletişim tarzını geliştirir. Toplumlar ve kültürler sürekli değişime açık dinamikler olması nedeniyle bireylerin iletişim tarzları da bu değişime paralel olarak değişmektedir.

Birey toplum içinde tek başına var olmadığı gibi kendi amaçlarını da tek başına gerçekleştiremez. Toplum içindeki bireyler amaçlarını gerçekleştirebilmek için küçük gruplar oluştururlar. Bu gruplardan biri olan örgütler, çevreden girdiler alarak kendi bünyelerinde işleyip enerjiye çevirerek çıktılar oluşturur ve yine girdi olarak çevreye sunarlar. Bu süreç içerisinde örgüt faaliyetlerinin birbiri ile bağlantı kurulabilmesi için örgütte nelerin nasıl yapıldığının, nasıl yapılacağının doğru olarak bilinmesi gerekir. Ayrıca örgüt içinde yönetim tarafından alınan kararlar, yapılan planlar işgörenlere aktarılır ve işlerin yapılması gerçekleşir. Bunların yanında işgörenler de yaptıkları işlerle ilgili raporları üst yönetim kademelerine iletişim yoluyla sunabilmekte, şikâyet ve isteklerini iletişim sayesinde dile getirebilmektedirler. Örgütler açısından baktığımızda iletişim yönetim ile işgörenler arasında bağ kurulmasını sağlar.

Başarılı örgütler, bu durumlarını örgütsel ve bireysel amaçlar arasındaki uyumun varlığına borçludur. Yöneticilerden; birlikte çalıştığı bireylerin gereksinim ve beklentilerini öğrenmesi, edindiği bilgileri olumlu yönde kullanarak eksiklikleri ve aksaklıkları gidermeye çalışması, astları ile birlikte olup belirli ölçüde ilişkiler kurmayı denemesi, korkulan bir yönetici olmaktan çok sevilen bir lider olmayı tercih etmesi, yüz yüze ilişkiler kurup sürdürmesi beklenir. Bu da yöneticilerin astlarıyla doğru, etkili ve açık iletişim kurmalarıyla mümkün olabilir.

İletişim bütün işletmeler için önemli olmakla birlikte emek yoğun çalışan ve insan odaklı olan özellikle hizmet işletmelerinde daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Turizm sektörünün alt işletmesi olan otel işletmelerinde müşteri memnuniyetinin temeli etkili bir iletişimle gerçekleştirilebilir. Müşteri memnuniyeti ise güler yüzlü, mutlu, motivasyonu yüksek işgörenlerle iletişim kurmakla başlar. Bu da yöneticilerin örgüt içi iletişimi ne kadar etkili kullanabildikleri konusunu gündeme getirmektedir. Bu çalışmada öncelikle iletişim, örgütsel iletişim ve motivasyon konularına ilişkin kuramsal temel açıklanacak, daha sonra otel işletmelerinde yapılan cinsiyet ve yıldız sayıları bağlamında örgüt içi iletişimin işgören motivasyonu üzerinde etkilerine yönelik araştırma sonuçları verilecektir.

2. Kuramsal Temel

2.1. İletişim ve Örgütsel İletişimin Tanımı ve Önemi

İletişim için gerekli olan fiziksel yetenekleri ile dünyaya gelen birey, daha anne karnındayken duyduğu seslere hareket ederek tepki gösterir. Doğumundan itibaren bireyleri

gözlemleyerek temel iletişim becerilerini öğrenir. Birey gününün yaklaşık %75'ini konuşarak, dinleyerek ve bireylerle etkileşim içinde olarak geçirir. İşte bu noktadan hareketle iletişimi, bireyleri toplum içinde birbirine bağlayan ve onların sosyal bir grup halinde uyum içinde yaşamalarını sağlayan bir etkileşim olayı olarak (Eroğlu, 2004: 235) veya bir kanal üzerinden gönderici ve alıcı arasında bilgi aktarımının sağlandığı bir süreç (Andrioni and Popp,2012:591) şeklinde tanımlamak mümkündür. İletişim yoluyla bilgi, düşünce, sevgi, kıskançlık, nefret gibi olumlu ya da olumsuz duygular paylaşılır (Allen, 2008; Mound, 1999: 63). Birey toplumsal yaşam içinde kendine gereken bilgi, beceri ve tutumları iletişim yoluyla öğrenmektedir. Örgütsel iletişim ise, örgüt üyelerinin eylemlerini, örgüt hedeflerini karşılayacak şekilde eşgüdümlemek, üretim ilişkilerini koordine etmek amacıyla örgüt üyeleri tarafından simgelerin üretimi, iletimi ve yorumu olarak (Özalp, 1999: 2) tanımlanabilir.

Biçimsel örgütler, belli amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmiş bireylerden oluşur. Biçimsel örgütlerde gerçekleşen iletişim, öncelikle örgütün hiyerarşik düzeni doğrultusunda ortaya çıkan biçimsel veya resmi iletişimdir. Bu iletişim biçimi, genellikle örgütün kuralları ile tanımlanır ve örgüt şemasında akış biçimi, dikey ve yatay olarak biçimsel iletişim kanallarını ifade eder (Recce, 1999: 47; Robbins, 2003: 121; Wikipedia, 2008). Ancak örgüt şeması, biçimsel örgütü tam olarak göstermediği gibi, tüm biçimsel iletişim ilişkilerini ve kanallarını da içermez (Örücü, 2006: 271). Biçimsel iletişimin amacı, karar verme, eşgüdümleme ve diğer yönetsel işlevlerin etkili olması için bu kanalların, bilgilerin serbestçe dolaşmasına izin vermektir. Grup için gerekli bilgi ve anlayışı temin etmek, çalışanların işten tatmin sağlamaları amacıyla istenen tutumu oluşturmak ve ilgili kişilere gerektiğinde bilgi iletmektir (Elma,2003: 144; Budak, 2004: 507;). İletişim ile yapı arasındaki ilişki çift yönlüdür. Genellikle örgüt yapısı, üyeler arasındaki iletişimi etkilemekle birlikte, aynı oranda olmasa da iletişim de yapıyı etkilemektedir (Gürgen, 1997: 63–65).

Yöneticiler, işgörenleriyle biçimsel yapı içinde iletişim kurarken bir takım emir ve talimatların yerine getirilmesini hedeflerler. Örgütlerde hiyerarşik ilişkilerin iyi yürütülmesi bakımından emir ve talimatların veriliş biçimi önemlidir (Telman, 2005: 124). Bu nedenle emir verirken açık ve anlaşılır olmasına, uygulanabilir olmasına (Şimşek, Çelik, 2011:80), uzmanlık alanına uygun olmasına ve iş görenlerin ihtiyaçlarına ters düşmemesine dikkat edilmelidir. Örgütün yönetim felsefesi ve yürüttüğü politikalar, işin yapılış tarzı, örgüt içi kurallar ve işgöreni ilgilendiren yönetmelikler, emir komuta zincirindeki yeri, bilgi ve yetenekleri bilinmeli ve kendilerine verilen görevlerde bu unsurlar göz önüne alınmalıdır(Eren, 2004: 393–395).

İletişim sistemi, bir örgütü insan vücudunun sinir sistemi gibi saran bir yapıdır. İletişimsiz bir örgüt, bütün sinir sistemi felç olmuş, iş görmez hale gelmiş canlı bir organizmaya benzer. İletişimin temel işlevinin de uyumlaştırma ve eşgüdüm olduğu düşünülürse, örgüt içi ve dışı adaptasyon ve bilgi giriş-çıkışına yönelik faaliyetlerdeki başarı etkin bir örgütsel iletişimde saklıdır. Bu bağlamda örgütlerde iletişimin öneminin giderek arttığı söylenebilir. Örgütlerin giderek büyümesi ve yönetimin karmaşılaşması,

uzmanlaşmanın artması, teknolojik gelişmelerin hızla artması, örgütlerde iletişimin önemini arttıran başlıca faktörler arasında yer almaktadır. Her düzeyde açık bir iletişim ve etkili bir işbirliği kuruluşun rekabet gücünü artırır (Riggio,1999: 285; Diemar, 1994: 98; Karaçor, 2004: 100; Özalp, 1999: 50). Yönetim böyle bir ortamda karar verme sürecinde gereksinim duyduğu bilgileri toplamak, seçmek, işlemek, iletmek, saklamak ve bunlara tekrar ulaşmak için gelişmiş iletişim teknolojilerinden yararlanır. İletişim araçlarından yararlanmak, örgütün planlama, denetleme ve eyleme ilişkin işlevlerini etkin bir biçimde başarabilmesi ve karar alma sürecini kolaylaştırması, gerekli zamanlı bilgiyi yönetim için uygun duruma getirebilmesi için kullanılabilecek bir yöntemdir. Böyle bir sistemde yöneticiler bilgileri istedikleri noktada en yakın güvenilir kaynaklardan örgütlerine aktararak gerekli olduğu noktalarda kullanabilme imkânına sahip olacaktır (Naylo, 1999: 434).

Makro elektronik olan iletişim çağının işgörenleri, bilgisayar ve telekomünikasyon araçları vasıtasıyla aşırı bilgi yükü içinde büyüyen ilişkiler içinde yer almaktadır. Bugünün örgütlerinin, problem çözme uzmanlığına sahip küçük gruplara, bilgi toplayan ve diğer işgörenlerden yetenekleriyle fark yaratan, ikna kabiliyeti olan, iyi konuşabilen bireylere ihtiyacı vardır (Schockey-Zalabak, 2002: 5). Böyle bir ortam içinde iletişimin etkin biçimde gerçekleşmesi için yeterli sayıda ve kapasitede iletişim kanalının kullanıma hazır olması önem taşımaktadır. Ancak bu araçların sayısal çokluğu değil, örgütsel mesajları etkin bir şekilde iletip iletemedikleri önemlidir.

2.2. Motivasyon Kavramı ve Önemi

Motivasyon genel olarak birisine bir işi, kendi içinden gelen bir istekle yapmasını sağlamaktır. Bir başka şekilde motivasyon, bireyleri belirli bir amacı gerçekleştirmek için harekete geçiren ve hareketlerinin yönlerini belirleyen, onların düşünceleri, umutları, inançları, kısaca arzu, ihtiyaç ve korkularıdır (Fındıkçı, 2003; 373) şeklinde tanımlanabilir. Yöneticilerin işgörenlerinde örgüt amaçları doğrultusunda çalışma arzu ve isteğini nasıl oluşturacağı, motivasyon ile ilgili çalışmaların temel konusunu oluşturur. Örgütte yapılan bütün çalışmalar, başarılar, başarısızlıklar, iletişim sorunları, çatışmalar, sonuçta hedeflere ulaşamama, işgücü devrinin yüksek oluşu gibi istenmeyen durumların oluşmasında kuşkusuz birçok faktör rol oynar. Bu faktörler içinde ilgili bireyin çalışması ve işe yeterince motive edici etkisi kadar, örgütün sağladığı olanakların da büyük etkisi söz konusudur. Bireyin kendisinin örgütten sağlamayı amaçladığı maddi ve manevi kazançların karşılanıp karşılanmaması ve kurumdaki genel iletişim havası, ilişkilerin ne kadar sağlıklı ve arzulanır düzeyde olması gibi durumlar bireyin motivasyonunu olumlu veya olumsuz şekilde etkiler (Gürgen, 1997: 203; Fındıkçı, 2003: 374).

İşgörenlerin örgüte ve işlerine sadakati, yöneticilerin işgörenlerini yakından tanımalarına ve onların ne tür motivasyonun etkisiyle hareket ettiklerini öğrenmelerine bağlıdır. Çünkü işgörenleri nelerin motive ettiği ancak davranışlarının yorumlanmasıyla anlaşılabilir. Ayrıca, motivasyonun bireysel bir olay olduğu da unutulmamalıdır. Bu nedenle

yöneticiler her bir işgöreni ile etkili bir iletişim kurmalı, onların farklılıklarına saygı göstererek, nelerin motive edeceğini saptamalıdır (Fullen, 2002: 1).

2.3. İletişimin Motivasyonla İlişkisi

İletişim doğru ve uygun şekilde gerçekleştirildiğinde ne işgörenler, ne de örgüt üzerinde olumsuz etki yaratması beklenmez. Ancak iletişimdeki eksiklikler ve başarısızlıklar, hem işgörenleri hem de örgütü olumsuz yönde etkileyebilir. İşgörenlerin kendileriyle ilgilenilmediğini hissetmeleri, sorunlarına, isteklerine sürekli çözüm aramaları, üstlerinden yeterince övgü ve iltifat duymamaları gibi durumlar işgörenleri işlerinden ve örgütlerden soğutur (Pleffer, 1994: 20; İncir, 1985: 70; Keser, 2006: 174).

İletişim sayesinde örgütte işgörenler kendilerinden neler beklediğini, işlerini nasıl yapmaları gerektiğini ve üstlerinin kendileri hakkında neler düşündüklerini öğrenme olanağı bulmaktadır (Yüksel, 2005: 293; Tikici, 2005: 245). İşgörenler örgütlerinden ücret, terfi, maddi olanaklar, çalışma şartları ve performans değerlemesi gibi unsurların belirlenmesi ve ölçümünde kullanılan metot, prosedür ve politikalar hakkında örgüt yönetiminde düzenli bilgi almak isterler. Çünkü örgüt prosedürleri hakkında bilgi sahibi olmak örgüt prosedürlerinin adil olduğu yönündeki algılama ve değerlendirilmeleri etkileyebilmektedir. Prosedürel bilginin ulaşılabilirliği bireyde, örgütün işgörenlerle olan ilişkilerinde açık ve samimi olduğu düşüncesini başlatabilmektedir (Doğan, 2002: 72). Bilgi bireylere çalışma ortamlarında güçlü bir kavrama yeteneği sağlayarak belirsizliğin ve anlam kargaşasının azalmasına yardımcı olmaktadır. İşgörenler düzey ve yeteneklerine göre bilgilendirilmelidir. (Diemar, 1994: 100).

Çalıştıkları örgüt ile ilgili vizyonu, amaçları ve stratejileri hakkında üst düzey bilgiye erişebilen işgörenler, örgütün önemli bir üyesi olduklarına inanacaklar ve kendilerini örgütsel sonuçlarda farklılık yaratabilecek düzeyde güçlendirilmiş hissedeceklerdir (Ceylan, 2005: 48–49). Bu durum motivasyonlarını da olumlu yönde etkileyecektir.

İletişim sadece bilgi alışverişi, hatta bireysel duygulara ilişkin bilgi alışverişi olarak anlaşılmamalıdır. İşin özü güvendir. Örgütte oluşan güvensizlik ortamında, örgütteki bireyler, o örgütteki rollerin ne olduğunu artık anlayamaz ve işlerini gayet iyi yaptıklarını düşündükleri halde iş güvencelerinden endişe eder hale gelebilirler. Korku ve rekabetçi baskıların bir araya gelmesi, moral, motivasyon ve verim düşüklüğü kadar örgüte olan sadakat ve bağlılığın da azalmasına yol açabilmektedir (Solomon, 2001: 44–49).

Örgütlerde etkin iletişim sisteminin kurulmasında yöneticilerin önemli rolleri bulunmaktadır. Yöneticinin iş yaptırmak için kullandığı en temel araç, iletişimdir. Yönetici iletişim aracı ile kendisine bağlı olan bireylerle ilişki kurar. Yönetici ne istediğini, ne zaman istediğini ve nasıl istediğini iletişim ile işgörenlerine aktarır. Yönetici bilgileri sunarken, konunun amaçları, sayısal veriler, olgular, avantajlar, dezavantajlar ve risk unsurları ortaya koymalıdır. Abartılı şekilde iyimser ve kötümser değil, gerçekçi bir sunuş yapılmalıdır. Etkili iletişimde başarılı olmak için gerekli ayarlamaları yapmak, yönetimin temel

sorumluluğudur. Örgütte yer alan her birey, etkin iletişimi gerçekleştirme konusunda sorumluluğu paylaşmalıdır. Çünkü iletişim iki yönlü bir süreçtir. Üstler astlarıyla iletişim kurarken astlar da üstleriyle iletişim kurmalıdır (Yüksel, 2005: 293; Taşkın, 1997: 76; Koçel, 2005: 529; Tutar, 2003: 123).

Yönetici, astları ile olan her ilişkisinde işgörenlerin motivasyonuna da olumlu veya olumsuz bir etkide bulunur. Yöneticilerden birlikte çalıştığı bireylerin gereksinim ve beklentilerini öğrenmesi, edindiği bilgileri olumlu yönde kullanarak, eksiklikleri ve aksaklıkları gidermeye çalışması, çay saatlerinde onlarla birlikte olup belirli ölçüde biçimsel olmayan ilişkiler kurmayı denemesi, korkulan bir yönetici olmaktan çok sevilen bir lider olmayı yeğ tutması, yüz yüze ilişkileri kurup sürdürmesi beklenir (Bilen, 2004: 302). Ayrıca yöneticiler, tüm işgörenlerine karşı eşit mesafeyi korumalı ve her işgörenine eşit düzeyde davranmalıdır. Yönetici güvenilirliğin yalnızca elde edilmesine çabalamak değil bir kere kazanıldıktan sonra onu korumak zorunda olduğunu bilir. Yönetici işgörenine iyi çalışma koşulları, bir iş fırsatı, ilerleme için bir şans tanıma ile bunu sağlayabilir. Böylece yönetici bireysel olarak, astların sürekli güven ve itimadını garanti edebilir (Hodgets, 1997: 280–281).

Çalışma ortamında karşılaştığı sorunlara en yakın bireyler olarak çözüm getirebilecek kişiler işgörenlerdir. Bu nedenle işgörenlerin ileri süreceği görüş ve öneriler, anlayışıyla karşılanır ve değer verilirse işgörenlerin örgütleriyle bütünleşmesi daha kolay olacaktır. Yönetici olarak işgörenler tarafından getirilen önerilere bir cevap vermeleri gerekir. Çoğu öneri sistemi, işgörenler önerilerinin takip edildiğini görmedikleri için başarısız olmaktadır. Cevap “Hayır bunu yapamayız.” olsa bile mutlaka bir cevap verilmelidir (Jandt, 1998: 40; Gürgen, 1997: 69).

Örgüt içinde işgörenlerin güçlü iş arkadaşlıkları kurması, işe devamsızlık ve işgören devir oranlarının azalmasına da yardımcı olur (Riggio, 1999: 296–298). Ayrıca bölümler arasında işbirliğinin sağlanması, örgütsel bütünleşmeye bağlıdır. Bu bütünleşme, işgörenlerin kendine özgü duygu, algı, tutum ve davranışlarının örgüt politikasına uygun hale getirilmesi ile mümkün olacaktır. Etkin bir iletişim sistemi, bir örgütte çalışan işgörenler ve yöneticiler arasında iyi ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynar. İletişim teknik ve uygulamalarındaki aksaklıklar, yönetici ve işgörenlerde iş tatmini yönünden sorunlar ortaya çıkarır. Yönetici yapılacak işle ilgili iletilerini açık ve belirgin şekilde gönderdikten sonra, çalışanlardan o işin istenilen şekilde yapılmasını bekleyebilir. Yönetici, işgörenlerden gelecek iletileri de okuyup anlayabilmeli ve işgörenlerin kendisine ne söylediklerini dinlemelidir. (İbicioğlu, 1999: 177).

3. Araştırma Metodu

3.1. Araştırmanın Amacı, İçeriği ve Sınırları

Bu araştırmanın amaçları; (1) Denizli ilinde faaliyette bulunan konaklama hizmeti veren örgütlerde örgütsel iletişim uygulamalarının yıldız sayılarına göre kadın ve erkek işgörenler tarafından nasıl algılandığı, (2) örgüt içi iletişimin kadın ve erkek işgörenlerin

çalışma arkadaşları ve (3) yöneticileri ile olan ilişkilerine etkileri ve (4) bu ilişki zincirinin işgörenlerin motivasyonları üzerindeki etki düzeyinin belirlenmesi olarak sıralanabilir.

Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan hipotezlerin sınanması için gereksinim duyulan verilerin Denizli ili şehir merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren farklı yıldız sayısına sahip otel işletmelerine ulaşılması düşünülmüştür. Ancak, zaman ve maliyetler nedeniyle çok sayıda veriye daha hızlı ulaşabilmek için otel işletmelerinin yoğun olarak bulunduğu Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayit belediyelerinde anket formları dağıtılmıştır. Ayrıca görüşülen bazı otel işletmelerinin araştırma verilerinin elde edilmesine yönelik yapılacak anket çalışmalarına bir dizi gerekçeden dolayı izin vermemesi, düşünülen geniş kapsamlı çalışmanın gerçekleştirilmesini engellemiştir.

Araştırma kapsamında Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayit bölgesinde faaliyet gösteren 3 adet 5 yıldızlı, 4 adet 4 yıldızlı, 32 adet 2 ve 3 yıldızlı otellere ulaşılmıştır.

3.2. Araştırma Yöntemi

Denizli ili şehir merkezi otelleri ile Pamukkale ve Karahayit belediyesinde yer alan otel işletmelerinde kullanılmak üzere oluşturulan anket formu, literatür taraması ve daha önceden konu ile ilgili yapılmış tez ve makale çalışmaları incelenerek, ayrıca tarafımızdan düzenlenen sorulardan oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen anket, üç bölümden ve toplam 32 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde ankete katılan işgörenlerin yaş cinsiyet, öğrenim durumu ve iş deneyimlerinden oluşan 4 adet soru yer almaktadır. İkinci bölüm de, “Kurumunuzda gördüğünüz iletişim sorunları nelerdir?” açık uçlu sorusuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise toplam 27 adet soru ile araştırmanın varsayımlarını test etmeye yönelik, “Hiç katılmıyorum, Katılmıyorum, Fikrim Yok, Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum” şeklinde 5 ‘li likert ölçeğinde hazırlanmış sorulara yer verilmiştir. Ayrıca bazı işgörenlerle mülakat da yapılmıştır.

Anket formlarının değerlendirilmesinde otel işletmelerinde görev alan işgörenler arasından keyfi seçim yöntemi uygulanmış çeşitli birimlerde çalışan ve farklı ünvanları olan 270 işgörenden gelen cevaplar değerlendirmeye alınmıştır. Otelerde çalışan toplam işgörenlerin ortalama 674 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Otel çalışanların yaklaşık %40’ına ulaşılmış olarak gözükmektedir. İşgörenlerin seçiminde yönetim kademesinde yer alan yöneticiler haricinde kalan işgörenler arasında her hangi özel bir yöntemle başvurulmamış, ulaşılabilen tüm işgörenlere, uygulanacak anket formları dağıtılarak doldurulmaları istenmiş, doldurulan formlar toplanarak değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

Örgüt içi iletişimin yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve bu ilişki zincirinin işgörenlerin motivasyonlarına olan etkisi dikkate alınarak hazırlanmış olan araştırmanın hipotezleri şöyle belirlenmiştir:

H1. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri erkek işgörenlerinden farklıdır.

H2. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri erkek işgörenlerinden farklıdır.

H3. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin çalışma arkadaşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımı erkek işgörenlerinden farklıdır.

H4. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin çalışma arkadaşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımı erkek işgörenlerinden farklıdır.

H5. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesine bağlı olarak motivasyon seviyelerinde farklılık vardır.

H6. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesine bağlı olarak motivasyon seviyelerinde farklılık vardır.

H7. Otel işletmelerinde kullanılan biçimsel iletişim sistemi işgörenin motivasyonunu olumsuz yönde etkiler.

H8. Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularda bilgilendirilmeleri işgören motivasyonunu olumlu yönde etkiler.

3.4. Değerlendirme Metodolojisi

Anketle elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 11.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği alfa katsayısı (Cronbach Alpha) ile ölçülmüş ve araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri ile ilgili soruların değerlendirme dışı bırakılmasıyla alfa katsayısı 0,8953 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre; araştırma sonuçlarının güvenilir olduğu ve daha ayrıntılı istatistiksel analizi yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Verilerin analizinde araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerinin belirlendiği sorularda frekans dağılımları, hipotezlerin test edilmesinde tek yönlü varyans analizi (One-way Anova), bağımsız örneklemli t-testi (Independent Samples T test), regresyon ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayıt Belediyesinde iki- üç, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde gerçekleştirilen bu araştırmada ankete katılan işgörenlerin demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. İşgörenlerin çalıştıkları otel işletmelerinin yıldız sayılarına göre demografik özelliklerine ilişkin veriler.

		BEŞ YILDIZLI OTELLER		DÖRT YILDIZLI OTELLER		ÜÇ VE İKİ YILDIZLI OTELLER	
GRUP	DEĞİŞKEN	SAYI (n)	YÜZDE (%)	SAYI (n)	YÜZDE (%)	SAYI (n)	YÜZDE (%)
CİNSİYET	Kadın	44	15,8	21	7,6	50	18,0
	Erkek	47	16,9	25	9,0	83	29,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
YAŞ	18-29	52	18,7	19	6,8	62	22,3
	30-39	24	8,6	16	5,8	41	14,7
	40-49	10	3,6	11	4,0	27	9,7
	50+	5	1,8			3	1,1
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
ÖĞRENİM DÜZEYİ	İlköğretim	31	11,2	13	4,7	46	16,5
	Lise	33	11,9	20	7,2	54	19,4
	Üniversite	27	9,7	13	4,7	33	11,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
ÇALIŞMA SÜRESİ	1yıldan az	34	12,2	9	3,2	38	13,7
	1-5	31	11,2	16	5,8	51	18,3
	6-10	9	3,2	14	5,0	23	8,3
	10-20	11	4,0	7	2,5	13	4,7
	21+	6	2,2			8	2,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8

İşgörenlerin demografik özellikleri incelendiğinde, kadın işgörenlerin % 15,8'inin beş yıldızlı otellerde, %7,6'sının dört yıldızlı otellerde, %18,0'inin ise iki ve üç yıldızlı otellerde çalıştığı, erkek işgörenlerin ise %16,9'unun beş yıldızlı otellerde, %9,0'unun dört yıldızlı otellerde %29,9'unun ise iki ve üç yıldızlı otellerde çalıştığı görülmektedir. Dört ve beş yıldızlı otellerde kadın ve erkek işgörenlerin dağılımı paralellik gösterirken iki ve üç yıldızlı otellerde erkek işgörenlerin yoğunluk gösterdiği görülmektedir.

Akçadağ, 2004 yılında İstanbul'da faaliyet gösteren toplam yirmi üç adet dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde 997 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, otel işletmelerindeki işgörenlerin otuz yaş sınırını genç kabul ederek genç nüfusun çalıştığını tespit etmiştir (Akçadağ, 2005: 173). Bu çalışmada da otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin yaşlarını otuz yaş sınırını genç nüfus olarak dikkate alacak olursak genç nüfusun oluşturduğunu söyleyebiliriz.

İşgörenlerin eğitim seviyeleri incelendiğinde, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışanların ağırlıklı olarak lise ve üniversite mezunu olduğu görülmektedir. İki ve üç yıldızlı otellerde çalışan işgörenler ağırlıklı olarak ilköğretim ve lise mezunudur.

İşgörenlerin örgüt içerisinde geçirdikleri süresi incelendiğinde ise, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenlerin kuruma yeni katılıp yaklaşık olarak beş yıldır aynı kurumda çalıştığı görülmekle birlikte yirmi yıldan daha fazla aynı kurumda hizmet veren işgörenlerde mevcuttur. İki ve üç yıldızlı otellerde ise, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenlerin geçirdiği süre ile paralellik göstermektedir.

Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri (H1) arasında farklılık olup olmadığını aramak amacı ile uygulanan bağımsız T testi sonucu Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkilerinin T testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Yöneticimle dostça ilişkilerim var	kadın	65	3.7846	.99204	.971
	erkek	72	3.7917	1.25527	
Yöneticinin işgöreni ile paylaşımı	Kadın	65	3.5692	1.10353	.790
	Erkek	72	3.5139	1.29998	
Yönetici ile paylaşımı	Kadın	65	4.0615	.93336	.502
	Erkek	72	3.9444	1.08626	
Yöneticinin işgörenlerine saygı ve güveni.	Kadın	65	3.8000	1.03380	.733
	Erkek	72	3.8611	1.05224	

°p>,05 ret °°p<,05 kabul

Elde edilen bulgulara göre; kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile dostça ilişkileri mevcuttur. Örgüt içinde karşılaştıkları sorunları yöneticileriyle rahatlıkla paylaşabilmekte, yöneticilerinin kendileri ile ilgili düşüncelerini bilmekte ve yöneticileri işgörenlerine güvenmektedirler. İstatistikî sonuçlar incelendiğinde kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri arasında farklılık görülmemektedir. Bu nedenle H1 hipotezi ret edilmiştir.

İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenler ile erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri arasında farklılık olup olmadığını aramak amacı ile yapılan T testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı yöneticileri ile olan ilişkilerinin T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Yöneticimle dostça ilişkilerim var	kadın	50	3.0800	1.33768	.003
	erkek	83	3.7831	1.26922	
Yöneticinin işgöreni ile paylaşımı	Kadın	50	2.9200	1.44052	.151
	Erkek	83	3.2892	1.41878	
Yönetici ile paylaşımı	Kadın	50	3.5600	1.28031	.050
	Erkek	83	3.9880	1.16341	
Yöneticinin işgörenlerine saygı ve güveni.	Kadın	50	3.7400	1.08440	.513
	Erkek	83	3.6024	1.21915	

[°]p>,05 ret; ^{°°}p<,05 kabul

Elde edilen bulgulara göre kadın işgörenlerin yöneticileriyle dostça ilişkileri erkek işgörelere göre daha azdır. Ayrıca kadın işgörenler kurumda karşılaştıkları sorunları yöneticilerine iletmekte çekimser kalırken erkek işgörenler örgüt içinde karşılaştıkları sorunları rahatlıkla yöneticilerine iletebilmektedir. Otel yöneticileri işgörenlerine güvenmekte ve saygı göstermekte, kendileriyle ilgili düşüncelerini iletebilmektedir. Buna göre H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Dört ve Beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların cinsiyetlerine bağlı olarak çalışma arkadaşları ile olan ilişkilerine yönelik T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Çalışma arkadaşlarıyla paylaşım	Kadın	65	3,9385	1,07350	.146
	Erkek	72	4,1944	,97343	

[°]p>,05 ret; ^{°°}p<,05 kabul

Tablo 4 incelendiğinde dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin çalışma arkadaşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımları açısından aralarında farklılık görülmemektedir. Başka bir ifadeyle kadın ve erkek işgörenler, çalışma arkadaşlarıyla duygu ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabilmektedir. Buna göre H.3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların cinsiyetlerine bağlı olarak çalışma arkadaşları ile duygu ve düşüncelerini paylaşımına ilişkin T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S. Sapma	p
Çalışma arkadaşlarıyla paylaşım	Kadın	50	3.4800	1.18218	.016
	Erkek	83	3.9880	1.14225	

$p > .05$ ret; $^{\circ} p < .05$ kabul

Tablo 5'e göre İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde; çalışma arkadaşlarıyla çeşitli konularda rahatlıkla konuşabilmeleri açısından kadın ve erkek iş görenler arasında farklılık olduğu görülmektedir. Kadın iş görenler erkek iş görenlere göre bu paylaşımda daha çekimser kalmaktadır. Buna göre H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Dört ve Beş yıldızlı otel işletmelerinde işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı olarak kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesi ile motivasyon seviyelerine ilişkin ANOVA bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Kurumumda verilen emirleri uygularken kendi görüş ve düşüncelerimi ortaya koymak beni daha çok motive etmektedir	Kadın	65	4,1385	,86380	,616 $^{\circ}$
	Erkek	72	4,0556	1,04664	

$^{\circ} p > .05$ ret; $^{\circ} p < .05$ kabul

Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesinin motivasyonlarına olan etkilerini incelemek için yapılmış olan One-Way Anava bulguları Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre işgörenlerin emir ve talimatları uygularken kendi görüş ve düşüncelerini de ortaya koyabilmeleri, hem kadın hem de erkek iş görenleri motive etmektedir ve aralarında farklılık yoktur. Dolayısıyla H5 hipotezi reddedilmiştir. Toker (2007) demografik değişkenlerin iş tatminine etkilerini belirlemeye yönelik dört ve beş yıldızlı otellerde yaptığı çalışmada kadın ve erkek çalışanların iş tatmin düzeyleri arasında farklılık bulunmadığını ifade etmiştir.

Tablo 7. İki ve Üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı olarak kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesi ile motivasyon seviyelerine ilişkin ANOVA bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Kurumumda verilen emirleri uygularken kendi görüş ve düşüncelerimi ortaya koymak beni daha çok motive etmektedir	Kadın	50	4,0200	1,16916	,186 $^{\circ}$
	Erkek	83	4,2651	,93814	

$^{\circ} p > .05$ ret; $^{\circ} p < .05$ kabul

İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesinin motivasyonlarına olan etkilerine ilişkin veriler tablo 7’de verilmiştir. Buna göre işleri ile ilgili verilen emir ve talimatları uygularken işgörenlerin kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymaları, kadın ve erkek işgörenleri motive etmekte, aralarında farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuca göre H6 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8. Otel işletmelerinin biçimsel iletişim sisteminin işgören motivasyonu etkisinin korelasyon analizi

	Ort.	S.Sapma	1	2	3	4
1 Biçimsel İletişim Kullanımı	3,6667	1,15684	$\alpha: ,056$			
2 Emir Komuta Zinciri Kullanımı	4,1148	1,01922	,335	$\alpha: ,075$		
3 Hiyerarşik Kademeleşme	3,6185	1,25504	,117	,481	$\alpha: ,048$	
4 İşgören Motivasyonu	4,3074	,90329	,116	,222	,431	$\alpha: 1$

4.Bağımlı Değişken İşgören Motivasyonu, $p>,05$ ret ; $^{\circ}p<,05$ kabul

Tablo 8’de biçimsel iletişim sistemini meydana getiren unsurların işgören motivasyonuna olan etkisini analiz etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, kurumda resmi iletişim kanallarının var olması, yöneticinin vermiş olduğu emir ve talimatların işgörenlerce harfiyen uygulanması ve örgüt içerisinde hiyerarşik kademeleşmenin varlığı işgören motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularda bilgilendirilmeleri işgören motivasyonu üzerinde etkisine (H8) yönelik olarak oluşturulmuş olan regresyon modeli Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularında bilgilendirilmelerinin motivasyonlarına olan etkilerine ilişkin çoklu regresyon analizi

	İşgörenin yöneticisi ile bilgi paylaşımı	Yöneticinin işgöreni ile işle ilgili bilgi paylaşımı	Yöneticinin işgöreni ile kişisel konularda bilgi paylaşımı	Yöneticinin kurumla ilgili değişiklikleri işgöreni ile paylaşımı	r ²	f	Sig.
1.	,372 ^{°°}		,191 ^{°°}		,202	11.386	,001
2		,473 ^{°°}		,197 ^{°°}	,154	,582	,000
3		186 ^{°°}	,840 ^{°°}		,327	1.906	,000
4	,156 ^{°°}			,152 ^{°°}	,123	4,130	,000
5	,418 ^{°°}	,0,205 ^{°°}	,142 ^{°°}	,084 ^{°°}	,124	28,486	,000

Bağımlı değişken: İşgören Motivasyonu, p>,1 ; °° p>,05 kabul ° p<,1 ; °° p<,05 ret;

Tablo 9’da değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla yapılan regresyon modeli sonuçlarına göre; işgörenlerin kurumlarında karşılaştıkları sorunları yöneticileri ile paylaşmaları ve yöneticilerinin kendileriyle ilgili düşüncelerini bilmeleri, şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında görüşlerinin alınması ve kurumda meydana gelen değişikliklerden haberdar olmaları, yöneticinin işgörenleri ile ilgili düşüncesini aktarması, şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında yöneticilerin işgörenin düşüncesini alması, kurumlarında karşılaştıkları sorunları yöneticileri ile paylaşmaları ve kurumda meydana gelen değişikliklerden haberdar olmaları işgörenlerin motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre H8 hipotezi kabul edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Denizli şehir merkezi ile Karahayıt ve Pamukkale belediyesinde faaliyette bulunan otel işletmelerinde yapılan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular örgüt içindeki iletişim biçimi ve görülen aksaklıklar, kadın ve erkek işgörenlerin örgüt içindeki iletişim biçimini algılama şekli, kadın ve erkek işgörenlerin yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve bu ilişki zincirinin iş görenin motivasyonuna olan etkileri değerlendirilmiştir.

Yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren otel işletmeleri rekabet avantajı sağlayabilmek için müşteriye sundukları hizmetlerin kalitesini iyileştirmek ve buna bağlı olarak da müşteri tatminini artırmak için çaba gösterirler. Otel işletmeleri, insan merkezli ve karmaşık uygulamaların yer aldığı kurumlardır. Otel işletmelerinde fiziksel nitelik önemli olmakla birlikte, işletmelerin başarıları tamamen insan unsurunun etkinliğine dayanmaktadır. İşgörenlerin müşterilere kaliteli hizmette bulunabilmesi, otel işletmelerinin işgörenlerin beklentilerini karşılayan, ihtiyaçlarını tatmin eden, yaptıkları işten tatmin olmasını sağlayan, işgörenin örgüte bağlılığını arttıran, işgörenlerin motivasyonunu yükselten ve güven ortamını sağlayan bir örgütsel yapı ve çalışma ortamı yaratmalarıyla mümkündür.

Bu bağlamda işgörenlerin motivasyonunu arttırmada yönetimin kullanılması gereken en etkin unsurlardan birisi “iletişim”dir.

Araştırma sonuçlarına göre dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde, hiyerarşik kademeleşmeye uygun olarak resmi iletişim kanalları kullanılmaktadır. Örgüt içerisinde sözlü iletişimin yoğun olarak kullanılmasına karşılık örgüt içi iletişimin de delil teşkil etmesi, hızlı olması, kolaylık sağlaması, birlik ve standardizasyon oluşturması amacıyla iletişim de çeşitli formlar da yaygın olarak kullanılmaktadır. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde işgörenler yöneticilerinin vermiş oldukları talimatları harfiyen yerine getirmek zorunda olmalarına rağmen yöneticilerinin vermiş oldukları emir ve talimatları yerine getirmeyen işgörenlerin cezalandırılmadıkları görülmektedir. Bu da turizm sektöründeki yoğun çalışma temposunda işlerin düzenli ve müşteri memnuniyetinin sağlanabilmesi için belirli kuralların ve prosedürlerin varlığını gösterir. Erkuş ve Günlü (2009) yapmış oldukları çalışmada yöneticilerin bireysel iletişimi yönetmeleri gerektiğini, bu nedenle örgütsel faaliyetlerin özellikle bireysel iletişimin çalışanların insiyatifine bırakılmayarak, yönetsel bir faaliyet olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde ise hiyerarşik kademeleşmenin mevcut olmadığı görülmektedir. Bu da resmi iletişim kanallarının kullanımını azaltmaktadır. Bunun sebebi otel yöneticileri ile yapılan mülakatlar sonucu örgüt içersinde ara kademelerinin bulunmaması ve örgüt içerisinde resepsiyonist olan işgörenin ön büro hizmeti verip bir de sekreterlik gibi görevleri de üstlenmesi nedeniyle yöneticileriyle resmi iletişim kanallarını kullanmalarına gerek duymamalarından kaynaklanmaktadır. İşgörenlerle yapılan mülakatlarda ise, yöneticilerin bilgi paylaşımında bulunmadıklarını iletişim araçlarını eksik, bilgisayar ağlarının ve bilgisayarların eski olması nedeniyle bilgisayarların sürekli hata mesajları ile başa çıkmadıklarını, departmanlar arası iletişim ve koordinasyonun eksik olduğunu, örgüt içerisinde genel bir duyuru yayınlanması yerine birkaç işgören vasıtasıyla işgöreni ilgilendiren konularda bilgilendirildiklerini, örgütte departmanlar arasında raporlama gibi yazılı iletişimin fazla kullanılmamakta olduğunu ve yazılı iletişim araçlarının zamanında ulaştırılmadığını belirtmişlerdir.

Ayrıca, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları aynen uygulamaktadırlar. Uygulamayan işgörenler katı ve sert şekilde cezalandırılmaktadır. Yapılan mülakatlarda iş görenler, yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları aynen uygulamalarının nedeni olarak; yöneticileri tarafından kötü bir şekilde azarlanma ve maddi olarak cezalandırılma, en önemlisi de işlerini kaybetme korkusu olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticiler ise; verilen emir ve talimatları yerine getirmeyen işgörenlerine öncelikle sözlü uyarıda bulunduklarını, aynı davranış ve tutumu devam ettirmesi halinde yazılı ihtar da bulunduklarını, yazılı ihtar rağmen davranış ve tutumlarında değişiklik yapmayanların işine son verildiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde ast- üst ilişkisi dostluk temeline dayalıdır ayrıca, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren

işgörenlerin çalışma arkadaşlarıyla da olumlu ilişkileri bulunmaktadır. İşgörenler örgüt içinde karşılaştıkları sorunları yöneticileriyle rahatlıkla paylaşabilmekte, yöneticilerinin kendileri ile ilgili düşüncelerini bilmekte ve yöneticileri işgörenlerine güvenmektedirler. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde temkinlidirler. Yapılan görüşmeler sırasında işgörenler aralarındaki bir problemi kendileri çözmek yerine şefe aktardıklarını ifade etmişlerdir. İşgörenlerin bir kısmı düşüncelerini çalışma arkadaşlarına ya da yöneticilerine doğrudan söyleyememektedirler.

Örgütsel iletişimin işgören motivasyonuna etkisi ile ilgili elde edilen sonuçlar incelendiğinde, resmi iletişim kanallarının var olmasının işgörenin motivasyonu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle işgörenlerin yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları harfiyen uygulamaları, işgörenin motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Yine örgüt içerisinde verilen hizmetlerle ilgili bir konuyu ya da sorunu en son yetkili kişiye iletememek de işgören motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir.

Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin işletme içerisinde karşılaştıkları sorunların yöneticiler tarafından dikkate alınıp çözüm önerisinin getirilmesi işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenlerin kurumda karşılaştığı sorunları yöneticileriyle paylaşmalarının motivasyonlarına olan etkisi, yöneticilerinin kendileriyle ilgili olan düşüncelerini bilmelerine göre daha etkilidir. İşgörenlerin şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında yöneticilerinin görüşlerini alması örgüt içi haberleşmeyi daha da kolaylaştırması nedeniyle işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenler yöneticileri ile şirket politikalarıyla ilgili olarak fikir alışverişinde bulunabilmeleri işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenlerin kurumda karşılaştıkları problemleri iletmeleri örgüt içerisindeki değişikliklerden haberdar olmalarını sağlamakta ve işgörenin motivasyonunu arttırmaktadır. Örücü ve Kanbur (2008) yaptıkları çalışmada motivasyonun örgütsel ve yönetsel boyutunu ele almışlar ve işin özellikleri, grup ilişkilerinden, fiziki unsurlardan ve katılımcılık uygulamalarından duyulan hoşnutsuzluk olmak üzere dört grupta ele aldıkları motivasyonun çalışanların performans ve verimliliğine etkisini incelemişlerdir. Buna göre örgütsel-yönetsel motivasyon uygulamalarının verimlilik üzerinde etkisinin olduğunu ancak performans üzerinde etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Yine yapılan bir başka çalışmada Kıdak(2009) sorumluluk verilmesinin kadın çalışanları, erkek çalışanlara göre daha fazla motive ettiğini, aynı şekilde çalışma koşullarının daha iyi olmasının da kadın çalışanları erkek çalışanlara göre daha fazla motive ettiğini belirtmiştir.

Ulusal ve uluslararası rekabette, otel işletmelerine rekabet üstünlüğü yaratacak tek etken, işgörenlerdir. Bu nedenle, otel işletmelerinde çalışacak kalifiye işgörenleri bulmak, eğitmek, gerekli motivasyonu sağlamak, tatmin edici bir ücret politikası uygulamak, iş disiplini sağlamak, kısaca işletmenin stratejisi doğrultusunda ortak hedeflere yönlendirmek için otel yöneticileri ile sahiplerine şunlar önerilebilir;

- Yapılan araştırma sonucu, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler örgüt içinde bulunan bilgisayar ağlarının ve bilgisayarların eski olması nedeniyle bilgisayarlar hataları ile başa çıkamamaktadırlar. Örgüt içinde yer alan telsiz ve dahili telefon hatlarının yetersiz olduğundan şikayetçilerdir. Bu yüzden iki ve üç yıldızlı otel işletmeleri örgüt içerisindeki iletişim araçlarının kalitesini artırmalıdır.
- Bu çalışmada iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde departmanlar arasında raporlama gibi yazılı iletişim araçlarının kullanımına yer verilmediği ve yazılı iletişim araçlarının dilinin açık ve anlaşılır olmadığı tespit edilmiştir. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde düzen ve standardizasyonun sağlanması ve kalıcı değer taşıması nedeniyle yazılı iletişim araçlarının kullanılmasına yer verilmelidir. Yazılı iletişim araçları gönderilen departmanın yapısına ve kişilerin algılama düzeyine uygun bir dil ve anlatımla yazılmalıdır.
- İki ve üç yıldızlı otel işletmelerindeki bilgi alış verişinin öncelikle bir birine yakın işgörenlerle ya da departmanlar arasında yapılmasını engellemek için genel bir duyuru sistemi uygulanmalıdır. Çünkü verilere göre kadın iş görenlerin erkeklere göre bilgi paylaşımında çekindikleri ve yetersiz kaldıkları görülmektedir. Hatta iki ve üç yıldızlı otellerde kadınlara yönelik olarak kadın işgörenlerin sorunlarını paylaşabilecekleri, başında kadın bir sorumlunun bulunacağı bir birim oluşturulabilir.
- İşgörenler ile düzenli olarak ayın belli günlerinde toplantılar yapılmalı ve toplantı sırasında tüm katılımcılara düşüncelerini rahatlıkla aktarabilme fırsatı verilmelidir.
- Etkili iletişimde başarılı olmak için gerekli ayarlamaları yapmak, yönetimin temel sorumluluğudur. Örgütte yer alan her birey, etkin iletişimi gerçekleştirme konusunda sorumluluğu paylaşmalıdır.

Otel işletmeleri hizmet işletmeleri içerisinde önemli bir yer işgal etmekte ve bu nedenle de araştırmacıların önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bununla birlikte otel işletmelerinde iletişim ve örgütsel iletişim ile kadın ve erkek otel çalışanlarına yönelik yapılan araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlarla birlikte özellikle; farklı ilçelerde bulunan otel işletmelerinde örgütsel iletişimin kadın ve erkek işgören motivasyonlarına etkilerinin düzeyi, işgörenlerin turizm eğitimi almaları ve kadın ve erkek işgörenlerin örgütsel iletişimi algılayış biçimleri ile motivasyonlarına olan etkileri, işgörenlerin bulundukları departmanları ile diğer departmanlarla olan iletişimlerinin motivasyonlarına olan etkileri, araştırma sonuçlarına göre örgütlerde işgörenlerin yöneticileri ile dostça ilişkileri mevcut iken acaba kadın ve erkek yöneticilerin altında hizmet veren işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkilerinin motivasyonlarına etkilerinin nasıl olduğu, örgütsel iletişimin motivasyonlarına etkisinin cinsiyetin yanı sıra diğer demografik unsurlara göre (yaş, çalışma süresi, medeni durum, eğitim vb.) nasıl yansıdığı ile ilgili konularda araştırmalar yapılarak, otel işletmelerine yönelik genelleme yapılabilecek bulgular elde edilebilir.

Kaynakça

- Akçadağ, S.(2005),*İnsan Kaynakları Kapsamında 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde İş Tatmini: İstanbul'da Yapılan Ampirik Bir Çalışma*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10,Sayı:2
- Allen, G. (1998), *Communicating*, http://telecollege.dcccd.edu/mgmt1374/book_contents/3organizing/commun/communic.htm, (15.01.2013)
- Andrioni F.,Popp e. (2012), “Organizational Communication in Social Care Organizations From Hunedora County, Romania”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 62
- Bilen, M.(2004), *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, Armoni Ltd. Şti, Ankara
- Budak, G. (2004), *İşletme Yönetimi*, Barış Yayınları, İzmir
- Ceylan, A (2005), *İşin Anlamlılığını Belirleyen Sosyal- Yapısal Özelliklerin Güçlendirmeye Olan Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, cilt.6, İstanbul
- Diemar, R.V. (1994), *İletişim ve İşbirliğinde Kalite*, Çeviren: Şevket Yıldırım, *Verimlilik Dergisi*, sayı:1994/2, **Milli Prodüktivite Yayınları**, Ankara
- Doğan, H. (2002), *İşletmelerde Öğrenme Kültürü Yaratama ve Akademik Lider Olarak Yönetici Rolüne İlişkin Türkiye'deki Üç Güvenlik İşletmesinde Bir Araştırma*, **10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, Akdeniz Üniversitesi, Antalya
- Elma, C.(2003), *Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar Uygulamalar*, Anı Yayıncılık, Ankara
- Eren, E. (2004),*Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınları, İstanbul
- Erkuş,A. ;Günlü,E. (2009), *İletişim Tarzının ve Sözsüz İletişim Düzeyinin Çalışanların İş Performansına Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, 7-24
- Eroğlu, F.(2004), *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul
- Fındıkcı, İ. (2003), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul
- Fullen, S (2002), *Employee Motivation*,http://www.writesalot.com/labor_costs_leadership.pdf
- Gürgen, H. (1997), *Örgütlerde İletişim Kalitesi*, Der Yayınları, İstanbul
- Hodgets, R.M. (1997), *Yönetim Teori Süreç ve Uygulama*, Çeviren: Canan Çetin, Der Yayınları, İstanbul
- İbicioğlu, H. (1999), *İşletmelerde İnsangücü Verimliliğinin Artırılmasında Örgüt İçi İletişimin Rolü*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:2, Kütahya
- İncir, G. (1985), *Çalışanların Motivasyonuna Genel Bakış*, **Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları**, Ankara,
- Jandt, F.E. (1998), *Yönetim Sorunlarına Etkili Çözümler*, Çeviri: Levent Akın, Hayat Yayınları, İstanbul
- Karaçor, S. (2004), *Örgütsel İletişim Kurma Yöntemleri ve Karşılaşılan İletişim Engellerine Yönelik bir Araştırma*, **S.Ü Sosyal Ekonomik Araştırma Dergisi**, Konya

- Keser, A. (2006), *Çalışma Yaşamında Motivasyon*, Alfa-Aktüel Yayınları, İstanbul
- Kıdak, L. (2009), *Sağlık Hizmetlerinde Motivasyon Faktörleri*, Sosyal Bilimler, Celal Bayar Üniv. S.B.E., Cilt:7, Sayı:1, 75-94
- Koçel, T. (2005), *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti, İstanbul
- Mound, L. (1999), *Understanding People and Organizations*, Stonley Thornes Publishes, U.K
- Naylo, J. (1999), *Management*, Financial Times Pritman Publishing, London
- Örücü, E. (2006), *Modern İşletmecilik*, Gazi Kitabevi, Ankara
- Örücü, E., Kanbur A. (2008), *Örgütsel-Yönetmel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği*, Yönetim ve Ekonomi, Cilt:15, Sayı:1
- Özalp, İ. (1999), *Örgütsel İletişim*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir
- Pleffer, J. (1995), *Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan*, Çeviren: Sinem Gül, Sabah Kitabevi, İstanbul
- Recce, B.L (1999), *Effective Human Relations in Organization*, Houghten Mifflin Co, NewYork
- Riggio, R.E. (1999). *Introduction to Endustrial Organizational Psychology*, Prentice Hall, USA
- Robbins, P.S. (2003), *Essentials of Organizational Behavior*, Pearson Education, New Jersey
- Schockley-Zalabak, P. (2002), *Fundamentals of Organizational Communication*, Allyn&Bacon Apearson Education Company, Boston
- Solomon, R.C. (2001), *İş Dünyasında, Politikada, İlişkilerde ve Yaşamda Güven Yaratmak*, Çeviren: Ahmet Kardam, Acar Matbaacılık, İstanbul
- Şimşek M.Ş., Çelik A. (2011), *Yönetim ve Organizasyon*, 13. Baskı, Eğitim Akademi, Konya
- Taşkın, E. (1997), *Yöneticinin Sosyal Stratejisi*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul
- Telman, N. (2005), *İnsan İlişkilerinde İletişim*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul
- Tikici, M. (2005), *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Toker, B. (2007), *Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 8(1), 92-107
- Tutar, H (2003). *Örgütsel İletişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Yüksel, İ. (2005), *İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma*, **Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:6, İstanbul
- Wikipedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/communication> (18.02.2013)

Güçlü Şirketlerin Yok Olmasına Neden Olan Alışkanlıklar ve Bunlardan Kaçınmanın Yolları*

Çev: Celalettin SERİNKAN**

Üniversite profesörü Sheth, sanayinin tepesinde bulunan şirketlerin neden birden bire yok olduklarını araştırmıştır. Profesör Sheth büyük şirketlerin düşmesinin sebebi olarak büyüme saplantısı, inkâr, rekabet bağımlılığı, rekabet miyopluğu gibi sebepler olarak göstermekte ve bu tuzaklara düşmemek için değişimi önermektedir. Prof. Sheth in kitabının girişinde “ benim görüşüme göre, pek çok firma daha en baştan yıkıcı alışkanlıklarına karşın bir süreç oluşturlarsa, bu firmaları sonsuza kadar kurtaracaktır” diye yazmaktadır.

1. Düşmeden Önceki Gurur

Standart kibirlilik tanımı: onura karşı ciddi bir saldırı, arsızlık, başkalarını aşağılama ve başkalarından üstün olma hissidir. Kibirlilik her şeyi yapmak için şişirilmiş bir duygu olarak düşünülebilir, kibirlilik kendi sesini dinlemekten o kadar hoşlanmaktır ki başkalarını dinleyememe durumudur. Kibirlilik gerçekliğe uymayan bir aşırılığın simgesidir. Antik Yunancada iç drama, kibirlilik veya –hubris- Büyük kahramanları trajik bir sona sürükleyen kusur olarak nitelendirilmektedir. Bugünün dünyasında aynı kusur pek çok firmanın tökezlemesine neden olmuştur. Şimdi kibirliliğe örnek olabilecek birkaç senaryo örneği verelim.

Geçmişte Sindirilerek Kazanılan Alışılmadık Başarı, Şimdiki Beklentilerinizi de Etkilemektedir.

Diğer yıkıcı alışkanlıklar gibi kibirlilik, alışılmayan başarılarından kaynaklanabilmektedir. Kibirlilik durumu, özellikle bir şirketin olağanüstü başarılar elde etmesinden kaynaklanıp bu da şirketi sersemletiyorsa, kibirlilik bundan meydana gelmektedir. Bu durum onları, endüstrilerinde bir numara olarak lider konumuna getirebilir. Daha sonra ise firma kendini fırtınalardan korumak zorunda kalabilir. Rakiplerin yıkıcı etkileri, toplum baskısı gibi etkenlerin saldırısına maruz kalabilir. Şirket, doğal olarak kendisine bağımlı güçlerin de şımartmasına maruz kalarak (satıcılar, tedarikçiler, medya ve onun işbirlikleri tarafından) böyle bir üne kavuşmaktadır. Bu bana “büyük olmak iyidir”

* Jagdish N. Sheth, “Avoiding the Traps That Can Cause Your Company to Self-Destruct”, *In The Self Destructive Habits of Good Companies ... And How to Break Them*, Wharton School Publishing, University of Pennsylvania, <http://knowledge.wharton.upenn.edu/article.cfm?articleid=1769>, July 11, 2007,

** Doç Dr., Pamukkale Üniversitesi, İİBF İşletme, cserinkan@pau.edu.tr

sözünün gerçek tanımı gibi gelmektedir. Şirket belli bir değişim yaşamamıştır fakat onun sevecen medyası tarafından fazlaca şişirilerek ve abartılarak öyle gösterilmektedir. Kibirli olan firmalar bu gazete başlıklarına kendileri de inanmaktadır. Sonra da bizim alışık olduğumuz hikâyeye çok iyi bir örnek olmaktadır, firma kendi ölümüne kur yapmaktadır.

1.1. General Motors

Alfred Sloan GM başkanlığı ve zirvesi için 33 yıl uğraş verdi, daha sonra kibirlilik kültürünü daha da genişleterek GM’u Amerikan şirketlerinin doruğuna yerleştirdi. Neden olmasın ki? Şirket rekabeti yenmişti, iş gücünü kontrol etmekteydi ve her türlü pürüzü hukukçuları tarafından gizlendi ve nihayetinde tüketicilerinin kalplerini de kazanmış oldu. 1930’ların başında lider araba üreticisi olmayı başardı. 1941 de ABD’de hissesi %40’ın üzerinde idi.

Sloan’ın en büyük ve acımasız zaferi, ne Ford’a karşıydı ne de yabancı üreticilere. Sloan, GM hegemonyası için ve Amerikan kültürü için yolları daha iyi asfaltlamıştı. Öncelikle yerli tramvay endüstrisini yok etmeliydi. 1920’lerin başında nüfusun sadece %10’u araba sahibiydi ve Sloan o zaman asıl rakibinin kim olduğunu fark etti. Bu sırada demir yollarını satın alan ve söken Sloan, aynı zamanda Amerikalı tüketicilere, onların asıl istedikleri ulaşım aracının otomobil olduğu konusunda büyük kampanyalar da düzenliyordu. Bu gerçekten de ilham verici, kibirli bir performanstı.

GM’nin alt kademe işçilere olan davranışı 1937’de açığa çıkmıştı. Montaj işçileri, iş yavaşlatmaya giderek ciddi bir oturma eylemi düzenlemişlerdi. Sloan yöneticilerinden kendisiyle birlikte hareket etmelerini istemişti fakat, yöneticiler bunun yerine, müzakere işçilerle edilmesini istedi. Sonunda 1940 yılında GM işçilerinin Birleşik Otomobil İşçileri ile birleşmesine izin verildi. Fakat yine GM ve işçileri arasındaki ilişki bozuk kalmıştır. Irvin Bluestone’a göre; (1970–1980 yılları arasında GM’in UAW bölümünü yöneten kişi) GM’in sendromu, o zamana kadar büyük şirketler bu durum anormal değildi. Yönetim kararları verir, işçiler ise alınan kararlara itaat ederlerdi. Bu ise tipik bir “kibirlilik” idi .

Belki final – ve ölümcül- olan GM’in kibrinin sorumlusu 1970-1980’lerde ortaya çıkan “Japon işgaliydi”. Tüketici beğenileri değişmeye başlamıştı, aileler çalışmak için ikinci bir arabaya ihtiyaç duymuşlardı, GM rekabet edebilecek, daha küçük arabaları üretmeyi denememişti. Bunun yanında GM asıl stratejik hatasını bayilerine, Honda-Toyota-Nissan satmalarına izin vermesiyle yapmıştı.

Pontiac, Buick ve Olds önceden Avrupa otomotiv sektörünün niş oyuncularındı. WV asla pazarın %2,5 dan fazlasını kazanamamıştı. Neden? Nedeni dağıtım hattının yanına varılamaz fiyat yükselmesi idi. Fakat GM görkemli Japon tehdidinden pek de fazla endişeli değildi. GM, “kimin umurunda ki, Amerikalılar asla bu küçük kutu gibi Toyota Corolla ya da Datsun 210’a gitmezler ki” diye düşünmekteydi. Üstelik GM, bu canavarların meydana gelmesine yardım etti.

Toyota'nın yükselişi; ucuz kalite, düşük fiyatlı, zamanla büyük rakip haline gelmesinde birkaç örnekten sadece biridir. Fiyattan yararlanarak sanki aynı kalitede ürün yapıyor gibi göstererek pazara girmek, onların en önemli avantajlarından biri oldu. Onların daha üst seviyedeki rakipleri onları hurdacı olarak yerer ve onları yok sayardı. Ama onlar, kalitelerini geliştirip nispi fiyat avantajlarını sürdürerek pazarda müşteriler için karşı koyulmaz bir çekiciliğe sahip oldular. Bu firmalar bir kere pazarın içine girince rakiplerini takip edebilmek için gelişıyorlardı. Gelişebilmek için de oldukça yenilikçi veya lüks ürünler üretmeye başlayarak pazarın en tepesine ulaşmaya çalışıyorlardı.

Örneğin Honda'nın motosikletleri, arabalarından daha fazla bilinmesine rağmen, Amerika pazarına küçücük girerek zamanla ABD standartlarına uymuş ve Civic'i tasarlamışlardır. Onun düşük beklentili sloganı **"sizi nereye gidecekseniz oraya götürür"** sözü, pek çok Amerikalı tüketicide şüphe uyandırmıştı. Fakat araba çabucak gelişti ve pazarın en sonlarına yerleşmeyi başardı. Civic'de görülen başarı üzerine, Honda yeni modeli Accord'u pazarla tanıştırdı. Bu da değer için oldukça başarılı olmuştur. Buradan şirket "Accura" adı altındaki arabasıyla lüks piyasaya adımını atmış oldu. Benzer biçimde Toyota da Corolla ile başlamıştı, Camry ile sınıf atladı ve son olarak da ABD lüks arabalar pazarına "Lexus" ile başarılı bir şekilde girmeyi başardı.

Bu hikaye, endüstrisi ne olursa olsun, -çelik, tekstil, yarı iletkenler, elektronik veya otomotiv- sürekli tekrarlanmıştır. Koreli şirketler Samsung ve Hyundai, en iyi örneklerden ikisidir.

1.2. Boeing

Boeing bize en büyük ve en iyi kibirli şirket olma kültürünü gösteren başka bir firmadır. 1916'da Bill Boeng'in Boeng uçak şirketi 1. Dünya Savaşında U.S. donanmasıyla sözleşme yaparak hayata başlamıştır. Savaşın sonra Boeing Frederick Rentschler, -soğutulmuş motor teknolojisini geliştiren kişi, United aircraft and Transport' u oluşturan kişi - ile ortaklık kurmuştur. Her ikisi de uçaklar inşa eden ve uçuran kişilerdir. Hükümetin anti tröst yeni kuralları, 1934'de şirketi bölmüştür, Boeing Airplane sadece üretici firma olarak kalmıştı. Ama hükümet 2. Dünya Savaşı boyunca daha çok Boeing'i desteklemekteydi, bundan dolayı şirketin yaptığı sözleşmeleri oldukça kazançlı idi. Sözleşmeler destansı uçaklar B-17 "uçan kale" ve B-29 "bombacı"nın üretilmesine imkan sağlamıştı. Şirket, savaş için ayda 362 uçak üretme çabası içine girmişti.

Boeing, bu bolluk sayesinde ticari uçak endüstrisinin bir numaralı firması haline gelmiştir. 307 Stratoliner, ilk yolcu uçağıydı, 1958 yılında 707'nin girişi ile sektörü geliştiren ilk başarılı jet uçak yapıldı. 727 ve 737 ile sonraki on yılın dünya endüstrisindeki liderliğini de kapmış oldular. Şüphesiz Boeing'ten başka hiçbir şirket de oyunda değildi zaten. Boeing, 1997 yılında McDonnell Douglas'ı satın alarak dünyanın bir numaralı askeri uçak yapımcısı durumuna yükseldi ve onu daha da geliştirerek dünyanın en büyük uçak firması oldu.

Şaşırtmanıza binaen, Federal Ticaret Komisyonu, McDonnell'in ticari olarak pek de etkili olmadığını kaydetmektedir. Boeing'in McDonnell'ı satın alma anlaşmasına karşı çıkma Avrupa Komisyonundan gelmiştir. Boeing'in ticari ödünler vermesi, ticari savaşa neden olmuştur. Bu ödünlerden en önemlileri, Boeing'in henüz 20 yıllık sözleşmelere imza atmış olmasıydı. Bu imzalar 3 büyük firmayla atılmıştı: Delta, America, ve Continental. Bir kapı açıldı ama biz bu konuya tekrar döneceğiz.

Boeing şirketi, McDonnell Douglas'ı devralmayı denemişti (ayrıca 1996 yılında alınan Rockwell vardı) ve devasa büyüklüğe erişen şirketin karşısındakini afallatmak için kendi yöntemleri vardı. 1999 yılında personel bölümüyle yapılan bir anlaşmada, kadınlara ve azınlık yöneticilere az para vermesinden dolayı, Çalışma Bakanlığı tarafından 4,5 milyon doların üzerinde cezaya çarptırıldı. Geçen yıl şirket 15 milyon Afrika kökenli Amerikalı vatandaşın açtığı davayı sonuçlandırmıştı. Şirketin ana merkezinde yayınlanan yerel bir gazetede (Seattle times), Boeing'in çalışanlarının sahip olduğu kültürlerinden vazgeçmeleri için yıldırma yaptığı ileri sürülmüştü. Aynı zamanda bir Boeing mühendisi, Times'a şirketin parlaklığı gittikçe azalmaktadır şeklinde açıklama yapmıştır. Yıpratma özellikle deneyimli ve değerli çalışanlara karşı yapılmakta olduğu iddia edilmektedir. Örgütsel bağlılıkla ilgili yapılan anketlerde çok ciddi düşüşler görülmekte, işten çıkarmalar ve yer değiştirmeler nedeniyle güvensizlik had safhaya ulaştığı belirtilmektedir.

Boeing birleşmeden sonra, ayrıca finansal açıdan da tökezlemişti. Üç milyon doları, birikmiş işlerinden dolayı kaybetmişti. Hary Stonecipher birleşmeden sonra Boeing Vice olarak ismi değiştirilen Mc Donnell Douglas'ın CEO'suydu. O'nun liderliği şirketin temelinde görülen karışıklığı ve odaklanamama problemini ortadan kaldırmak için gerekli görülmüştü. Görevi 2002 yılında tamamlanmış görünüyordu, Phil Condit'e genel müdürlüğü bırakmıştı (tek kontrol ona verilmişti).

Ancak bu düzenleme pek de uzun sürmedi. Sonraki yıllarda, Pentogondaki memurlar ofisi terk etmeden önce Boeing, Pentagonu kiralamayı denemişti. Aynı memurun Boeinge ait 100 adet kocaman tankerin detaylı bilgisini içeren sözleşme hazırlamış olabileceği ileri sürüldü. Boeing finansal sorumlusunu işten kovdu ve Condit istifasını verdi. Kurulda kalan Stonecipher yeni baş yönetici olmuştu. Stonecipher yapılan bir soruşturma sonucu Boeing uzmanıyla ilişkisi olabileceği nedeniyle istifaya zorlanmıştı.

Şimdi Boeing ve Avrupa komisyonu arasındaki tartışmanın tohumlarını atan 1996'ya ve daha öncesine geri dönelim. Airbus Industrie ile başlamamız gerekir, çünkü Boeing'in en zarar verici kibirliliği, bu Avrupa firmasıyla yaşandı. Tıpkı Amerikan otomobil sektöründe yaşanan Japon işgali gibi; Boeing Avrupalı firmanın hevesinin ve azminin ne kadar fazla olabileceğini düşünmemişti. Fransız-Alman-İspanyol-İngiliz ortak yapımı, 1970 Airbus kesinlikle Boeing'in hegemonyasını yıkmak için ortaya çıkmıştı. dört Avrupa hükümetinin de yardımıyla, Airbus rakibiyle karşılaşmak için çabucak kurulmuştu. Avrupa Birliğinin Airbus'a mal tedarikinde yardımcı olması, Boeing'in 1992 yılında gözlerini açmasına neden oldu. Avrupa SUBSIDES'i sınırlamak için anlaşma imzaladı fakat bu anlaşma ile Airbus hâlâ

hükümetten cömert yardımlar alabilecekti. 1996 yılında Airbus'ı Boeing-ve Mc Donnell Douglas ortaklığını protesto ederken görüyoruz. Airbus, anlaşmanın Boeing'e haksız bir üstünlük vereceğini söyledi, fakat zaten Airbus dünya pazarının %35'ini elinde tutuyordu ve Boeing'in McDonnell ile %5 daha büyük olması, onu önemli ölçüde daha büyük yapmayacaktı. Airbus 1992 anlaşmasının dışında başka ödünler de istedi. Boeing'in 20 yıllık sözleşmesi bulunan Delta, American ve Continental şirketleriyle olan sözleşmeleri bertaraf etmek istedi. Bu sırada Amerika, kendi yöntemleriyle parasal sıkıntısından sevimli anlaşmalar yaparak sıyrılmaya çalışıyordu. United, America West, ve Northwest hepsi Airbus ile sözleşme imzalamışlardı.

Avrupa'da hükümetlerin desteği ile Airbus'un büyümesi garanti altına alınmış oldu. Fakat şirket 1999 yılında JetBlue sözleşmesi iptal olunca, büyük bir darbe yedi, bu onun ilk küçük müşterisiydi. Daha sonra İngiltere'nin easy Jet firması Boeing yerine Airbus ile 120 kişilik jet için anlaştı. Engin Asya pazarı ufukta görünüyordu. 2003 yılında imkânsız gerçekleşti. Boeing 280 adet uçak üretimini tamamlayamadığını belirtirken; Airbus kapasitesini 300'e çıkardığını açıkladı. Bu onlara dünyanın en büyük uçak üreticisi ünvanını vermiştir. 2004 yılında Boeing'in 272 uçak siparişine karşılık Airbus 300 uçak siparişi almıştı. Peki, ne olmuştu?

Fortune dergisine göre Boeing çok hızlı ve güzel bir tırmanışı erken yaşta gerçekleştirmesine rağmen iş yapmada eski yolları tercih etmesi onun sonu olmuştu. Boeing'in eskimiş üretim sistemi 2. dünya savaşına dayanmaktaydı. Daha büyük sorunlar ise "2 uçağın kullanabileceği kadar geniş kokpitler, mekanik uçuş yerine elektronik uçuşu seçmeleri onların maliyetleri düşünmeden yaptıkları üretim biçimleriydi. Boeing kontrollerinde uyuyakalmıştı, bu da onun uzun süreli pazar üstünlüğünü ortadan kaldırmış oldu.

Öyle ki McDonnell Douglas firmasından gelen Harry Stonecipher bile şirketin asıl probleminin küstah kültürü olduğunu söylemişti. Bunun yanında Boeing, Airbus hakkında sadece hükümet desteği olan yıldızı hemen sönecek bir şirket olarak görmekteydi, gerçek bir rakip olarak değil. Fortune gazetesine göre bunda haklıydılar da. Airbus, hükümetler olmasa bu kadar büyümeye ulaşamazdı. Fakat şu da bir gerçektir ki Boeing de Washington'dan gerekli ödünü alıyordu. Asıl gerçek, Airbus alıcıların istediğinden de fazla uçak üretebiliyordu fakat Boeing bunu yapmadı.

Büyüklerini kâr sonuçları ile keyiflendiren Airbus, Boeing'i genel ticari sonuçlarda sürekli dövmüştü, bunun yanı sıra Pentagonun da tanker uçak üretimi görevini de üstlenmişlerdi. Boeing uyanıyor olabilir. 2006 yılının başlarında, 787 dreamliner, A350 yerine getirildi, 4 motorlu A340 yerine 2 motorlu 777 daha fazla kâr elde etmekteydi. Dahası Emirates havayolları ile yapılacak anlaşmaya çok istekliler, üstelik bu anlaşma Airbus ile daha adil bir şekilde mücadele imkânı verecek, 787 modelini yeniden revize ederek alçak gönüllülük gösterecekler.

2. Davud Ne Zaman Goliath'ı Eline Geçirir

Küstahlığa örnek olabilecek 2. senaryomuz ise; okula gelen yeni yetmenin okulun kabadayısını dövmesi veya ticarete yeni atılan birinin pazarın güçlü efendisini yenmesi. Teknoloji sektörü bu hikâyelerle dolu “Davud ve Goliath” bunların tabi ki en iyilerinden biri. (Hz. Davut a.s. ile Calut'un mücadelesinden esinlenilmiştir. Goliath, İslamiyet'te Calut olarak bilinmektedir -Çev. notu).

2.1. Microsoft

Bu anlamda sonu gelmeyecek güvensizlik davası- ABD ve yurtdışında- Microsoft tekeli kibrini göstermiştir. Şirket şimdinin teknoloji dünyasının Goliath'ı ama biz Microsoft'un çelimsiz olduğu zamanı hatırlayalım.

Bill Gates ve Paul Alen'in beraber olduğu öğrencilik yıllarını dinlemek oldukça ilginçtir. Onların arkadaşlığı 1968 yılında yapılan anneler kulübünün düzenlediği, okullarına bilgisayar koyma isteği ile başladı. Onların ilk şirketi Traf-o-data adında, trafik-yoğunluk analizi yapan bir bilgisayar üretmişlerdi.

Onlar David, IBM ise Goliath idi. Fakat yeni geleni bitirmek yerine Goliath çağırdı. 1980 yılında IBM kendinin gizli kişisel bilgisayar projesi için programlama yazılımına ihtiyacı vardı. Gates ve Allen satmak için hevesliydi, pazarlık yapıyorlardı fakat IBM bunun her bir süreci içereceğini açıklamıştı. Microsoft bir tane bile geliştirememişti fakat Allen Küçük yerel bir firmadan Q-DOS diye bir sistemi almak üzereydi. Allen anlaşmayı 50.000 \$ üzerinden yaptı ve programın ismini Gates ile birlikte MS-DOS olarak değiştirdiler ve lisansını IBM'e yaptılar.

Gates, daha sonra fark etti ki IBM onlara yeteri kadar ödeme yapmamıştı. “fakat biz binlerce IBM PC olduğunu biliyorduk. Bu anlaşmayı yapmamızın nedeni de bu kullanma iznini onlara vermektir,” dahası IBM PC'lerini CP/M programıyla yeniliyordu, diğer PC markalarından daha üstün bir hale gelmekteydi. İşte burada Gates ve Alen'in savaş için iştahları kabarmış oldu. MS-DOS programını geçerli hale getirebilmek için ürünlerini büyük bir gayretle diğer yazılım firmalarına pazarlıyorlardı, öncelikle DOS için başvuruları alıyorlardı. 1 yıl içinde DOS hükmünü sürmeye başladı- küçük kişisel bilgisayarlar pazarında sel gibi artmaya başlamıştı.

Microsoft'un tekeli eline geçirmesi çok da uzun zamanını almadı. Bill Gates Tom Watson'un benzeridir, ikisi de acımasız girişimcilerdir. Burada değinmeye çalıştığım bireylerden, kuruculardan yada liderlerden ziyade, firmaların kültürlerinin kendi kendini yok etme sürecindeki yerleridir. Fakat Microsoft örneğinde, çok genç bir firma olduğu için hâlâ firma üzerinde kurucunun çok büyük etkisi olduğu için bu iki kavramı birbirinden ayırmak oldukça güç.

1998 yılında Apple, Microsoft'a karşı en karmaşık yazılım telif hakkı davasını açmıştır, bu Microsoft'un yasal karışıklıklarının başlangıcı olmuştur. Gerçekten Apple'ın suçladığı gibi Microsoft'un Windows 2 yazılımında “look and feel” Apple'ın Macintosh'un yazılım hakları mı ihlal edilmişti? Look and feel programının telif hakları tamamen alınmış mıydı? Dört yıldan sonra her iki sorunun da cevabı hayırdı. Karar 1994 yılında savunuldu ve

Apple tarafından yüce mahkemeye verilen itiraz red edildi. Microsoft bir cinayetten mi kurtulmuştu? Mahkemenin kararını tartışmak bize düşmez fakat ilginçtir ki; Apple dünyanın en iyi PC üreticisi, pazarın nişi olma konumundan küme düşürüldü, hayatları makinalara adanmış yazılımcıların ve grafikçilerin sadakati uğruna satılıyor?

İnternetin de gelmesiyle Microsoft'un taktikleri daha da arttı. Tabii ki Gates internetin potansiyelini göremedi. O kapalı dial-up hizmetlerinin compuserve ve Microsoft MSN'in yayılacağını düşündü. Gazeteci Joe Breen'e göre "yanılıyordu; 1994 yılında, yeni bir firma olan Netscape Navigator yazılımı ile burnunu işe sokmuştu bile" Buna yanıt olarak Microsoft Explorer'ı geliştirdi. Tabii ki Netscape'in yazılımları mücadele için yeterli değildi. Adalet bölümü Microsoft'un marketteki üstünlüğünü kullanması konusunda tekrar sınıyordu, Microsoft bir konudaki üstünlüğünü diğer pazarları da etkileyecek şekilde kullanmayı başarmıştı. Microsoft böylelikle tüketiciye vermiş olduğu değeri basitçe göstermiş oldu.

Olayın nasıl ters döndüğünü biliyoruz, yargıç Jackson'a göre, Microsoft bölünmeliydi. Fakat Microsoft hiç de arkadaş kazanmıyordu. Paul Krugman'ın The New York Times'a yaptığı açıklamada durum açıkça kendini göstermekteydi. Gates ve Ballmer hâlâ o eski numaralarını yaparak, başlarını belaya sokan, eski kibirli halleriyle devam etmekteydiler. Başka bir yargılama Times yazarlarından gelmişti, Pulitzer ödülünü kazanan ve küreselleşmenin avukatı olan Thomas Friedman.

Dahası Friedman endişeliydi, Microsoft Washington'da bir ordu kadar lobi oluşturmuştu. Devam eden duruşmanın Microsoft'u bölme kararı almadan önce, bütçesinin biraz kesilmesini istemişti. Bu düşüncenin arkasındaki kibri bir düşünün. Bunun yanında okurlarına diyor ki; bir de sıranın şirketin hesaplarının polis tarafından kontrol edilmesine geldiğindeki tutumlarının ne olacağını düşünceleri gerektiğini tavsiye etmekteydi.

2000'deki davaya tekrar bakarsak, Ken Auletta bu dava hakkında bir kitap yazıyor. Belki de şimdi Gates'e yeni bir çareyi önermektedir. O Microsoft'un liderinden Napolyon'un durumunu tekrar düşünmesi gerektiğini tavsiye edecekti. Neden mi? Çünkü onun firmasını Napolyonvari bir tavırda görmekteydi. Onun başarısı, imparatorluğunun kibri hiçbir zorlukla karşı karşıya kalmadan bu günlere gelmişti.

Başka bir savaş beliriverdi. İsviçre'deki Davos zirvesinde 2004 yılında ekonomik forumda Gates bir itirafta bulundu. Google bizi kamçıladi. Bundan önce Microsoft'u kamçılayan Netscape idi. Şimdi Microsoft Vista programına müşteri aramakta; bu program uzun zamandır Windows XP'nin yerine gelmesi bekleniyor (bu programın ayrıca yeni özellikleri de bulunmakta.) Bu programda entegre araştırma teknolojisi bulunmakta, bu program bilgiyi bulmada ve organize etmede kullanılabilir (ister internette olsun isterse kullanıcının kendi e-mail veya belgelerinde olsun). Acaba Microsoft kendi araştırma programını yapabilecek mi? Google Netscape'lenecek mi? Savaş yeni başlıyor, Google "Gmail"i ortaya çıkardı, bu kullanıcılarına 500,000 den fazla sayfayı bedava kullanma kolaylığı sağlıyor.

Google şimdiden oldukça büyük bir firma haline geldi. Bu savaş Goliath ve Godzilla arasında olabilir.

Osmanlı Taşrasında Konargöçer - Devlet İlişkisi: Ankara'da Tabanlı Türkmen Aşireti'nin İskânı

Ahmet KÖÇ*

Özet

Doğu ve güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer gruplarından olan Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya dağıldıkları bilinmektedir. Nüfus bakımından Anadolu'da birçok şehirden daha kalabalık olan Bozulus Türkmenleri Ankara, Aydın ve Karaman bölgelerine gelerek buralarda yaşamaya başlamışlardır. Bozulus'a bağlı diğer Türkmen aşiretleri gibi, Tabanlı aşireti de kendisine Ankara civarındaki verimli arazileri seçmişti. Tabanlı Türkmenleri Ankara sahasında oturmaya başlayınca Osmanlı Devleti onları çeşitli vergilerle yükümlü kılmış ve konar-göçerler de buna göre bir sosyal hayat oluşturmuşlardır. Bu çalışmada, Tabanlı aşiretinin yükümlülüklerinden hareketle onların sosyal düzenleri, mukataaları, devlete olan hizmetlerinden bahsedilecektir.

Konar-göçer Tabanlı Türkmenleri ifade edilen bu yükümlülüklerini yerine getirirken bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Türkmenlerle ilgili politikaları ve Tabanlı Türkmenlerinin Ankara bölgesinde karşılaştıkları sorunlar, konar-göçerleri eşkiyalık olaylarına yöneltmişti. Türkmenleri eşkiyalık olaylarına götüren sebeplerin ne olduğu sorusu, Anadolu'daki diğer olayların da kaynağını oluşturduğu için önemlidir. Öte yandan Anadolu'da Türkmenler tarafından sürekli hale getirilen eşkiyalık olayları sırasında Tabanlı Türkmen aşiretine mensup bazı gruplar, Ankara'dan kalkarak Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir. Osmanlı Devleti bir taraftan göç eden bu grupları geri getirmeye çalışırken, bir taraftan da Ankara sahasında eşkiyalık yapan, huzursuzluk çıkaran aşiret mensuplarını Rakka'ya sürmüştü. Çalışmada Tabanlı Türkmenlerinin yaşadığı bu tarihî süreç, arşivo belgeleri ve Ankara Şer'iyye sicillerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Ankara, Konar-göçer, Türkmen, Bozulus, Tabanlı

The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara

Abstract

It is known that the Bozulus Turkomans which were one of the most extensive nomadic communities of the East and South-east Anatolia spread out in Anatolia from the end of the 16th century. The Bozulus Turkomans which were more populated than many towns in Anatolia and began to live in Ankara, Karaman and Aydın areas. Like the other Turkoman tribes from Bozulus, the Tabanlı tribe spotted the productive lands around Ankara for themselves. When the Tabanlı tribe began to settle in Ankara area the Ottoman administration obliged them to pay various taxes and the nomads established a social life in this way. In this work, considering the Tabanlı tribe's obligations it is dealt with their social order, mukataas and services for the state.

* Yard. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, akoc@balikesir.edu.tr

Nomadic Tabanlı Turkomans faced some problems when they were fulfilling their obligations. The policies of the Ottoman administration about the Turkomans and the problems the Tabanlı tribe faced in Ankara area directed nomads to thuggery. The question what was the causes leading Turkomans to thuggery is important because it is the key for understanding the other cases in Anatolia. Meanwhile, during the banditry events that made constant by the Turkomans in Anatolia some groups related to the Tabanlı Turkoman tribe migrated from Ankara to the Western Anatolia. The Ottoman administration, in one hand tried to bring back these groups, on the other hand deported the tribe members who engaged in banditry around Ankara to Rakka. In this work, the historical process the Tabanlı Turkomans got into is analyzed in the light of the Ankara court records (şer'iyye sicilleri) and other archival documents.

Keywords: Ottoman Administration, Ankara, Nomad, Turkoman, Bozulus, Tabanlı.

1. Giriş

Akkoyunlu Devleti döneminden itibaren Anadolu topraklarının doğu kısmında görülmeye başlanan Bozulus Türkmenleri¹, kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Türkmenlerin sosyal yapısı yukarıdan aşağıya doğru boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba gibi oluşumlardan meydana gelmiştir. Öte yandan Türkmenlerin hayat tarzları yaylak ve kışlak hareketine bağlı olarak sürdürüldüğü ifade edilmektedir(Halaçoğlu, 2010: 29). Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyıl sonlarına kadar kışlak sahaları Urfa- Re'sul Ayn- Mardin- Diyarbakır- Hısn-ı Mansur(Adıyaman) arasında kalan topraklardır. Aynı şekilde bu Türkmen grubunun yazlakları ise, Kars- Muş- Harput- Erzincan- Erzurum arasında kalan saha idi. Böylece yazın güneydoğunun yakıcı sıcaklarından korunabilmek için Türkmenler, yüksek platolara çıkıyor, hayvancılık faaliyetlerini orada sürdürüyorlardı. Türkmenlerin yaylak sahalarına çıkışları ya Diyarbakır- Hani üzerinden Murat Çayı'nı geçmek suretiyle, ya da daha batıdan Ergani üzerinden, Murat Çayı'ndan geçerek Palu'yu ulaşılarak gerçekleşiyordu. Her iki durumda Türkmenler, geçtikleri topraklarda Selamlık, Karacadağ Yaylağı, Resm-i gûde gibi çeşitli isimlerle ifade edilen vergileri veriyorlardı. Görüldüğü üzere Türkmenlerin bahar aylarından itibaren hayvanlarını Murat Çayı'nın ötesine geçirmeleri, aynı zamanda onların vergi verme zamanlarının geldiğini göstermektedir (Gündüz, 2010: 80).

Kırsalda yerleşmiş olan Bozulus Türkmenlerinin her aşireti ister kışlakta, isterse yazlakta olsun, mutlaka kendilerine tahsis edilen sahalarda oturmak zorundaydılar. Aşiretlerin belirli alanlarda oturmaları, merkezî idarenin kontrolünü kolaylaştıran bir unsurdur. Bu yüzden Osmanlı Devleti aşiretlerin hem vergi yükümlülüklerini kontrol edebilmek, hem de bu topluluklara ihtiyaç duyulduğunda onlara kolayca ulaşabilmek bunları bir arada tutmaya çalışmıştı.

¹Türkmenlere Boz sıfatının ne sebeple verildiği aşiretler üzerine incelemeler yapan araştırmacılar tarafından tam olarak tespit edilememiştir. Bozulus Türkmenleri, isimleri tam olarak bilinen yaklaşık 101 ayrı aşiretten meydana geliyordu. Aşiretlerin Bozulus etrafında toplanmış olması bu topluluğun tarihinin nereden geldiğini belirtmeyi de zorunlu kılmaktadır. Türk kültüründe renklerin belirli anlamlar ifade etmesinden dolayı, F. Köprülü kara renginin eski Türk cemiyetinde avam, yani halk sınıfını ifade ettiğini belirtmiştir. Buna karşın F. Demirtaş ise bu sıfatın eski Türk cemiyetinin avam tabakasından başka, aynı mahiyette telâkki edilen kavimlere de verilmiş olabileceğini ortaya koymuştur. Demirtaş'a göre boz sıfatının, manasının sosyal hayatta ne anlam ifade ettiği, tarihî öneminin hangi hususa işaret ettiği, bugün için bilinmemektedir(F. Demirtaş, "Bozulus Üzerine", s. 29- 30).

Bozulus Türkmenleri her sene yaylak ve kışlak arasındaki hareketliliklerini sürdürürlerken zamanla yaşadıkları bölgeleri terk ederek Anadolu'nun orta ve batı sahalarına doğru gelmişlerdir. Türkmenlerin yer değiştirmesini C. Orhonlu, yaylak ve kışlak arasındaki mesafenin uzun olmasına bağlamaktadır. F. Sümer ise, ulusun başından geçen kötü hadiseler ve yaylak- kışlak güzergâhının arazi yapısının sarp ve engebeli olmasına bağlasa da araştırmacılara göre, Bozulus'un yer değiştirmesi burada aranmamalıdır. Esasında Bozulus Türkmenlerinin yer değiştirmesinde, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan hâkimiyet kurma mücadelesi etkili olmuştur². Doğu Anadolu'da yaşanan çatışmalar kışlak ile yazlak arasında gidip gelen Türkmenlerin hem hareketlerini sınırlamaya başlamış, hem de yollar üzerinde sık sık saldırılara uğramalarına neden olmuştur³. Bozulus topluluklarının temel geçim kaynağı olan hayvancılığın bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiş olması düşünülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı padişahlarının, Türkmenlerin gelişen olaylardan zarar görmemesi için onların Erzurum- Kars bölgesine gelip gitmelerine kısıtlamalar koyması da Bozulus'un Orta ve Batı Anadolu'ya yönelmesinde etkili olmuştur (Gündüz, 2009: 83). Nihayetinde Türkmenlerin kullandıkları sahaları terk ederek kendilerine yeni bölgeler aramaya başlaması, onların hayvan kayıpları, idarecilerinin aşırı vergi talepleri, eşkiya saldırıları⁴ gibi idarî sorunlar ve Osmanlı Devleti ile Safevî arasında yaşanan askerî mücadeleler onların zamanla yer değiştirmesinde etkili olmuştur.

Bozulus Türkmenlerinin senelerden beri kullandıkları yaylak arazilerini kullanamaz duruma gelmeleri, etrafta oturan köylülerin, aşiretlere ait toprakları işgal etmesine ve buraları ziraat alanına dönüştürmesine neden olmuştur. Benzer şekilde XVI. yüzyılın sonlarında konar-göçer toprakları sancakbeyleri tarafından boş tutulduğu için tımara verilmiştir. Görüldüğü üzere Türkmenlere ait geniş düzlükler bir taraftan ziraate açılarak şenlendirilirken, diğer taraftan Bozulus mensupları yaşam alanlarını tamamen boşaltmışlardır. Bölgede yaşanan her türlü olumsuz durumdan rahatsızlık duyan Türkmenlerin bir kısmı İran taraflarına gitmişlerdir (Demirtaş, 1949: 36- Gündüz, 2010: 83). O halde Doğu Anadolu bölgesinde yaşarken yerlerini ve yurtlarını terk eden Türkmenlerin yaşadıkları arazi sorunları yüzünden bölgeden ayrıldıkları kesindir. Dolayısıyla sosyal huzursuzluklar nedeniyle Doğu Anadolu'dan yola çıkan Türkmenlerin yeni otlaklar bulabilmek için Orta Anadolu istikametine doğru geldikleri ve öncelikli olarak Karaman, Keskin, Ankara bölgelerine yerleştikleri görülmektedir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin hemen hepsinin yukarıda ifade edilen üçgen içerisinde yerleştiklerini söylemek yanlıştır. Zira kaynaklarda bu Türkmen grubuna bağlı aşiretlerin büyük bir kısmının Orta Anadolu'da kaldığı anlaşılrken, zamanla yaşanan kopmalar neticesinde Batı Anadolu'ya ve Balkanlara doğru gidenlere de rastlanmaktadır (Gündüz, 2009: 84).

Sonuç olarak, Doğu Anadolu'da yaşarken bölgede ortaya çıkan askerî, siyasî, iktisadî sebeplerden dolayı eski yaylaklarını bırakarak batıya gelen Bozulus Türkmenleri, yeni geldikleri sahalarda iktisadî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gelen Türkmenlerin Orta

² Osmanlı Devleti H.961/1554 yılında yapılan Nahçıvan seferinde Bozulus Türkmenlerinin bir kısmını kendi yanına çekebilmişti. Zaten devletin, vesikalarında da işaret edildiği gibi, bu İl'in himayesi hakkında başvurduğu tedbirler, bilhassa mâl-ı mirîye bir zarar gelmemesi hususuyla ilgilidir (F. Demirtaş, "Tavâ-yî-i Bozulus", 1949, s. 42).

³ Bozulus Türkmenleri, Yeniil ve Dülkadirli uluslarının yaşadığı sahaların daha doğusunda olmasına rağmen, batıya ilk önce gelen topluluklardır.

⁴ Kızılbaş saldırılarına maruz kalan Türkmenlerin çatışma sırasında hayvanlarının telef olduğu Mühimme Defterlerinden anlaşılmaktadır.

Anadolu sahasında neyle karşılaştıkları, bu yeni sahaya adapte olup olamadıkları, burada hangi tür olaylara karıştıkları, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

1.1. Tabanlı Aşireti'nin Nüfus Yapısı

Bozulus Türkmen grubuna bağlı Tabanlı aşireti hakkında en eski kayıt, M. 1540 yılı ait olan Tahrir Defterinde bulunmaktadır. Aşiretin kalabalık nüfusuna rağmen, Akkoyunlu Devleti dönemine ait hiçbir kayıt bulunamamaktadır⁵. Bozulus Türkmenleri Anadolu'nun en büyük topluluklarından biri olduğundan, onu meydana getiren aşiretler de nüfus bakımından kalabalıktır⁶. Bozulus toplulukları içerisinde Tabanlı aşireti M.1540 tahririnde dört cemaat halinde yaşamakta ve toplam nüfusu 316 hâne, 33 mücerredten oluşmaktadır. Daha sonra II. Selim'in(1566- 1574) döneminde hazırlanan başka bir tahrir defterinde ise, Tabanlı aşireti nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. İki tahrir arasında geçen 26 yıl içerisinde aşiretin nüfusu 595 hâne, 166 mücerrede çıkmıştır. Dolayısıyla Tabanlı aşireti bir önceki tahrir göre hâne bazında %53, mücerred bazında ise %503 oranında nüfus artışı kaydetmiştir. Özellikle mücerred sayısının çok yüksek oranda artmış olması, konar-göçer Tabanlı Türkmenlerinde M.1540- 1566 yılları arasında doğurganlığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tabanlı Aşiretleri M.1540 tarihli Tahrir defterine göre dört, 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde yapılan vergi dağılımı sırasında ise yedi cemaatten oluşmaktadır. M.1696 yılına ait kayıtlarda ismi geçen söz konusu yedi cemaat; Cemâat-i Bayat ve Karakoyunlu, Cemâat-i Karakoyunlu, Cemâat-i Eminlü, Cemâat-i Ali Görenlü, Cemâat-i Kürd Mihmadlu, Cemâat-i Avanlu ve Cemâat-i Yavılı'dur (AŞS 76/762: 719).

Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda, Ankara bölgesinde oturan Tabanlı aşiretinin Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atik, Bayat-ı Cedîd, Çağıranganlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılı ve Danişmendlü cemaatlerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Osmanlı devrinde isimleri zikredilen bu cemaatler, Ankara bölgesinde ayrı bir iktisadî yapı oluşturarak Tabanlı Mukataası adı altında toplanmışlardır (Özdemir, 1986: 143- Gündüz, 2010: 169). Zamanla Osmanlı Devleti bu mukataa alanını idarî açıdan ayrı bir kaza birimine de dönüştürmüştür. Böylece yukarıda bahsedilen cemaatlerin yaşadıkları sahaların, oluşturulan Tabanlı Kazası'na⁷ dahil edildiği görülmektedir (AŞS 59/745: 993- AŞS 139/825: 201).

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara Şer'iyye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen

⁵ Akkoyunlu Devleti'nin toplum yapısı üzerine çalışmaları bulunan İ. Erdem, "Ak-koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler" ve "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" isimli çalışmalarında devleti oluşturan topluluklar içerisinde Tabanlı Aşireti'nden bahsedilmemektedir.

⁶ Örneğin 947 tarihli Tahrir defterine göre 8013 kişiden oluşan Bozulus Türkmenleri 7325 evli ve 688 mücerredten ibarettir. Aynı defterden Dülkadir ve Diyarbakır kollarının nüfuslarını çıkarmak da mümkündür. Dülkadirli grubu 3019 kişiden yani, 2757 evli ve 262 mücerredten ibarettir. Bu durumda asıl Bozuluların 4994 kişi yani 4568 evli ve 426 bekârdan müteşekkil olduğu görülmektedir. O halde Bozulus Türkmenleri'den her aileyi beş kişi sayarsak, aşiret nüfusunun yaklaşık 40 bin kişi olduğu anlaşılabılır. Ayrıntı için bkz. F. Demirtaş, "Tavâyif-i Bozulus", 1949, s. 39).

⁷ Sicil kayıtlarında "Tabanlı Kazası" veya "Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Kazası" şeklinde ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir(AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen tifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi(Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte bulunabiliyorlardı⁸. Voyvodaların aslî görevi sadece kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi⁹.

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikayetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebîü'l evvelden, Rebîü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği takdirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı(AŞS 59/745: 993-AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebîü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyetle,

⁸ "...Karamanlu cemâati âmâlinden Velioğulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değillerdir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736(AŞS 117/803: 191).

⁹ Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümayuna arzual gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi(AŞS 139/825: 201).

H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000 kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir(AŞS 64/750: 483- 484).

Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹⁰. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödenmesi kararlaştırılmıştır(AŞS 64/750: 486).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara Şer'iyye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte bulunabiliyorlardı¹¹. Voyvodaların aslî görevi sadece kendi

¹⁰ 23 Rebiü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi(AŞS 64/750: 490).

¹¹ "...Karamanlu cemâati âmâlinde Veliogulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkenmeye gelerek kendi hallerinde değillerdir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736 (AŞS 117/803: 191).

bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi¹².

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikâyetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebîü'l evvelden, Rebîü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği takdirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı (AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılmasına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebîü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyetle, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000 kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir (AŞS 64/750: 483- 484).

Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹³. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödenmesi kararlaştırılmıştır (AŞS 64/750: 486).

Adı geçen tarihte Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemaati¹⁴ reayası da voyvodalarına mâl-ı mirîler dışında büyük miktarda ödeme yapmışlardır. Aşiret voyvodası kendine göre yeni vergiler türeterek, H.1093 senesinde 48800 kuruş fazladan para toplamışlardı. Aynı şekilde Oğulbeğlü Cemâati mensupları, ertesi yıl benzer bir uygulama

¹² Bozulus nam-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümayuna arzuhal gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi(AŞS 139/825: 201).

¹³ 23 Rebîü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi (AŞS 64/750: 490).

¹⁴ Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(Tufan Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

ile karşı karşıya kalınca durumu hemen asitâneye bildirmek zorunda kalmışlardı¹⁵ (AŞS 64/750: 493). Neticede, Mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa ile mahsuplaşmalarını sağlamıştır¹⁶.

Aşiret voyvodaları aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlardı. Devletin atadığı voyvodaların reayadan tahsilât yapmalarından daha zor olanı belki de topladıkları vergileri merkeze ulaştırmaları idi. Voyvodaların kendi mukataalarından yaptıkları tahsilâtın önce Ankara kaza merkezine, daha sonra da başkent İstanbul'a ulaştırılması bazı dönemlerde önemli bir sorun teşkil etmişti. Sorunlu dönemlerde Ankara'dan İstanbul'a giden yollar üzerinde eşkıyalık olaylarına sık sık rastlanmıştır¹⁷ (AŞS 72/ 758: 57-62 ve AŞS 81/767: 552).

Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı zamanla vergi verme konusunda isteksiz davranmaya başlamıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âhır 1114 tarihinde konar-göçer Türkmenler voyvodalarına karşı gelerek, hapiste olan yakınlarının salıverilmesini istemişler ve istekleri gerçekleşmezse vergi vermeyeceklerini dile getirmişlerdi. Voyvoda Mehmed'e karşı Türkmenler topluca direniş gösterdikleri için zincire vurulan Türkmenler, Ankara kalesine hapsedilmişlerdi (AŞS 81/767:552). Görüldüğü üzere Tabanlı aşiretinin voyvodalarına karşı gösterdikleri tavır, bireysel olmaktan ziyade, toplu bir hareket haline gelmeye başlamıştır.

Aşiretlerin idarî olarak birleşmesinden boylar meydana geldiği için, Türkmenler arasında boy beyi denen görevliler de vardı. Boy beylerinin ataması önce aşiret ihtiyarlarının, sonra cemaat kethüdalarının ve voyvodalarının görüşleri alınmasıyla merkezî yönetim tarafından yapılırdı. Boy beyliği idarî açıdan babadan oğula geçebilen bir sistemdi. Beylerin göreve gelişlerine, onların bu işe layık ve müstehak olup olmadığına bakılarak kethüdalar karar verirdi. Boy beyleri idarî bakımdan kendi cemaatlerinin iç düzenini sağarlardı. Bu manada en önemli görevleri, devlete ait vergileri düzenli olarak tahsil etmektir. Boy beyleri devlet tarafından doğrudan muhatap alındığı için kontrolü altında yaşayan reayanın hayvanlarının hastalıktan kırılması veya aşiret mensuplarının oturduğu yerleri terk ederek başka yerlere göç etmeleri durumunda hemen merkezî idareyi bilgilendirirlerdi. Böylece merkezî yönetimin yeni duruma göre vergi ayarlaması yapması sağlanmış olurdu (Gündüz, 2010: 48-49).

Çeşitli dönemlerde Tabanlı Türkmenlerinin boy beylerinin seçimi ile ilgili olarak merkezden emirnameler gönderilmiştir. Boy beyi atamaları sürekli olarak merkezî yönetimin emir ve kontrolü altında olduğu için, reayaya kötü davranan veya bir suçu tespit edilen kişilerin hemen görevden alındığı görülmektedir. Nitekim 3 Receb 1225 tarihli bir belgede Tabanlı Türkmen beyi Hüseyin'in yerine İbiş Bey'in tayini edildiği görülmektedir (C. DH. 166/8282). Bozulus Türkmenlerinde boy beyi, boyu meydana getiren aşiretlerden en fazla

¹⁵ Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdir.

¹⁶ Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır. Sulh bedeli olarak alınan bu peşinat sonrasında kalan miktar, iki taksit halinde ödenmiştir (AŞS 64/750: 494).

¹⁷ Nitekim Evâhir-i Cemâziye'l-âhır 1114/27 Eylül 1702 tarihinde Tabanlı Türkmenlerinden olan Karamanlu ve Danişmendli cemaatlerinin kethüdaları Ali ve İsa, voyvodaları ve dört adamı tahsil ettikleri vergileri İstanbul'a götürürlerken karşılarına çıkan 60 nefer eşkıya ile karşılaşmışlardır. Birbuçuk saat süren çatışma sonrasında mâl-ı miriyi taşıyan iki Türkmen yaralanmış, birkaç eşkıya da ele geçirilmiştir. Ancak çatışma sonrasında eşkıyalar, mâl-ı miri paralarını alarak kaçmışlardır. Olay sırasında eşkıyalar, voyvoda Mehmed'in kendilerini takip etmemesi için onu zincire vurulmuşlardı.

nüfusa sahip olan aşiretten seçilirdi. Bu durumda geriye kalan cemaatler ise kethüdalarının kontrolü altında bulunurlardı.

Tıpkı boy beylerinde olduğu gibi, kethüdalık seçiminde de devletin onayı gerekliydi (AŞS 65/751: 660). Konar-göçer aşiretlerin yöneticisi olan Kethüdaların boy beylerinden farkı, onların sadece kendi cemaatlerinden sorumlu olmaları idi. Kethüdalık babadan oğula veya kardeşlere de geçebiliyordu¹⁸. Kethüdaların vergi toplamak¹⁹, aşiretlerinin nizamını sağlamak, tahrir zamanı eminlere yardımcı olmak gibi görevleri de vardı. Onların bu vazifelerinin karşılığı, sahip oldukları koyun sürülerinin 150 adedini vergiden muaf gösterebiliyorlardı. Şayet kethüdaların belirtilen miktardan fazla koyunları varsa, bu durumda tıpkı diğer reaya gibi vergi verirlerdi (Gündüz, 2010: 51).

Kethüdalar üzerinden aşiret mensuplarının kefalet sistemi de kurulmuştur. Aşiret mensupları yaylak ve kışlak arasında gidip gelirken, köylülerin ekili arazilerine zarar vermemeleri hususunda kethüdalarından garanti alınırdı. Şayet kefillik sırasında zarar meydana gelirse *nezr* ödenmesi için kethüda hesaba çağrılabilirdi. Benzer şekilde XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin eşkıyalık olaylarına bulaşmamaları için yine, kefalet sistemi gündeme getirilmişti²⁰ (AŞS 88/774: 454).

Kethüdalar kendi cemâatlarından mahsup edilecek vergiler için gerektiğinde voyvodalar tarafından kefil yapılarak topluluklarının hata yapmasını veya suç işlemesini önlemeye çalışmışlardı. Örneğin gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 tarihinde Tabanlı Aşiretini oluşturan cemâat kethüdaları 91 gün içerisinde 12000 kuruş ödemeyi taahhüt etmişlerdir²¹.

Esas olarak kethüdalar, cemaat mensuplarının hem eşkıyalığa yönelmemesi, hem de kendi içlerine dışarıdan gelebilecek kötü niyetli kişileri aralarına katmamaları için sık sık uyarılırlardı. Şayet Türkmenler arasına kötü niyetli kişiler sızmış ise bu durumda, onları yakalayarak adalete teslim etmek yine kethüdaların görevi idi. Ayrıca aşiret mensupları arasından işlediği suç yüzünden hapse düşenler olursa, onların maddî kefalet karşılığında hapisten çıkartmak yine kethüdanın görevleri arasındadır.

Valide Sultan haslarından olan Tabanlı Türkmen cemaatlerinin kethüdaları, topladıkları vergileri voyvodalarına teslim etmekle yükümlüdürler. Ancak zaman içerisinde kethüdaların reayadan topladıkları vergileri voyvodalara vermek konusunda aceleci

¹⁸...Bozulus Voyvodası Osman, divân-ı hümayunuma arz gönderüb Bozulus Voyvodalığı aklâmından Tabanlı Cemâatinden Eminlü Cemâati kethüdası olan Osman öldüğü için yerine oğlu Cafer getirilmişti. 17 Receb 1095/30 Haziran 1684. (AŞS 65/751: 660).

¹⁹ Kethüdalar vergi toplama konusunda her zaman başarılı olamayabiliyorlardı. "...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklamından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Velioğulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abulfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâli 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirileri tahsil olunmak..." için yazı yazılmıştır. Evâil-i Cemâziye'l-aher 1114/Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552).

²⁰ Cemaat mensupları, "...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşi' şer' ile haklarından gelinmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cümleiniz ittifağıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa beytûlmâl-ı müslimine 5000 kuruş nezzimiz olsun" diye söz vermişlerdi. Gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 (AŞS 88/774: 454). Benzer şekilde Tabanlı Cemaatine bağlı Şeyhlü aşiretinin kethüdası Abdurrahman bey b. Velî reayasının mâl-ı mirî için sadece kendisine ödeme yapmasını zorunlu kılmıştı. Şayet bunun dışında hareket eden aşiret söz konusu olursa, 5000 kuruş vermeyi garanti etmişlerdi. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Türkmen halkı daha sıkı kontrol edebilmek için kefalet usulünü aşiretlerle ilgili her olayda öne sürmektedir (AŞS 60/746: 562).

²¹Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri kethüdası Musa bin Ali, Şeyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezzimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı (AŞS 88/774: 453).

davranmadıkları da oluyordu²². Kethüdaların vergilerini zamanında teslim etmemesi, onların yakalanıp Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi hususunu gündeme getiriyordu (AŞS 148/834: 313).

Kethüdaların reayaları üzerinde hakları genellikle onların yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya yöneliktir. Ancak aşiret ahalisinin de kethüdaları üzerinde bazı hakları vardır. Örneğin Türkmenlerin yaşanan sıkıntılar nedeniyle bazı dönemlerde kethüdalarını başkente şikâyet ettiği görülmektedir. Bu durum daha çok kethüdanın reayaya kötü davranması sonucu ortaya çıkıyordu. Nitekim 26 Zilhicce 1114/13 Mayıs 1703 tarihli belgede İnallu Cemâatinden Ahmed b. Hamid, Osman b. El-hâc Hayreddin, Süleyman b. Abidin, Ali b. Halil, Abdülkasım b. Hüseyin, Cuma b. Receb, Çerkez b. Bayat ve Ali b. Durali mahkemeye gelerek "cemâati mezburemiz kethüdası olub gaib- i akl-ı müvâzene ve zindegânî olan İyas b. Şah Hüseyin nâm kimesne kendü halinde olmayub daima her birimize zûlm ve teaddî ..." ettiğini ifade etmişlerdi(AŞS 81/767: 360). Benzer şekilde H.1144 senesinde Bozulus Türkmenlerinin kethüdaları Boran Veli ve Musa'nın reayadan kahrâ ve cebrâ vergi tahsilinde bulunması nedeniyle aşiret voyvodasının dikkati çekilmişti (AŞS 110/796: 437).

Cemâat kethüdaları halkın vergilerini toplamakla yükümlü²³ olduğundan, vergilerin taksimi kadar, onun zamanında toplanması da kethüdaların göreviydi. Elimizdeki sicil kayıtlarından vergilerin çoğunlukla zamanında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkmenlerin verdiği vergiler bazı dönemlerde merkezî idare tarafından düşürülebiliyordu. Bu durum genellikle aşiret mensuplarının hayvanlarının hastalıktan zarar gördüğü zamanlarda veya Türkmenlerin yaşadıkları yerleri terk ettiği durumlarda gerçekleşirdi.. Vergilerin azaltılması gibi zaman içerisinde Türkmen aşiretlerinin vergilerinin arttırılması da söz konusuydu(AŞS 89/775: 571). Vergilerin arttırılmasının sebebi ise aşiret mensupları içerisindeki bekarların evlenmesi veya cemaat mensuplarının beslediği hayvan sayısı ile ilgiliydi.

Kethüdaların reaya malından fazladan tahsil yapma yetkisi olmamasına karşın, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kethüdalar hakkında şikâyetler ard arda gelmeye başlamıştır²⁴. Valide Sultan haslarından olan Bozulus Türkmen hassına bağlı Tabanlı Aşiretinin kethüdaları Boran Veli ve Musa, H.1143 senesinde reayadan kendi hissesinden başka 7310 kuruş, H.1144 senesinde ise yine kendi hissesinden başka zorla, 10000 kuruş toplamışlardı. Aşiret mensupları kethüdalarının bu zorbalığına karşın voyvodalarına vermeleri gereken vergileri o yıl vermemişler ve vergi borçlarının kethüda zimmetinde kalan paralardan karşılanmasını talep etmişlerdi. Olayın başkente aksetmesi üzerine, Bozulus kadısına yazılan hükümde reayanın iki senede 17310 kuruşunun alındığını ortaya

²² "... Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklamından ve Danişmendli cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Veliogulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâli 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmagla kanun ve defter mucibince mâl-ı mirileri tahsil olunmak..." için hüküm yazılmıştı. Evâil-i Cemâziye'l- aher 1114/27 Eylül 1702 (AŞS 81/767: 552).

²³ Tabanlı kethüdaları kendine bağlı aşiretlerden normal verginin yanı sıra usulsüz şekilde reayanın malını yağma ve gâret ettiği de oluyordu. Tabanlı Türkmenlerinden İsmail b. Osman, Kara Mehmed bin Hacı İsmail, Hacı Turhan bin Ali, Polad bin Yedigâr, Poyraz bin Bahadır, Sinan bin Ahi, Aşir bin Murad, Hacı Mustafa bin Polad, Şah Ali nâm kimesneler 14 Şaban 1068/17 Mayıs 1658 tarihinde kethüdaları Sefer bey b. Abdülvehhab ve karındaşları Abdülkadir ve Mustafa ve veledi Celal'in 4000 kuruş nakit ve 10 re's develerini ve erzaklarını yağma ve gâret ettiklerini mahkemeye bildirmişlerdi (AŞS 42/728: 371- 372).

²⁴ Tabanlı Türkmen reayası Evâsıt-ı Zilkâde 1122/Ocak 1711 tarihinde arzuhal yazıp vergilerini ödemelerine rağmen, kethüdaları Şedidoğlu Hacı Hasan 1110 senesinden beri at ve deve ve sığır ve sair mallarını haksız yere alıp ve birkaç nefer adamlarını da hapsedtiği için şikâyetçi olmuşlardı (AŞS 86/772:515).

koymaktadır. Belgelerde reayanın haklarının korunması için voyvodanın dikkati çekilerek kethüda Boran Veli ve Musa reayadan aldıkları paraları geri ödemedikleri takdirde Ankara Kalesi'ne hapsedilmeleri istenmişti (AŞS 110/796: 437).

Vergi tahsili meselesi yöneticilerle reayalar arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden birisidir. Aşiret yöneticilerinin fazla vergi toplaması, merkezî idarenin dikkatini çektiği için suçluların hemen cezalandırılması için fermanlar yazılıyordu. Reayaya karşı işlenen suçların cezalandırılmasında voyvodaların veya kethüdaların suçları sabit olursa, onların hemen Ankara Kalesi'ne hapsedilmesi talimatı veriliyordu (C. ZB. 4/189). Öte yandan reayadan Türkmenlerin, kethüdalarına vergi vermesini engelleyen kişi veya kişiler olursa, onlar da Ankara Kalesi'ne hapsediliyorlardı. Tabanlı Türkmen mukataasını elinde bulunduran Hasan Ağa b. Bektaş reaya zimmetinden toplayamadığı 4500 kuruşu tahsil için dolaşırken Tabanlı Türkmen taifesinden Karamanlu cemaatinin beyleri olan Mehmed Ali bey, Hüseyin bey, Mustafa bey ve Aydın oğlu Hüseyin bey ve Karaoğlu elhac Mustafa ve veledâ oğulları Halil ve Hacı Yakub ve Mirza Ali ile 6 gün boyunca bu kişilerle harp etmek zorunda kalmıştır²⁵ (AŞS 123/809: 109).

Görüldüğü üzere aşiretin yönetiminden sorumlu olan voyvoda, boy beyi ve kethüdalar sahip oldukları yetkileri kullanarak belirli dönemlerde reaya üzerinde ciddi bir vergi baskısı oluşturmuşlardır. Toplum üzerinde oluşturulan bu baskı, sonraki dönemlerde meydana çıkacak daha büyük problemlerin habercisi gibidir. Bu açıdan bakıldığında konar-göçer Türkmenlerle yöneticiler arasındaki sürtüşmeler, onları şekâvete doğru sürükleyecektir.

1.3. Aşiretin İktisadî Yapısı ve Tabanlı Mukataası

Türkmen hayatının iktisadî yapısını hayvancılık ve buna bağlı olarak gelişen nakliye/taşımacılık, et ve süt ürünleri üretimi gibi temel alanlar oluşturuyordu. Haliyle kalabalık konar-göçer gruplar için Osmanlı Devleti tarafından ağırlıklı olarak buna göre vergi alınmıştır. Araştırmanın bu kısmında zaman içerisinde oluşturulan aşiretin iktisadî temelini oluşturan mukataa düzeninden, konar-göçerlerin verdikleri vergilerden ve onlardan zorla alınmaya çalışılan diğer vergi kalemlerinden bahsedilecektir.

Sicil kayıtlarına bakılırsa, Tabanlı Türkmenlerinin iktisadî durumu genel olarak iyi görünmektedir. Aşiret mensuplarının kazançlarının iyi olduğu fikrini, hem kendi aralarında yaptıkları hayvan satışlarından, hem de bir zenginlik göstergesi olarak kabul edebileceğimiz köle ve cariye kullanımından çıkarmak mümkündür (AŞS 72/758: 50- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Zenginlik göstergesi olarak sayabileceğimiz köle kullanımı, Tabanlı Türkmenlerinin kendi başlarına işlerinin üstesinden gelemediklerini ortaya koymaktadır²⁶. Yüzlerce koyunu ve büyük baş hayvanı olan bir Türkmen'in, sadece kendi çocukları ve eşi ile çok sayıdaki hayvanların üstesinden gelebilmesi mümkün değildir. Söz konusu hayvanların sulanması, onların otlatılması, sütlerinin sağılması, yemlenmesi, yünlerinin kırılması, hırsızlığa karşı geceleri ağıllarda nöbet tutulması gibi çok çeşitli işler onları

²⁵Olay sırasında mukataa için tahsilât yapılırken yöneticilerin yanında bulunan silahlar, para ve eşyaların fazlalığı dikkat çekicidir. Hasan ağa b. Bektaş bu kişilerle uzun süre cenk etmiş ancak, karşı koyamayınca yanlarında bulunan 2400 kuruş, 6 adet kilim, 5 adet tüfenk, defa kalento tabir olunan 20 adet tüfenk ve 5 çift piştov 4 re's at ve 1 sim raht ve etbâilerini almışlardı. 29 Receb 1157/7 Eylül 1744 (AŞS 123/809: 109).

²⁶Türkmenlerin çalıştırdığı kölelerin büyük bir kısmı Rus asıllı olmakla birlikte, Macar asıllı olanlarda vardır(AŞS 71/757: 486).

bekliyordu. İfade edilen bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için konar-göçerler mutlaka işgücünden faydalanabileceği köle veya kölelere ihtiyaç duymuşlardı.

Tabanlı aşiretinin sosyal bünyesi, Bozulus Türkmenlerinin diğer aşiretleri gibi, hayvancılık üzerine inşa edilmiştir. Türkmenler arasında at, inek, öküz, keçi ve özellikle deve ve koyun yetiştiriciliği ile ön plana çıkmaktadır. Türkmenler koyun yetiştiriciliği ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi ile çeşitli sektörlerin ihtiyacını görüyorlardı (Orhonlu, 1987: 21- Demirtaş, 1949: 41). Türkmenler yetiştirdikleri hayvanları bazen başkent İstanbul'un ihtiyaçları için, bazen de savaşa giden orduların et ihtiyacı için değerlendirebiliyorlardı²⁷ (Gündüz, 2010: 57-58). Bütün bu gördükleri hizmetler karşılığında Türkmenler, her yıl devlete vermeleri gereken vergi borçlarını nakit para yerine, yetiştirdikleri hayvanlarla ödeyebiliyorlardı²⁸.

Tabanlı Türkmenlerinde deve yetiştiriciliği²⁹ iktisadî girişim olması kadar, Osmanlı Devleti için de önemli bir askerî yatırım idi. Türkmenler özellikle yetiştirdikleri develerle kendilerine sefer yükümlülüğü getirildiğinden, mühimmat sevkiyatı yükümlülüğüyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Bu şekilde Türkmenler hem kazanç elde ediyorlar, hem de hizmet karşılığı olarak alacakları paraları, vergi borçlarından düşülmesini talep edebiliyorlardı³⁰ (Gündüz, 2005: 81). Kaynaklara göre Bozulus Türkmenlerinin 4273 devesi mevcuttur. Bunlardan sadece 1052'si, Oğulbeğlü aşiretine aittir. İhtiyaca göre bu develer batı seferleri için Edirne sahrasında (AŞS 72/758: 414-417), doğuya yapılacak seferler için Erzurum sahrasında (AŞS 87/773: 723) veya limanlardan yapılacak silah sevkiyatı için limanlara yönlendirilirlerdi (AŞS 100/786: 117-118 ve AŞS 109/795: 165). Türkmenlerin yetiştirdiği develer sadece askerî amaçlarla devletin işine yaramazdı. Bunun yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden çıkarılan madenlerin limanlara veya İstanbul'a taşınması işini de yine Türkmenler yaparlardı³¹ (A. MKT. NZD. 1/39).

Kırsal bölgelerde büyük bir kısmı hayvan besleyerek geçimini sürdüren Türkmenler için suyun ve çayırılık alanların bol olması önemlidir. Bahar aylarında yaylak alanlara göç eden Türkmenler, tabiatın elverişli ortamından istifade ederlerdi. Çayır ve meralarda hayvanlarını otlatan Tabanlı Türkmenleri, etraflarında oturan aşiret ve cemaatlerle sorunlar yaşayabiliyorlardı. Türkmenler bazen cemaatlerin çayırlarına giriyor, ekili arazilerine zarar veriyor, bazen de işi biraz daha abartarak arazilerine girdiği kişilerin karşı gelmesi üzerine

²⁷Türkmen gruplarının Osmanlı Devleti içerisinde farklı sorumlulukları vardı. Türkmen aşiretleri genellikle devletin nakliye ve et ihtiyacını karşılar, içlerinden İzzeddinli aşireti ise ordunun ok ihtiyacını görmüştü(Y. Halaçoğlu, "Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler", s. 31. Konar-göçerler arasında derbendleri korumakla yükümlü olan aşiretler de vardı. Bkz. C. Orhonlu, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*", ss. 79- 105.

²⁸ 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihli bir hükümde, "...tâife-i mezbûrenin senevî mâl-ı maktû'aları 7554 kuruş olub reaya-yı mezkûrun mallarından mahsub olmak üzere 10 katar maya deve ve her deve beher katari hükm-ü rahtıyla 390'ar kuruş ve nafakaları için dahi 115.5 kuruş ki, cümle 4011.5 kuruş mallarına takas olub ve 1500 kuruş mâli olan Yavılı Cemaati dahi oba eminine havale olunub ve 278.5 kuruş mâli olan Eminlü Cemaati teslim-i hazine eyleyüb ki cümle 5791 kuruş olur. Bunlardan mâada' zikr olunan cemaatlere bâki kalan akçeler için 500 kuruş peşin ile..." deruhte olunması için temessük hazırlanmıştı (AŞS 76/762: 719).

²⁹ Hemen hemen her davada develerden bahsedilmesi ilginçtir. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet devesini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153 ve AŞS 71/752: 442).

³⁰ Bozulus toplulukları içerisinde bulunan aşiretler, büyük sayılarda hayvan yetiştirdikleri için özellikle ordunun ihtiyacı olan yük taşımacılığında deve ve katırları ile devlet tarafından muhatap alınırlardı. Örneğin Ankara Sancağı'ndan toplanan deve ve katırların mahallinden İstanbul'a gelineye değin ihtiyaç duyulan nafakaları için 4011.5 kuruşa ihtiyaç duyulması ve bu paranın 3243.5 kuruşunun Bozulus Türkmenlerinin H.1105 yılına ait vergilerinden, geri kalan 768.5 kuruşunun ise H.1106 yılının gelirlerinden düşülmesi emredilmişti (AŞS 76/762: 663).

³¹ Tabanlı kazasının Şeyhlü cemaatinden olan reayanın ekseri develeriyle İstanbul'a kurşun madeni taşımak suretiyle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. 14 Muharrem 1266/30 Kasım 1849 tarihli bir belgede Şeyhlü cemaatinin nakliyeden aldıkları ücretin yetersiz olması sebebiyle mirî vergilerini ödeyemediklerini bu nedenle vergi borçlarının affı konusunda talepte bulundukları dikkati çekmektedir (A. MKT. NZD. 1/39).

onların öldürülmesine, yollarının kesilmesine, ehl-i iyallerinin ırzlarına geçilmesine kadar varabiliyordu³² (AŞS 59/745: 883).

Orta Anadolu sahasında Bozulus aşiretlerinin gelirleri mukataaya verilerek işletiliyordu. Aşiretlerin sürekli olarak yer değiştirmesi, Osmanlı Devleti'nin bu toplulukların vergi sistemi hakkında bazı değişikliklere gitmesine yol açtı. Öteden beri padişah hasları içine alınarak vergilerinin düzenli bir şekilde ödeyen Bozulus aşiretleri, Ankara sahasında da aynı şekilde vergilerini vermeye devam etmişlerdi. XVII. yüzyılın ortalarına doğru bir ara Fazlı Paşa'ya has olarak verilen Tabanlı Mukataası, H. 1058/1648 yılından sonra yeniden padişah hassı olarak kaydedilmiştir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin gelirleri daha önce padişah hassı olarak işletilirken, H.1120/M.1708 yılında yapılan değişiklikle bu sefer, Valide Sultan hasları arasına dahil edilmiştir. Valide Sultan haslarına bağlanan Ankara ve Karaman bölgesinde oturan Bozulus toplulukları, mukataa ile işletilmek yerine, ayrı bir muaccele usûlü ile malikâneye bağlanmışlardı. Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden Tabanlı Mukataası olarak ifade edilen kısmın kaç haneden oluştuğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak sicillerden Tabanlı aşiretine bağlı cemaatlerin isimlerini, vergi miktarlarını, toplu vergilerden hareketle hangi cemaatin sayıca daha fazla olduğunu çıkarmak mümkündür (Gündüz, 2010: 55).

26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihinde Ankara'ya gönderilen fermanla; memâlik-i İslâmiyede olan mirî mukataatın ma'mûr ve şen ve abadân olmasından bahsedilmektedir. Aynı belgenin devamında mukataanın nasıl işletilmesi gerektiği hakkında ipuçları verilmektedir. Mukataanın bundan sonra, "inkılâb-ı zamâne muktezâ-yı hâle göre birer miktar akçe muaccele ile fûruht olunması" gerektiği ifade edilmektedir. Dönemin Osmanlı padişahı yazdığı fermanla ise Bozulus Türkmen aşiretleri yöneticilerinin halka eziyet etmeden, bundan sonraki dönemde icareteyn usulü ile mukataanın işletilmesini önermişti. Böyle bir yönetime başvurulmasının sebebi ise, yöneticilerin kendi çıkarları için halktan zorla para tahsil etmeye çalışmasının önüne geçmek idi. İşte bu durum yüzünden Osmanlı merkezî idaresi Türkmen reayasının perakende ve perişan olduğunu görmüş ve onların yeniden kendilerine gelebilmesi için vergi düzenlerinde değişikliğe gitmiştir (AŞS 80/767: 651).

Bozulus Türkmenleri H.1126/M.1714 yılına gelindiğinde bütünüyle has reayası olmaktan çıkarılarak malikâne sistemiyle yönetilmeye başlamışlardı. Konar-göçer Türkmenler içerisinde yer alan Tabanlı Aşireti ise Ankara Şer'iyye Sicillerinde Valide Sultan hasları arasında gösterilmektedir. Valide Sultan haslarına bağlanan Tabanlı Türkmen mukataası içerisinde Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılu ve Danişmend cemaatlerinden oluşuyordu (AŞS 72/758: 442- AŞS 166/852: 290- Gündüz, 2010, 169).

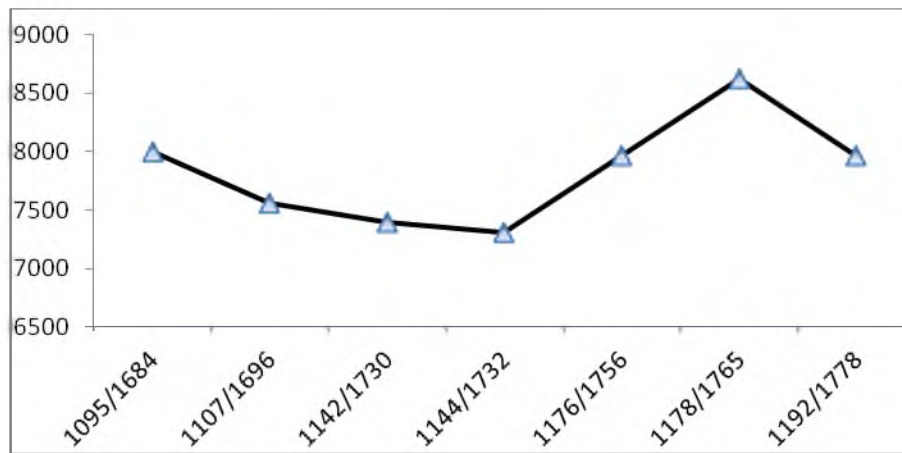
Valide Sultan hasları arasına alınan Tabanlı Türkmenlerinin oluşturduğu mukataanın gelirleri, Evâsıt-ı Safer 1095/Şubat 1684 tarihinde 8000 kuruş olarak görülmektedir (AŞS 64/750: 486). Öte yandan 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde ise Tabanlı aşiretinin vergi gelirleri 7554 kuruş (AŞS 76/762: 719), 7 Şevval 1142/15 Nisan 1730 tarihinde ise 7393 kuruşa kadar düşmüştü (C. ML. 41/1874). Tabanlı aşiretinin mukataa gelirleri bu yıllarda düşüş trendini sürdürmektedir. Nitekim 10 Cemâziye'l-âhır 1144/11 Aralık 1731 tarihinde

³² Evâhir-i Zilhicce 1088/ 22 Şubat 1678 tarihli fermanla reayayı perişan eden Türkmenlerin yakalanması için iki defa kadıların uyarılmış olmasına rağmen hala sonuç alınmadığı ifade ediliyordu.

mukataanın 7310 kuruşa kadar düşmesi, bu dönemde aşiretten yaşanan kopmalarla yakından ilgilidir (AŞS 110/796: 437).

Tabanlı mukataasının gelirleri nominal olarak değerlendirildiğinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden artmaya başlamıştır. 28 Şevval 1170/30 Eylül 1756 tarihinde Başmuhasebe defterlerinde Tabanlı cemaatlerinden 7966 kuruş tahsilât yapıldığı kaydedilmişti(AŞS 141/827: 209). Valide Sultan haslarına bağlı Tabanlı Mukataası gelirleri, H.1178/1765 senesinde daha da artarak 8620 kuruşa kadar çıkmıştı(D. BŞM. d. 3750). Son olarak Tabanlı Mukataasının geliri 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihinde 7967 kuruş olarak beyan edilmişti (AŞS 166/852: 290).

Grafik I: Tabanlı Türkmen Mukataası'nın Yıllara Göre Gelirleri

Tabanlı Türkmen mukataasının her dönemde iyi yönetildiğini söylemek mümkün değildir. Bozulus Türkmenlerinden Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve kardeşi voyvodası Şedid ve kardeşi Musa ve Ali ve diğer Musa mirî için 13 seneden beri topladıkları 9000 kuruşu çarçur etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 20 Ramazan 1126/29 Eylül 1714 tarihinde cemaat kethüdası El-hâc Hüseyin'den 9000 kuruşun tahsili için evine mübaşir göndererek ev eşyalarını, hayvanlarını ve arazilerini tahrir ettirmiştir. Kethüda El-hâc Hüseyin'in ve arkadaşlarının Tabanlı Mukataasına olan zararları bunlarla sınırlı değildir. Aynı tarihlerde İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Bozulus Türkmenlerinden toplanan ve vergilerin hazineye taşınması sırasında Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve karındaşı voyvodası Şedid ve karındaşı Musa ve Ali ve diğer Musa, Geyve- Sapanca Boğazı'ndan geçilirken yeniden ortaya çıkmışlardı. Adamlarıyla birlikte mirî mukataayı götüren askerlerin önüne çıkan bu kişiler, savaş için İstanbul'a giden askerleri katletmiş, tahsilâta haiz defterlere ve yolcuların mallarına el koymak suretiyle ortadan kaybolmuşlardı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kethüda El-hâc Hüseyin ile olaya katılan eşkıyaların yakalanarak Seksun Kalesi'ne hapsedilmelerini emretmişti (AŞS 89/775: 54).

Tabanlı mukataasının tahsili sırasında ona muhalefet eden her kim olursa olsun, Osmanlı merkezî idaresi tarafından en ağır şekilde cezalandırılmışlardı. Veledoğlu Musa, Nazaroğlu Mehmed, Abdullah, Abdülaziz, İncekara Mustafa, Musa, Ömer odabaşı, Derviş, Mehmed ve diğer Ömer isimli kişiler, reayadan toplanması gereken vergilerin tahsiline engel olmaları, cezalandırılmalarını gerektirmişti. O yıllarda mukataanın dört seneden beri

toplanamayan 15000 kuruşluk bakiyesinin tahsili için reayanın üzerlerine gidildiğinde adı geçen kişilerin reayayı tahrik ve tecrîm ve tekdirden hâlî olmadıklarından *ıslâh-ı nefis* için Ankara Kalesi'ne kapatılmalarına karar verilmişti(AŞS 148/834: 313).

Kanunnâmelere göre Türkmenler *Resm-i Yaylak*³³, *Resm-i kışlak*³⁴, *Resm-i geçit*, *Selamlık*, *Resm-i gûde*, *Resm-i ağnam*³⁵, *Çobanbeği*³⁶, *resm-i çift*, *resm-i otlak*³⁷, *resm-i dönüm*³⁸, *Avarız*, *Sürsat*, *Bennak ve mücerred*, *Resm-i Hâne*, *Bâd-ı hevâ*³⁹, *Cürm-ü cinâyet*, *Resm-i arusâne*⁴⁰, *Yava*⁴¹ ve *Kaçgun*'u mukataa mültezimine ödemek zorundaydı. Türkmen aşiretler her yıl öngörülen oranlarda vergilerini voyvodalarına noksansız olarak vermeleri gerekiyordu (Orhonlu, 1987: 25- Halaçoğlu, 2003: 113- Gündüz, 2010: 65-73).

Türkmen aşiretlerinin esas meşguliyetleri hayvancılık olması sebebiyle konar-göçerler öteden beri buna uygun şekilde vergilerini ödeyegelmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinin Anadolu'daki malî teşkilâtı, bu ulusun Akkoyunlu devrindeki mali teşkilâtının ıslah edilmiş şekli idi. Anadolu'daki diğer il ve aşiretler gibi malî bakımdan bir ara pâdişah haslarına bağlanmış olan Bozulus Türkmenleri, kendi kanunnâmelerine göre *resm-i kışlak*, *âdet- i çobanbegi* ve *resm- i yaylak* gibi, başlıca üç mühim vergiyi verirlerdi. Bozulus'un çöl/beriyyede iken verdikleri *resm- i kışlak* ve *âdet- i çobanbegi* her şahıs başına 20 akçe idi. *Resm-i Yaylak* ise Bozulus Türkmenlerinin yaylakta veya yaylağa giderken geçit başlarında bir sürüden(300 koyun) bir koyundur.

Voyvodalar zamanla uygulamalarda yeri olmayan, isimleri kişiden kişiye değişen vergiler türetmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinden Oğulbeğlü⁴² Cemâati voyvodasının topladığı vergiler konuyu özetlemektedir. Voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa zorunlu olarak verilmesi gereken mâl- mirî dışında Oğulbeğlü Cemâatinden çeşitli isimler altında vergiler almıştı. Sicillerde geçen şikâyetlerden hareketle, Türkmenler her yıl defterlerde kaydedilen *defter- i mâl* veya diğer adıyla *mâl-ı mirîleri* voyvodalarına ödemek zorundaydılar. Bunun dışında aşiret mensuplarının voyvodalarına *zahire bahâ* adıyla 3000 kuruş, ismi nâ-ma'lum 3000 kuruş, *havalelik* namıyla 2400 kuruş ve *malbaş* namıyla 4800 kuruş, *koyun vergisi* ve *bağ vergisi* ve *bahçe vergisi* namıyla 1400 kuruş, *kethüda emirleri* namıyla 2000 kuruş ve *hazinedar* ve *kalemiye*⁴³ ve *kahveci* ve *salepçi* namıyla 1000 kuruş olmak üzere 48800 kuruş ödemişlerdi. H.1094 senesinde ise Oğulbeğlü aşiretinden mâl-ı mirî için 3000 kuruş, *zahire bahâ* olarak 3000 kuruş, *kuruşbaş* namıyla 4800 kuruş daha tahsil edilmişti. Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemâatlerinin fazladan ödemiş oldukları vergiler, ona bağlı her grubun

³³1540 yılına ait Bozulus Kanunnâmesi'nde *resm-i yaylak* üçyüz koyuna bir iyi koyun şeklinde kaydedilmişti. Anadolu'da bu vergi bulundukları bölgelerde önceden tespit olunan bir mahalde voyvodaları marifetiyle toplanmıştı.

³⁴ Tahrirde *resm-i kışlak* her yüz koyuna yirmi akçe olarak ifade edilmiştir. Şayet aşiret içerisinde arazi ekip biçen varsa onlardan *resm-i zemin* alınır. Aşiret kışladıkları mahallerde Mart ayı içerisinde hâne başına 3- 12 akçe *resm-i duhan* öderlerdi.

³⁵1540 tahririnde her iki koyuna bir akçe olarak tahsil edilirdi. Bozulus Türkmenleri Anadolu'ya geldiğinde bu vergi 100 koyuna 7 kuruş olarak talep edilmiştir.

³⁶ Her yüz koyuna yirmi akçe üzerinden hesaplanmaktadır. Osmanlı Devleti güney doğu Anadolu'yu ele geçirince Safevî Devleti'nde olduğu gibi *Resm-i Çobanbeği*'ni aynı oranda almaya devam etmiştir.

³⁷ Hayvanlar hangi alanda otlarsa oranın tımar sahibine 17'şer akçe tımar resmi verilir.

³⁸ Kanunnâmelere 300 koyuna bir koyun veya yahut 30 akçe alınması tespit olunmuştur.

³⁹ Bâd-ı hevâ ve Cürm-ü cinâyet, *Resm-i Arusâne* yıllık olarak toplanmaktadır.

⁴⁰ Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tımar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

⁴¹ Yâve/kaçgun, sahihsiz tutulan hayvan demektir.

⁴²Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılu, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(T. Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılu koluna mensuptur (AŞS 64/750: 493).

⁴³ Sicil kayıtlarından kalemiyenin % 10 oranında tahsil edildiği anlaşılmaktadır (AŞS 76/762: 719).

2100'er kuruş daha fazla para vermesi anlamına geliyordu⁴⁴ (AŞS 64/750: 493). Yapılan tetkik neticesinde mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa'yı, Türkmenlerle mahsuplaştırmıştır⁴⁵.

İktisadî açıdan Tabanlı Türkmen mukataası XVII. yüzyılın sonundan, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar düşme eğilimi gösterse de bu durum dönemsel bir gelişmedir. Bu tarihten sonra mukataa gelirleri yeniden eski seviyesine gelmiş gözükmemektedir. Osmanlı merkezî idaresinin Valide Sultan hassı olarak kaydedilen Tabanlı Türkmenleri, mâl-ı mirîlerini bu kısma her yıl vermekle yükümlüydüler. Esas olarak mukataa reayasını zor durumda bırakan gelişmeler voyvodaların reayadan daha fazla vergi için baskı uygulamasıdır. Bu yolla isimleri yukarıda belirtilen çeşitli vergiler zamanla Türkmenler üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

1.4. Tabanlı Aşiretinde Eşkiyalık

Tabanlı Türkmenlerinin karışmış olduğu eşkiyalık⁴⁶ olaylarını iki açıdan ele alabilmek mümkündür. Birincisi aşiret üyelerinin kendi başlarına yaptıkları küçük çaplı eşkiyalık olayları, ikincisi ise aşiret reayasının, askerî zümrelere katılarak topluca giriştikler olaylardır. Bu iki eşkiyalık tipi arasında fark vardır. Gerek katılan eşkiya sayısı ve gasp edilen mallar ve gerekse güvenlik açısından oluşturduğu zafiyetler bakımından ikinci tip eşkiyalık olayları toplum üzerinde daha ağır izler bırakmıştır. Çalışmanın bu kısmında arşiv belgelerinden ve sicillerden hareketle, Orta Anadolu'da Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı aşiretine mensup kişilerin karıştığı eşkiyalık hareketlerinden bahsedilecektir. Ayrıca Türkmenleri eşkiyalığa götüren sebepleri, onların eşkiyalığı bırakması için Osmanlı Devleti'nin gösterdiği çabaları ve son olarak da Türkmen eşkiyalığının hangi düzeye ulaştığını bu kısımda görmek mümkün olacaktır.

Akdeniz dünyasında⁴⁷ XVI ve XVII. yüzyıllarda, giderek tırmanan eşkiyalık olayları görülmektedir. Eşkiyalığın ortaya çıkmasında nüfus artışı, halkın fakirleşmesi, ticarî faaliyetlerin yoğunlaşması ve siyasî istikrarın zaafa uğraması gibi faktörler etkili olmuştur. Anadolu'da küçük gruplar halinde yapılan eşkiyalık hareketleri her dönemde var idi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda zikredilen genel sebeplerin yanı sıra, Osmanlı ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle gurbet taifesi veya levendât çetelerinin Celâli olaylarına zemin hazırladığı ifade edilmektedir (Öz, 2009: 38).

Türkmenlerin eşkiyalık olaylarına katılması, burada ifade edilen sebeplerin dışında düşünülemez ancak, bu sebeplere bazı hususları ilave etmek mümkündür. Osmanlı devrinde karşılaşılan eşkiyalık olayları sadece yol kesicilik, hırsızlık yapmak suretiyle insanların mal ve servetlerini çalmakla sınırlı kalmamıştır. Eşkiyalar aynı zamanda halkın

⁴⁴ Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen Aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdi.

⁴⁵ Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardır. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır (AŞS 64/750: 494).

⁴⁶ Şakî kelimesinin çoğulu olan eşkiya(kat'u't- tarîk) genelde silahlı veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlal olarak tanımlanabilir(M. Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", s. 36).

⁴⁷ K. Barkey *Eşkiyalar ve Devlet* isimli kitabında Fransa'da devlet karşıtı isyanların çoğunun merkezileşmeden büyük zarar gören köylüler tarafından çıkarıldığını ve köylülerin bu işte soylularla ittifak yaptıklarını; halbuki Osmanlı Devleti'nde farklı şartlar çevresinde patrimoniyal bir yönetim biçimi ile aracılık tarzı merkezileşmenin birlikte yürüdüğü bir sistemin kullanıldığını belirtmektedir(K. Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet*, s. 3).

eşya ve hayvanlarını çalarak ziraat ve ticaretlerini sekteye uğratmışlardı. Bunlardan başka reaya ağır hakarete bulunma, namusuna tasallut olma, adam öldürme ve yaralama, hanelerini yakarak ailelerin dağılmasına neden olma gibi çeşitli yollarla halka eziyet etmişlerdi. Eşkıyalığın ferdî veya toplu yapılmış olması, insanlar üzerindeki korkuyu azaltmamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı döneminde görülen eşkıyalık olayları doğrudan devlet düzenine karşı yapılmış ideolojik bir isyan değil, daha çok olumsuz bir durumla karşılaşan Türkmenlerin halka zulüm etmesi, hırsızlık yapması ve yol keserek mallarını ele geçirmesi şeklindedir (Barkey, 1999: 159).

Orta Anadolu'da Türkmenlerin yol keserek eşkıyalık yapmasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninde ortaya çıkan bazı sorunlar etkili olmuştur. Aşiret mensuplarının yaylak- kışlak arasındaki seyahati, öteden beri yerleşik reaya ile aralarında problem teşkil ediyordu. Konar-göçer Türkmenlerle köylüler arasında veya konar-göçerlerle diğer konar-göçerler arasında ekinleri yedirme, çiğnetme, otlak ve çayırıkları kullanma konusu yüzünden kavgalar eksik olmuyordu⁴⁸. Kırsalda yaşayan Türkmenler arasında hayvan otlatma tartışması yüzünden adam yaralama ve adam öldürme olayları sıkça yaşanıyor.

Tabanlı Türkmenler arasında eşkıyalığın yaygınlaşması, XVII. yüzyılın ikinci yarısında artmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu zamanda karşılaştığı siyasî, askerî ve iktisadî sorunlar toplumun her kesimini etkilediği gibi, kırsalda yaşayan Türkmenleri de etkilemiştir. Osmanlı devrinde Türkmenler kırsalda yaşıyor olmalarına karşın, iç güvenliğe dair olaylar hep bu alanlarda başlamıştır(Öz, 2009: 42). Onun için merkezî idare tarafından gözden kaçırılan en küçük bir hata, kırsal alanlarda yankı buluyordu. Bu açıdan Celâlî olayları⁴⁹ özellikle, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Celâlîler askerî kökenli kimseler olmasına rağmen, onların böyle bir harekete girişmiş olmaları siyasî bir iddiadan hareketle oluşmuş bir muhalefet değildir(Ünal, 2009: 29- Öz, 2009: 37). Her ne şekilde olursa olsun Celâlî isyanlarının yağma hareketleri içermesi nedeniyle sosyal karışıklıklara yol açtığından, kırdan şehirlere doğru göçü arttırmıştı⁵⁰ (Uluçay, 1944: 86- İncalcık, 2000: 69- Akdağ, 1995: 86).

Karışıklıklar sebebiyle arazi sahiplerinin tarımsal faaliyetlerini azaltması, ziraat alanlarının boş kalması ister istemez, hububat fiyatlarında hızlı ve aşırı bölgesel dalgalanmalar meydana getirmiştir. Osmanlı toplumu bu durumdan çok ağır şekilde etkilenmiştir. Paranın alım gücü düşmüş, emtia fiyatları artmıştı. Devletin sosyal düzeninde yaşanan gelişmeler, bundan etkilenen kişileri farklı kazanç yollarına doğru çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bir taraftan sosyal gelişmelerden etkilendiği için eşkıyalık olaylarına katılanlar, diğer taraftan da bu grupların sözlerine inanarak sırf fırsatları değerlendirmek için eşkıyalığa katılan gruplar, ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Celâlî isyanları belirli bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılsa da onun toprak ve vergi sistemi üzerinde yarattığı bozulma, eşkıyalığın gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Tabanlı Türkmenlerinin yöneticileri, yaşanan iktisadî ve idarî krizleri bahane ederek halktan daha fazla vergi talep etmeye kalkışmışlardı. Olaylar önlenmeye çalışılmış olsa da esasen bir önceki olay, bir sonraki olaya yolsuzluk, usûlsuzluk ve mal gaspı konusunda etki

⁴⁸ Bu konuda A. Refik "Türk Aşiretleri", s. 67 ve AŞS 20/706: 178 numaralı sicil kaydına bakılabilir.

⁴⁹ Celâlî adı verilen ve işsiz ve güçsüz insanlarla gerek duyulduğunda savaş için orduya alınıp daha sonra da terhis edilen veya farklı sebeplerle ordudan kaçan grupların beliren önce Avusturya ve İran savaşları sebebiyle iç güvenlik açısından zayıf oluşmuştur.

⁵⁰ Anadolu'da kırsaldan şehirlere doğru göçlerin artması, arazilerin ekilip biçilmesini etkilediği için vakıfların tarımsal üretiminin düşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde vakıfların tarımsal gelirlerinde azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralma meydana gelmiştir.

yapmıştır. Devlet yöneticilerinin(voyvoda ve kethüdalar) reayadan zorla, haksız yere vergi talebinde bulunması, onları rahatsız etmiştir. Reaya karşılaştığı olumsuz durum karşısında merkeze karşı hemen şikâyet hakkını kullanmıştır. Ancak şikâyetin yapıldığı tarih ile davanın sonuçlandığı dönem arasında geçen uzun sürede, yöneticilerin gücü ve nüfûzu karşısında baskı gören, ezilen, köşeye sıkışan Türkmenlerin yeni çıkış yolları aramış olmaları da gözden kaçırılmamalıdır⁵¹.

H. 1084/1673 yılından sonra Ankara Sancağı'nın her tarafında görülmeye başlanan Tabanlı Türkmenleri, basit eşkıyalık olaylarının⁵² yanı sıra, daha büyük eşkıyalık olaylarına da karışmaya başlamışlardı⁵³. Tabanlı Türkmen eşkıyalığı iyi şekilde korunan resmî kervanları bile basabilecek mahiyette idi. Nitekim Bozulus Türkmenleri, kendilerinden tahsil edilen vergi gelirlerini İstanbul'a götürülen kervanı basarak bütün mukataa gelirlerini kolayca ele geçirebilmişlerdi. Olay sırasında konar-göçerler, kendi voyvodaları olan Beşir'i öldürmüşler ve asitâneye götürülen mâl-ı mirîye ait 210 keselik paraya da el koymuşlardı. Yapılan tetkik neticesinde Beşir Ağa'nın karşısına çıkan eşkıyaların 35'i Bozulus Türkmen Aşiretinden, geri kalan 18 nefer ise diğer Türkmen cemaatlerinden olduğu anlaşılmıştı (AŞS 72/758: 413- 414- 419).

Tabanlı Türkmenlerin karıştığı belki de en önemli eşkıyalık olayı XVII. yüzyılın son yıllarında yaşanmıştı. H.1097- 1098 yıllarında Bozulus Türkmen voyvodası olan Hüseyin Ağa ve yine aynı aşiretin H.1099- 1100 yıllarındaki voyvodasının önleri, mâl-ı mirîleri asitâneye götürürlerken 34 kişi tarafından Marmara nâm mahalde kesilmiştir. Boğuşma sırasında voyvoda Hüseyin boynundan yaralanmıştır. İki grup arasında geçen uzun çatışmadan sonra Türkmenler, voyvodanın yanında bulunan mirî paraları ve hayvanları gasp ederek kaçmışlardı(AŞS 72/758:57-62). Türkmenlerle, Osmanlı merkezî idaresi arasında, 5 Cemâziye'l- evvel 1103/24 Ocak 1692 tarihinde sulh yapılmış ve Bozulus Türkmen cemaatleri hem gasp ettikleri paraları, hem de alıp götürdükleri hayvanların bedeli olarak devlete, 105000 kuruş ödemeyi taahhüd etmişlerdi. Mir-i mirân Bolad Mehmed Paşa ve yeni voyvoda Mehmed Ağa tarafından Bozulus Türkmenlerinin gasp ettikleri malların bedeli olarak 105000 kuruş cemaatler arasında pay edilmiştir. Buna göre, Tabanlı cemaatine 8000, Kösne cemaatine 8000, Oğulbeğlü cemaatine 5650, Şeyhlü cemaatine 7000, Çayan ve İleminlü cemaatine 6000, Süleyman Hacılı cemaatine 8750, Hamza Hacılı cemaatine 16500, Karadîn(?) cemaatine 15250, Karabağlı cemaatine 7000, Kuşdoğan cemaatine 11500, Mihmadlu cemaatine 11750 kuruş hisse ayrılmıştır (AŞS 72/758: 442).

Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı Aşireti, XVII. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketleri ile sadece Ankara ve Kırşehir bölgesinde değil, Anadolu'nun başka yerlerinde de zâfiyet oluşturunuyordu. 2 Şaban 1088/30 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı Türkmenleri ve diğer aşiretlere mensup kişiler, Sivas- Gemerek yolunda bir Acem kervanını basmışlardı. Tüccarların mallarını ve paralarını gasp eden Türkmenler, orada 8 kişiyi katletmişlerdi. Gemerek bölgesinde yol kesen Türkmen eşkıyasının yaklaşık 300- 400 kişi olduğu belgelerde

⁵¹ Sicil kayıtlarında sık sık fermanlara rastlanmaktadır. Kaza kadısına yazılan fermanlarda, eşkıyanın yakalanması için bölgeye gönderilen askerlerden, ayrıca sulh yapılması için eşkıyanın yakalanarak elindeki mallarının kabzedilmesi için talimatlar verilmektedir (AŞS 60/746: 572).

⁵² Tabanlı Türkmenlerinin eşkıyalıkları bazen bir kaç kişi tarafından yapılmıştır ki bu durumda organize sayılamayacak bireysel faaliyetlerin daha çok gasp amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet develerini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153).

⁵³ Evâsıt-ı Şaban 1130/14 Temmuz 1718 tarihli buyruğunda, Tabanlı cemaatinden Şedid oğlu ve karındaşı, Kara Musa ve oğlu, Mehmed ve Şeyhlü cemâatinden Seyf Ali ve Arab Ömer 70- 80 miktar eşkıya ile kendi hallerinde yaşayıp giden 27 hâneyi basmış, 2 kişiyi öldürmüş ve 7 kişiyi de hapsetmişlerdi (AŞS 93/779: 321).

ifade edilmektedir. O yıl içerisinde Tabanlı aşiretine mensup eşkıyanın verdiği zarar sadece bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde İstanbul'a Valide Sultan hassı reayasının vergilerini götüren kişilerin önü, Çongar nâm mahalde Türkmenler tarafından kesilmiştir. İki grup arasında geçen boğuşmada, Valide Sultan haslarını taşıyan 5 kişi katledilmiş ve bir kadı da yaralamıştır(AŞS 59/745: 994). XVII. yüzyılın son yıllarında Ankara Sancağı içerisinde yaşayan Türkmen reayasının şekâveti bölgede yaşayan bütün toplulukları etkiliyordu. Nitekim Eyne Suyu nâm mahalde 100 kadar atlı yerleşik olarak bölgede ikâmet eden ahaliden zorla para toplamış⁵⁴ ve bu durum, yerli halkta büyük endişeye neden olmuştur (AŞS 59/745: 646).

Öteden beri Ankara kaza merkezinin uluslararası ticarete konu olan sof üretiminin merkezi olması, tüccarların mallarını gasp ederek Türkmenlere bir anda zengin olmanın yollarını açabiliyordu. Bu açıdan bakıldığında Türkmenlerin tüccar kervanlarını basabileceği en müsait mıntıkanın, Beypazarı- Göynük kazaları arasındaki geçitler olduğu anlaşıyordu. Beypazarı ve Göynük arasında bulunan *Hamamlu Boğazı*, Tabanlı Türkmenlerinin yol kesmeleri için tercih ediliyordu. Boğazın Beypazarı'na 2 saat, Ankara'ya 15 saat uzaklıktaki olması nedeniyle askerin bölgeye intikalini kısıtlıyordu. Dolayısıyla eşkıyalar soygunu gerçekleştirdikten sonra, merkezî idarenin olaylardan haberi oluyordu. Bu yüzden Tabanlı Türkmenlerinden 40 nefer süvari evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1124/Temmuz 1712 tarihinde Hamamlu Boğazı'nı keserek 6 saat boyunca Beypazarı voyvodası ile savaşmışlardı.

Eşkıyalık ister bireysel olarak yapılmış olsun, isterse toplu yapılmış olsun, Tabanlı aşiretinde, XVIII. yüzyılda sürekli olarak artmıştı. Sicil kayıtlarında ifade edildiğine göre, hiçbir sebep yok iken, eşkıyanın gözüne kestirdiği kişilerin evlerini ve depolarını basarak mallarını gasp etmesi, bireysel olayların en başında geliyordu. Bu tür faaliyetler aslında eşkıyanın, daha fazla mal elde etmek amacına yönelik hareketlerdi. Her ne kadar merkezden yazılan fermanlarda öldürülen, malları yağma edilen, arazileri zarar gören, evleri yakılıp yıkılan kişilerin davalarının görülmesi için emirler gönderilmiş olsa da olayların tetkiki ve yargılama sürecinin uzadığı görülmektedir (AŞS 139/825: 227-230).

Kaynaklarda Ankara Sancağı içerisinde ve dışında eşkıyalık hareketlerini gerçekleştiren Tabanlı Türkmenleri, her zaman yol kesip, ev basan konumunda da değildir. Yani Ankara'da eşkıyalık yapan grupların hepsi, Tabanlı aşireti mensupları değillerdi. Bazen yolda eşkıyalar tarafından soyulanlar, Tabanlı Türkmenleri olabiliyordu. Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1168/29 Mart 1755 tarihinde Beypazarı yakınlarında bulunan Hamamlu Boğazı demekle ma'ruf yerden geçen Tabanlı voyvodası El-hâc Halil'in önüne kat' u't-tarik/yol eşkıyası inmiş ve toplam 1500 kuruşluk malını gasp etmişti. Öte yandan voyvoda El-hâc Halil, çarpışma sırasında sağ göğsünden yararlanırken, bir adamı da öldürülmüştü (AŞS 139/825: 200).

Osmanlı Devleti eşkıyalık olaylarını engelleyebilmek için, aldığı karar doğrultusunda bu tür oluşumlara katılan kişiler hangi sancaktan ise, o sancağa mensup kişilerin mallarını ödemeleri istenmişti. Bunun için Türkmenler, kendi içlerindeki kötü niyetli kişileri yola getirmek için çaba sarf etmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti güvenlik amaçlı olarak aşiretlere sadece ödeme yükümlülüğü getirmemiş aynı zamanda, yolcuları katleden,

⁵⁴ Eşkıyanın yakalanmasından sonra sulh yapılması gündeme gelmiştir. Buna göre halk mahkemede eşkıya ile 2 deve, 1 at, 1 tay, yeşil çuka abadan, mor çuka, karnuş, mavi çuka serhadî, 3 merdane, 1 kaftan, 10 esedi kuruş karşılığında akd-i sulh yapılmıştır. 21 Receb 1088/19 Eylül 1677 (AŞS 59/ 745: 646).

mallarını gasp eden eşkıyanın yakalanarak Ankara Kalesi'ne kapatılmasını emretmişti (AŞS 76/762: 755).

Sekban ve Saruca isimli askerî grupların hizmete alınmamalarından dolayı Anadolu'da kargaşalıklar artmıştır⁵⁵. Sekban ve Saruca askerleri daha önceden tek başlarına eşkıyalık yapan oymak ve aşiretleri kendi yanlarına çekmek suretiyle Anadolu'da ve Balkanlarda baskılarını arttırırken, yine aynı kişilerin, etrafa salma salarak vergi talep etmişler ve vermeyenlerden zorla almışlardı. Sekban ve Sarucaların yol ve seyahat emniyetini ortadan kaldırmış olmaları, şehirlerarası ticareti ve uzun mesafeli ticareti sekteye uğratmıştır (Orhonlu, 1987: 41- Öz, 2009: 39). Belirli dönemlerde azalmış olmasına rağmen Sekban ve Sarucaların toplum üzerindeki baskısı XVIII. yüzyılda sürmüştür. Türkmenler hakkında yayınlanmış kanunnameler, onların arazilerini terk edip başka yerlere gitmesine izin vermediği için Anadolu'nun zirâi ve iktisadî düzeni bozulmaya devam ediyordu. Sekban ve Saruca askerlerinin Türkmenlerle birlikte eşkıyalık yapmasının yanı sıra, XVIII. yüzyıl içerisinde mütegalibe denilen zorbalardan ortaya çıkması, Anadolu eşkıyalığını oluşturan gruplara bunların da dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Toprağını kaybetmiş, zirâi faaliyetlerini askıya almış kişilerin, ekonomik açıdan baskı altında olduğunu hisseden konar-göçer reayanın, asker yazılarak yerel iktidar sahiplerinin etkisi altına girmesi yani, kapı halkı olması bu yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Zor durumda kalan reayanın kapı halkı olarak güçlü kimselerin kontrolü altına girmesi ve komutanının adına seferlere katılması bir yana, fırsat buldukça eşkıyalığa karışmalarını da mümkün kılmıştır (Barkey, 1999: 170).

Devletin yerel yönetiminin merkezî görevliler tarafından kurulmaya çalışıldığı dönemde ise etrafındaki askerleriyle liderliği ele geçiren zorbalardan, maiyetleriyle birlikte köyleri dolaşarak kendi masraflarını halktan tahsil etmeye başlamıştı. Bununla da kalmayan yerel gruplar, halka yeni vergiler yüklemiş ve onların sırtından geçinmeye başlamıştır. Tabanlı aşiretinin Karamanlu cemaati reayaları üzerine verdiği zarar bu tür olayların vehametini ortaya koymaktadır. Ankara sakinlerinden Sarıkadıoğlu Şakir ve Muharrem isimli kişiler mahkemede şikayet etmişlerdi. Ankara'lı Nakkaşoğlu Ali "sakin olduğunuz mahal bizim çiftliğimizdir" diyerek söz konusu kişilerin topraklarına el koymaya çalışmıştı. Nakkaşoğlu Ali bunun üzerine, H.1170 senesinde 300'den fazla levendât taifesi ile Karamanlu Aşireti üzerine gelmiş, onların kışlak hayvan damlarını yıkarak 100'den fazla hayvanlarını telef etmiş ve sair eşyalarına el koymuştur⁵⁶ (AŞS 147/833: 405).

Tabanlı Türkmen aşireti etrafa korku salmaya devam ederken, bir taraftan da kendi içlerindeki çatışmaları sürüyordu. Aşiret ileri gelenleri⁵⁷ bazen halkla, bazen de reayanın voyvoda veya kethüdalarıyla çatıştıkları görülebiliyordu. Her ne sebeple olursa olsun, eşkıyanın hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma büyük zararları oluyordu. Eşkıyalık hareketleri Ankara'da sakin Tabanlı cemâatleri arasında özellikle, XVIII. yüzyılda hızla artan bir husustu⁵⁸. Aşiret mensuplarının eşkıyalığının kendi cemaatlerine zarar verdiği

⁵⁵ H.1101/1690 seferine iştirak ettirmek maksadıyla Bozulus teşekküllerinin boy beyleri ve kethüdaları Konya'ya davet edilmiş ve adı geçen sefere iştirak edeceklerine dair kendilerinden söz istenmiştir.

⁵⁶ H.1169 ve 1170 yıllarında vukû' bulan bu olay, aradan geçen 5 yıla rağmen 3 Cemâziye'l-evvel 1175/30 Kasım 1761 tarihinde hala mahkemede görülmeye devam etmektedir.

⁵⁷ Tabanlı voyvodası Hüseyin Ağa'nın emir ve tenbihi ile 11 nefer adamı hanemiz üzerine gelip haksız yere babam Kara Hasan'ı öldürdükleri için oğlu Ahmed, icrâ-yı hak olunmasını talep ediyordu. 21 Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772).

⁵⁸ Örneğin Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 tarihli bir belgede, Tabanlı Cemaati'nden Ali ve Mehmed nâm kimesneler "...şakiler 1130 senesinde ahvallerine tab'i eşkıyalarla Kadı Mehmed ve Ali nâm kimesneleri bi-gayr-ı hak katl idüb ziyâde teaddî ve fesad eylediklerini" bildiriyorlardı. Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 (AŞS 93/779: 320).

yazılan arzuhallerden takip edilebilmektedir⁵⁹ (AŞS 161/847: 220). Aşiret mensupları arasından yaşanan eşkıyalık olaylarında sadece ev eşyası ve çeşitli vasıflarda hayvan gasp edilmiyor⁶⁰ aynı zamanda boğuşma sırasında reayayı öldürülebiliyordu⁶¹.

XVIII. yüzyılda eşkıyanın mukataa bölgesine verdiği zarar daha da artmıştır⁶². Türkmen Bozulus reayasına verilen zarar, sadece kendisini ilgilendirmiyor, esas olarak bölgede yaşayan halkın bağlı olduğu mukataa gelirlerini de etkiliyordu. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihli bir sicil kaydında Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmenlerinden yaşanan huzursuzluklar nedeniyle 3-5'er senelik vergilerinin toplanamadığı ifade ediliyordu (AŞS 166/852: 290).

Sicil kayıtlarına göre, Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Mukataası reayalarının sosyal yapısı XVIII. yüzyılın sonlarına iyice bozulmuştur. Türkmen reayasının bir kısmının sefer zamanı başıboş dolaşan kapısız levendât taifesine katılarak önce cemaatlerinin sonra da aşiretin huzurunu bozduğu ifade ediliyordu. Sonuçta bu levend askerlerinin etraflarına bir şekilde topladıkları eşkıyalarla cemâatların mallarına, canlarına kastettikleri görülmektedir⁶³. Görüldüğü gibi eskiden bireysel olarak eşkıyalık olayları Türkmenler arasında daha sık görülürken, XVII. yüzyılda zor durumda kalmış kimselerin orduya levend olarak yazılmasından sonra olaylar azalmamış aksine, daha da artmıştır. Birkaç sefer sonrası işsiz kalan levendler kendi kumandanlarının kontrolünde harekete geçerek yol kesmiş, reayaya baskı yapmış, onların paralarını ve mallarını gasp etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde yerel elitin himayesi altında işsiz köylüler gibi, baskı gördüğü için korunma ihtiyacı duyan konar-göçer Türkmenler de bulunuyordu.

1.5. Tabanlı Türkmen Reayasının Sürgüne Gönderilmesi ve Zorunlu İskanı

XVIII. yüzyıl Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen aşireti mensupları için, yeni yerleşim yerleri aramaya başladıkları dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşiret mensupları senelerdir kendi yöneticilerinin baskı ve zulmünün yanı sıra, kendi içlerinden türeyen eşkıya ile baş edememişlerdi. Sekban ve Saruca askerlerinin savaş zamanlarında Türkmenlerden ve diğer unsurlardan topladıkları gruplarla her tarafa korku saldıkları bir ortamda onların güvende olduklarını söylemek güçtür.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uzun savaşlardan dolayı artan huzursuzluğu engelleyebilmek için eşkıyalığa daha müsait olan grupları toprağa yerleşmeyi teşvik etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, zirai üretimi yeniden arttıracak, arazileri şenlendirecek, güvensizlik unsurunu devre dışı bırakacaktır. Bunun için önce kırsalda yaşayan eşkıyalığa müsait yapıları ile konar-göçerlerin durumunun düzeltilmesi gerekiyordu. Öncelikli olarak Orta Anadolu sahasında yaşayan ve olaylara karışan Türkmenlerin güneyde Rakka ve Halep

⁵⁹Tabanlı cemâati ahalisinden Ahmed ve Mustafa nâm kimseler arzuhal yazarak kendi hallerinde iken yine cemaat ahalisinden şakiler tarafından 1130 senesinde evleri basılmıştır. Evâsıt-ı Şaban 1130/ 14 Temmuz 1718 (AŞS 93/ 779: 319).

⁶⁰ Bireysel olarak ortaya çıkan küçük suçlara bu çalışmada değinilmemiştir. Örneğin Evâsıt-ı Receb 1168/27 Nisan 1755 tarihinde Tabanlı cemaatinden Süleyman isimli kişi, Ankara Kazası'na tabi Tekye karyesinden olup eşkıyalıkla meşhur olmuş Maruf Ali ve oğlu ve Deli Halil ve Abbas isimli kişilerin evini haksız yere bastığını, mallarını gasp ettiklerini bildirmiştir(AŞS 139/825: 229).

⁶¹ Bozulus Türkmenlerinden Yusuf ve İsmail, H.1160 senesinde şekâveti ile meşhur Nakkaş ve oğlu Osman'ın babalarını aletle öldürdüğünü ve bu yüzden diyet talep etmişlerdir. 15 Receb 1168/ 27 Nisan 1755 (AŞS 139/825: 228).

⁶² Tabanlı reayasından Topal Ahmed'in yazdığı mektupta Şah Veli oğlu Ali ve Vahab oğlu Ömer ve Maksud oğlu Arslan isimli eşkıyalar, Eskişehir civarına gelindiğinde arkalarından yetişip ellerinde bulunan arz ve mahzarları aldıktan sonra bu kişilerin yanlarında bulunan emval ve erzaklarını da yağma etmişlerdi. Gurre-i Cemâziye'l-âhır 1083/24 Eylül 1672 (AŞS 55/741: 456).

⁶³ Aşiretlerin Orta Anadolu'da eşkıyalık yaparken bazen reayayı öldürdüğü, malını aldığı, hapsettiği ve hatta eşlerini ve kızlarını dağa kaldırdıkları da oluyordu (AŞS 17/703: 168- 169 - AŞS 18/704: 270- 271).

eyaletlerine, Hama ve Humus, Adana ve Bozok sancaklarına sürülmesi uygun bulunmuştur⁶⁴.

Belgelere göre, eşkıyalık olaylarına gruplar halinde veya bireysel olarak katılan ve yakalanan Tabanlı Türkmen aşiretine mensup kişiler, Rakka'ya sürülmüşlerdi⁶⁵ (AŞS 79/765: 541- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Örneğin Bozulus Türkmenlerinin İzzeddin cemâati reayasından Hüsam oğlu Mehmed'in şekâveti günden güne arttığı için onun hareketleri halkı çok derinden etkiliyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Hüsam oğlu Mehmed'in yakalanarak Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi, daha sonra da ailesiyle birlikte Rakka'ya iskân olunması için emir çıkarılmıştı (AŞS 85/771: 443). Devletin sürdürdüğü iskân girişiminin konar-göçerler tarafından olumlu karşılandığını söylemek güçtür. Göçler sonrasında ortaya çıkan olaylara bakıldığında, bu iskân girişiminin olayları çözmekten ziyade, Anadolu'da yeni tehlikelere neden olduğu gözden kaçmamaktadır.

Rakka sahasında iskân edilen aşiretler, burada uzun süre kalamamış ve hemen geri kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmışlardı. Rakka'dan kaçarak gelen Türkmenlerin geldikleri yerlerde uğraşacak meşguliyetleri olmadığından onlar, doğrudan yağma ve talan yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti kaçarak Anadolu'ya gelen bu toplulukları yeniden Rakka'ya döndürmeye çalışsa da gitmemekte direnen aşiretler, yeni huzursuzlukların kaynağını oluşturmuşlardı. Rakka firarileri arasında Bozulus Türkmenlerine mensup Gündeşlü, Musacalu, Tabanlı, Tecerlü, Küçüklü aşiretlerinden kimseler kaçarak Erzurum bölgesine gitmişlerdi (Gündüz, 2010: 94).

Eşkıyalık olaylarına karışan Türkmenler kadar, bu türlü olaylara hiç bulaşmadan hayatını sürdüren konar-göçerler de vardı. Bozulus Tabanlı Türkmen mukataasının reayaları artık, "...kapısız levendât ve diğer eşkıya ve haramzâdelerin tasallut ve tecâvüzleri hasebiyle kadîm-i yurdlarını..." terk etmek zorunda kalmışlardı.⁶⁶ Cemaat mensuplarının suhte ve levend eşkiasının baskısından senelerdir yaşadığı sıkıntılar, topraklarını bırakmaya zorlamıştı. Aslında bu terk-i diyar/cila-yı vatan hareketi, doğrudan doğruya güvenlik endişesiyle yapıldığı için Türkmenler daha güvenli gördükleri, eşkıya baskısının olmadığı bölgelere doğru gitmişlerdi (Akdağ, 1963: 115-152). Güvenlik amaçlı yapılan bu yer değiştirmelerde özellikle en yakın kaza merkezi olan Ankara'nın ve onun batısında kalan kazaların tercih edildiği görülmektedir.

Sadece Tabanlı cemaati değil, diğer cemaatlerin de yaşanan huzursuzluklar sebebiyle ikâmet yerlerini değiştirmişlerdi Örneğin öteden beri Tabanlı cemaati kethüdalarına deruhte edilen Kürd Mihmadlu cemaati mensuplarının bir kısmı, Alaşehir ve Bolu'da iskân ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bundan başka yine Bolu ve Aydın kazalarında iskân olunan Karabağî(Karabağlu) cemaati de yine Orta Anadolu'da bulunan büyük Bozulus topluluklarının müteferrik parçalarıydı (AŞS 76/762: 696).

Valide Sultan hassının Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı mukataası reayaları M.1670'li yıllarında Ankara Sancağı dahiline gelip buraya yerleşmişlerdi. Zamanla yaşanan ağır sorunlar sonucunda Tabanlı Türkmenleri sancağın dışına çıkarak yerleşik hayata

⁶⁴ İslam hukukuna göre eşkıyalık olaylarına katılanlara dört çeşit ceza verilebilirdi. Öldürme, asılma, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve sürgündür. İslam fıkıhında had cezaları olarak ifade edilen cezaların uygulanması zorunlu olup devlet başkanları bunları başka cezalara çeviremezdi(A. Bardakoğlu, "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* XI, s. 463).

⁶⁵ Rakka'ya sürülme işlemi sırasında Türkmenlerin yanlarında köleleri de vardır.

⁶⁶ Sicilde, Tabanlı mukataası reayalarının bazılarının sefer zamanı başıboş kapısız levendât eşkıya zümresine katıldıkları ve reyanın canına, malına ve ırzına musallat oldukları ifade ediliyordu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine halk oturduğu bölgeyi terk ederek başka bölgelere gitmişti. Reyanın yer değiştirmiş olması, devletin vergi toplamasını engellemiş ve 3-5 sene boyunca hiç vergi toplanamamıştır. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

geçmişlerdi(Gündüz, 2009: 129). Sicillerde Türkmenlerin 150 hanesinin, en yakın kaza olan Ankara merkezi ve civarına, 300 hanesinin Bursa ve Balıkesir'e hâvî Akhisar ve Bergama ve Saruhan Sancaklarına, 120 hanelik perakendesinin ise Kırşehir ve Bozok Sancaklarına yerleştikleri ifade ediliyordu. Bozulus Türkmenlerinin yayıldığı saha sadece bunlarla sınırlı değildir. Devlet, tıpkı sayıları çok olan diğer Türkmenler gibi, sayıları az olan Türkmen perakendelerinin de yeniden Ankara'ya dönmelerini emretmişti⁶⁷ (AŞS 179/865: 233). Asayiş sorunları yüzünden yerinden olan, ancak uzun yıllardır hayvancılıkla geçinen Türkmenlerin büyük bir kısmı faaliyet alanlarını terk ederek, daha güvenli ve hayvancılık için elverişli buldukları Antalya, Burdur ve Isparta'ya kadar yayılmışlardı⁶⁸. Öte yandan müteferrik Türkmen gruplarının yerlerinin tespit edilmesi genellikle bir şikâyet veya denetim sonucunda olabiliyordu. Dolayısıyla yerlerinden kalkıp giden dağılmış Türkmenlerin hemen hepsinin geri topraklarına getirilebilmesi oldukça zordu.

Yeni yerleştikleri sahalarda ister ferdî, isterse topluca yaşıyor olsun, Türkmenler, kendi güvenliklerini koruyabilmek, dış saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza edebilmek için mutlaka güçlü bir otoritenin hâkimiyetine, yani ayan veya mütegalibenin kontrolüne daha fazla ihtiyaç duymaya başlamışlardı⁶⁹. Aksi taktirde yalnız kalan Türkmenlerin hayatını sürdürmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan Türkmenler, daha önce levend eşkıyasının zulmünden kaçarken bile kendilerine göre bir tercih yapmak zorunda kalmışlardı⁷⁰.

Anadolu'da eşkıya zulmünden kaçan reayanın durumu daha da kötüleşiyordu. 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihli fermanda; Ankara ve diğer sancaklarda bulunan mirî mukataaların devlet ricalinin ve ayanların elinde olduğu vurgulandıktan sonra, reaya fukarasının devlete olan borçlarını ödeyemedikleri ifade ediliyordu. Vergi gelirlerini toplayamayan mültezimlerin, reayaya eziyet ettiği, suç işlediği, ekseri perişan ve perakende olan bu kişilerin kötü durumda olduğu, eski yerlerinde kalanların ise yardıma muhtaç ve ahvalleri ertesi güne yetmeyecek derecede perişan durumda oldukları belirtiliyordu (AŞS 80/767: 651).

Türkmen aşiretinin hayvancılıkla uğraşması yer değiştirmeler nedeniyle zora girince, konar-göçerler arasından okuyup tahsil gören kişilerin sayısı artmaya başlamıştır. Zamanla tahsillerini bitiren Tabanlı Türkmenlerinin askerî sınıfına girerek şehirlere yerleştikleri görülmektedir⁷¹. Bu durumda voyvodaların tahsil edeceği vergi reayası azaldığı için askerîye geçen bu kişilerle ilgili davalar belirmeye başlamıştır. Bu tür davalarda aşiret mensupları

⁶⁷ Ankara sancağına yerleştirilmek istenen Tabanlı Aşiretinin iskânı için çeşitli dönemlerde merkezden emirler gönderilmiştir (İ. ML. 35/624).

⁶⁸ Tabanlı Türkmeninin "...müteferrik olan aşâyirden Bergama Sancağı'nda Şeyhlü cemaatinden 85 hane, Çağıranlı cemaatinden 50 hane, Bayrambeglü cemaatinden 25 hane, Alikuran cemaatinden 15 hane ve Kürd Mihmadlı cemaatinden 20 hane ve Karamanlu cemaatinden 20 hane, Eminlü cemaatinden 20 hane ve Anadolu Eyaleti'nden 20 hane ve yine Balıkesir Sancağı'nda Burhanlu cemaatinden 80 hane, Kirişlü cemaatinden 10 hane ve Bonaslu cemaatinden 15 hane ve yine Isparta ve Burdur Sancaklarında Kuşcu cemaatinden 150 hane ve Ankara Sancağı'nın derûn-ı birûnunda 150 hane rûsûm-ı kast ve müteferrik reaya olmağla reaya-yı merkumlar vech-i muharrer üzere hane ve zamana i'tibar olunmaksızın oldukları mahallerin kuzât ve mütesellimleri ma'rifetiyle kaldırılıb asıl aşiretler derûnuna i'vâ ve iskân-ı seniyye-i güzeste den müterâkim olan mâl-ı mirîleri ale'l-hâl tahsil ettirilmek üzere..." emr-i şerif verilmişti. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 (AŞS 166/852: 290).

⁶⁹ Tabanlı reayasının vardıkları mahallerde a'yân ve bazı zâbitân ve mütegalibenin emriyle hareket ettikleri belirtiliyordu(26 Muharrem 1187/ 22 Temmuz 1764).

⁷¹ XVIII. asrın sonlarına doğru Tabanlı cemaati reayasından Eminli cemâatinden Bekir bey oğlu Mustafa ve kardeşi Halil isimli kişiler hâss-ı reayanın defterli reyası iken askerlik ve ehil cihadlık iddiasıyla vermeleri gereken vergileri vermemişlerdi. 21 Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712 (AŞS 87/773: 772). Benzer şekilde Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen Aşiretinden Abdülvehhab bey, Ankara'da Arasta Çarşısı'nda bulunan İlyas Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidi'nde imamlık yapan Hafız Abdurrahman halife b. Veliyüddin hakkında suç duyurusunda bulunarak kendisinden resm-i raiyyet talep edilmişti. Ancak yapılan incelemede, kendisinin askeriden olması nedeniyle resm-i raiyyet alınamayacağı belirtmesi üzerine dava düşmüştür(AŞS 166/852: 139). Benzer örnekler için AŞS 161/847: 55),

kadı huzurunda yaptıkları savunmalarda, askerîden olduklarını ve askerîden resm-i raiyyetin alınmadığını sık sık dile getiriyorlardı⁷² (AŞS 166/852: 139).

Sonuç

Osmanlı devrinde aşiretleri devletle karşı karşıya getiren problemler farklı farklıydı. Türkmenlere devletin tahsis ettiği otlak ve yaylakların yetersizliği, iskân edilen yerin beğenilmemesi, ürün kıtlığı ve susuzluk gibi sıkıntılar aşiretleri kendi aralarında huzursuzluğa iten sebeplerdi. Aşiretlerin arasındaki sürtüşmeler, onları yeni mekân arayışına da itmişti. Ankara bölgesine gelen Tabanlı Türkmenlerinin yer değiştirmesi ise yukarıda ifade edilen sebeplerin yanı sıra, savaş bahanesiyle veya daha başka sebeplerle idarecilerin halka yüklediği mükellefiyetlerden kaynaklanmıştı. Yeterince geliri olmayan, vergisini veremeyen veya fazla vergi baskısı altında kalan konar-göçerlerin zamanla eşkıyalığa meylettiği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da eşkıyalık her dönemde olmakla birlikte özellikle, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çok ciddi sorunlar doğurmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte saruca ya da sekban askerlerinin eşkiya gruplarına dahil olması, Anadolu'da asayiş ve güvenliğin kaybolduğu döneme girilmesine neden olmuştu. Anadolu'daki aşiret kaynaklı eşkıyalık hareketlerinin artmasının perde arkasında, merkez ile taşra arasında meydana gelen idarî boşlukların ve anlaşmazlıkların olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun XVII ve XVIII. yüzyıllarda merkezî idarede güç kaybına uğraması, aynı anda hem içeride eşkıyalık olayları ile hem de dışarıdaki güç odakları ile mücadele etmesini zorlaştırmıştır. Eşkiya hareketlerinin yaygınlaşarak etkinlik kazanmasında bu siyasî gelişmeleri de görmek gerekmektedir.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesi noktasında sadece idarecilerin aldıkları önlemler yeterli olmamıştır. Devlet, aşiret ileri gelenleri ve yöneticilerinin yardımlarını her zaman talep etmiştir. Yine de Osmanlı Devleti, Türkmen aşiretlerinin oluşturdukları huzursuzluklar nedeniyle kendileri hakkında sürgün kararları almaktan geri dönmemiştir. Ancak her zaman olduğu gibi, sürgün olayında zarar gören yine yerleşik ve veya konar-göçer vaziyette vergisini veren, isyan etmeden yaşamaya çalışan reaya olmuştur. Dolayısıyla sürgün olayından sonra Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı batı, güney ve kuzey Anadolu bölgelerine doğru dağılmışlardır. Sonuç olarak XVI. yüzyıldan itibaren Ankara civarında yaşamaya başlayan Tabanlı Türkmenlerinin oldukça hareketli bir topluluk olduğu, bir kısmının yaşadıkları olumsuz gelişmeler üzerine eşkıyalığa yöneldikleri görülmektedir.

⁷² Ankara merkezinde Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidinde imam olan Abdurrahman Halife hem imamlık beratını mahkemeye sunmuş hem de “askeriden resm-i raiyyet alınmaz” diyerek haklılığını ortaya koymuştur.

Tablo 1. Tabanlı Aşireti Voyvodaları

Yıl	Voyvoda adı	Bağlı olduğu yer	Kaynak
H.1087/1677	Arslan Mehmed	Padişah hasası	AŞS 59/745: 993
H.1092/1682	Hacı Bedreddin Ağa	Padişah hasası	AŞS 64/750: 486
H.1095/1684	Osman Ağa	Padişah hasası	AŞS 65/751: 660
H.1097-1098/1686	Beşir Ağa	Padişah hasası	AŞS 71/752: 442
H.1099-1100/1688	Hüseyin Ağa	Padişah hasası	AŞS 72/758: 62
H.1103/1692	Hüseyin Ağa	Padişah hasası	AŞS 71/752: 442
H.1107/1696	Kemal Ağa	Padişah hasası	AŞS 76/762: 719
H.1114/1702	Mehmed Ağa	Padişah hasası	AŞS 81/767: 552
H.1124/1712	Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 87/773: 772
H.1126/1714	Salih Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 88/774: 453
H.1137/1725	Ahmed Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 101/787: 253
H.1149/1736	El-hâc Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 117/803: 191
H.1168/1755	Halil Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 139/825:200-232
H.1170/1757	Mustafa Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 140/826: 176

Kaynakça

- A.MKT. NZD. 1/39, C. ADL. 26/1579, C. ADL. 41/2510, C. DH. 166/8282, C. DH 178/8896, C. ML. 1874, C. ML. 41/1874, C. DRB. 37133, C. SM. 137/6864, C. ZB. 4/189, İE. ML. 78/7294, İE. ML.119/11286, D.BŞM. d. 2404, D.BŞM. d. 3750,
- Ankara Şer'iyye Sicilleri(AŞS): AŞS 30/716, AŞS 42/728, AŞS 55/741, AŞS 56/742, AŞS 59/745, AŞS 60/746, AŞS 64/750, AŞS 65/751, AŞS 69/755, AŞS 71/752, AŞS 72/758, AŞS 76/762, AŞS 79/765, AŞS 80/767, AŞS 81/767, AŞS 82/768, AŞS 84/770, AŞS 85/771, AŞS 86/772, AŞS 87/773, AŞS 88/774, AŞS 89/775, AŞS 92/778, AŞS 93/779, AŞS 96/782, AŞS 97/783, AŞS 98/784, AŞS 100/786, AŞS 101/803, AŞS 102/788, AŞS 109/795, AŞS 110/796, AŞS 117/803, AŞS 123/809, AŞS 139/825, AŞS 140/826, AŞS 140/826, AŞS 141/827, AŞS 147/833, AŞS 148/834, AŞS 150/836, AŞS 161/847, AŞS 166/852, AŞS 179/865, AŞS 181/867, AŞS 191/877, AŞS 196/882, AŞS 198/884, AŞS 209/895, AŞS 213/899,
- Akdağ, M. (1963).*Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Babacan Hasan- S. Avşar.(2011). *Türkmen Aşiretleri*, Geçit Yayınları, İstanbul.
- Bardakoğlu, A. (1995). "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, ss. 463- 466.
- Barkey, K. (1999). *Eşkıyalar ve Devlet; Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, (çev. Zeynep Altıok),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demirtaş, F. (1949). "Tavâ-yî-i Bozulus", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 47-60, Ankara.
- Demirtaş, F. (1949). "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss.321-385, Ankara.
- Demirtaş, F. (1949). "Bozulus Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 29- 46, Ankara,
- Erdem, İ. (1991). "Ak-koyunlu Devleri'ni Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi VI*, İzmir, ss. 243- 265.

- Erdem, İ. (1991). "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/XXVI, Ankara, s. 85-92.
- Erdoğan, E. (2005). "Ankara Yörükleri, 1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre" *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı. 18, ss. 119-135.
- Gündüz, T. (2005). *XVII ve XVIII. yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Gündüz, T. (2009). *Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Gündüz, T. (2010). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. Yayınları, Ankara
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul.
- İlgürel, M. (1993). "Celâli İsyanları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi VII*, ss. 252- 257.
- İnalçık, H. (1986). "The Yürüks, Their Origins, Expansion, and Economic Role", *Oriental Carpet, and Textile Studies*, ed. R. Pinner, W. Denny, London.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I,(1300-1600)*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Kaya, K. (2005) "XIX. yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi s. 19*, ss. 239- 255
- Kaya, K. (2009). "Karadeniz Havalisindeki Eşkiyalık Hareketlerinin Önlenmesinde Voyvodaların Rolü", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 263- 274.
- Koç, Y.(2005). "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilgi, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, Güz, ss. 231-245.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, Eren Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- Öz, M. (2009). "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 33- 40.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Ankara(Fiziki, Demoğrafik, İdari ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 694*, Ankara.
- Özel, O.(2011). "The Reign of Violence: the Celalis(c.1550-1700)", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, London-New York: Routledge, 2011, p. 184-202.
- Uluçay, Ç. (1944). *Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul.
- Ünal, M. A. (2009). "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkiyalık ve Ayrılıkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, ss. 25- 32, Samsun.

Türkiye'nin İttifak Politikası Ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)

Mustafa BIYIKLI*

Özet

Yeni Türkiye, dünyayı sıkıntıya sokmaması için bütün devletlerin sorumlu olduğu dünya barışı ve bölgesel ortak barışın ve ortak güvenliğin, bütün devletlerin elbirliğiyle kurulması ve korunması gerektiğini; dış politikası, kurduğu iyi ilişkiler, iyi komşuluk, barış, dostluk ve birlik yaklaşımları yanı sıra oluşturulan Balkan Pakti, Montrö barışı ve Sadâbat Pakti örnekleriyle dünyaya gösterdi.

Yeni Türkiye'nin izlediği ortak barış, ortak güvenlik ve bölge birliği politikası, Dünya'da yankı uyandırdı ve kısa zamanda Türkiye'nin dışarıda ve bölgesinde saygınlığını önemli derecede arttırdı.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, ortak barış, ortak güvenlik, ittifaklar.

Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security Alliances (1928-1938)

Abstract

The new Turkish State showed, with its positive relations, peaceful neighborhood that it founded during the process in which it was re-modeling its foreign policy, and the Sadâbat Pact and peace of Montreux which was founded with peaceful, friendly intentions, that the global and regional peace and common security must be established and protected with the participation of all states.

The common peace, common security and regional unity policies of the new Turkish State had awakened echo around the world and enhanced the reputation of the state abroad in a very short time.

Keywords: the Turkish foreign policy, common peace, common security, alliances.

1. Giriş

1925-1933 yıllarında, dünyada barış diplomasisi ve politikası sürecinin işlediği bir dönem olarak elverişli çevre şartları nedeniyle siyasî istikrar kendini kabul ettirmeye, demokrasi anlayışı yayılmaya, ekonomik düzen yerleşmeye, sosyal karmaşa yatışmaya başladı. Ortak güvenlik ve ilerleme üstüne kurulu bir barış zamanı işlemekteydi. Locarno Antlaşması'nın¹ Eylül 1926'da Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabulünü sağlamasıyla

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, FEF Tarih Bölümü, mb.bilgi@gmail.com

¹ Locarno Antlaşması, 1 Aralık 1925'te, Londra'da imzalandı. Almanya ve Fransa arasında ortaya çıkan tamirat borçları sorununun uzlaşmaya dönüşmesi iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi ve bir güvenlik ortamı oluşturdu. Devletleri savaştan korumak ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesini öngören

birlikte, galip-mağlup bölünmesi kalktı, yerini eşitler arası dostluk aldı. Ağustos 1928'de, Kellogg- Briand Paketi² uluslararası uzlaşmanın yeni bir aşamasını oluşturdu. Antlaşma, savaşa başvurmanın her çeşidini reddetmekte ve antlaşmayı imzalayan tüm taraflar için, uluslararası anlaşmazlıkları çözümlmek üzere, Milletler Cemiyeti'nin himayesinde hakemlik kurumuna başvurma zorunluluğu getirdi.

Belirsiz olmasına ve yaptırımlar içermemesine rağmen, savaşın yasadışı sayılması dünya kamuoyu üzerinde büyük bir yankı uyandırdı. Silahsızlanma teşebbüsleri, 1929'da başlamış olan bir Avrupa birliği taslağı konusundaki görüşmeler, barış ve huzur umutlarını daha da uzun sürdürdü. Amerika'nın Ortadoğu'daki manda yönetimlerinin hürriyetlerine kavuşmasından yana tavrı, Fransa tarafından, Suriye'nin ve Lübnan'ın birer anayasaya sahip olmasının sağlanması, İngiltere tarafından Irak'a ve Ürdün'e bağımsızlık verilmesi de bu yönde atılan adımlardı. Ancak çekingen bir sömürge politikası izleyen İngiltere, buna karşılık bir yenilik yaparak, 1926'da, İngiltere'ye sömürge devletler topluluğunu, ortak bir bağla kendine bağlamak amacıyla bir araya getirerek, İngiliz Milletler Topluluğu'nu (Commonwealth)³ kurdu⁴.

1929 ekonomik bunalımı, ekonomik savaşa, siyasî gerginliklere, gittikçe artan milliyetçi ve ideolojik çatışmalara yol açarak, barış dinamiğini ve sürecini kırdı. Borçların ödenmemesi, Amerikalıların, barışı muhafaza gayretlerinde yalnız başına kalması, 1931-1932'de silahsızlanma⁵ ve Avrupa birliği tasarılarının gerçekleşmeyişi, Almanya'nın, İtalya'nın ve Japonya'nın yayılmacı hırslarının yeniden ortaya çıkması, 1933'de Almanya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi, barışın oyalayıcı ve geçici olduğunu, Büyük Harp'teki despotizm devrinin geri geleceğini göstermekteydi. Aynı yıl, Hitler'in iktidara gelmesiyle başlayan yeni süreç, Lozan Antlaşması'nın sağladığı kolektif güvenlik sisteminin sonunu getirdi⁶ ve bunalımlar dönemini başlattı.

Dünya bunalımı, yerleştirilmeye çalışılan demokrasi anlayışının güçsüzleşmesine yol açtı. Bu durum, milliyetçiliği, iktidara geçme aracı ve kurtuluş yolu olarak kullanan yeni, otoriter ideolojileri özellikle Nazizm'i, ortaya çıkardı. Çok zaman antlaşmalara aykırı olarak yürütülen diktatörlerin saldırgan politikaları, demokratlar yönünde sınırlı tepkilere yol açtı. İngiltere, bekle gör politikası, Amerika ise yalnızlık politikası izlemekteydi. Fransa ise endişeli, etkin ve her zaman çok başarılı olmayan diplomatik bir çaba içindeydi. Merkeziyetçiliğin ve diktatörlüğün karşısında korkak demokrasilerin zayıflığı ve Avrupa'nın küçük devletlerinin endişeye düşmesi, durumu daha da tehlikeli hale getirdi⁷.

Locarno Antlaşması ile Avrupa'da yeni bir dönem başladı. Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22. 05. 2009.

² Bkz. "Kellogg Briand Paketi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paketi, 22. 05. 2009.

³ Kelime kökeni olarak İngilizcede "ortak çıkar, fayda" anlamına gelen commonwealth sözcüğü günümüz İngilizcesinde "bağımsız devlet" (genellikle demokratik cumhuriyet) anlamında kullanılır. Günümüzde Commonwealth, Birleşik Krallık(İngiltere) önderliğinde bir araya gelmiş, bağımsız devletleri nitelermek amacıyla kullanılır. Bkz. "Britanya İmp...", http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_İmparatorluğu, 22.05.2009.

⁴ S. Pacteau, - F. C. Mougel, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, 2. bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 84, 86.

⁵ Türkiye'nin milletlerarası işbirliği ve kolektif barış çabalarına katılması, 1928 de silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu çalışmalarına davet edilmesiyle başladı. Komisyonda bütün silahların ilgası teklif edildiği zaman, bu teklifi destekleyenlerden biri de Türkiye oldu. 1932 Şubatında toplanan Silahsızlanma Konferansında da yine ve tam silahsızlanma üzerinde ısrar edildiği zaman da, bu teklifi destekleyen tek devlet yine Türkiye oldu.

⁶ Pacteau-Mougel, *a.g.e.*, s. 86.

⁷ *A.g.e.*, s. 87-88.

Türkiye'ye gelince, bu müstesna ülkenin çok zengin nimetlere, çok yönlü avantajlara, şanslara ve imkânlarla sahip, tarihî derinlik ve geniş kültürel zenginliğiyle bir çekim merkezi haline gelmiş bir Afriavasya ülkesi olan Türkiye, Afrika'nın kuzeyi, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın batısında yer alan ve bu üç kıtanın kesişme, birleşme, karşılaşma, geçiş ve çatışma noktasında bir kavşak ve merkezî özelliği ile dünyanın dikkatini ve yönünü tarih boyu üzerine çekti.⁸

Türkiye'nin, Osmanlı'nın üç kıtada ulaştığı son ve tabii sınırlarla hayat ve güvenlik sahası çizilmiş, belirlenmiş, beş deniz, yani Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz, Umman Denizi'nin uzantıları Kızıldeniz ve Basra Körfezi⁹, Hazar Denizi arasında ve üç kıtanın birleştiği kara coğrafyasında yer alan dört denize yani Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz'e kıyısı sahip olmakla, kara devletinden çok, bir deniz devleti olması;

Türkiye'nin jeopolitik¹⁰ ve jeostratejik¹¹ konumu ve bu konumun doğurduğu önemin çekiciliği, bölgesel sorunlar, bölgesel ve uluslararası çıkar çatışmalarının oluşturduğu tehditler, siyasî, ekonomik, askerî ve güvenlik sorunlarının iç içe oluşu¹², Türkiye'nin barış ve barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve ittifak politikaları konularındaki çalışmaları, strateji geliştirici kuruluşları kaçınılmaz kıldı.

Bu çalışmada, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1928-1938 döneminde yakın komşuları, çevre bölge ülkeleri ve dünya devletleriyle ikili iyi ve dostluk ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve bölgesel ittifaklar kurma politikaları ve bu hususlardaki gayretleri genel hatlarıyla ele alındı.

1.1. Avrupa Barışı ve Briand-Kellogg Paktı

Fransa, Locarno Paktı'nı¹³ imzaladığı halde, doğu sınırlarının güvenliğinden endişe duyduğu için, bu yolda yeni ve başka garantiler elde etmek istedi. Fransız dışişleri bakanı Briand, 20 Haziran 1927'de ABD ile sürekli bir barış paktı yapmayı ve bunda her iki devletin karşılıklı ilişkilerinde savaşa başvurmayacakları prensibine yer verilmesini istedi. Monroe siyasetine geri dönmüş bulunan ABD için bu teklif uygun değildi. Dolayısıyla ABD, Fransa'nın önerisini reddetti. Buna karşılık Amerikan dışişleri bakanı Kellogg, bütün büyük devletlerin, muhtemel bir savaşı lanetleme paktı imzalamalarını önerdi. Fransa öneriyi kabul

⁸ Mehmet Kocaoğlu, "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar Unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.

⁹ Türkiye'nin Güney Doğu-Basra Körfezi hattı politikası için bkz. Mahmut Bali Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1, 1994, s. 23-59; Ali Karaosmanoğlu, "Basra, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaalanları Tartışması: Yanılgılar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2 (Mayıs, 1983) s. 3-9.

¹⁰ Jeopolitiğin önemi için ayrıca bkz. A. Suat Bilge, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5, Haziran 1959, s. 1-30.

¹¹ Jeostratejinin önemi için bkz. Ahmet Davutoğlu, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.

¹² Bıyıklı, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejileri Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası" *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, C.I, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27-28. Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Çukurova bölgesi ile Hatay bölgesi arasında bir ada olması dolayısıyla bu kara parçaları ile bir bütünlük arz eder. Aynı zamanda Hatay ile Anadolu kıyılarının teşkil ettiği İskenderun Körfezi'ne hâkim bir noktada bulunduğundan bu toprakları kontrol eder durumdadır. Kıbrıs'ın yüzölçümü 9.251 km kare olup, Türkiye sahillerinden 70, Suriye'den 100, Mısır'dan 370, Rodos'tan 400 ve Yunanistan sahillerinden 800 km. uzaklıkta bulunmaktadır.

¹³ Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 15.06. 2011.

etti. Bunun üzerine Kellogg, bu öneriyi Sovyetler dışında tüm diğer büyük ülkelere de sundu. Öneri, Almanya tarafından derhal; İngiltere tarafından, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinde serbest kalmak şartıyla kabul edildi. Nihayet 27 Ağustos 1928'de büyük devletler ile Belçika, Polonya ve Çekoslovakya Paris'te toplanarak Kellogg Paktı adı verilen antlaşmayı imzalamaya karar verdiler. Daha sonra Sovyet Rusya ve belli başlı tüm devletler de bu pakta katıldılar. Paktin esası, hukuki olmaktan çok ahlaki idi ve "savaşın lanetlenmesi" diye özetlenebilir. Rusya'nın isteği üzerine, "barışın korunmasıyla samimiyetle ilgilenen" Türkiye de, 1928 Eylül ayında davet edildi ve 1929 Ocak ayında Briand-Kellogg Paktı'na katıldı. Bu pakt, yeni Türkiye için, barış adına ilk defa uluslararası sahada yerini almış olması ve uluslararası ilişkilerde savaşı reddettiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.¹⁴

1.2. Galiplerin Oluşturduğu Milletler Cemiyeti'ne Katılışı

Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler), I. Dünya Savaşı sonunda galip devletler tarafından, dünya barışının korunması ve uluslararası işbirliğinin arttırılması gayesiyle kuruldu. Bu cemiyetin kurulmasına milletlerarası barış ve güvenliği korumak, gerçekte ise galip devletler tarafından elde edilen başarı ve hâkimiyeti korumak ve mağlup devletleri denetim ve kontrol altında tutmak maksadıyla I. Dünya savaşı sonrası toplanan Paris Konferansı'nda, karar verildi ve 26 maddelik milletler cemiyeti misakı hazırlandı. I. Dünya savaşı galipleri tarafından kurulan cemiyetin başlıca maksadı; Versailles Antlaşmasıyla tespit edilen savaş sonrası düzenin devamını sağlamaktı¹⁵. Cemiyet, başlangıçta bir müddet İngiltere'nin kontrolü ve güdümünde faaliyet gösterdi. Bundan dolayı, Türkiye, İngiltere ile olan problemleri yüzünden Milletler Cemiyeti'ne pek sıcak bakmamıştı. Musul Sorunu ve İngiltere'nin Milletler Cemiyeti üzerindeki etkin nüfusu nedeniyle Türkiye bu kuruluşa uzun bir zaman üye olmayı düşünmemişti. Musul Meselesi'nin çözülmesi ve uluslararası işbirliğinin öneminin daha çok artması gibi gelişmeler, Türkiye'nin bu teşkilata üye olmasını belirleyen önemli etkenler arasında yer aldı. Türkiye, takip ettiği "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ortak barış ilkesi ve ortak güvenlik politikasının bir gereği olarak, 1928'den itibaren dünyadaki silahsızlanma faaliyetlerine katıldı ve 1929'da da uluslararası ilk katıldığı Briand-Kellogg Paktnı imzalayarak, yukarda da belirtildiği gibi, uluslararası ilişkilerde savaşı reddettiğini açıkça ortaya koydu.

Bu durum, Türk dış politikasına yeni bir boyut ve süreç kazandırdı ve 1930'lardan itibaren Milletler Cemiyeti ile ilgilenmesine sebep oldu. 1930'lardan sonra dış politika stratejinin ana hedefi, Türk milletini ve devletini ayakta tutmaktı. Bu hedefe ulaşmak için de Avrupa'yı Türkiye'nin karşısına almamaya dikkat edildi. Bunun için de bir savunma taktiği olarak Avrupa'nın yanında yer almaya veya Avrupa'nın Türkiye'nin yanında yer almasına büyük özen gösterildi. Bu yüzden, barış politikası izleyen Türkiye, kendisi ile Milletler Cemiyeti arasında aynı maksada hizmet etmek noktasında bir yakınlaşmanın yaşandığı bu dönemde Türkiye, özellikle Musul meselesindeki kararlarından dolayı Milletler Cemiyeti'ne güvenilir bir teşkilat olarak bakmamasına rağmen, Cemiyet ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Batı ile sorunlar önemli ölçüde çözüldü ve dostluk antlaşmaları imzalandı¹⁶.

¹⁴ Bkz. "Kellogg Briand Paktı", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı, 15.06.2011.

¹⁵ Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, ATAM Yayınları., 1990, s.22-23; Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969, s. 94.

¹⁶ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, 289-290.

Türkiye, Nisan 1932’de yapılan Cenevre Silahsızlanma Konferansı’nda, Milletler Cemiyeti ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne girişi, takip ettiği barışçı dış politikanın tabii bir sonucu idi. Türkiye, Barışçı dış politikası nedeniyle bu kuruluşa davet edildi. Bunun üzerine, İspanya ve Yunanistan temsilcileri Türkiye’nin Milletler Cemiyeti’ne üye olarak kabul edilmesi yönünde bir teklif verdiler. Bu teklif, 6 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu tarafından 43 devletin oybirliğiyle kabul edildi.¹⁷ Bu kararın, 18 Temmuz 1932 günü de TBMM’de onaylanması sonucu, Türkiye resmen Milletler Cemiyeti’ne üye oldu. Bu gelişme, Türk dış politikasında da yeni bir dönemin başlangıcı oldu¹⁸.

Türkiye Cumhuriyeti’nin dış siyasetinde, Yunanistan’la nüfus değişimi, İngiltere ile Musul, Boğazlar Komisyonu ile Boğazlar, Fransa ve Suriye ile Hatay sorununu yaşayan Türkiye, Milletler Cemiyeti’ne üyelik konusunda önemli bir sorun yaşamadı. Türkiye, üye olduktan sonra cemiyete sonuna kadar ve samimiyetle bağlı kaldı ve barışın korunması için Cemiyeti daima destekledi. Bu olay, aynı zamanda dış politikasında da yeni dönemin başlangıcı oldu. Bu yeni dönemde de Türkiye, cemiyet içindeki aktif ve başarılı çalışmaları sonucu 1934 yılında konsey üyeliğine de seçildi.

1.3. Balkan Birliği İçin Balkan Barışı ve Balkan Paktı (9 Şubat 1934)

Balkanlar’da bir işbirliği fikrini, ilk kez 1926 yılında Balkanlardaki Türk elçilikler ortaya attı. 1927 yılında Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras da bir Balkan paktnın kurulması fikrini savundu. Yunan başbakanı Venizelos da, Türkiye’nin Balkanlar’daki işbirliği tekliflerine sıcak baktı. Balkan Birliği’nin takibini, Cenevre’de toplanan Milletlerarası Barış Bürosu yaptı. 1929 tarihinde Atina’da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi’nde Yunanistan’ın eski başbakanı Papanastasiou, bir Balkan Birliği kurulmasını teklif etti¹⁹. Bunun üzerine, Balkan devletleri arasında gayri resmi bir konferans toplanması kararlaştırıldı.²⁰

1930’lu yıllara gelindiğinde, 1929 dünya ekonomik krizinin ve revizyonist ve anti-revizyonist politikalar çevresinde gruplaşmaların da etkisiyle Türkiye’nin, Balkan devletleriyle ilişkileri hemen hemen düzeldi ve Balkanlar’da bir işbirliği kurulması için uygun ortam oluştu.

Dünya ekonomik krizinde Avrupa ülkeleriyle uzlaşma ve ticari işbirliği politikalarına ağırlık veren²¹ Türkiye, 1930’lu yıllarda Ortadoğu ve Akdeniz’deki İtalyan tehlikesine karşı denge unsuru olarak revizyonist (değişimci) olmayan, yani mevcut vaziyeti korumadan yana olan batıya yaklaşma politikasını daha uygun gördü.

1933 yılından sonra İtalya ile Almanya’nın güçlenmeye başlaması Balkan devletleri arasında güçlenme eğilimini doğurdu. Çünkü İtalya’nın Balkanlarda, Almanya’nın da

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.337.

¹⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 577.

¹⁹ Gönübol-Sar, *a.g.e.*, s.96; Dilek Barlas, “Türkiye’nin 1930’lardaki Balkan Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.361-362.

²⁰ Bu konferans, Balkan Paktı’nın gerçekleşme sürecinde yapılan 4 konferanstan ilki oldu. Birinci Balkan Konferansı, 6-10 Ekim 1930 tarihlerinde Atina’da; İkinci Balkan Konferansı, İstanbul’da; Üçüncü Balkan Konferansı, 23-26 Ekim 1932’de Bükrüş’te; Dördüncü ve son Balkan Konferansı, 5-11 Kasım 1933 tarihlerinde Selanik’te toplanmıştır.

²¹ *A.g.e.*, s. 292.

Doğu'da çıkarları ve gözleri vardı. Bu kuruluşun doğmasında İtalya ile Almanya'nın emperyalist, yayılmacı emellerinin yanı sıra, daha önce Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan dostluk ilişkileri ve yapılan antlaşmaların da etkisi oldu.

Sınırların güvenliğini sağlamak, yurttta barış, dünyada barış ilkesine uymak, komşu devletlerin dostluğunu kazanmak, devletlerarası güç birliği kurmak maksadıyla Türkiye bu paktın oluşmasında öncü rolü oynadı.

Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya, Atina'da bir araya gelerek kendi aralarında bir ittifak oluşturdular ve 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı'nı imzaladılar²². Revizyonist bir politika izleyen, komşuları üzerinde toprak iddiasında bulunan ve Nöyyi Antlaşması öncesine dönmek isteyen Bulgaristan ve askeri ve ekonomik olarak İtalya'nın etkisi altında bulunan Arnavutluk ittifaka/pakta katılmadılar.

24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile Yugoslavya arasında bir anlaşmaya varılması, antantın aldığı kararlar ile çelişti. 1939'dan itibaren Balkanlarda ve dünya politikasında cereyan eden olaylar, Balkana Paktı'na fiilen son verdi. 1940'ta son kez toplantısını yapan Balkan Paktı, II. Dünya Savaşı yıllarında dağıldı.

1.4. Ortak Güvenlik İçin Doğu Akdeniz Güvenliği ve Akdeniz Paktı

İtalya'nın, 1935 yılında, Ege'deki adalarda askeri hareketlere başlaması ve Habeşistan'a (bugünkü Sudan) saldırması ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi, İngiltere ve Fransa ile Türkiye'yi birbirine yakınlaştırdı. Çünkü, Fransa'nın ve İngiltere'nin Türk dostluğuna ihtiyacı vardı. İtalya-Habeş savaşı Türk-İtalyan münasebetlerindeki güvensizliği arttırdı ve bu savaşın meydana getirdiği buhran karşısında Türkiye, ortak barışın korunmasında, İngiltere ve Fransa ile sıkı bir işbirliğine girme dönemini de açtı. Özellikle Türk-İngiliz ilişkileri bu krizden sonra önemli bir gelişme gösterdi. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin İtalya tehdidine karşı aldığı yaptırım kararlarına Türkiye de katıldı. Yugoslavya ve Yunanistan'ın da tehdit edilmesi üzerine İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye, İtalya'ya uygulanacak olan yaptırım kararlarına katılmalarından dolayı İtalya'nın saldırısına uğrarlarsa yardım ve destek sözü verdi. Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye bu garantiyi kabul ettiler. Ayrıca, bu üç devlet de İngiltere'ye garanti verdiler. Daha sonra İngiltere bu devletlerin garantisinden vazgeçti. Bu sırada İtalya, Türkiye ile münasebetlerini düzeltmek istediğinden ve Türkiye de İtalya'yı daha fazla kızdırmamak için, Temmuz 1936'da tek taraflı kalan garanti durumuna son verdi. İtalya'nın Akdeniz'de doğurduğu bu tehlike ve yaptığı siyasi tehditler dolayısıyla ortaya çıkan, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği bu ittifak ve karşılıklı garantiler sistemine, "Akdeniz Paktı" adını verdiler.²³

Türkiye, bu pakta, 22 Ocak 1936'da katıldı. Akdeniz Paktı ile Türkiye, güvenliğinin ve ortak barışın korunmasında ve İtalyan tehlikesi karşısında İngiltere'ye bağlanmış oldu. Bu, yeni Türkiye'nin, İngiltere ile münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etti. Bundan sonra, Türkiye ile İngiltere arasında bir yakınlaşma, ittifak ve güvenlik politikası izlendi.²⁴

²² *Düstur*, 3.Tertip, C. 15, s.185-186.

²³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.478.

²⁴ Oran, *a.g.e.*, s.273-274.

1.5. Yeni Bir Barış Yaklaşımı: Montrö Barışı (20 Temmuz 1936)

Lozan Antlaşması'nda Boğazlar konusuyla ilgili alınan kararda Türkiye'ye tam yetki verilmedi. Bu durum, Türkiye'nin bağımsızlık anlayışına ters düştü ve Misak-ı milli kararlarına da uymadı. Çünkü bu sözleşmeyle, hem Boğazlar asker ve silahtan arındırılmış hem de Boğazlardan geçişleri kontrol etmek ve geçişlerle ilgili olarak Milletler Cemiyeti'ne bilgi vermekle yetkili, ayrı bir bütçesi olan ve Türkiye temsilcisinin başkanlık ettiği bir Boğazlar Komisyonu kuruldu. Lozan Konferansı'nda başkanı Türk olan uluslararası bir komisyonun Boğazları yönetmesi, Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı bir durum oluşturdu²⁵.

Türkiye'ye karşı ortaya çıkabilecek bir tehlike durumunda, Boğazların kullanımıyla ilgili Milletler Cemiyeti ve özellikle İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Türkiye'ye garanti vermiş olmalarına rağmen bu yetersiz kaldı. Boğazların böyle bir statüye bağlanmış olması, Milletler Cemiyeti güvenlik sisteminin dünyanın çeşitli bölgelerinde tam olarak uygulanamaması ve İtalya ile Almanya'nın dünya barışını tehdit eden saldırgan bir tutum içinde bulunmaları ve dünyada yeni bir savaş rüzgârının esmeye başlaması, Türkiye'yi rahatsız etti. Çünkü bu durum, Boğazların da geleceğini tehlikeye atacaktı. Türkiye, 11 Nisan 1936 tarihinde, sözleşmeyi imzalayan devletlere "Şartlar Değişmiştir" ilkesinden hareketle birer nota göndererek, Avrupa'da gelişen buhranların, Boğazlar güvenliği için verilmiş olan kolektif garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirtti ve Boğazların güvenliği ve egemenlik haklarının korunması için mevcut sözleşmenin değiştirilmesi isteğini bildirdi²⁶.

Türkiye'nin Boğazlara tek başına hâkim olmasını istemeyen, Boğazlarla ilgili politikasında Akdeniz yolu üzerindeki engelleri ortadan kaldırma amacına yönelik ve Boğazlardan geçiş hakkı isteyen Rusya, Lozan'da Türkiye'nin görüşünü desteklerken, Montrö'de destek vermedi. Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş şartlarıyla her zaman yakından ilgilenmiş olan İngiltere, Türkiye'nin bu isteğini haklı bularak desteklediğini açıkladı. Boğazlar Sözleşmesinde, Balkan Antantı Daimi Konseyi'nin Türkiye'nin isteklerini haklı bularak desteklemesi ve 4 Mayıs 1936'da aynı yönde bir karar alması, Türkiye'yi memnun etti²⁷. Daha sonra sözleşmeyi imzalayan diğer devletlerin de bu isteği uygun bulmaları üzerine, Boğazların durumunun, yeniden görüşülmesi için 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montrö kentinde bir konferans düzenlendi. Yapılan görüşmelerden sonra, 20 Temmuz 1936 günü, Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı²⁸.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, Türkiye toprakları içinde başka yöneticilerin de bulunduğu anlamına gelen Boğazlar Komisyonu uygulamasına son verilerek ve Lozan'ın

²⁵ Bodur, *a.g.e.*, s.320-321.

²⁶ Uçarol, *a.g.e.*, 581-582.

²⁷ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi-*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007, s. 308.

²⁸ Montrö Sözleşmesi'nde Alınan Kararlar: 1. Boğazlar Komisyonu kaldırılarak görev ve yetkileri Türkiye'ye bırakıldı. 2.Türkiye'ye Boğazların her iki yanında da asker bulundurma ve askeri tesis kurma hakkı tanındı. 3.Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi serbest bırakıldı. 4.Yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için sınırlama getirildi. 5. Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin donanmalarına ait savaş gemileri, zaman ve ağırlıkları bakımından sınırlandırıldı. 6. Türkiye bir savaşa girer ya da bir savaş tehlikesi ile karşılaşırsa Boğazları istediği gibi açıp kapayabilecekti.

Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyen hükmünün kaldırılıp komisyonun görevinin ve tüm yetkilerinin Türkiye'ye devredilmesi ve yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin sınırlandırılarak, Türkiye'nin denetimine bırakılması, Boğazlarda asker bulundurulması, Boğazlardaki Türk egemenliğini yeniden kurduğu gibi; Türkiye'nin uluslararası alandaki gücünü, saygınlığını ve bölgesindeki önemini arttırdı²⁹.

Sözleşme, Türkiye ile Avrupalı devletleri birbirine daha da yaklaştırdı. Özellikle İngiltere kralı VIII. Edward'ın ziyareti ile Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı. Uluslararası şartların değişmesi üzerine yapılan sözleşme ile, Türkiye kendi gücüne dayanarak Boğazlarda kendi savunmasını yapabilme imkânına kavuştu ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin prestiji arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Böylece Türkiye, milletlerarası işbirliğine resmen katıldı ve dünya barışının korunması çalışmalarına da teşkilat içinde ve dışında katkıda bulunmaya devam edecek fırsatı buldu³⁰.

Bununla beraber, bu sözleşmeyle Misak-ı Milli'nin Boğazlara yönelik kararı gerçekleşti. Türkiye, değişen güçler dengesini kendi lehine çok iyi değerlendirerek, büyük bir siyasi başarı kazandı. Artık Milletler Cemiyeti'nin yetersiz garantisi yerine Türkiye kendi gücüne dayanabilmek ve Boğazlar üzerinde de savunmasını yapabilmek imkânına kavuştu. 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan beri süregelen Boğazlar Sorunu çözümlenmiş oldu. Günümüzde Rusya'nın dağılmasından sonra Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan'ın batılı ülkelerle ilişkilerinin giderek artmasından dolayı Boğazların stratejik önemi daha da arttı³¹. Bununla beraber Montrö Sözleşmesi, Avrupa'da, gerektiği zaman müzakere yolu ile revizyon esasını kabul eden bir barış cephesinin alameti olma bakımından Boğazlar sınırını aşan barış için ortak işbirliği politikasının ifadesi olarak, ortak barış politikası anlamında bir "Montrö Siyaseti" de doğurdu³².

1.6. Bölge Birliği İçin Ortadoğu Barışı ve Sadâbat Paktı (8 Temmuz 1937)

İtalya'nın, Milletler Cemiyeti kararlarını ihlâl ederek Habeşistan'a saldırıda bulunması, Türkiye'yi Doğulu devletlerle ittifak politikası ve bir pakt kurma yoluna sevk etti. Bu yaklaşma isteği, 2 Ekim 1935'de Cenevre'de, Türkiye, Irak ve İran arasında Ortadoğu'da bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla üçlü bir antlaşmanın parafı edilmesi ile sonuçlandı³³. İtalyan tehlikesine karşı 1934 Balkan ve 1937 Sadâbat paktları ve Boğazlar Sözleşmesi ile Avrupa devletleriyle daha yakın işbirliğine yönelen Türkiye, bu süreç doğrultusunda kendine biçilen rollerle, Doğu Akdeniz ve Karadeniz suları ile Balkanlarda ve Ortadoğu'da, barışçıl politikalar izleyerek ve iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışarak barış ve denge politikasını devam ettirdi.

Türkiye'nin 8 Temmuz'da, Tahran'da, İran Şahının yazlık sarayı olan Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imzaladığı Sadâbat Paktı, bu dört devletin birlik ve ittifakıyla oluşturuldu. İran'ın başkenti Tahran'da, dört doğu devleti arasında Sadâbat Sarayı'nda yapılan antlaşmayla kurulan pakt, üye devletlerden birinin saldırıya uğraması

²⁹ Bodur, *a.g.e.*, s.321.

³⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.577.

³¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 585.

³² Tevfik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003, s.165.

³³ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, 1988, TTK Yayınları, s.605.

durumunda diğerlerinin de saldırıya uğramış sayılması esası üzerinde kuruldu ve ortak savunmayı esas aldı³⁴. Yayılmacılığa karşı caydırıcı bir unsur oluşturan Sadâbat Pakti'na Türkiye ile arasındaki Hatay meselesi sebebiyle Suriye üye olmadı.

Uluslararası barışı koruma adına Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan Sadâbat Pakti'yla da doğu ve batı sınırlarının güvenliği sağlandı ve ittifak ve güvenlik sistemi kurulmuş oldu. Böylece Türkiye, bölgede barışı ve dengeyi sağlayarak³⁵, dünya barışına katkıda bulundu ve uluslararası alanda etkinlik ve saygınlık kazandı.

Yukarıda açıklanan uluslararası ittifakların bir ifadesi olarak Mustafa Kemal Atatürk: "Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadeti temine çalışmak demektir. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz." sözüyle uluslararası barışı korumanın değerini ortaya koydu.³⁶

Bu dörtlü işbirliği ve dostluk antlaşması, kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu'da muhtemel Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler yanında Irak'ın İngiltere'nin manda idaresi altında ve sömürgesi durumunda olması sebebiyle dolaylı olarak İngiltere ile de bir işbirliği gerçekleştirdi.³⁷

1.7. Bölge Güvenliği İçin Irak ve Musul Politikası

Lozan Konferansı tartışmaları sürecinde, İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Musul sorununu, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine havalesini önermeyi düşünerek, konferans gündeminden çıkartmayı planlıyordu. Sorunun İngiltere'nin ağırlığı olan Milletler Cemiyeti'ne havalesi demek, sorunun İngilizler lehine çözülmesi demektir. Türkiye ise, üyesi olmadığı ve İngiltere'nin nüfuzunda olan Milletler Cemiyeti'nin Musul sorununa karıştırılmasını istemiyordu. Ancak diğer taraftan Ankara Hükümeti, Musul meselesi yüzünden barış yolunu tıkamayı da politikasına aykırı görüyordu. İsmet Paşa, 9 Şubat'ta müttefiklere sunduğu mektupta Türk tarafının görüşünü şu sözlerle açıkladı "Salt barışın yapılmasına engel olmamasını sağlamak amacıyla ve Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde bir ortak anlaşmayla çözümlenmek üzere, bu meselenin konferans programından çıkartılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz"³⁸.

Türkiye'nin Musul Politikası TBMM'nde şiddetli tartışmalara yol açtı. Hükümetin bu konuda izlediği dış politikayı eleştiren ve kuvvet kullanarak Musul'u alma fikrini savunan milletvekillerine cevap için söz alan Mustafa Kemal bu konudaki politikasını şöyle izah etti:

"...Bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit bu meselede karşınızda yalnız İngiliz değil; Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız... Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek, bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alırız. Musul'u aldığımızı müteakip muharebenin hemen son bulacağına kani

³⁴ Aras, a.g.e., s.165.

³⁵ Uçarol, a.g.e., s.587.

³⁶ Haluk Bayülken, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.36, C. 12, Kasım 1996: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=714>, 05.06, 2011.

³⁷ İsmail Soysal, "1937 Sadâbat Pakti", X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 3129-3158; Alain Gresh- Dominique Vidal, *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991, s. 77.

³⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926)*, Ankara, 1978, s.287.

olamayız. Yani bunu ayrıca konu etmek isterseniz mahzurlar kendi kendine ortaya çıkar”³⁹.

Bu değerlendirmelerden sonra Türkiye, Musul sorununun konferans programından çıkartılmasını ve iki ülke arasında bir yıl içinde ortak bir anlaşma ile çözümlenmesini istedi. Bunun üzerine Lozan Konferansı’nın ikinci bölümünde Musul meselesi gündeme gelmedi. Türk tarafının bir yıllık önerdiği süre dokuz aya indirilerek üzerinde mutabakata varıldı⁴⁰.

Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Musul Vilayetinin kaderinde, stratejik önemi yanında bölgede bulunan bol miktardaki petrol rezervleri etkili oldu. XX. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerikan emperyalizminin ilgi odağı haline gelen Mezopotamya bölgesi için sermaye çevreleri ve bunların yönlendirdiği devletlerarasında kıyasıya süren bir mücadele başladı. Böylece uluslararası bir mesele haline gelen Musul’a sahip olma mücadelesinde, İngiltere bölgede elde ettiği askeri avantajları kullanarak diğer devletlere karşı üstünlük kurmaya çalıştı. Ayrıca İngiltere, meseleyi kendi lehine çözümlenmeye çalışırken, bölgenin petrolü ile ilgilenen büyük sermaye çevrelerine petrolden pay vermek suretiyle karşısına çıkan birçok engeli de aşmayı bildi⁴¹.

Musul’da başlayan bağımsızlık mücadelesi, içinde bulunulan tüm olumsuz şartlara rağmen Ankara Hükümeti tarafından desteklendi. Türkiye, Musul’u kurtarmak maksadıyla bir askeri harekâtın hazırlıklarına da girişti. Ancak, Lozan’da görüşmelerin kesilme tehlikesinin belirmesi ve savaşın yeniden başlama ihtimalinin ortaya çıkması üzerine planlanan askeri harekât yapılamadı.

Musul Meselesi gündeme geldiğinde Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi yönünde bir politika izleyerek, karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşündü. Bundan sonra iki devlet arasında 5 Haziran 1926 tarihine kadar devam edecek olan bir diplomasi savaşı başladı. Lozan’da çözülemeyen Musul sorununun ikili görüşmelerde de bir karara bağlanamaması üzerine konu, Milletler Cemiyeti’ne götürüldü. Cemiyetin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul’u hukuken İngilizlere verdi. Bu rapor çerçevesinde Milletler Cemiyeti de Musul’u İngiltere’nin 25 yıl süreli mandaterliği kabulü şartıyla Irak’a bıraktı. Bu karara rağmen bölge üzerindeki iddiasını sürdüren Türkiye, Şeyh Sait İsyanı ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandığı tezin zayıfladığını anlayınca İngilizlerle anlaşma politikasını tercih etti ve Musul’u kaybetti⁴².

Musul Vilayetinin Türkiye’den ayrılıp Irak’a devrinin ardından Ankara Hükümeti’nin bu konudaki dış politikası, Irak’ın toprak bütünlüğüne saygılı olacak şekilde sürdü. Bölgedeki Türkmenlere olan ilgisi ise zamanla azaldı. Ancak Türkmenlere karşı uygulanan baskıcı politikalar ve ortaya çıkan üzücü olaylar neticesinde, tepkisini göstermekten de çekinmedi. Fakat yapılan girişimlerin hemen hemen tamamı sadece diplomatik yazışmalarla sınırlı kaldı. Türkiye, Türkmenlerin, Irak’ın yerli vatandaşı sayılmasını sağlayabilecek farklı çözüm yolları üretmedi ve Irak Hükümeti’ne yaptırımlar uygulayamadı⁴³.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Mustafa Kemal Atatürk’ün bu yıllarda izlediği dış politika, gerilim ve savaş politikası değil, güvenlik, barış ve ittifak politikasıydı. Nitekim

³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.1318.

⁴⁰ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Terc.. Seha L.Meray, Takım:II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001, s.4.

⁴¹ İsrail Kurtcephe-Aydın Beden, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Musul-Kerkük Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s.506.

⁴² Kurtcephe-Beden, a.g.m., s. 506.

⁴³ Kurtcephe-Beden, a.g.m., s.507.

Türkiye'nin 8 Temmuz 1937'de, Tahran'da, İran Şahının yazlık sarayı Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğu dördümlü antlaşma(Sadâbat Paktı), kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti⁴⁴. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu'da işbirliği, dostluk ve Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler⁴⁵ yanında Irak'ın İngiltere'nin manda idaresi altında ve sömürgesi durumunda olması sebebiyle, İngiltere ile sürekli muhatap olma zorunda kaldı.

1.8. Bölge Güvenliği İçin Filistin Politikası(1930-1938)

Lozan antlaşması ve Filistin'in zaten İngiliz işgali ve mandası altında bulunması, Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları ve siyasilerinin, politikalarını da hassasileştirdi ve sınırlandırdı.

1930-38 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürk'ün dış politikasını belirlerken, barışçı politikaya daha yakın ve mevcut durumun muhafazasına çalışan batılı devletlere yaklaşmayı uygun buldu.

Alman Nazizm'i, Yunan, Romen, Rus ve diğer Hristiyan unsurların düşmanlığı karşısında, yok edilme tehdidi altında bulunan Yahudilerin düştüğü aşağı ve acıklı durum karşısında zayıfa, mazluma daima el atan, koruyan bir millet olan Türkler ve Türkiye, bu dönemde, tüm asırlar boyunca hiç bir zaman 1933 yılından II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren dönemdeki gibi zorlu bir durumla karşılaşmamış olan ve politik Siyonizm'in Filistin topraklarında bir devlet kurma uğruna Türklere ve Türkiye'ye karşı tutum, faaliyet ve maceralarına rağmen, Yahudilere, Musevilere kucak açarak, onlara karşı yine eşi görülmemiş bir asalet ve insaniyet örneği sergiledi. Türk diplomatları, Nazi işgali altındaki Avrupa'dan binlerce Yahudi'yi kurtardı ve Türkiye'nin Musevi mülteciler için Doğu Avrupa ve Filistin arasında bir köprü oluşturmaya imkân sağladı. İnsaniyet duygusu eksikliğiyle suçlanmaktan çekinen Türkiye, Musevi kurtarma ve göç örgütlerinin faaliyetlerini yasaklıyormuş gibi yaptı. Ama el altından aktif biçimde bunlara yardım etti ve Nazi tehdidine karşı da siyasî tedbirler aldı. Bu baskı ve tehlikelere karşı Türkiye bu siyasî tedbirleri kullanarak hem Musevi mültecilere yardımını sürdürdü, binlerce Musevi'yi Türk vatandaşı diye kurtardı ve hem de Musevilere yardım etmek isteyen tüm kuruluşlar için önemli bir üs görevi üstlendi. Üstelik Türkiye, Musevilerin Avrupa'dan Filistin'e kaçmaları için tek geçit yolu olarak kaldı. Türkiye, Boğazları mülteci geçişine kapatmayı da reddetti. Daha önce Musevi Ajansı'nın kullandığı Marsilya-Akdeniz hattı, Fransa'nın işgali (ve daha sonra 1940'ta İtalya'nın savaşa girmesi) ile kapanmıştı. Türkiye'nin artan önemi sebebiyle Musevi Ajansı, genel merkezini Cenevre'den İstanbul'a kaydırmişti. Kuruluşun Başkanı Haim Barlas hatıralarında bu konuda şunları yazmıştır: "Filistin'e Musevi göçünün başarılı olmasındaki en önemli etken, Alman etkisi ve işgal tehlikesine rağmen Türkiye'nin, kuruluşumuzun isteklerine uygun biçimde Musevi göçmenlerin geçişine izin vermesidir. Türk Hükümeti tarafından 12 Şubat 1941 tarihinde çıkarılan 'Transit Kararnamesi' bu göç hareketinin ana temelini oluşturdu." ⁴⁶.

⁴⁴ Soysal, *a.g.m.*, s. 3129-3158.

⁴⁵ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁶ Bıyıklı, *a.g.e.*, s. 324; Stanford J.Shaw, "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19 Mayıs 2002; Musevi olayı ve Yahudilere yardım eden diplomatlar için bkz.: Vecdet Erkun, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., 1999, s. 90-93.

Bunun yanında, Türkiye daima Filistin halkı yanında yer almış ve Filistinlilerin milli ve uluslar arası haklarını her zemin ve fırsatta savunmaya devam etmiştir.

Bütün bu misallerde, Atatürk'ün dış politikasında da 1930-1938 yıllarında Atatürk, Lozan Antlaşmasını referans alarak, millî sınırları aşmayan bir güvenlik ve barış politikası izlediği görülmektedir. Üstelik Filistin'i işgali altında tutan ve orada bir Yahudi devletini tesis etmenin zeminini oluşturmaya çalışan İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı, Yahudilere kucak açtığı ve onların Türkiye üzerinden Filistin'e geçmelerine de izin verdiği bilinmektedir.

İngiltere kralı VIII. Edward'ın ziyareti ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö antlaşması hükümlerine göre uygulanmasının başlaması ve Filistin'i işgali altında tutan İngilizlerin kralıyla Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı: Türk Hükümeti, İngiltere'ye haber verdikten ve Sovyetler ile de sıkı danışmalarda bulunduktan sonra 11 Nisan günü sözleşmeyi imzalayan devletlere birer muhtıra vererek yeni boğazlar rejimini ortaya koymak üzere konferansın toplanmasını istedi. İngiltere, Balkan Paktı Daimi Konseyi bu isteği haklı bularak desteklediler. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin de uygun bulmaları üzerine 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kentinde konferans düzenlenmiştir. 20 Temmuz'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.. Uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin itibarı arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Boğazlar sözleşmesinden sonra Türk-İngiliz dostluğunda önemli bir yakınlaşma ve gelişme sağlandı⁴⁷.

Yeni Türkiye, Ortadoğu'da kendisinden ayrılan ülkelerin Fransız ve İngiliz mandası altına girmesiyle, askıya alınmış meseleleri⁴⁸ bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ikili ilişkiler kurarak tekrar ele almaya başladı. İleriki yıllarda İngiltere, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da Ortadoğu Arap devletleri üzerindeki etkinliğini sürdürmek için Türkiye'ye bir rol vermek isteyecektir. Ancak Araplar Türkiye'ye, Siyonizm varlığının bölgeye yerleştirilmesinde Batının işlediği cürme ve suça günahkâr bir ortak olarak bakacaklar ve Türkiye'nin 1951 yılında ortaya attığı Ortadoğu Komutanlığı projesiyle, Arap ülkelerini Batı savunmasına bağlamak istemesini, projenin Araplar tarafından, Arap ülkelerindeki mevcut askerî üsleri aracılığıyla II. Dünya Savaşı'nda Arap ülkelere teklif edilen İngiltere liderliğindeki Batı emperyalizmi projesi olarak hatırlayacaklardı. Türkiye'nin "İslâm ve Müslüman düşmanı" İsrail'i tanıması, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin artması ve Arap ülkelerini Batı savunma sistemine bağlamak istemesi, Türk-Arap münasebetlerinde olumlu adımlara rağmen daima aşılması zor iki engel olacaktır⁴⁹.

Netice olarak Yeni Türkiye'nin bu dönemdeki uluslararası politikaları ve politik tutumları, bir diplomasi pazarlığına değil, Lozan prensiplerine ve yüzyıllardır mücadele ettikleri düşmanlarına karşı duydukları güvensizliğe dayandı⁵⁰.

⁴⁷ Bıyıklı, a.g.e., s. 308-309.

⁴⁸ Yazıcı, a.g.e., C. II, s. 218.

⁴⁹ İbrahim Dakuki, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri 15-18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan*, İstanbul, Timaş Yay., 1994, s. 511-513.

⁵⁰ Georges Duhamel, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956, s. 66.

1.9. Bölgesel Güvenlik Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik politikalarının temel unsurları Milli Mücadele döneminde belirginleşmeye başlamıştı. 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile yapılan Türk-Sovyet dostluk anlaşması ile doğu sınırları güvenlik altına alınırken, Batılı ülkelere karşı da stratejiler geliştirildi ve pazarlık payı artırıldı. Bu anlaşmanın 8. maddesindeki hüküm daha sonra Türkiye'nin komşuları ile yürüttüğü ilişkilerde dış politikasının temel prensiplerinden birini oluşturdu. Bu maddeye göre "Akid taraflar kendi ülkeleri üzerinde, diğer devletlerin hükümetini devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına ve çalışmasına müsaade etmeyecekti." Dış politik literatürde "komşuların karşılıklı olarak iç işlerine karışmama prensibi" olarak bilinen bu temel prensibi Türkiye'de tüm iktidarlar dış politikanın temel araçlarından bir olarak görmüşlerdi. Sovyetler Birliği ile 1921 yılında başlayan ilişkiler, 1925 yılında imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" ile yeni bir aşamaya geldi. Bu bağlamda Türkiye uluslararası işbirliği ve ilişkilerinde, 1925 Antlaşmasının 2. Maddesi çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin tutumunu önceden öğrenmeden kesin adım atmamaya özen gösterdi. Yine bu dönemde Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenlik konularındaki faaliyetlerde Sovyetler Birliği'nin katkısı göz ardı edilmedi⁵¹. Türkiye, 1936 yılına kadar kendi güvenliliğinin sağlanması ve uluslararası düzenin korunması ile ilgili yapılan görüşmelerde, Sovyetler Birliği'nin bu yöndeki politikalarını (Milletler Cemiyetine girmede olduğu gibi) göz önünde bulundurdu⁵².

Mustafa Kemal Paşa, 1923 Lozan Antlaşması ile ulaşılan sonuçlara (Musul ve Hatay hariç) ve Türkiye'nin uluslararası alanda hukuken varlığının kabulünü ve sınırlarını tatmin edici ve gerçekçi sonuçlar olarak gördü. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu Almanya ve İtalya gibi revizyonist bir dış politika izlemedi. Belirlenen sınırları (Musul ve Hatay dışında) kabul etmiş ve komşularına karşı toprak talebinde bulunmadı. Türkiye 1928 yılında uluslararası silahsızlanma Komisyonu'na katılarak uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için devletlerin silahlanma yarışmasından vazgeçmeleri yönünde bir dış politika izledi. Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanı Litvinov, Türkiye'nin, dünya siyasetinde oynamakta olduğu önemli role ve jeopolitik konumuna vurgu yaparak, 1928 Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'na davet edilmesini talep etti.⁵³

Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının temelini Mustafa Kemal'in vurguladığı "Yurtta sulh, cihanda sulh" kavramı ve yaklaşımı, oluşturdu. Mustafa Kemal, 1931 yılında yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin uygulayacağı barışçı dış ve güvenlik politikasını şu şekilde ifade etti: "Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhine olmayan, bir sulh istikameti, bizim daima düsturumuz olacaktır"⁵⁴. Osmanlı Devleti'nin nerdeyse hiç sonu gelmeyen savaş, darbe ve karşı darbelerden oluşan acı tecrübelerinden ders çıkararak dış politikada Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir maceraya atılmamaktı⁵⁵.

Türkiye, 1923'den sonra Birinci Dünya Savaşı ile birlikte elde edilen uluslararası mevcut durumun devamı yönündeki politikaları destekledi. Bunu yaparken Mustafa Kemal

⁵¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 564.

⁵² Muhittin Demiray, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 120.

⁵³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 335.

⁵⁴ Mehmet Gönlübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1993*, 9. bsk., Ankara, Siyasî Kitabevi, 1996, s. 94.

⁵⁵ Demiray, *a.g.m.*, s. 121.

bu dönemde Statüko taraftarları ile aralarındaki sorunları gidererek ilişkileri düzeltmeye; revizyonistlere karşı mesafeli durmaya ve özellikle de Mussolini'nin tehditlerine karşı koymaya⁵⁶ çalıştı. Türkiye, Wilson İlkeleri çerçevesinde Uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanması için bir platform olması düşünülen Milletler Cemiyeti'ne Musul konusunda verdiği aleyhte karara rağmen 1932'de üye oldu. Aynı şekilde Avrupa'da giderek belirgin hale gelen Statükocu İngiltere ve Fransa taraftarları ile revizyonist Almanya ve İtalya ülkeleri arasındaki gerilimin giderek arttığı bir dönemde, Balkanlar'da güvenliğin sağlanması ve muhtemel bir savaş durumunda Balkan ülkelerinin dış saldırılara karşı kendilerini koruyabilmeleri hedefine yönelik olarak, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında 1934 yılında Balkan Paketi imzalandı. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin, Balkan Paketi ile Balkanlar'daki komşuları ile Sadâbat Paketi⁵⁷ ile de doğu ve güneydoğudaki komşuları ile olan sınırlarını güven altına alınmasının ötesinde bir strateji belirlemeye de çalıştı. Türkiye, İtalya'nın Akdeniz ve Ortadoğu'daki niyet ve tehditlerine karşı oluşturulan Balkan Paketi'na ve yine İtalyan ve Rus tehditlerine karşı Sadâbat Paketi'na kendi aralarındaki sınırları garanti eden bir anlaşmadan ziyade, akit taraflarının sınırlarını diğer devletlere karşı koruyabilecek bölgesel bir savunma teşekkülünün ön aşaması olarak gördü. Türkiye, Balkan devletleri arasında eşitlik esasına dayanan kurumsal bir işbirliğinin Avrupa politikasında önemli bir yere sahip olacağını düşündü.⁵⁸

Bu dönemde, döneminde Türkiye'nin güvenliğinin zaafa uğramasına sebep teşkil eden sorunlardan biri de Türkiye'nin savunmasında jeostratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Boğazlar sorunu gelmekteydi. Lozan Antlaşması'nda (24 Temmuz 1923) ek bir protokolle imzalanan "Boğazlar Sözleşmesi" Türkiye'yi tatmin etmekten uzaktı. Zira her iki boğazın iki yakasında da, Çanakkale'nin doğu ve batısında 20'şer, İstanbul Boğazı'nda 15 km., askerden arındırılmış bölge bulunacak; Marmara Denizi'ndeki adalara asker konuşlandırılmayacaktı. Boğazların güvenliği ise Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında bulunmakta ve Boğazlar, MC tarafından oluşturulan bir "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilmekteydi.⁵⁹ Bu haliyle Türkiye'nin Boğazlar üzerinde hâkimiyetinden bahsetmek söz konusu değildi. Türkiye'nin güvenliği için stratejik öneme sahip olan Çanakkale ve İstanbul boğazlarını savunma tedbirlerini alması mümkün görünmüyordu. Avrupa'da Almanya'nın başını çektiği revizyonistler ile İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettikleri Statüko taraftarları arasında giderek tırmanan gerilim, Türkiye'nin Boğazların statüsünü kendi lehine yeniden düzenlenmesini sağladı. Türkiye, akidleştiği taraflara gönderdiği notada uluslararası mevcut ortamda "kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması" için Lozan'da belirlenen statünün değiştirilmesi yönündeki talebi 20 Temmuz 1936 yılında Montreux'de yapılan yeni bir sözleşme ile kabul edildi. Bu sözleşme ile Türkiye Boğazlarda kendi güvenliğinin sağlanması ve hâkimiyet haklarını sınırlayan Boğazlar statüsünü kendi lehine değiştirmeyi başardı⁶⁰

⁵⁶ Oran, *a.g.e.*, s. 253.

⁵⁷ Soysal, *a.g.m.*, s. 3129-3158; Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁸ Gönlübol, vd., *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 580 ve Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 343.

⁶⁰ Demiray, *a.g.m.*, s.122; Uçarol, *a.g.e.*, s. 585; *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ed.: Abdullah İlğazi, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.212-225.

2. Sonuç

Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra Türkiye, yeni bir barış yolu politikasıyla Balkan devletleri, komşuları ve yakın doğu İslam devletleriyle yeniden politik ve diplomatik ilişkiler başlattı. Ortak barış ve ortak güvenlik işbirliğine dayalı ikili anlaşmalar yaptı. Bu ikili anlaşmalarda, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun içinde bulunduğu durum da dikkate alınarak "iyi komşuluk, barış, dostluk ve kardeşlik" yaklaşımıyla gerçekçi bir dış politika izlemeye çalıştı. 1930'lu yıllarda dünyadaki ekonomik kriz ve barışın tehlikeye girmesi Balkanları ve Ortadoğu'yu da etkiledi ve bu durum, devletleri ikili ve çoklu işbirliğine ve bölgesel ittifaklara yönlendirdi. Dünyada ortaya çıkan yayılmacı(revizyonist) ve statükocu(anti-revizyonist) gruplaşmalar ve eğilimler, Balkan ve Ortadoğu devletleri arasında da yayılmaya başladığı için, Balkanlarda ve Ortadoğu'da statükonun devamını hedefleyen devletler arasında ortak barış ve ortak cephe güvenliğini sağlayacak ittifakların kurulmasının yolunu açtı. Bu ittifakların oluşmasında büyük oranda Türkiye etkili ve öncü oldu.

Bölge ülkeleri ve diğer büyük devletlerle iyi ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, ikinci on yılında "Yurtta barış, dünyada barış" politikasıyla, başta Balkanlarda olmak üzere doğu Akdeniz havzasında ittifaklar kurarak, Avrupa Birliği benzeri bir çevresel bölge birliği kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki yeni Türkiye'nin ortak barış ve ortak güvenlik amaçlı oluşturmaya çalıştığı bu birlik projesini, II. Dünya Savaşı'nın sebepleri ortadan kaldırdı.

Kaynakça

- Aras, Tefik Rüştü, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.
- Aykan, Mahmut Bali, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1(1994), s.23-59.
- Barlas, Dilek, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 361-373.
- Bayülken, Haluk, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.36, C. 12, Kasım 1996: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=714>, 05,06, 2011.
- Bıyıklı, Mustafa, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. 1, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.11-34.
- Bıyıklı, Mustafa, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi-*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul 2007.
- Bilge, Suat, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5(Haziran 1959), s.1-30
- Bodur, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.
- Çelik, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969.
- Dakuki, İbrahim, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri 15- 18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1994, s.511-513.

- Davutoğlu, Ahmet, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.
- Demiray, Muhittin, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008.
- Duhamel, Georges, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956.
- Düştur*, 3. Tertip, C. 15.
- Erkun, Vecdet, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 1999.
- Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası: 1919-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- Gönlübol, Mehmet v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 1969.
- Gresh, Alain – Vidal, Dominique, *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991.
- İlgazi, Abdullah (Ed.) *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- Karaosmanoğlu, Ali, "Basra, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaalanları Tartışması: Yanılığlar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2, Mayıs 1983, s. 3-9.
- Kocaoğlu, Mehmet "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.
- Kurtcephe, İsrail – Beden, Aydın, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Musul-Kerkük Politikası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkuşbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.419-511.
- Kürkçüoğlu, Ömer *Türk-İngiliz İlişkiler(1919-1926)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Terc. Seha L.Meray, Takım: II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001.
- Soysal, İsmail, "1937 Sadâbât Paktı", *X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.3129-3158.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar 1919-1980*, Ed.: Baskın Oran, C. I, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 2003.
- Uçarol, Rifat, *Siyasî Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Yazıcı, Reşat, *Türkiye, İslâm Ülkeleri, Antlaşmalar ve Mevzuat*, C. I-II, Ankara 1982.
- Shaw, Stanford J., "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19 .05.2012.
- "Locarno Antlaşması", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22.05.2012.
- "Britanya-İmparatorluğu", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_İmparatorluğu, 22.05.2012.
- "Kellogg Briand Paktı", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı, 22. 05. 2012.

KOBİ'lerin Kurumsallaşmasında KOSGEB Desteklerinin Rolü

Ahmet ÇAKIR*, İbrahim AKSEL**, Masoodul Hassan***

Özet

Bu çalışmada KOBİ'ler ile ilgili temel bilgiler, kurumsallaşma kavramı, KOBİ'lerin kurumsallaşmasında genelde devlet desteklerinin özelde ise Küçük ve Orta Boy Sanayi Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB)'nin desteklerinin KOBİ'lerin kurumsallaşmasındaki etkilerine yönelik saha araştırmasının sonuçları yer almaktadır.

Araştırma kapsamında İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet göstermekte olan KOBİ niteliğindeki 200 işletme bulunmaktadır. Söz konusu işletmelerin 100'ü destek kullanan 100'ü ise hiç destek kullanmayan işletmelerdir. Araştırmanın verileri, söz konusu işletmelerin yöneticileri ve/veya sahip yöneticilerine yönelik olarak hazırlanan anket formu aracılığıyla yüz yüze yapılarak toplanmıştır. Araştırmada değerlendirmeye alınan anket sayısı destek alan işletme 45 ve hiç destek kullanmayan işletme 57 olmak üzere toplam olarak 102'dir.

Araştırma kapsamındaki KOSGEB'den destek alan işletmeler destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu; yine biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal çevre ve normlara uyum boyutları açısından KOSGEB desteği alan işletmeler, destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Kurumsallaşma, KOSGEB

The Role of KOSGEB Support of the SMES Institutionalization

Abstract

In this study, basic information relating to SMEs, the concept of institutionalization and the results of field research about effects of support of KOSGEB (Republic of Turkey- Small and Medium Enterprises Development Organization) on SMEs institutionalization. Within this research, 200 SMEs, which has been operating in Istanbul İkitelli Industrial Zone. The point in question, 100 entities that uses support and 100 entities that not uses support. The data were collected from face to face questionnaires with the owners and/or managers of enterprises. Evaluated the number of survey in this study is 45 entities that uses support and 57 entities that not uses support to total of 102 entities.

According to the result of this research, supported firms are more institutionalize than not supported firms. Especially that dimensions; formal structure, cultural power, corporate social responsibility, compliance with corporate environment and norms.

Keywords: SME, Institutionalization, Republic of Turkey- Small and Medium Enterprises Development Organization

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, acakir@harran.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, iaksel@pau.edu.tr

*** Assistant Professor Dr., Bahauddin Zakariya University, Multan, Pakistan, Institute of Management Sciences, masoodulhassan99@yahoo.com

Giriş

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının harcını oluşturan Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) önemli bir ağırlığa sahiptir. KOBİ’ler geniş bir alanda faaliyet gösterdikleri için, bölgesel farklılıkların giderilmesi, mülkiyetin tabana yayılması, istihdam yaratılmasında büyük önem taşırlar. KOBİ’lerin ekonomideki yeri, yarattığı istihdam, büyük işletmelere sağladıkları destek hizmetleri ve milli gelire sağladıkları katkı göz önüne alındığında, mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. Bunun için bütün dünyada ve Türkiye’de KOBİ’lere yönelik çeşitli teşvik ve destekler verilmektedir.

KOBİ’ler söz konusu destek ve teşvikleri kullandıklarında kurumsallaşma yolunda da önemli adımlar atmış olmaktadır. Çünkü destek ve teşvikler KOBİ’lere verilirken kendilerinden bir takım prosedürleri yerine getirmeleri istenmektedir. Söz konusu istekler uygulanırken KOBİ’lerin faaliyetlerindeki nitelikleri yükseltmektedirler.

KOBİ’lerin çeşitli teşvik ve desteklerle desteklenmesindeki amaçlardan birisi de; büyük şirketlerle rekabet ve gelişimlerinin sağlanması yanında, KOBİ’lerin avantajlarından yararlanmak ve olumsuz yönlerini azaltmaktır.

Kurumsallaşma KOBİ’lerin önemli sorunudur. KOBİ’lerin %95’lik bir kısmını aile işletmelerinin oluşturduğu ve yöneticilerinin genelde aile üyeleri olduğu bir ortamda kurumsallaşmanın önemi daha da artmaktadır. Çünkü kurumsallaşma ile firmalar kendilerini yöneten kişilerin keyfi uygulamalarından kurtulmakta bir kurallar ve standartlar topluluğuna sahip olmaktadır.

KOBİ’ler temel sorunlarını çözebilmelerinde kurumsallaşma çok önemli bir adımdır. Kurumsallaşma en başta KOBİ’lerin kendileri ile yüzleşmelerini sağlayacaktır. Kendileri ile yüzleşmeyi başarabilen bir KOBİ yaşadıkları sorunları fark edecek ve sağlıklı çözüm yolları bulma yolunda bilinçlenecektir.

Bu çalışmada Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Dairesi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından KOBİ’lerin kullanımına sunulan destek ve teşvik türleri ile kurumsallaşma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle KOBİ ve kurumsallık kavramları kuramsal açıdan ele alınmakta daha sonra KOSGEB’den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri karşılıklı olarak incelenmektedir.

1. Küçük ve Orta Boy İşletme (KOBİ) Kavramı ve KOBİ’lere Sağlanan Destekler

Sanayi devriminden bu yana özellikle “ölçek ekonomisi” teorisinden hareketle büyük ölçekli işletmeler önemsenmiştir. Bu önemsemeye büyük işletmelerin maliyet tasarrufu sağlamaları etkin olmuştur. Gerek serbest piyasa ekonomisinde gerekse sosyalist ekonomilerde ideal olan büyük olandır düşüncesi son yıllara kadar etkinliğini göstermiştir. 1960’lı yıllardan bu yana ise geçmiş yılların aksine gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde KOBİ’lerin desteklendiği, bu işletmelerin sadece sosyal ve politik düzlemde değil ekonomik düzlemde de sahip oldukları üstünlüklerin güçlü bir şekilde vurgulandığı göze çarpmaktadır. Örneğin İngiltere’de 20’den az sayıda işçi çalıştıran işletmelerin sayısı ekonominin %98’ini oluşturmaktadır (Deakins ve Freel, 1998; 144). Ülkemizde ise 2008 yılı verilerine göre, toplam işletme sayısı 2.583.099, toplam KOBİ sayısı

ise 2.580.075 olarak görülmektedir. Buna göre işletmelerimizin %99,8'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır (TÜİK, 2011).

Sözü edilen bu gelişmelerin sonucu "küçük güzeldir" sözü slogan haline gelmiş, "ölçek ekonomileri" kavramı ise yerini "sinerji" kavramına bırakmıştır. KOBİ'lerin ekonomik, sosyal ve politik düzlemde önem kazanmalarının bir diğer nedeni ise söz konusu işletmelerin niteliklerinin değişimleriyle de ilgilidir. Artık KOBİ'ler başarısız ve sürekli yardıma muhtaç işletmeler değil, aksine değişimlere çok daha kolay ayak uydurabilen esnek, yenilikçi ve bürokratik olmayan yapılarıyla ortaya çıkan fırsatları çok iyi değerlendirebilen işletmelerdir (Müftüoğlu, 1998).

KOBİ'lerin tanımlanması hemen her ekonomide farklılık göstermesine rağmen genel olarak kabul edilen unsurlar vardır. Örneğin AB'nin KOBİ tanımında en çok üzerinde durduğu iki ölçütten birisi işletmenin yıllık geliri iken bir diğeri de çalışan sayısıdır. Çalışan sayısı sektörden sektöre değişmekle birlikte en fazla 250 kişi olarak kabul edilmektedir (O'Regan ve Ghobadian, 2004; 64-79). Ülkemizde KOBİ tanımında bir birliğin sağlanması amacıyla 18 Kasım 2005 tarihinde çıkarılan "KOBİ'lerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında" yönetmelik ile Türkiye'de KOBİ tanımlaması AB'nin KOBİ tanımı ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu yönetmelikte KOBİ'ler 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılası ya da mali bilançosu 25 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2005/9617).

Avrupa'da 1980'li yıllardan bu yana KOBİ'lerin sayısında önemli bir artış olmuştur. KOBİ'lerin devlet tarafından desteklenmesi ülkedeki ekonomik gelişme ile bir paralellik taşımaktadır. İzlenen politika ve verilen desteklerin KOBİ'lerin kurumsal kültürlerinin gelişmelerine yardımcı olduğu ve ekonomik refahı arttırdığına dair görüşleri yaygınlık kazanmasına rağmen söz konusu politikaların kesin sonuçlarını tespit etmek zor olmaktadır (Curran, 2000; 36). Bununla birlikte KOBİ'lerin sayısının artması sadece makro ekonomik şartların doğurduğu bir sonuç değildir. Hükümet programları, mevcut girişimci iklimi, teşvik edici bir ortamının varlığı, siyasilerin yapıcı yaklaşımları ve finansal destekler yeni işletmelerin kuruluş nedenleri arasındadır (Reynolds, 2011; 27).

KOBİ'lerin ülke ekonomilerinde böyle büyük rol oynamaya başlaması devletlerin KOBİ'lere destek vermelerini de beraberinde getirmiştir. Destek ve teşviklerin yapısı birbirinden farklılık arz etse de gerek AB ülkelerinde (Laudher ve diğ., 1994; 11) gerekse Afrika ülkelerinde (Rogerson, 2004) devletlerin KOBİ'lerin gelişmeleri için destek ve teşvik sistemlerini kurdukları görülmektedir.

Ülkemizde KOBİ'lere destek veren bir çok kurum bulunmasına rağmen bunların içinde en büyük aktör hiç şüphesiz KOSGEB'tir. KOSGEB, 15 Haziran 2010 tarihinde yeni bir yapılanmaya giderek verdiği destek ve teşvikleri yeniden tanımlamıştır (KOSGEB, 2010).

2. Kurumsallaşma Kavramı

Kurumsallaşma, ekonomik, sosyal ve politik nitelikteki olayların incelenmesinde başvuru bir yaklaşımdır. Kurumları nasıl oluştuğu, toplumsal özellikler ile kurumsallaşma arasındaki ilişkiler, organizasyonların yapı ve işleyişleri ve kurumsal olmaları bu yaklaşımın incelediği alt başlıklardandır. Ancak kurumsallaşma konusu ile ilgili olanların konuya bakış açıları ve tanımları birbirinden farklı olabilmektedir (Koçel, 2005; 361).

Bu konuda benzer bir yaklaşımın Holm tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Holm, "Kurumlar nedir, nasıl çalışırlar, kasıtlı olarak mı oluşturulurlar, ne zaman ve nasıl değişirler?" sorularını sormuş ve kurumların sosyal bilimciler arasında son zamanlarda

yeniden ilgi odağı olmasına rağmen bu konuda bir fikir birliği oluşmadığını belirtmiştir (Holm, 1995, 398).

Kurum Teorisinin temelleri ilk olarak Philip Selznick'in çalışmalarıyla atılmıştır. Selznick kuruluş (örgüt) ve kurum ayırımından hareketle, kurumlaşmayı örgütün ayrı bir kimlik kazanma ve sosyal ihtiyaç ve baskıların bir sonucu olarak esnek ve duyarlı bir yapı haline gelme süreci anlamında kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle örgütler amaçlarını gerçekleştirmek için düzenlenmiş biçimsel bir yapıdır. Ancak örgütsel değerlerin somutlaştırılarak ve sosyal yapının ekonomik anlamın ötesinde bir canlı olarak ihtiyaçları belirlenerek, uyum kapasitesi daha fazla olan bir canlı biçiminde ele alınması ve anlaşılması halinde örgütten çok kurumdan söz edilebilir (Gürol, 1998, 8).

North ise bu farkı şu şekilde açıklamaktadır. Kurumlar ekonomik kısıtlamalara rağmen toplumdaki fırsatları belirlemektedir. Kuruluşlar ise bu fırsatlardan yararlanmak için kurulurlar ve evrim geçirdikçe de kurumları değiştirir. Diğer bir anlatımla kurumların sunduğu teşvik unsurlarının sonucu olarak evrimleşen kuruluşlar ile kurumlar arasındaki simbiyotik (karşılıklı birbirinden beslenme) ilişkiden kaynaklanan bir kilitlenme vardır. Belli bir kuruluşun ortaya çıkmasının nedeni, kurumsal çerçevenin bir parçası haline gelen teşvik unsurlarıdır. Kuruluşlar gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kârlı olabilmesi için bu çerçevenin içinde kalmak zorundadır (North, 2010; 15).

March'a göre kurumsallaşma süreci çok hızlı bir şekilde ortaya çıkan çevresel değişim ile başlamaktadır. Çevresel değişim zorunlu olarak organizasyonel değişimi ortaya çıkarmaktadır. Organizasyonel değişim ise işletmelerde standartlaşmayı sağlamaktadır (March, 1996; 281).

Meyer ve Rowan ise kurumsallaşmayı kuralların yerleşikliği açısından yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre kurumsallaşma; işletmenin dışındaki çevreyle karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan uyumlu ve kontrol edilebilir faaliyetler sistemi ve bu sistemin zorunlu kıldığı kural ve prosedürlerin icra edilmesi sürecidir (Meyer ve Rowan, 1997; 340).

3. Kurumsallaşmanın Unsurları

Çalışmanın araştırma kısmının temelini oluşturan kurumsallaşmanın unsurları dokuz başlık altında ele alınmıştır. Bu sınıflama, literatürde ilgili konulardan yola çıkılarak (Çakır, 2010) tarafından yapılmıştır. Bunlar;

Biçimsel Faaliyet Yapısı; Biçimsel faaliyet yapısı prosedürler, talimatlar ve yazılı kurallar aracılığı ile firmanın iç bünyesindeki istikrarı, sistemliliği, objektifliği ve standartlaşmayı sağlar. Böylece firmaların faaliyetleri bireysel inisiyatiften çıkartılarak belirlenen kurallara bağlanmış olur. Böylece yöneticiler ve çalışanlar neyi nasıl yapacaklarını ve sorumluluklarını detaylı olarak bilirler. Faaliyetler ile ilgili oluşan bu açıklık durumu planlamanın hızlı ve etkin yapılabilmesini ve yapılan bu planların daha kolay uygulamaya geçmesini sağlar (Staggenborg, 1988; 593). İşletmeler büyüdükçe organizasyon yapısı karmaşık bir hal almaktadır. Farklı birimler ve mevkiler arasındaki ilişki sayısının artması bu sonucu doğurmaktadır. Eğer yazılı bir organizasyon şeması yoksa görev ve tanımlar açıklayıcı değilse, tarif edilmiş bir raporlama sistemi yoksa yapılan faaliyetler belgelerle kontrol altına alınmıyorsa işletmenin birçok sorunla karşılaşacağı açıktır. Karşılaşılan hatalar, gecikmeler, çatışmalar, verimsizlikler, işten ayrılmalar ve mutsuzluklar bu sorunların başındadır (Tavşancı, 2009; 22).

Biçimsel Yapıya Uyum; Kurumsallaşma bir anda olmaz zaman içinde gerçekleşir. İşletmeler az veya çok kurumsallaşmayı kendi bünyelerinde yaşatmaktadırlar. Burada

önemli olan kurumsallaşmanın tekrarlanan eylemler ve alışkanlıklar aracılığı ile örgütler içinde standart hale gelebilmesidir. Örneğin bir işletme çalışanların birbirlerini selamlama ve hitap tarzları, ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri, müşterileri ile diyalog kurma biçimleri, yöneticilerin çalışanlara karşı davranış biçimleri ve kendi aralarındaki diyalogları kurumsallaşmış olabilir. Burada önemli nokta davranışların eylemlerin tekrarlanarak alışkanlık haline gelebilmesidir (Tavşancı, 2009; 27).

Tutarlılık; İşletmelerin kurumsallaşabilmeleri için eylemlerinin birbiriyle uyumlu, bir başka ifadeyle tutarlı olması gerekmektedir. Tutarlılık her bir parçanın arzulan bütünlüğü yansıtması ve onunla uyumdur. Bundan dolayı meydana getirilen biçimsel faaliyet yapısının (prosedür ve kurallar) ve biçimsel organizasyon yapısının (organizasyon şeması, yetki ve sorumluluklar) önceden tanımlandığı şekilde sürdürülmesi ve biçimsel yapıya uyum sağlaması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında prosedürlerin, kuralların, organizasyon şemasının tüm çalışanlar tarafından aynı şekilde algılanıp aynı şekilde uygulanması gerekir (Tavşancı, 2009; 27-28).

Kurumsal Çevreye Uyum; Bir işletmenin içinde bulunduğu çevredeki kurumsal faktörler işletmelerde bir takım değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni kurumsal faktörlerden kaynaklanan baskılardır. Çünkü işletmeler bulundukları çevre içindeki farklı birimlerle iş yapmak zorundadırlar. Özellikle etkili kurumlar değişimin unsurlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Grewal ve Dharwadkar, 2002; 82). Örgütler faaliyet gösterdikleri toplumda meşrutiye kazanmak ve işletmenin yaşamı için gerekli olan çeşitli ekonomik kaynaklara ulaşabilmek için birer efsane işlemi gören kuramsal kurallara (meslekler, iş yapma yöntemleri vb.) uymak zorundadır (Özen, 2007; 255-256).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk; Kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesi sürdürülebilirliğin başarılmasında önemli bir rol oynar. Sürdürülebilir bir gelişme sosyal adaletin sağlanması, çevrenin korunması gibi temel konuları içine alan ve ekonomik büyümeyi hedefleyen bir yaklaşımdır (Wilson, 2003; 2).

Kültürel Güç; Güçlü bir örgüt kültürü işlevselliği arttırmaktadır. Bu da yapılan işin yüksek performanslı olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonucu sağlayabilmek için ise çalışanlar arasında güçlü bir dayanışma oluşturularak iyi kararlar verebilmenin yolunu açmak gerekmektedir (Langan ve Philomena, 1997; 273).

Profesyonellik; Profesyonelleşme işletmedeki tüm faaliyetlerin konuyla ilgili olan uzman kişilerce gerçekleştirilmesi, yetki ve sorumlulukları uzmanlık temeline göre belirlenmesi demektir (Barnes ve Hershon, 1989; 195).

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik; İşletmeler farklı kurumlar tarafından hazırlanan, üzerinde hem fikir olunan, anlaşma sağlanan, standart ve ilkelere uymak suretiyle hesap verebilmeleri mümkün olabilir. Güvenilir olma, saygı, sorumluluk, adil olma, başkalarının haklarına özen gösterme bu ilkelerden bazılarıdır (Morgan ve Hunt, 1994; 23). Şeffaflık, hesap verebilirlik, denetim, sorumluluk gibi kavramlar birbirleriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Şeffaflık herkesin ihtiyaç duyduğu bilgiye kolayca ulaşabilmesini ifade eder. Hesap verebilirlik ve şeffaflık arasındaki ilişki ise birbirine bağlı, karşılıklı ve birbirini tamamlar niteliktedir (Eryılmaz, 2011; 24-25).

Toplumsal Değer ve Normlara Uyum; İşletmeler meşruluk kazanıp kurumsallaşmayı sağlayabilmek için dürüstlük, sözünde durma, doğaya karşı saygılı olma, adalet, yapılan haksızlıklara karşı tepki gösterme gibi toplumsal değer ve normlara uymalıdır (Arıcıoğlu ve Tutan, 2008; 47).

4. KOSGEB Desteklerinin KOBİ'lerin Kurumsallaşmasındaki Rolü Üzerine Araştırma

Temel olarak işletme faaliyetlerinin kişilerin varlığına bağımlı olmadan yürütülmesi anlamına gelen kurumsallaşma, literatürde çok fazla araştırma ve çalışmaya konu olmaktadır. Gerek özgün olarak gerekse farklı kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınan kurumsallaşma kavramı bu çalışmada devlet desteklerinin bir türü olan KOSGEB destekleri ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır.

4.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı “KOSGEB desteği alan KOBİ'ler ile KOSGEB desteği almayan KOBİ'lerin kurumsallaşma düzeyleri arasında farklılık var mıdır?” sorusuna cevap bulmaktır. Buradan hareketle temelde devlet desteklerinin özelde ise KOSGEB desteklerinin işletmelerin kurumsallaşma düzeylerine olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir.

4.2 Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtlar

Araştırmanın kapsamını İstanbul İktisadi Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve devlet desteği almayan 100 işletme ile KOSGEB'den destek alan 100 işletme oluşturmaktadır. Çalışmaya konu olan işletmelerin aldıkları destekleri faaliyetlerine yansıtmaları ve sonuç almaları böylece kurumsallaşmalarına etki etmesi düşünüldüğünde önceki yıllarda aldıkları destekler değerlendirilmelidir. Bu gerekçeyle çalışma ana kütlesine 2010 yılından önce KOSGEB'ten destek alan 100 işletme alınmıştır. Bu ön kabul gereği ana kütleye konu olan işletmelerin aldıkları destekler KOSGEB'in 15 Haziran 2010'dan sonra uygulamakta olduğu yeni destek tasnifine göre değil, söz konusu tarihten önceki tasnife göre değerlendirilecektir.

4.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alan sorular araştırmada belirtilen hedeflere uygun şekilde oluşturulmaya çalışılmış, soruların anlaşılabilir ve kısa olmasına özen gösterilmiştir. Katılımcıları etkilememek amacıyla yönlendirici soruların sorulmamasına dikkat edilmiştir.

KOSGEB'den destek alan işletmelerin iletişim bilgilerine KOSGEB İktisadi Bölge Müdürlüğü'nden ulaşılmış, KOSGEB'ten destek almayan işletmeler İstanbul İktisadi Organize Sanayi Bölgesi'nin web sayfasından tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Araştırmada bazı işletmelerin ticari faaliyetlerini durdurma, araştırmaya katılmak istememe, iletişim bilgilerinden ulaşılamama vb. gibi nedenlerle KOSGEB desteği alan 45 işletme ve destek almayan 57 işletme toplam 105 değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; (1) işletmeye ait bilgiler (destek alan işletmeler için destekler ile ilgili bilgiler), (2) kurumsallaşma ölçeği bölümleridir. Araştırmada kullanılan kurumsallaşma ölçeğinde 5'li Likert tipi metrik ifadeler kullanılmıştır. Verilen ifadelerin sıklık dereceleri (1) Hiç katılmıyorum, (2) Biraz Katılıyorum, (3) Orta Derecede Katılıyorum, (4) Çok Katılıyorum, (5) Tamamen Katılıyorum şeklinde sıralanmıştır.

Araştırmada kullanılan “kurumsallaşma ölçeği” Apaydın (2007) ve Tavşancı (2009)'nın kullandığı ölçeklerden yararlanılarak dokuz boyut ve 63 ifade olarak oluşturulmuştur.

4.4 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir;

H_{1-A}: KOSGEB'den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasında fark vardır.

H_{1-B}: KOSGEB'den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma boyutlarının düzeyleri arasında fark vardır.

4.5 Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Güvenilirliği

Çalışmada güvenilirlik analizlerinden iç tutarlılık analizi tercih edilmiştir. İç tutarlılık, Cronbach Alpha (α), ikiye bölme ve madde-toplam korelasyon katsayısı (r) ile belirlenir ve sıfır ile bir arasında değişen değerler alır. Değer bir (1.00)'e yaklaştıkça güvenilirliğin yüksek olduğu kabul edilir (Özdemir, 2011).

Araştırmaya ilişkin 63 ifadeli kurumsallaşma ölçeğinin iç tutarlılığı ve güvenilirliğini ölçmek için kullanılan Cronbach Alpha (α) değeri, 0,956 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür

Ölçeğin güvenilirliği için alfa değerinden başka ölçeğin **madde-toplam puan korelasyon** değerlerine bakılır. Bu değer en az 0,30 olması beklenir (Büyüköztürk, 2004; 257; Şencan, 2005; 257).

Ölçeğin güvenilirliği için alfa değerinden başka ölçeğin madde-toplam puan korelasyon değerleri incelendiğinde profesyonellik boyutunun altında yer alan “çalışanlarımız yeteneklerine göre terfi ettirilmektedir” ifadesinin 0,30 değerinden düşük olarak (0,263) hesaplanmıştır. Bununla birlikte geçerlilik analizleri sırasında bu ifade çıkarılmadan faktör analizi uygulanmış, söz konusu ifade geçerlilik analizi sonucunda da düşük değer almış ve böylece ölçekten çıkarılmıştır.

4.6 Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Geçerliliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği için geçerlilik türlerinden, içerik geçerliliği ve yapı geçerliliği hesaplanmıştır. İçerik geçerliliği için önce aynı disiplindeki doktora öğrencileri tarafından anket sorularının uygunluğu, anlaşılabilirliği ve istenen şeyi ifade edip etmediği açılarından gözden geçirilmiş, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra 2 akademisyen tarafından incelenmiş ve ölçeklerin son hali verilmiştir. Yapı geçerliliği için ise faktör analizi uygulanmıştır.

Faktör analizi sonucunda “Kurumsallaşma Ölçeği”nin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test değeri **0,831** olarak hesaplanmıştır. KMO test değerinin 0,50'den büyük olması veri setinin faktör analizi için uygunluğunu gösterir. KMO test değeri 1'e yaklaştıkça veri setinin faktör analizi için iyi değerlere sahip olduğu söylenebilir (Kalaycı ve diğ. 2006; 327).

Faktör analizinde ikinci bakılacak olan test Barlett testi'dir. Barlett test değerinin sig. değerinin anlamlı çıkması değişkenler arasındaki korelasyonun anlamlı olduğunu gösterir (Kalaycı ve diğ. 2006; 328). “Kurumsallaşma Ölçeği”nin Barlett testi sig. değeri ($p = 0,000 / \chi^2=2775,968; p<0,01$) anlamlı çıkmıştır.

Faktör analizinde faktör sayısına karar verilirken özdeğerinin (Eigen value) 1'den yüksek olmasına ve faktör yüklerinin 0,40 ve üzerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri öncesinde 9 boyut ve 63 ifadeden oluşan “kurumsallaşma ölçeği”, faktör analizi sonucunda **8** faktör ve **39** değişken olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle 63 ifadeden oluşan “kurumsallaşma ölçeği”nin 24 ifadesi

geçerlilik analizi sonunda çıkarılmıştır. Ortaya çıkan 39 ifade ve sekiz faktörden oluşan ölçek toplam varyansın %70'ini açıklamaktadır.

4.7 Araştırmanın Bulguları

Katılımcı İşletmelerin Kuruluş Yılı

Ana kütlede yer alan işletmelerin yaşı (kuruluş yılı) göz önüne alındığında; destek alan 45 firmanın % 42,2'si (19 işletme) 15 yıldan daha kısa süredir faaliyet göstermekte iken %57,8'i (26 işletme) 15 yıldan daha fazla süredir faaliyet göstermektedir. Destek almayan 33 firmanın % 57,9'u (33 işletme) 15 yıldan daha kısa süredir faaliyet göstermekte iken % 42,1'i (24 işletme) 15 yıldan daha fazla süredir faaliyet göstermektedir.

Katılımcı İşletmelerin Unvanı

Destek alan işletmelerin %88.9 (40 işletme) limited şirkettir. Limited şirket oranı destek almayan firmalarda %93 (53) dür. Anonim şirketlerin oranı ise destek alan işletmelerde %11.1 (5), destek almayan işletmelerde ise %7 (4) dür.

Katılımcı İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler

Destek alan toplam 45 işletmenin %33.3'ü (15 işletme) Ana metal döküm, makine yedek parça sanayinde faaliyet göstermektedir. %20'si (9 işletme) Kimya, plastik, kozmetik ve kalıp sanayinde, %17.8'i (8 işletme) Tekstil, örme giyim ve deri sanayinde, %11.1'i (5 işletme) Elektrik ve elektronik sanayinde faaliyet göstermektedir. Matbaacılık ve otomotiv yan sanayilerinde faaliyet gösteren işletmeler ana kütledeki işletmelerin %17,8'ini (8 işletme) oluşturmaktadır. Destek almayan toplam 57 işletmenin %33.3'ü (19 işletme) ana metal döküm, makine yedek parça sanayinde faaliyet göstermektedir. %19,6'sı (11 işletme) Kimya, plastik, kozmetik ve kalıp sanayinde, %19,3'ü (11 işletme) Tekstil, örme giyim ve deri sanayinde, %12,3'ü (7 işletme) Elektrik ve elektronik sanayinde faaliyet göstermektedir. Matbaacılık ve otomotiv yan sanayilerinde faaliyet gösteren işletmeler ana kütledeki işletmelerin %15,8'ini (9 işletme) oluşturmaktadır.

Katılımcı İşletmelerin Çalışan Sayısı

49 ve altı çalışanı olan işletmeler küçük, 50 ile 249 arası çalışanı olanlar orta ölçekte işletme kabul edildiğinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir. Destek alan işletmelerin %93.3'ü (42 işletme) küçük işletme, %6.7'si (3) orta büyüklükte işletmelerdir. Destek almayan işletmelerin ise %89.5'i (51 işletme) küçük, %10.5'i ise (6) orta ölçekte işletmelerdir. Destek alan ve almayan işletmelerde küçük ve orta işletmelerin toplama oranlarının (%93.3 ve %89.5) birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. KOBİ'lerin büyük ölçüde 49 veya daha az sayıda çalışana sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcı İşletmelerin KOSGEB destek ve teşviklerine ihtiyaç duyma nedenleri

KOSGEB destek ve teşviklerine neden ihtiyaç duyduunuz sorusuna işletmelerin %56.3'ü (27) "KOSGEB'in sağladığı bu imkanı değerlendirmek istedik" cevabını vermiştir. %33.3'ü (16) "firmamızı geliştirmek istedik", "%6.3'ü (3) "finansal yetersizlik", %4.2'si (2) ise "rakiplerimizin KOSGEB desteklerinden yararlandıklarını öğrendik" cevaplarını vermiştir.

Katılımcı İşletmelerin Destek ve Teşvik İçin KOSGEB'i Tercih Etme Nedenleri

İşletmelerin %35.6'sı (16) "KOSGEB'e daha rahat ulaşılabilir" cevabını vermişlerdir. %28.9'u (13) "KOSGEB destekleri daha uygun koşullar içermektedir", %22.2'i (10) "KOSGEB'in bir kamu kurumu olması dolayısıyla daha güvenilir olması", %11.1'i (5) "KOSGEB tanıtımını daha iyi yapmaktadır" ve %2.2'i ise "diğer nedenler" cevabını vermiştir.

Hipotez Testleri;

Araştırmanın birinci hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

H_{1-A}: KOSGEB’den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasında fark vardır.

H_{1-A} hipotezini test etmek için kullanılan bağımsız örneklem t-testi iki ayrı grubun ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan bir istatistiksel yöntemdir (Altunışık ve diğ., 2004; 200).

Araştırmada, KOSGEB desteklerinden yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasındaki farklılık bağımsız örneklem t-testi ile ölçülmüştür.

Tablo 1: KOSGEB Desteklerinden Yararlanan ve Yararlanmayan İşletmelerin Kurumsallaşma Durumu Bağımsız Grup t-Testi Analizi Sonuç Tabloları

Kurumsallaşma	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması
Destek_Alan	45	4,0687	,46952	,06999
Destek_Almayan	57	3,7124	,51769	,06857

Kurumsallaşma		Varyans eşitliği için Levene testi		Sig. (2-tailed)		Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
		F	Sig.	t	df		
Varyanslar eşit	,837		,362	3,595	100	,001	,35633
Varyanslar eşit değil				3,637	98,036	,000	,35633

Tablo-1’de görüldüğü gibi KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşma ortalamaları, destek almayan işletmelerden daha yüksektir. Bu iki grup arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığının analizi için uygulanan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre aradaki farklılık anlamlıdır.

t-testi sonuçlarının yorumlanması için öncelikle varyansların eşit olup olmadığına (Levene testi sonuçlarına) bakılır. Bu sonuçlara göre F ve sig. değerleri istatistiki anlamlı ise varyansların eşit olmadığı; anlamlı değilse varyansların eşit olduğu anlaşılır.

Test sonuçları varyanslar arasında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını, dolayısı ile varyansların eşit olduğunu göstermektedir (F=0,837; p>0,05 -0,362). Eşit varyans satırındaki sig. değerine (p>0,05; t=3,595) bakıldığında, KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyi arasındaki farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu; buna göre KOSGEB’den destek alan işletmelerin destek almayan işletmelerden daha fazla kurumsal olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle H_{1-A} hipoteze kabul edilmiştir.

Araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

H_{1-B}: KOSGEB’den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma boyutlarının düzeyleri arasında fark vardır.

Tablo 2: KOSGEB Desteklerinden Yararlanan ve Yararlanmayan İşletmelerin Kurumsallaşma Boyutlarının Durumu Bağımsız Grup t-Testi Analizi Sonuç Tabloları

	Destek Alma	N	Ort	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması
Bicimsel Yapı	Destek_Alan	45	3,6263	,77581	,11565
	Destek_Almayan	57	2,6172	,99136	,13131
Kültürel Güç	Destek_Alan	45	3,9365	,62534	,09322
	Destek_Almayan	57	3,5363	,78955	,10458
Toplumsal Değerler	Destek_Alan	45	4,4578	,54041	,08056
	Destek_Almayan	57	4,4140	,57179	,07574
Şeffaflık	Destek_Alan	45	4,2311	,64520	,09618
	Destek_Almayan	57	4,0175	,71742	,09502
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Destek_Alan	45	3,9056	,64246	,09577
	Destek_Almayan	57	3,4211	,96033	,12720
Kurumsal Çevreye ve Normlara Uyum	Destek_Alan	45	3,9704	,60228	,08978
	Destek_Almayan	57	3,4211	,88758	,11756
Tutarlılık	Destek_Alan	45	4,4889	,59819	,08917
	Destek_Almayan	57	4,4474	,64562	,08551
Profesyonellik	Destek_Alan	45	3,9333	,89570	,13352
	Destek_Almayan	57	3,8246	,94723	,12546

Tablo-2’de araştırmanın başında 9 boyut olarak oluşturulan fakat geçerlilik analizleri sonucunda 8 boyut olarak ortaya çıkan kurumsallaşma ölçeğinin Kosgeb Destekleri ile ilişkilendirilmiş değerleri görülmektedir.

Grup istatistikleri incelendiğinde KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşmanın 8 boyutunda da ortalama değerlerinin destek almayan işletmelere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2a: Varyans Eşitliği İçin Levene Testi Tablosu

		Varyans eşitliği için Levene testi				Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
		F	Sig.	t	df			
Bіçimsel Yapı	Varyanslar eşit	5,442	,022	5,604	100	,000	1,00904	,18005
	Varyanslar eşit değil			5,767	99,996	,000	1,00904	,17498
Kültürel Güç	Varyanslar eşit	2,962	,088	2,780	100	,007	,40017	,14396
	Varyanslar eşit değil			2,856	99,997	,005	,40017	,14010
Toplumsal Değerler	Varyanslar eşit	,511	,477	,393	100	,695	,04374	,11131
	Varyanslar eşit değil			,396	96,760	,693	,04374	,11057
Şeffaflık	Varyanslar eşit	,003	,957	1,560	100	,122	,21357	,13691
	Varyanslar eşit değil			1,580	98,260	,117	,21357	,13520
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Varyanslar eşit	6,506	,012	2,908	100	,004	,48450	,16661
	Varyanslar eşit değil			3,043	97,578	,003	,48450	,15922
Kurumsal Çevreye ve Normlara Uyum	Varyanslar eşit	6,722	,011	3,554	100	,001	,54932	,15457
	Varyanslar eşit değil			3,713	97,961	,000	,54932	,14793
Tutarlılık	Varyanslar eşit	,130	,719	,333	100	,740	,04152	,12467
	Varyanslar eşit değil			,336	97,411	,738	,04152	,12355
Yetki Delegasyonu	Varyanslar eşit	,891	,347	,590	100	,557	,10877	,18444
	Varyanslar eşit değil			,594	96,742	,554	,10877	,18322

Tablo-2a'da ise yukarıda sözü edilen ve KOSGEB desteğı alan işletmelerin yüksek olan ortalama değerlerinin anlamlılık testinin sonuçları görölmektedir.

Bu sonuçlara göre, KOSGEB'den destek alan işletmelerin, kurumsallaşmanın boyutları olarak; biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal çevreye ve normlara uyum açısından KOSGEB'den destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğı söylenebilir. Bu durumda H_{1-B} hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç

KOBİ'ler gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli bir role sahiptir. Tüm ekonomilerin vazgeçilmezi olan KOBİ'ler, istihdam ettikleri işgücünden, yaptıkları yatırımlara, ödedikleri vergilere, sağladığı verimliliğe, yarattıkları ürün çeşitliliği ile ekonomideki dalgalanmalardan daha az etkilenmeleriyle her ekonomide önemli bir yere sahiptirler. KOBİ'ler büyük işletmelerin kullandıkları mamul ya da yarı mamulleri üreterek büyük firmaların tamamlayıcısıdır. Ayrıca esnek yapılarıyla, büyük işletmelerin girmedikleri veya girmekten çekindikleri alanlara girerek bu alanlardaki üretim açıklarını kapatmaktadırlar.

KOBİ'lerin yoğun rekabet ortamı içinde başarılı olabilmeleri için gerekli koşullardan biri de kurumsallaşmadır. Kurumsallaşma KOBİ'lerin çevrelerinde bulunan örgütlerle ilişkilerini daha iyi tanzim edebilmelerini sağlamaktadır. KOBİ'lerin kurumsallaşmaları, sanayileşmenin başlangıcından bu yana işletmelerin en önemli önceliği olan verimliliklerini arttıracaktır.

Araştırma kapsamındaki KOSGEB'den destek alan işletmeler destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu; yine biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal çevre ve normlara uyum boyutları açısından KOSGEB desteği alan işletmeler, destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu ortaya çıkmıştır.

KOBİ'lerin destek talebinde bulunup bunu kullanabilmeleri öncelikle belli bir niteliğe sahip elemanlara sahip olmalarıyla yakından ilgilidir. Bu bağlamda nitelikli elemanları olmayan KOBİ'ler desteklere ulaşmakta zorluk yaşamaktadırlar.

KOBİ'lerin desteklenmeleri özellikle kuruluş ve gelişme dönemlerinde onlar için hayati bir önem taşımaktadır. Her ülke bunu merkezi hükümetler aracılığıyla yapmakta KOBİ'lerini belli şekillerde sübvansede etmektedirler. Ülkemizde bu işlevi yerine getiren KOSGEB bu anlamda önemli çalışmalarda bulunmaktadır.

Böyle kurumların KOBİ'lere verecekleri destekler birçok alanda faydalı olacağı gibi kurumsallaşma açısından da faydalı olduğu araştırma kapsamında ortaya çıkmıştır. Bu sonuç her iki tarafa da görevlerini hatırlatmak açısından oldukça önemlidir. Bunlar, bir taraf destek vermeye devam etmeli diğer tarafta aldığı bu desteği sadece kısa vadeli ekonomik sonuçlar elde etmek için değil uzun vadeli yönetsel sonuçlar için de bir avantaja dönüştürmeye gayret etmelidir.

Kaynakça

- Altunışık, R. ve diğ., **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Geliştirilmiş 3. Baskı, Sakarya, 2004
- Apaydın F., "Örgütlerde Kurumsallaşma Ve Adaptif Yeteneklerin Pazarlama Eylemlerine Ve Örgütsel Performansa Etkileri", Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007
- Arınoğlu A. ve Tutan A., "Etik Etkisini Geliştirme Modeli ve Bir Uygulama", **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:30, Ocak- Haziran 2008
- Barnes, L. B. ve Hershon S. A. "Transferring Power in the Family Business" **Family Business Review**, 1989 (June), Vol:2 (2), p.187-202
- Büyükoztürk, Ş., **Veri Analizi El Kitabı**, 4. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2004

- Curran, J., "What is Small Business Policy in the UK for? Evaluation and Assesing Small Business Policies", **International Small Business Journal**, Vol: 18-3, 2000
- Çakır, Ahmet, Küçük ve Orta Boy İşletmeler'in Kullanımına Sunulan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Başkanlığı Destek ve Teşvik Türleri ile Kurumsallaşma Düzeyleri Arasındaki İlişki, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011
- Deakins, D. ve Freel, M. "Enterpreneurial Learning and the Growth Process in SMEs", **The Learning Organization**, Vol: 5, No:3, 1998
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H., "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", **İş Ahlakı Dergisi**, 2011, Cilt:1, Sayı:7
- Grewal R. ve Dharwadkar R., "The of the Institutional Environment in Marketing Channels" **Journal of Marketing**, 2002, Vol:66, No:3
- Gürolü, Y., "Kurumsallaşma Yaklaşımı ve Türkiye'de Kurumsal Bir Nitelik Kazanmış Olan ISO 9000 Uygulamasının Örgütler Arasında Benimsenerek Yaygınlaşmasını Kurum Teorisi ile İzah Eden Bir Araştırma" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Fakültesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998
- Holm, P., "The Dynamics of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries" **Administrative Science Quarterly**, Vol 40, 1995
- Kalaycı, Ş. ve diğ., **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti. 2.Baskı, Ankara, 2006
- Koçel, T., **İşletme Yöneticiliği**, 10.bası, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2005
- KOSGEB, Kobi'ler İçin Yeni Dönem Kosgeb'den Yeni Destekler, <http://www.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Default.aspx>, (Erişim: 1 Kasım 2010)
- Langan F. J. ve Philomena T., "Images of a Culture in Tarnsition: Personal Constructs of Organizational Stabilitiy and Change" **Journal of Occupational and Organizational Phychology**, 1997, Vol:70(3)
- Laudher D. ve diğ., "The System of Support for SMEs in the UK and Germany" **European Business Review**, Vol:94, No:1, 1994
- March, J. G., "Countinuty and Cahange in Theories of Organizational Action" **Administrative Science Quarterly**, Vol: 41, June 1996, p.278-287.
- Meyer, J. W. ve Rowan B., "Institutionalized Organizations Formal Structure as Myth and Ceremony", **American Journal of Sociology**, Vol:83, 1977
- Morgan, R. M. ve Hunt S. D., "The Commitment Trus Theory of Relationship Marketing" **Journal of Marketing**, Vol: 58, July 1994
- Müftüoğlu, T., **Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ'ler**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 10, Turhan Kitapevi, Ankara, 1998
- North D. C., **Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, Çev. Gül Çağalı Güven, Sena Ofset Basım, İstanbul, 2010
- O'Regan, N., ve Ghobadian, A., "Testing the Homogeneity of SMEs The Impact of Size on Managerial and Organisational Processes", **European Business Review**, Vol.16 No 1, 2004, pp. 64-79
- Özdemir T., "Güvenilirlik Analizi", http://www.akademikdestek.net/kutuphane/analiz/analiz_dosyalar/guvenirlik_analizi.doc (Erişim: 6 Haziran 2011)

Özen Ş., **Yeni Örgütsel Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar, Örgüt Kuramı**, İmge Kitapevi Ankara, 2007

Resmi Gazete, "KOBİ'lerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik", Karar Sayısı: 2005/9617, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051118>, (Erişim: 14 Eylül 2011)

Reynolds, P. D., "Informal and Early Formal Financial Support in the Business Creation Process: Exploration with PSED II Data Set", **Journal of Small Business Management** Vol: 49, January 2011

Rogerson, C., M., "The Impact of the South African Government's SMME Programmes: A Ten Year Review (1994-2003)" **Development Southern Africa**, Vol:21, No:5, December 2004

Şencan H., **Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005

Staggenborg, S., "The Consequences of Professionalization and Formalization in the Pro-choice Movement", **American Sociological Review**, 1988, Vol:53 No:4, p.585-606

Tavşancı S., "Firmalarda Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009

TÜİK, "Kısm ve Büyüklük Gruplarına Göre İstihdam", 2008, www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1021, (Erişim: 10 Eylül 2011)

Wilson. M., "Corporate Sustainability: What is It and Where Does It Come From" **Ivey Business Journal**, 2003, March/April Vol: 67

MUASIRLAŞMA MI MODERNLEŞME Mİ?*

- Modernizme Ram Olan Modernleşme -

Mesut MEZKİT¹

Özet Bir milletin en zayıf halkası, geleceğini nasıl etkilediğini tarihte görmek; mümkündür. En güçlü anında hissedilmeyen güçsüz yanı; zayıfladığında çok ciddi kayıplara sebep olmaktadır. Gelişmiş uygarlıkları taklitle başlaması kaçınılmazdır. Böyle olunca da kimliksizleşmiş gelecek inşa etmektedir. Ayakta kalmak için daima kendinden güçlüye ihtiyaç duyacaktır. Türk milleti olarak asırlar evvelinden ciddiye almadığımız Batı Uygarlığı'na son yüz elli yıldır; özellikle de son asır nasıl taklit ettiğimiz ortadadır. Bu makalede Türk milletinin Modernleşme ile Muasırlaşma arasındaki gel-gitlerini tahlil edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: İnebahtı Mağlubiyeti, Modernizm, Muasırlaşma, Batı Uygarlığı, Türk Modernleşmesi, Vahşi Kapitalizm

INNOVATION or MODERNISATION?

- Modernisation complying with Modernism -

Özet It is possible to see in history how the most fragile point of a nation could affect its future. The delicate side which cannot be hold at its strongest moment causes very serious losses as it gets weaker. It is inevitable that it starts to copy developed countries. So, it makes an unidentified future. Moreover, it will always need one that is stronger than itself so as to survive. As a Turkish nation, it is apparent how we have been copying the Western civilisation for a hundred and fifty years, particularly since the last century, which we have not taken seriously. In this article, we will analyse back and forths of Turkish nation between modernisation and innovation.

Keywords: Defeat of Inebahtı, Modernism, Innovation, Western Civilisation, Turkish Modernisation, Wild Capitalism.

Giriş

Zilletlik, refah seviyesi yükselmiş milletlerin kaçınılmaz sonu olduğunu tarihi gerçeklerden anlıyoruz. İnsanların zihinlerinde hedefleri kalmayınca; bir şekilde hakikatini inkârâ matuf arayış içince olacağı vakıadır. Gelişmesini tamamlamış bir devletin mensuplarında, ileriye doğru gidişatın daimi olacağı fikri hâkimdir. Hayatlarını bu minval üzerine devam ettirirler. Belki bir iki nesil; hatta üç nesil muzaffer bir edayla dünyaya bakışını sürdürürken; en zayıf yerinden hücumla maruz kalınca “böyle bir şey var mıymış” diyerek, kendilerini sorgulamaya başlarlar. Ancak, muktedir oldukları bir asırda zaman

¹ Yazar, mesutmezkit@gmail.com

zaman bazı kazaların mevcudiyeti o anda hakim bir milletin zihninde çok da sarsıcı ruh hali olmayabilir. Çünkü ilk anda ani duraklama; cemiyetin geneline tesir edici durum göstermeyebilir. Göstermez de. Zira devlet çarkı çok iyi işlemektedir. Derin tecrübe o anki şok halin devamına izin vermez. Devasa cüsseye küçücük sivrisineğin etkisi ne olabilir ki? Nitekim Sokullu Mehmet Paşa'nın İnebahtı mağlubiyetinden sonra Ali Paşa'ya söylediği şu sözler bunun en dikkat çekici örneğidir: "Paşa Osmanlı devletinin kuvvet ve kudreti ol mertebededir ki, donanma lengerleri gümüşten, resenleri (ipleri) ibrişimden, yelkenleri atlastan temin etmek ferman olursa müyesserdir."(Uzunçarşılı: 26)

Bu ahvalin bütün toplumda böyle olması; aslında, bir hakikatin de gözlerden ırak edilmesine sebep olmaktadır: Sivrisinek o cüsseye nasıl nüfuz etti?

Esas itibarıyla bu, safahatın bir göstergesidir. "...(L)üks ve sefahatın devlet olmaya giden yolun önündeki engellerden" (Haldun, 2004:191) olduğu tarihi bir hakikat;dünyevileşmenin işaretidir. Maddîleşen âlemde tedbirsizlik, ileriye gör(e)meme, arifâne bakışı örselemektedir. "Devlet olmayı sağlayan güç ve üstünlük, ancak asabiyet ve asabiyete eşlik eden yiğitlik ve kahramanlık ile olur. Bu özellikler ise genellikle bedevî hayatta bulunur. Onun için devletin (devleti kuranların) başlangıcı bedeviliktir. Ancak devletin kuruluşunu refah, bolluk ve Medineleşme (şehirleşme) takip eder. Şehirleşme ise yeme, içme, giyim, kuşam, binalara inşa etme, evlerin içlerini döşeme ve bunun gibi diğer hususları en güzel ve lüks şekilde karşılama; bunların karşılanmasını sağlayacak sanatların ve yolların bulunup icra edilmesidir(...) Dolayısıyla devlette bedevilik döneminden sonra kentleşme döneminin gelmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur"(Haldun, 2004:244) Kentleşmenin neticesinde refah ve bolluğa alışan; savaşmanın rahatlarını bozacağı endişesini taşıyan yığınlar haline girmesi kaçınılmazdır. Böyle olunca da içinde yaşadıkları devletin "...ömrü üç neslin ömrünü geçmez(120 yıl). Bir nesil ile ortalama ömürlü bir insanın ömrü kastedilir ve bu, yükseliş ve gelişmesinin nihai noktasına ulaştığı kırk yıldır... Buradaki kırk yıllık süre ile hedeflenen, (zillate ve köleliğe alışmış vaziyette) yaşayan neslin yok olup, zillate alışmamış ve zilleti tanıyamayan yeni neslin yetişmesidir. Dolayısıyla buradaki kırk yıl,bir neslin ömrü olarak kabul edilmiştir. Ki o,(ortalama ömürlü) bir insanın ömrüdür.

Bir devletin ömrünün genelde üç nesli geçmediğini söylememizin sebebi şudur. (Devleti kuran) ilk nesil henüz bedevilik ahlakını; bedeviliğin sertliğini, haşinliğini, zor şartlara tahammül etme gücünü, cesaretliğini ve yiğitliğini kaybetmemişlerdir ve devlet yönetimine katılımları da devam etmektedir. Bu yüzden henüz asabiyetlerini ve güçlerini muhafaza ederler ve insanlar da onlara boyun eğmeyi sürdürür.

İkinci nesil ise, devlet olmanın getirdiği imkanlardan dolayı bedevilikte şehirli, zor şartlar ve zaruri ihtiyaçları karşılama derecesinden bolluk ve lükse doğru değişme başlar. Aynı şekilde, devlet yönetimi de katılımcılıktan uzaklaşıp tek kişinin elinde toplanmaya başlar. Böylece diğerleri de devlet için çalışmak ve on daha da yüceltmek konusunda tembellik gösterirler ve üstün olmanın izzet ve şerefinden boyun eğmenin zelilliğine doğru meylederler. Sonuçta asabiyetleri bir miktar zayıflar ve onlardan bazıları zelillğe ve borun eğmeye alışırlar. Ancak onların çoğu, birinci nesli gördükleri, onların devletlerini yüceltmek ve kendilerini savunmak için nasıl çalıştıklarına doğrudan şahit oldukları için, bu özelliklerinden -bazıları kaybetse de-tamamen vazgeçmezler. Aksine, birinci neslin

özelliklerine yeniden dönmeyi ümit ederler veya bu özelliklerin kendilerinde olduklarını zannederler.

Üçüncü nesil ise bedevilik özelliklerini-sanki daha önce hiç yokmuş gibi-tamamen unuturlar. Böylece kendilerini üstün ve galip kılan, şerefli ve asabiyet sahibi olmanın lezzetini kaybederler. Bolluk ve lüks içinde yaşamaya dalarlar ve korunmaya muhtaç olan kadın ve çocuklar gibi devletin gözetimi ve korunmasına muhtaç hale gelirler. Kendilerini koruyup müdafaa etmeyi ve haklarını elde etmek için mücadele etmeyi unuturlar. Her ne kadar insanlar arasında giyimleri,(silah) kuşanmaları, atlara binmeleri ve bunları maharetle kullanmalarıyla öne çıkarlarsa da, bunlar birer görüntüden ibaret olup,çoğunlukla kadınlardan daha korkaktırlar. Savaşmaları gerektiğinde bunun için gerekli mukavemetleri göstermezler ve bu yüzden hükümdar da, desteği başka askerler ile sağlamaya yönelir. Böylece (orduda ve diğer devlet görevlilerindeki) azatlı kölelerin ve devletin himayesinde yetişmiş olanlar sayısı artar. Onlar sayesinde devlet bir müddet daha ayakta kalır. (Haldun, 2004:241-242;)(Dikkat buyurulsun: Osmanlı Devlet Felsefesi, Türkleri uç boylarda tutması, onların medenileşmesinden, safahata dalmasından endişe duyması ve asli unsuru daima teyakkuz halinde tutma gayretinde bulunması; Osmanlı Devleti'nin ömrünü üç asır daha uzatmak gayesi taşımasından ileri gelmiş olamaz mı? Böylece, oryantalist zihniyetin dile getirdiği gibi III. Murat döneminden itibaren duraklama dönemi iddiası şüpheli duruma düşmektedir. Oryantalist tahakküme şerh düşülmelidir. Meseleye bu açıdan bakılmalı ve tarih felsefesine böylesi durumlarda ihtiyaç vardır.)

Türk tarihinde dev cüsseye sivrisineğin nüfuzu, İnebahtı Deniz Savaşı'nda vukuu bulan mağlubiyettir. 7 Ekim 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın yenilmesi

(Uzunçarşılı: 16-24) Osmanlı Devleti'nde müthiş bir heyecan ve sarsıntı meydana getirdiği muhakkaktır. Ancak, mağlubiyetten dört(4) sene evveline gitmekte fayda vardır. Nedir o? Yeniçerilerin 7 veya 9 Ocak 1567 yılında Sultan Üçüncü Selim Han'ın Hükümdar olmasıyla cülus bahşişin kanunen alınması gerekenden az olmasından dolayı arıza çıkartırlar. Sultan II. Selim Han meseleyi hal etmek için "Cümle bahşiş ve terakkiler verilsin, makbulümdür" (Uzunçarşılı: 5) diyerek saltanatının ilk gününde otoritesini sarsmış oldu.[Ancak, bundan tam bir asır evvel Kemalpaşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman'da belirttiğine göre 1474 yılında Karamanoğlu meselesini hâl edip Bursa'ya dönülürken yeniçeriler yine böyle bir serkeşlikte bulunmuşlardı. Ancak, Fatih Sultan Mehmet Han, otoritesini kullanarak gerekli tedbir aldı ve elebaşlarını cezalandırarak iradesini ortaya koymuştur(____,2008:472).]Aradan dört yıl geçtikten sonra ise İnebahtı Deniz Savaşı'ndaki hezimet meydana geldi. Meselenin temeline inildiğinde görülecektir ki, Kaptan-ı Derya Ali PAŞA, yanındaki tecrübeli komutanları değil de İstanbul merkezden gelen talimatlara kulak verip inisiyatif kullanmadığı için (Uzunçarşılı:18) mağlubiyete sebebiyet vermiştir.

Bu girizgâhtan sonra, zamanında ciddiye alınmayan mikrobun nelere mal olduğuna bakabiliriz.

Mevcudiyetini devam ettirebilmek amacıyla mağlubiyet ve mahkumiyet saikiyle gelecek inşasına kalkışan milletlerin; geçmişin geleceğe taşımamanın derin huzursuzluğunu duymaması; zaman, mekan ve geçmiş aidiyet hissiyatının "ram olma" ile yer

değiştirmesinden ileri geldiği vakıdır. Zamanında dev cüsseye nüfuz eden sivrisineğin mikrobunu teşhis edemeyen milletlerin, zehrinin nasıl bir illete dönüştüğünü; toplumun zihin dünyasının altüst oluşlarından ve hayata bakışından anlamak mümkündür. Böylesi bir durumda cemiyette girdaplaşan ise ortak akıl ve yitirilen hikmettir.

Düz mantık şudur: Muasırlaşmak, asrının en güçlü devleti olmak her milletin ulaşmak istediği kızılmarmardır. Ancak, çağdaşlaşma denilen muasır medeniyete vuslat nasıl olacak? Muasırlıktan ne anlıyoruz? Çağdaşlaşma denilince pozitivizmin tezahürü olan Batılılaşma mı insan zihninde husûle gelmeli? Bütün bu sualler, nasıl muasır medeniyeti istediğimizi gösterir.

Medeniyet inşasından hayatta kalmak mücadelesine dönüşen bir milletin rehberi, elbette güçlüyü taklit etmekten geçmektedir. Bunu istismara, dış şartlar icbar etmektedir.

Bizim asıl üzerinde durmak istediğimiz husus, Türk modernleşmesi adı altında maruz kaldığı muasırlaşma mı yoksa modernleşme mi ikilemindeki Türk toplumun Batılılaşma macerasıdır.

Tekâmüldeki İkilem

Tekâmülünü tamamlayamamış milletlerin ikilem içinde kaldıkları konuların en başında modernleşme gelmektedir. Modernleşme, Modernizmin uygulamasından başka bir şey değildir. Bunlar arasındaki gel-git hareketleri; yumruklardan bunalmış boksörün hâline benzemektedir. Sosyal vakıaları (olguları) bir tarafa bırakarak; hakimiyet içgüdüsü ve pratiği ile hareket eden tahakkümcü Batı'nın modernleşme ve modernizmden ne anladığına bakmak mecburiyetindeyiz.

Maddi ilerlemesini kanla inşa etmiş, uygarlığını başka milletlerin kederleriyle vücuda getirmiş Avrupa Uygarlığı; artık, zannettiği zirvede olma hususiyetini kendi elleriyle tepetaklak etmektedir. Tecrübe edilmemiş hiç bir şeye inanmayan; her şeyin metafizik boyutunun olabileceği ihtimalini göz ardı ederek; makineleşmiş yığınlar topluluğuna dönüştürülen batı insanı, şartlı reflekslerle hareket eder hale gelmiştir. Evet, Batı insanın plânlı programlı hayatı zahirde müspet tesir yapmış ve maddî refaha ulaşmış; ancak, ruh âlemini bir kenara iterek, hayatın akışını tamamıyla kapitalist zihniyete mahkûm etmesinden dolayı huzuru yakalayamamıştır. Batı insanının huzura ihtiyacı vardır. Düştüğü kapitalist karanlığından aydınlığa çıkması için kalbî huzura vuslatı şarttır. Mamafih, meydana getirdiği makineleşmiş insan tipi, ruh dünyasına huzuru getirebilecek her şeyden tecride edilmesi, huzura ulamamasına mani olmuştur. Bu yüzden, maddî cihetiyle her türlü imkânı elde etmiş, tadabileceği bütün şehevî ve nefsanî arzularını tatmış Batı İnsanı, bulamadığı huzurunu; ya alkolde, ya uyuşturucuda, ya da intiharda bulmaya çalışmıştır. İşte, bu noktada Batı, kara düşünmektedir. Bunun çaresini de bir türlü bulamamaktadır. Attığı her adım, Avrupa Uygarlığı'nı Vahşi Kapitalizme çıkarmaktadır. Batı dünyası, insanî hayatı tadamamanın huzursuzluğunu benliğinde hissetmektedir. Aslında, Batı, huzurun nerede olduğunu çok iyi bilmektedir. Fakat huzuru bulmak Batı'ya pahalıya mal olacaktır. Çünkü sebebi vücudu olan İslâm ile mücadelesi; onunla aynı cihete yönelmesi kendini inkâr manasına geleceğinden, bunu yapmak ve İslâm ile yüzleşme yerine, kendi sonlarını hazırlamayı yeğlemektedir. Burada Profesör Teoman Duralı'ya kulak verelim: "...Bu insanın,

dinden bir şey öğrenmesi zorlaşıyor. Çünkü dinin 'söyleme ortamı' vardır. Ömrünce ağaç dikmemiş, hayvanın doğuşuna tanık olmamış bir çocuğa Allah'tan bahsediyorsun. Allah'ın olağanüstü kudretini görmem lâzım. Göğe bakacağım, tabiatı anlamaya çalışacağım. Bir çekirdek, bir tohum ekiyorum ve onun çıktığını görüyorum. Benim hayatımın en büyük aşkı[sevdiğim kadın, kadınlar, neyse yani, işitmesinler] diktığım fidandır yahu! Bir yığın duayla titrerim onların üstüne; ayetleri onlara tatbik ederim. Bir emeğin iç içe geçtiği sevgi vardır. Sanayi tipi üretimde olmayan budur... Ben gün boyu toprakla iş göreceğim, kan ter içerisinde kalacağım ve akşam şöyle belimi doğrulttuğumda "Elhamdülillah" diyeceğim, "Ya Rabbi bana bu sağlığı verdin, bana bunu nasip ettin ve ben bunun ürününü yitiyorum!" İşte din bu. Din hayat demektir, başka bir şey değil. Başka bir şeye çektiğin vakit, o taassuba, yobazlığa götürebiliyor adamı. Batı Medeniyeti'nin çökmesi bu itibarla mukadderdir. Gerisi teferruatın tetkikiyle fark edilebilecek türdedir.(Duralı,2003:6)

Modernizmin Künyesi: Kapitalizm

Aydınlanma felsefesinin dayandığı temel, akıl olup "ötelere" redde dayandığından dolayı; bütün meselelere bu bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Batı, kendi kasvetli tarihi gelişiminden çıkan ve Katolik Kilisesi'ne karşı yapılan, ihtilal niteliğindeki *rasyonalite*; zamanla rasyonalizm halini almıştır. Aydınlanma felsefesi, Avrupa'dan bütün dünyaya; özellikle sömürülen ülkelere/ milletlere/halklara cebri veya mecburi cihetle yayılmıştır. Neşet ettiği coğrafyanın dini, kültürel hâli göz önüne alınmadan, aynen iktibas neticesinde, tekâmülünü tamamlayamamış millî devletlerin (ulus-devletlerin) çelişki içinde debelenmesine yol açmıştır. Ve halen de devam etmektedir.

Marshall Berman, "modernleşmeyi" şöyle tarif etmektedir:

"Modern hayatın girdabı birçok kaynaktan beslenmiştir. Fiziki bilimlerde gerçekleşen, evrene ve onun içindeki yerimize dair düşüncelerimizi değiştiren büyük keşifler; ilmi bilgiyi teknolojiye dönüştüren, yeni ortamları meydana getirip eskilerini yok eden, hayatın bütün temposunu hızlandıran, yeni tekeli iktidar ve sınıf mücadelesi biçimleri üreten sanayileşme; milyonlarca insanı atalarından kalma tabii çevrelerinden koparıp dünyanın bir başka ucundan yeni hayatlara sürükleyen muazzam demografik altüst oluşlar; hızlı ve çoğu kez sarsıntılı kentleşme; dinamik bir gelişme içinde birbirinden çok farklı insanları ve toplumları birbirine bağlayan, kapsayan kitle iletişim sistemleri; yap ve işleyiş açısından bürokratik diye tanımlanan her an güçlerini daha da artırmak için çabalayan ve gitgide güçlenen ulus-devletler; siyasi ekonomik alandaki egemenlere karşı direnen, kendi hayatları üzerinde biraz olsun denetim sağlayabilmek için didinen insanların kitlevî toplum hareketleri; son olarak bütün bu insanları ve kurumları bir araya getiren ve yönlendiren, keskin dalgalanmalar içindeki kapitalist dünya pazarı. Yirminci yüzyılda, bu girdabı doğuran ve onu sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler "modernleşme" diye adlandırılmıştır." (Berman, Nak., Bostancı, 2003:75)

R.Poole, Ahlak ve Modernlik adlı eserinde modern toplumu şu şekilde nitilemektedir: "Modern toplumda asıl olan ferttir. Çünkü piyasa mekanizması benmerkezcil güdülemeye dayanan ferdi bir kimlik yapışı ortaya çıkarır. Ferdin peşinde koştuğu arzuların mahiyeti ne dursa olsun, onu harekete geçiren daima kendi arzularıdır ve hedeflenen de kendi doyumudur. (Poole, Nak., Böhürler: 1994:7)

Modernizmin künyesine bakıldığında görülecektir ki Kapitalizm çıkacaktır karşımıza... Nasıl ki“Ruhunu inkâr eden insan, kurtuluşunu, değerlerini devirmekte arıyor” (Topçu, 2011: 27) ise her şeyini maddeye bağlamış, çıkışını da bunda arayan değersizleşmiş Batı Uygarlığı, Vahşi Kapitalizm’den devşirme Modernizmi ihraç görevini kendinden görmüştür. Ana kaynağını vasıtaların mubahlığından alan Modernizm; maddi açıdan geri kalmış milletlerin önündeki tek numune olması sebebiyle kendini modernleşme olgusuyla avutmaktadır. Görünüşte mahalli değerleriyle çelişmeyen yönlerini aktardığı zehabına kapılmıştır. Ancak, zamanla ilim ve fennin yanında ruhunu da vermiştir. Kapitalist düşüncenin tesis ettiği, sonuç merkezli anlayıştan meydana gelen bir uygarlık, kendi değerlerini yok saymıştır. Onun kıymetini düşürerek ya da yok ederek maddeci ahlaki ihdas etmesi; kendi coğrafyasını kara deliğe sürüklemesi yetmemiş, büyük dalgaların çevresini harap etmesi gibi etrafını kendi çekim sahası içine almak gayretiyle her şeyi dünyevileştirmiştir. Dünyevileşerek içi boşaltılmış, ruhî ahengini kaybetmiş bir uygarlığın beşeriyete verebileceği bir şeyi yoktur. Madde adına manasını tukaka ederek hareket ahlakını sekülerleştiren Batı Uygarlığı!, sanayileşmenin getirdiği geçici refaha kanarak; geleceğini tehlikeye atmıştır. Bunu, aydınlanma safhasından evvelki verilerle insanı metalaştıran, kapitalist sömürü düzenini tesis eden Vahşi Kapitalizm, kendi kuyusunu kazmıştır. Vahşi Kapitalizmin devamına fayda getirici her yolun mubahlığı için yüz binlerce insanın ölmesiyle neticelenen, beyaz ırkın yağ bağlamış göbeklerine hizmetin faturasını Batı, çok ağır ödeyecektir. Tony Woodley, The Gueradian da bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Norecambe Körfezi’nin yıkıcılığıyla ünlü dalgası tabiat kuvvetinin bir tezahürü olabilir ama orada midye toplarken ölen 19 Çinli işçinin ölümünden insanlar sorumludurlar. Belgelerine ölüm sebebi olarak ‘boğulma’ kelimesi yazılacaksa da, bu korkunç insan trajedisine sebep olan şey kovboy kapitalizmidir.

Midye toplayıcıları, kâr düzeylerini artırma üzerine kurulu dünyada İngiltere ekonomisinde sayıları gitgide artan göçmen işçi ordusunun bir parçasıdır. Bu işçilerin niye öldükleri o tehlikeli yerde ve kimin için bulunduklarını değil, niye İngiltere’de olduklarını soracaklardır.

Bu bir göç meselesi değildir. Sömürü meselesidir. Morecambe’nin İşçi Partili milletvekili şu açıklamayı yaptı.”Midyeler çok para ediyor ama burada hayatını yitiren zavallılar pek az kazanıyorlardı.” Serbest piyasa globalleşmesinin çirkin yüzü Morcambe Körfezi’ndeki kumsalda sergileniyor. Denetimsiz sermaye, dünyanın her yerinde emeğiyle geçinen insanları toplumlarından kopartıp ucuz işgücü olarak (Modern Köleler-MM) kullanılmak üzere İngiltere’ye getiriyor. Buraya gelmek için de hayatlarını riske atıyor bu insanlar.2000’de Kanal’ı bir kamyonetin arkasında geçmeye çalışırken ölen 58 Çinliyi hatırlıyorsunuz herhalde? Gelmeyi başaranlar da hemen burnumuzun dibinde alışageldiğimiz mal ve hizmetleri sağlamak için en dayanılmaz, en emniyetsiz şartlarda yaşıyor ve çalışıyorlar. Pervasız işler dışında bu işten kazançlı çıkan yok.”(Woodley,2004)

Diğer taraftan Fransız postmodern filozoflarından Jean Baudrillard; Batı Uygarlığı’nından ne anlamamız gerektiğini; Bosna Savaşı’nda Batı’nın ortaya koyduğu kusursuz ikiyüzlüğü şöyle dile getirmektedir:

“Şu savaş’ın gayri ahlaki sebepleri, başarısızlık denilen, her bakımdan felaket olduğu söylenen şu müdahalenin itiraf edilmemiş sebeplerini ortaya koymalı artık. Bütün

mizansenin bizde uyandırdığı amansız bir şüphe de zaten bu sebeplerin içinde yatıyor. Üst üste bunca hatanın, bunca tereddüt ve başarısız davranışın bir anlamı olmalı mutalaka. Şu taktik, karmaşasındaki, hedefini sanki bile bile, isteye isteye şaşan Batılılardan bahsediyorum. Bu gelgeç istekli savaştaki bu ısrar, evet bütün bunlar, “siyasetin başka yollarla sürdürülmesi” şeklindeki o savaşın tarifi kendisinden bile kuşkuya düşürdü. Eğer savaş tarifi hâlâ geçerliyse, o zaman bizim bütün Batılı strateji uzmanlarımız ve politikacılarımız aptaldılar. Gerçi, pek de böyle reddedilecek bir husus değil bu. Fakat meseleyi bu uç noktaya vardırılmazdan önce, tam aksine, yoksa onlar bu işi iyi kotarmaktadırlar ve çok güzel programlanmış bir harekatı başarmak üzereler mi diye kendi kendimize bir sorsak...

Aslında, dünya çapında bir numaralı halk düşmanı kesinlikle İslam’dır ve İslami cephedir, Çünkü yürürlükteki küreselleşmeye karşı tek aşırı mukavemet eden odur... Demek ki bu savaşın temel iki yüzölçümü var. Bu iki yüzölçümün en hafifi, bizden lehte veya aleyhte olmamızın istenmesi değildir. Bir tuzak olan, başka bir gaye için oynanan ve hedefleri gizli, itiraf edilmemiş ve belki de hem berikilerin hem de ötekilerin bilincinde kapalı olan savaşa taraf olmayan hiçbir şey izin vermez. Bunun içinde yer almak, ideolojik, entelektüel ve insani yorumların bol bol, üstelik de dört bir yandan maskeleydiği bu savaşın gayri ahlakî ve gizli sebeplerinin tam anlamıyla kurbanı olmak demektir. Miloseviç’i ortadan kaldırmak mı? Bu aslında, bizim onun suç ortağı olduğumuzu görmemektir. Hey şeyi durdurmak meselenin sonuna kadar gitmek mi? Bu da, hiç de gerçekten sorunun getirilmek istenmediğine göre, hakikaten de hiç de başlamamış ve gelecekteki hakiki bir yüzleşmenin bölümlerinden sadece olan bu savaşın altında yatan niyetleri görmemektir. Gerçek olmayan, tam anlamıyla iki yüzölçü, hedeflerine ulaşamayacak olan bir savaşa son vermemenin çelişkili zorluğu da buradan kaynaklanıyor. Onun için, dört dörtlük, hileler ve dört dörtlük yanlış bilgilendirmeler “insani felaketin” bir kısmını oluşturmaktadır. (Ne yanlış! Ya bu felaket insanidir ya da felaketi oluşturan bizzat insani olanıdır”) lehte veya aleyhte olmakla saçmalıktır. İfşa edilmesi ve gün yüzüne çıkarılması gereken, öncelikle bu savaşın göz boyacılığıdır. Realpolitik’e Realanalizle karşı konulmalıdır-bunu yapmak, bu tahakkümçü küreselleşmenin doğurabileceği tepki ve hislerin şiddeti engellenemez- fakat bununla mücadele etmek için, savaşın ve medyanın oluşturduğu ideolojik hadiselerin gerisinde, kimin sahiden evrenselliğin iyi ya da kötü tarafında olduğunun bilinmesi gerekir. Biz Batılılar, bizler evrenselliğin iyi yanındayız. Kötü tarafına düşman olanlara saygı, Saygı, amacına değil. Kurbanlarına acıma yok. Başkalarına merhamet olmaz.”(Baudrillard,1999)

“Bugün Avrupa’nın içinde,(...)bizzat kendi varlığından doğan buhrana ancak çare bulunabilir: Ruhî kuvveti maddî kuvvetin üstünde yükseltmek, ahlâkî iktisada hakim kılmak Avrupa’yı kurtaracak olan, bu iki kuvveti nefsinde birleştirmiş ve böylece anlaştırmış olan bir içtimaî sınıftır. Böyle bir sınıf doğup iktidar yerine gelirse, bu sınıf en kuvvetli ve hakim sınıf olursa, ancak o zaman Avrupa kendi kendini mahvetmek âkîbetinden kurtarabilir” (Topçu,2011:235-236)

Ancak, şimdiden çökme işaretleri veren ve bunun farkında olan Batı, geleceği için çırpınışlar sergilemektedir. Ahlakî maddeye hakim kılamadığı ortadadır. Zahirdeki gelişme alâmetleri, illüzyondan başka bir şey değildir. Kaybetme insiyakı ile hareket eden Batı, debelendikçe batmaktadır. Düzlüğe çıkma ümidini muharref dinlerinde aramaktadır. Bunun yönelik gerekli her şeyi yapmaktır. Ancak, şu garabete bakınız ki, tek dayanağı olan rûhânî

merkezi Vatikan'ın içine düştüğü sapkınlık anaforu, nasıl bir modernleşme anlayışı ile karşı karşıya kaldığımızın da göstergesidir.

İşte, gazete çıkmış bir haber: “ Almanya’da bir papaz, cemaatine, Hazreti İsa ile ilgili belgesel filmler yerine yanlışlıkla erotik film dağıttı. Güneybatıdaki Lampoldhausen kasabası papazı Frithjof Schwesig, Hazreti İsa’nın hayatının Luka İnciline göre anlatıldığı bir video filmin 300 adet kopyasının çıkarılması için sipariş verdi. Gelen filmler dağıtıldığında, 20-30’unun erotik olduğu ortaya çıktı. Bir saat içinde tüm filmler toplatıldığında 200’ünün pornografik olduğu belirlendi”(Tercüman,2003)

Şu ibadeler ne demek istediğimize tercüman olmaktadır: “ Batı medeniyeti çöküş evresinin işaretlerini veriyor. Yaman bir yozlaşma var. Medeniyet,“devletleşme ve şehirleşme,, demektir. Şehirleşmek; incelemek, rahat yaşamak el emeği göz nuruyla kazanılandan uzaklaşmak demektir. İngiliz-Yahudi Medeniyeti’nde emek şekil değiştirdi. Emek, toprakla uğraşmayı gerektirir iken, topraktan uzaklaşıp şehir emekçiliğine geçilmiştir. Çok yeni bir olgu olan sanayi emekçiliği, toprak emekçiliğinden çok farklıdır. Asıl emekçilik, toprak emekçiliği, insanın kendisiyle barışık kalmasını sağlar.

İngiliz –Yahudi Medeniyeti ile birlikte öne çıkan sanayileşme, felsefenin ana sorunlarından olan, yabancılaşmayı getirmiştir. İnsanın kendisi ile barışık kalmasını temin eden en önemli unsur, ürettiğini görmektir. Almanya’da fabrikada çalışırken bunu açık bir biçimde yaşadım: Bir parça geliyor, ona bir vida takıyorsun, gidiyor, aynısından tekrar geliyor. Sen o mekanizmanın bir parçasısın. İşveren de olsun öylesin. İşte bu şartlarda insan iflas ediyor. Bu insanın, dinden bir şey söylemesi zorlaşıyor.”(Duralı,2003:6)

Batı Uygarlığı,zorla kabul ettirdiklerini, ettiremez durumu gelmiştir.Ruhlarını kaybedince maddi çöküntüye maruz kalan ülkeler; özelde de Doğu; şimdiye dek modernleşmeyi bir şekilde hazmetmek mecburiyetinde kalmıştı. Ancak, kendilerinin dahi örtemedikleri pisliklerle inşa edilen Modern Batı Uygarlığı, himmete muhtaç duruma düşmüştür ki; kime himmet edebilsin..

Türk Modernleşmesi

O halde, Türk Modernleşmesi diye nitelenen Batılılaşma, neden bizde karşılığını bulamamıştır? Zorlamalarla, tepeden inme yöntemlerle niçin hâlâ Modern olamadık? Muasırlaşma ile Modernliği; Tekâmül ile Batılılaşmayı niçin birbirinden ayıramadık? Niçin Muhafazakar Değişim’i* hayata geçiremedik? Bunun sebepleri üzerinde durmakta fayda vardır.

Türk aydını, muasırlıktan hep Batılılaşmayı anlamıştır. Batı’nın ilim ve fennini değil de, kültürünü, hayat şeklini, dünyaya bakışını, inanç sistemini, batılı gibi düşünüp çağdaş! yaşamayı amaç edinmişlerdir. Türk toplumunun içine düştüğü çıkmazdan, fakirlikten, geri kalmışlıktan kurtularak, muasır medeniyet seviyesine çıkmanın taklit ile mümkün olacağını düşünmüşlerdir. Muasırlaşma maceramızın fikri temellerini atanlar ve bunu Cumhuriyetin ilanıyla haklı olduklarını ispata çalışmışlardır. Ancak, yeni bir devletin ilk işaretlerinin verildiği zamandaki birçok aydın, meseleyi hep başka mecralara çekmişlerdir. Garp medeniyetinin mutlak galip, İslâm medeniyetinin mağlup olduğu görüşünü müdafaa

etmişlerdir. Bu gibi yazar ve çizerler modernleşmek uğruna meseleyi çığırından çıkararak, Batı'yı taklit değil; bilakis, onu tamamen temessül etmekle tekâmülün olabileceğini savunmuşlardır. Bunlardan en meşhurlarından biri ve İttihat ve Terakki'nin namlı yazarlarından Ahmet Ağaoğlu'dur.

Ahmet Ağaoğlu, kurtuluşun, Garp medeniyetini tamamen özümsemekle imkân dahilinde olduğunu söylemiş ve Türk Ocakları Matbaası tarafından yayımlanan "Üç Medeniyet" adlı eserinde şu görüşlerini dile getirmiştir. "Necat ve halâsımız için Avrupa medeniyetini olduğu gibi temessül etmekten başka çare yoktur. Peki, medeniyet nedir? Tarz-ı hayattır. Hayatın kâffe-i tecelliyâtı, maddî-manevî bütün şuurudur... Tefekkür ve tecessüs(merak) tarzından başlayarak, telebbüs (giyim) şekline kadar hayatın bütün tecellilerini kucaklar. Aynı medeniyet zümresi aynı kafa ile düşünür, aynı kalp ile hisseder, aynı manevî cihazlarla mücehhezdir... İslâm cemaatleri, biri biri ardından velveleli bir tarzda sükût etmekte ve mahvolmaktadır. İslâmiyet'in son müstahkem kal'ası olan Osmanlılık ta hâl-i perişaniye maruz kaldı... Manevî mağlubiyetimiz de inkâr edilemez. Mağlubiyet nedir? Başkasının şahsiyetini kabul ve iradesine tâbi olmak. Gerek müslümanlar, gerek sarı ırk, elbiselerinden ve evlerinin tefrişatı gibi hayatın maddî tecellilerinden başlayarak, edebiyat, musikî gibi manevî hususatin en munis köşelerine kadar Avrupa modellerini taklit etmektedirler. Hele içtimaî, siyasi, fennî, terbiyevî müesseselerde Avrupa'nın büsbütün şakirdidirler. İslâm medeniyetine mensup cemaatlerin her gün mahv ve münkariz (bitip tükenmek) olduklarını görüyoruz. Japonya gibi Avrupailaşan milletler ise günden güne ilerliyor. Seylâp gibi akıp gelen ve karşısında kendi nev'inden bir mania bulamayan Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmeyen yok, fakat bir noktada aldananlarımız var: bu üstünlük yalnız Avrupa medeniyetinin yalnız bazı unsurlarına, meselâ ulûm ve funûna münhasır değildir. Her medeniyet zümresi, bölünmez bir bütündür. Parçalanamaz, süzgeçten geçirilemez. Üstün olan onun bütünüdür. Ayrı ayrı falan veya filan kısmı değildir... Medeniyeti, idare-i maslahat usulüne tâbi tutmak isteyerek, kadir ve kahhar(kahreden bir kuvvet) bir kuvveti, pazar mantığı ile idare etmeğe kalktık. Yüz seneden beri, çabalayıp müspet bir neticeye vasil olamayışımızın sebebi hep budur... Yalnız libasımız ve bazı müesseselerimizle değil, kafamız, kalbimiz, tarz-ı telâkkimiz itibariyle de, Avrupa'ya uymalıyız... Tarihinde dinini en az iki defa değiştirmeyen hangi millet vardır? Türkler önce şamanî değil miydiler? ... Medeniyet sahasında mağlubiyetimiz kat'idir ve galip medeniyeti temsil etmek lüzumu mübremdir. (kaçınılmazdır)(Nak., Meriç,2002:156-158)

Garplılığı savunan bu nevi aydınların teklifi, ileri sürdükleri fikirleri "biz, biz olmaktan çıkalım; Batı gibi düşünüp, Batılılar gibi yaşayalım" noktasında düğümlenmiştir.

"Yunanistan'a giderken, vapurda iki gençle tanışıyor Miller. Yunanlı talebeyi çok beğeniyor. Dünyadan kaybolduğunu sandığı insanca duygulara kavuşmak sevidiriyor romancıyı ve Yunanistan'ı görmeden âşık oluyor Yunanlılara. Türk talebeye gelince"Hiç hoşlanmadım ondan diyor, en kötü taraflarıyla Amerikan kafası. Hayat yokmuş Türkiye'de. Ne zaman olacak? diye sordum. Ne zaman biz de Amerika gibi, Almanya gibi olursak, dedi. Hayatı hayat yapan madde idi, ona göre."[Nak.,Meriç, 2002:154)]

Muasır medeniyete vasil olmanın tek şartı olarak görülen Batılılaşma'nın "izm" olduğunu, meşhur Fransız ırkçısı Montesquieu'nün hakkımızdaki iftiraları gözler önüne sermektedir. Malum Fransız adamının gayr-i ahlâkî ifadeleri şöyledir:"Türkler dünyanın en

çirkin insanları idi. Karıları da kendileri gibi kaknemdi. (Siska, kuru, zayıf, huysuz kadın anlamında M.M) Rum dilberlerini görünce akılları başlarından gitti. Başladılar kız kaçırmaya. Zaten ezelden beri hayduttular... Türkler eşek olacak öbür dünyada. Yahudileri sırtlarında cehenneme taşıyacaklar. Bütün kavimlerin en cahili... Türkiye’de tebaanın servetine, hayatına, haysiyetine kimse aldırış etmez. Anlaşmazlıklar çabucak karara bağlanır. Şöyle ki, Paşa davacıları dinler, sonra falakaya yatırır herifleri, bir âlâ döver ve böylece davayı neticelendirir.” (Nak.: Meriç, 2002:192) Doğuyu despot olarak tarif eden ve bu şekilde yaygara yapan mezkur kişiye, maalesef Türk aydınları da bulunmaz hint kumaşı gibi dört elle sarıldıkları yetmezmiş gibi , bir de baş tacı etmektedirler. Ve devamla Cemil Meriç şöyle der: “İzm’ler birer anakronizm’dir, birer anakronizm yani kalıplaşan, canlılığını yarı yarıya kaybeden birer konserve düşünce. Batı’dan gelen hiçbir “izm” masum değildir.

Biz ki, nass’ı mukaddesler dünyasından kovduk... Avrupa’nın içtimaî ve siyasî mitosları karşısında bu apışıp kalmak, bu kendini küçük görmek, bu papağanlaşmak, ne için? Unutmamak lazım ki “izm”ler içtimaî bir sınıfın müdafaasıdır. İçtimaî bir sınıfın, bir milletin veya bir medeniyet camiasının.”(Meriç,2002:188)

İlginç olan ise, Türk toplumunun çağdaşlaşma/modernleşme merhalesi; geçmişe dair ne varsa hepsinden kurtulmak gayesiyle yapıldığı için, tarihiyle devamlı mücadeleyle geçmiştir. Maziye ait kıymetleri yok saymak adına köprüleri atmak akıl kârı mıdır? Hangi saiklerin buna teşvik ettiği ise malumdur. Yeniden vücut bulmuş bir milletin kadim tarihî, kültürü, sahih geleneği, dili, dinî irfanı ile cidalleşirken; ana maksadın kimliksizleştirme olduğu âşikardır. Prof. Dr. Kenan GÜRSOY bu husus ile alakalı şunları ifade ediyor: “Batılılaşmak,Türk semalarında,uygarlık ya da düşünce semalarında neyi vurgulamaktadır?... Fakat ben bunu kültürel alanda nerede okuyalım diye soracak olursanız; iki yerde mümkündür? Bir tanesi musikidir. Türk musîkisi, kendimize has bir üslup dile getirmektedir. Kendimize has bir üslubun içinde konuşmaktadır. Bu diğerlerine nazaran, diğer kültür unsurlarına nazaran daha da önemlidir. Çünkü ses doğu kültüründe, özellikle bizde büyük önem taşır. Eğitimde, tefekkürde bunun önemli bir rolü vardır. Türk musikisi kendi üslubu, kendi tavrı, kendi gerekleri bakımından adeta yasaklanmıştır. Şimdi bunun üzerinden Türk muhafazakârlığının sıkıntılarını okumak mecburiyetindeyiz. Kendini nasıl muhafaza etmeye çalıştı? Daha sonra kendi kendisini nasıl yeniden radyo kanalıyla ifade etmeye çalıştı? Eğitimde ne gibi problemlerle karşı karşıya geldi? Türk musîkisinden dolayı eğitim yapılmaması gereken bir musîki olarak mı addedildi? Daha sonra ne şekilde bu eğitim içinde yerini bulmaya çalıştı?... Ama benim üzerinde durmak istediğim, bu muhafazakârlığın kendisini en azından dava olarak ifade ettiği yer olan dildir. Dilde korkunç bir kıyım olmuştur. Bunu nazarı dikkate almak mecburiyetindeyiz. Belki de başlangıçta mazereti olan bir tedbirle dilin üzerine gidilerek dil, hafızasından koparılmaya çalışılmıştır. Bunun diğer kültür öğeleri gibi dil de bir *génération spontanée* ile oluşmaz. Nereden geldiği belli olmayan bir biçimde, birdenbire,’ben bu dili icat ettim’diyerek bir dil icat edemezsiniz.Tıpkı diğer kültür unsurları gibi dil yaşar,bir hayatıyeti, kendine has bir genetik yapısı vardır.Dilde kelimeler ölebilir.Yeni kelimeler doğabilir.Dilde siz, dışarıdan gelen bir kavramı karşılayabilmek için yeni açılımlar yapabilirsiniz. Hatta dildeki yabancı unsurları dışarıya çıkartmak için mücadele edebilirsiniz.Farklı dillerin yoğun olarak entelektüel hayatımızda, tefekkürde, felsefede, okulda kullanıldığı dönemlerde buna karşı mücadele edebilirsiniz. Farsça’nın edebiyatımızdaki, Arapça’nın medreselerdeki etkisiyle mücadele edebilirsiniz. Hatta Arapça ve Fransıza terkiplerin dilde fazla kullanımından doğan

problemlerle mücadele edebilirsiniz. Fakat bir dilin kendisinden oluşturduğu ana yapıyı ,iskeleti ve kelimeleri atamazsınız. İskelete belki dokunulmamıştır. Ama yılların tefekkürü, felsefesi, sanat anlayışı ve şiiri olarak ortaya çıkan dil, farklı dil kaynaklarından diye kelimeler tasfiye edilmiştir. Bu bir problemidir. »(Gürsoy, 2003 :58-59)

Bir türlü **kendimiz** olamadık. “Bizim aydınlarımız Batılı olamama gibi bir duygunun içine girdiler. Batılı olamamanın sıkıntı ve üzüntülerini yaşamaya başladılar. Yüzlerini Batı’ya çevirdiler, kendi kültürlerinden uzaklaştılar ve batılı oryantalistlerin bizim kültürümüz hakkında söylediklerini hep doğru kabul ettiler. Böyle olunca hep ahladılar, vahladılar. Aman efendim, bizim müziğimiz tek sesliymiş, şöyleymiş, böyleymiş, deyip durdular. Halbuki kendi gönül gözümüzle baksaydık, Batı’da *do* ile *re* arasında iki yarım ses var. Hint müziğinde bu durum kırka kadar çıkıyor. Makamlar var, büyük bir zenginlik söz konusudur.

Öyle hale geldik ki, bir hazinenin üstüne oturmuş, dilenir durumdayız. Ne kadar tuhaf... Tiyatromuz yok diye ah vah ettik. Minyatür sanatında perspektif yok, ilkel resim diyerek dışladık. Halbuki orada ne kadar imkân var. Perspektifin olmaması Batılı materyalist gözün gördüğü kurallara göre belki bir eksiklik ama gönül gözüyle baktığımız zaman büyük zenginlik Diyelim ki, bir ev yaptınız, içini de, arkasını da görüyorsunuz. Perspektif olduğu zaman böyle bir şansınız yok, arkasını göremezsiniz.

Bu işte hayal gücünün genişliğinden, zenginliğinden oluyor. Onun için Doğu ile Batı sanatlarını ayrı ayrı inceleyip, ayrı ayrı kendi kaidelerini, kurallarını tespit edip kurmak, öyle değerlendirmek lazımdır. Zaten kesiştikleri çok az yer vardır. Birbirlerinden apayrı yerlerdedir, birbirleriyle mukayese etmek yanlıştır.”(Barutçugil, 2003:42)

Rüzgâr gülü gibi şekilden şekle giren Modernleşme ile Modernizm arasındaki medcezir, Türk milletinin en büyük çıkmazlarından birini oluşturmaktadır. Zira iki yüz yıldır devam eden Batılılaşma maceramız, hep Modernizm eksenli olmuş; istikbalimizi belirli medeniyetlerin(!) bakış açısına göre yönlendirmişiz. Beşeriyetin ortak malı olan insan hak ve hürriyetleri başta olma üzere, iktisaden güçlü bir cemiyetin kapısını aralayacak her türlü teşebbüsten âri bir yol izlemişiz. Batı mahreçli aydınlanmacı pozitivist aklın rehberliği, bizim toplumumuza cebren kendi hayat tarzlarını şırınga etmeleri neticesinde, ortalıkta sersem gibi dolaşan insanlar güruhunun teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Halbuki sahih geleneğimizden tevarüs eden inancımızda, zamanın şartlarına göre hayatın idamesine ruhsat verilmiştir. Yani, mazi ile asrın müspetesinde mündemiç bir medeniyetin inşasına işaret vardır. Millî istiklalimizin teminatı; millî hasletlerimizin; İslâm itikadının umdeleriyle yoğrulmuş; kapısı müspet gelişme ve değişimlere açık tekâmülün mevcudiyetidir. Bu, arz edilen ve mevcut olup da üzeri küllenen veya küllendirilen vakiya (sisteme), Muhafazakâr Değişim demek daha doğru olur. Muhafaza, sahih geleneğimizin bileşkesiyle mümkündür. Ancak, her şeyde olduğu gibi ifrat ve tefritte bizimle yarışacak hiç bir millet olmadığı için, muasır medeniyet seviyesine vuslatı; Batı değerlerini aynen ıktibas ile eşdeğer tuttuk. Sosyolog, Prof. Dr. Nilüfer Göle, gazeteye verdiği bir mülakatında bu hususu şöyle değerlendirir: “Modernlik Türkiye’de Batı medeniyeti değerleriyle özdeş tutuldu. Sadece batılılar modern değil. Batı coğrafyasının dışındaki çağdaş ve modern olguları nasıl isimlendireceğiz? Müslümanlık modernizmin karşıtı değil. Ama modern hayatın bazı unsurlarını eleştiriyor. **Ben kendi değerimle modern olmak istiyorum**’ diyor. Modernlik

zaten filtresiz olmaz. Batılı olmayan toplumlar, modern dediğimiz olguları yaşarken, nasıl bir filtreden geçiriyor, nasıl yorumluyor, bu değerleri kendisine nasıl mal ediyor? Bu husus önemli. Şimdiye kadar 'Müslümanlıktan vazgeç, kendi değerlerinden vazgeç modern ol' deniliyordu. Bu çağrı kendi kendinden vazgeç anlamına gelir. İslâmcılık, Müslümanlığın biraz sert ve sarsıcı bir şekilde hatırlatılmasıdır... Avrupa modernleşirken kendi filtresini koyuyor. Meselâ Amerika müziği ve filmi karşısında kültürünü korumaya çalışıyor. Kendini var ederek gelişmeye çalışıyor. Kendinden vazgeçerek değil... Biz modernliği eleştirisiz almayı düşündük Modernlik, kendisini sürekli eleştirerek yenileniyor. Kendi üzerine düşünen toplumlar modern toplumlardır. Eleştirel bir bakış açısıyla, modernliğe yaklaşan İslâmcılar, esasında bütün topluma katkıda bulunmuş oluyorlar. Çünkü eleştirileriyle milleti düşünmeye sevk ediyorlar... Batıcı olmadan modernleşme olur. Japonya bunun örneğidir." (Göle,2003)

Burada, Ahmet Muhip Dıranas'ın şu görüşlerine katılmamak mümkün değil: "Bayramlarımızın güzel âdetlerinden biri bütün bütün yok olup gitmek üzere. Bayramlarda, eskiden, bir el öpme âdeti vardı. Bu bir yandan; küçüğün büyüğe en zarif şekilde saygısını gösteren bir sosyal terbiye tezahürü olmakla beraber, biraz da bayramın kendisi gibi bir şeydi. Geçmiş bayramlarda genç buselerle nurlanmış ihtiyar eller, şimdi, el öpmeyi bilmeyen çocuk ve taze dudakları karşısında mahzun, iki yana sarkıyor. Edeplerini ve geleneklerini kaybetmiş bir bayramın ne bayramlığı kalır? Garplılaşıma, yenileşme cereyanı içinde kaybettiğimiz böyle nice güzel törelerimiz var. Yazık oluyor.

Âdetler, gelenekler, bir millet yapısının temel kıymetleridir. Âdetlerini, ananelerini, tarihten ve dedelerden kalma özelliklerini koruduğu, tanıdığı ve günde kıymetler halinde tuttuğu nispette, bir millet kuvvetli, güvenli ve medenî olur. Dış görünüşüne o kadar hayran olduğumuz Garp medeniyetine mensup milletlere bakınız: Bir teknik mucizesi gösteren yirminci asır ruhî ve millî farkları ısrarla ortadan kaldırmaya çalıştığı, insanları tek bir haddeden çekmeye çabaladığı halde, milletler, en küçük yüz hareketlerine, jestlerine, nidalarına kadar yine birbirlerinden ayırdediliyorlar. Çünkü millî ruh,medenî ruhtan daha üstün ve kuvvetli,

Milletler medeniyete değil, medeniyet milletlere göredir. (Dıranas,2003:344)

Cumhuriyet ve Tevrüs Ettiği Miras

Cumhuriyetin inşa süreci, tevarüs ettiği tarihinden teşekkül etmiştir. Bu mirasta ise inanç, sahih gelenek, kültür, sanat, estetik; yani kendini kendisi yapan kıymet hükümleri vardır. Yeni millî-devlet/ulus-devlet mücadelesinden (TBMM açılması ve akabinde Cumhuriyetin ilanı milli-devlet esasına dayanmaktaydı) hususiyle ikinci dönem diyebileceğimiz 40'lardan itibaren ulus-devlet anlayışının hakim fikir olması; millî tekamülden dönülerek; onun yerine teslimiyetçi batılılaşma macerası sekülerizmin tatbikatını hızlandırmıştır. Bu zaman zarfındaki gelişmeler de hakimiyetin kimlerin elinde olduğunu o anki politik kurgu ve uygulamalar göstermektedir. "Cumhuriyeti bu kültür coğrafyasının iradesi kurmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında bu irade milletin elinden kayıp gitmiş; devlet eliyle gerçekleştirilen uygulamalar ve özellikle kültür politikaları ilk baştaki kurucu iradenin idealleri doğrultusunda olmamıştır. Kendimiz olarak, kendimizi ve değerlerimizi inkar etmeden Batı'nın olumlu ve insan tekamülünü ifade eden

değerlerini alıp kendimize özgüllüğümüzü muhafaza etme eğilimleri, bilinmez bir el tarafından batılı olma haline dönüştürülmüştür. Deyim yerindeyse, topyekun Türkiye, bu coğrafyanın halkı hiçbir ayırım gözetmeksizin yıllardır asimile edilmeye çalışılmaktadır. Bu bilinmez elin çizdiği ve yıllardır uyguladığı kültür politikası, kendi toplumuna ve kültürüne yabancı bireylerin yetişmesini hızlandırmıştır. Yıllardan beri sadece popüler kültür öne çıkarılmakta, ahlak değerleri aşındırılmaya çalışılmaktadır. Bilginin ve erdemin, hakikat sevdasının hiçbir ilgi görmediği toplum dayanışmasının ve ortak dünya bilincinin iyice zayıfladığı, dünyevî bazların ve buna dayalı değerlerin öne çıktığı bir Türkiye'ye doğru hızla yol almaktayız. Egemen güçler ise olup biteni ve gidişin seyrini olumlu değerlerle, çağdaşlıkla, gelişmeyle açıklamaktadırlar.

Çok uzun yıllardır sosyal-kültürel alanda izlenen politikalar ve bu politikaların meyvesi olan insan dokusu derinden gelen çöküşü anlatmaktadır. Niye yaşama biçiminde, sanat ve edebiyatta, giyim kuşamda belli bir çizgi ısrarla empoze edilmektedir? Türkiye'nin gündeminde tutulan yazar ya da sanatçılar, niçin hep milletin değerleriyle barışık olmayan kişiler olmaktadır? Türkiye'deki olumsuz gidiş kimin işine yaramaktadır? Egemen dünya yorumu, hayat tarzı ve değerler sistemi ne kadar yerlidir? Ortak dünyaya bağlılık bilinci gerçekten kendi dünyamıza bağlılığı mı anlatmaktadır, yoksa bu bilinç sahiplerinden bir kısmı, ortak dünyayı kendilerine dikte edilmiş olan ve onların da içselleştirdikleri değerler etrafında mı kurmak istemektedirler? Kendimiz olarak gelişmek varken, batılılaşmak neden ısrarla ve kimler tarafından mutlak doğru, tek yol olarak dayatılmaktadır?" (Köktürk, 2004:25)

İşte, bu noktada "Türkiye'de niçin zenginler değil de, çoğunlukla fakirler daha dindar?" suali akla geliyor. "Bu, Batılılaşmanın bir sonucu." diyor sosyolog Prof. Dr. Nilüfer Göle. Ve, devam ediyor:

"Seçkin olmak için dini bırakmamız, dine ait kültürel hayattan vazgeçmemiz gerekir. Bize hep bu telkin edilmiş. Mesela Boğaziçi gibi bir üniversitede bir hoca namaz kılmaya kalkışsa, ya" aklını oynattı; meczup" diye bakarlar, ya da bir cemaate üye olduğunu sanırlar. Bizim çevremizde alafranga olmak iyidir. Mesela Monşer dediğimiz diplomatları düşünün. Bunlar tamamen bir Batılı gibi hareket ederler. Onların değerlerine sahip çıkarlar. Güzellikte dahi alaturka, rüküşlüğü'nün bir adı. Alaturkalıkta, modernliğe ayak uyduramamak var. Biz Batı modernliğim evrensel diye düşündük. Rengi, kokusu yoktur diye düşündük. Ve üstün değerler olarak sadece teknolojisini, demokrasisini değil, estetik değerlerini de, ölçülerim de aldık. Bu yüzden Türkiye'de hiçbir ölçü kalmadı. Modernlik, her anlamda ölçüsüzlük gibi algılandı. Mesela bir sedir yaptıracak olsanız, herkes farklı bir ölçü veriyor. Siz, bu örneği daha soyut değerlere de taşıyabilirsiniz. Oysa modernlik sadece tüketmek değil. Taklit etmek de değil. Kendinden yola çıkarak bir şey üretmek ve bunu sunabilmek. Tarihî kırı imalar yaşayan Türkiye'nin modern dünyaya bir katkısı olduğunu pek söyleyemeyiz." (Göle,2003)

Eğer, Batılılık veya Modernlik, Batı'nın ilmini, fennini almak ve maddi imkânları milletin istifadesine sunmak ise, o taktirde Modernizme ne hacet var? Onun, gelenekli (geleneksel!) kültürü yok etmesine niçin müsaade ediliyor ki? Tarihî mirasımızla, kültürel kıymetlerimiz ile muasır medeniyet seviyesine varmak mümkün değil mi? Elbette mümkündür. Ancak, bizim adımıza hareket ettiğini söyleyip, Batıcı kafasıyla düşünen,

müsteşrik zihniyetin mahsulü fikir kalıplarını millet adına müdafaa ettiğini zannedenler, bu ülkeye faydadan çok zarar getirmişlerdir.

An'ânesinden taviz vermeden, kültürünü muhafaza ederek, gelişmiş, sanayileşmiş Batı'dan sadece tekniği alarak, gelişme safhalarını bir bir geçen ülkeler de mevcuttur. Bunlar, Batı'ya sadece hangi sahada eksikleri var ise bunları öğrenip ülkelerinde, taklidinden (iktibasından) daha iyisini yapmışlardır (Ancak, Batı'dan alınan ilim ve teknikte Hristiyan-Yahudi Uygarlığı'nın ruhunun da buna dahil olduğunu unutmamak icap ediyor. İktibasta asıl mesele, mahalli/millî değerlerimizi katarak millete arz etmek, olmalıdır).

Buna iki misal vereceğim. İlki; "Ebru sanatı 1600'lü yılların başında ilk defa Avrupa'ya gidiyor. Bir İngiliz seyyahın yazdığı bir kitapta;"Türkler'in bizim bilmediğimiz ilginç bir sanatları var. Boya ile yağı karıştırıyorlar. Sonra da suyun üstünde yüzdürüyorlar. Ondan sonra da bir bile ile kâğıda alıyorlar" diyor. İlk giden bilgi bu Avrupa'ya.

Gerçekten büyü yapmak gibi bir şey ebru yapmak. Daha sonra ebru kâğıdı, Türk kâğıdı adıyla Batı'da çok beğenilen, değer verilen bir hediye metayı haline geliyor. Soylular, asiller, krallar, zengin tüccarlar arasında birbirine verdikleri armağan oluyor. Bu 18.Yüzyıla kadar devam ediyor. 1760'lı yıllarda dönemin İtalya kralı 'Biz niye Osmanlı'ya döviz kaptıralım? Biz bu sanatı öğrenelim, burada yapalım' diye bir fikir ortaya atıyor ve bir ciltçi aileyi yetişkin çocuklarıyla beraber İstanbul'a gönderiyor. Bu aile İstanbul'da 6 ay kalıyor... Ebru sanatının bütün inceliklerini öğreniyorlar,sonra da Venedik yakınlarında Mestre diye bir köye atölye kurup, bu sanatı icra etmeye başlıyor.Ve atölye kısa sürede 300 kişinin çalıştığı bir fabrika haline geliyor." (Barutçugil, 2003:40)

İkinci misal ise Japonya'dır."Japonlar, modernleşmeyi, güç ve sistem özellikleriyle birlikte kavradılar. Etkili yönetim gelenekleri, yüksek okur-yazarlık seviyeleri, sıkı aile yapıları, iş ahlakları ve öz disiplinleri, millî kimlik duyguları ve doğal üstünlükleri ile bunu gerçekleştirmeye hazır durumdaydılar.

Meselenin esası şudur: Japonlar kendilerinin üstün olduğunu bildiler. Bunu bildiler, çünkü başkalarının üstünlüklerinin farkına vardılar. Önceki Tokugawa yönetiminin hareketlerine dayanarak, Japon ajanları (temsilcileri) Avrupa ve Amerika yollarında gördüklerini geri getirmeleri için yurt dışına gönderirken, yabancı uzman ve teknisyenleri ücretle çalıştırdılar. Akıl gövdesi, mukayeseli liyâkatın dikkatli ve esnek düşüncesini yansıtarak, seçenekler için bir temel oluşturdu...

Öğrenmek için fırsat kaçırılmadı.1871 Kasım'ında, aralarında Okubo Toshimichi'nin de bulunduğu üst seviyede bir Japon heyeti, fabrikalarını, yüksek fırınları, tersaneleri, silah fabrikaları, demiryollarını ve kanalları ziyaret etmek için, Birleşik Devletler'e ve Avrupa'ya gitti. Yaklaşık iki yıl sonra,1873 Eylül'ünde, öğrenmenin ganimetleriyle yüklü ve reform için "şevkle tutuşmaya hazır bir ateş olarak" geri döndüler."(Landes,2002:46)

Modernleşme ve Batılılaşma: Aynı Rahmin Çocukları

Şurası bir vakıadır ki; Modernleşme ile Batılılaşma, Türk Milletinin gözündedir. Ve, Modernleşmeden de, Batının, bütün değer yargılarını; Garbın skolastik düşüncesinin

mirası olan uygarlığın iktibası gözüyle bakmaktadır. Temelde bu anlayış hatalı da değildir. Aydınlanma felsefesinin veledi olan pozitivizmin batıdaki fikrî yapısının Müslüman-Türk toplumuna aynen aktarılması; Millî benliği temelden sarsacaktır. Buradan mütevellit korkuların olması tabiidir. “Geçen yüzyıl içinde August Comte’un insan bilgisinin tarihî evrimi teolojik-metodolojik-ilmi süreçler içinde ele alan pozitivist tahlili ile Modernizmin mutlak zaferi ve Din’in Sonu ilan edilmişti. Bu teoriye göre Din, insan bilgisinin ilk dönemlerinin eseri idi ve modern dönemde geçerliliğini sürdürmesi imkânsızdı. İnsanoğlunun kaderi artık bilim tarafından belirlenecek ve Din’in insan hayatı içindeki rolü gittikçe azalarak sona erecekti. Dolayısıyla da insanlığın geleceğinde dinî bilincin ve canlanmanın yeri olmayacaktı” (Davutoğlu, 2002/2:4) Rasyonalist felsefenin getirdiği modernleşmeye Türk Milleti’nin uzak durması kaçınılmazdır. Bundan dolayıdır ki, yıllardır Batılılaşma ile modernleşmenin Türk toplumunun sahih geleneklerini derinden sarsacağına inandığı için, reddetme temayülü, muhafazakâr kesim de hep ön plânda olmuştur. Zaman geçtikçe; hangi saikler buna tesir etti veya ettirildi bilinmez; ama mukaddes değerlerine bağlı cemiyetin Batılılaşmaya (AB)müspet baktığı müşahade edilmektedir. AB’nin farklı hayat tarzı ve fikirlere bakışı; meseleye insan hak ve hürriyetleri mesabesinden yaklaşımı; bahusus 28 Şubat; bu süreçte en fazla mağdur olmuş kudsi değerlere bağlı kesimleri; Modernleşme /Batılılaşma/ AB’ye taraftar olmasını kolaylaştırmıştır. Ancak, bu topyekun Garplılaşma temayülünün ârizî olduğunu, bunun samimi bir yöneliş olması gerektiği yönünde tenkitler de Muhafazakâr cenaha tevcih edilmektedir: “Batı, özellikle Avrupa Birliği, sadece Türkiye’de İslâmî grupların veya kimliklerin kendilerini koruyacakları bir çerçeve değil. Bu pragmatik tutumun ötesinde Batıya İslâm’ın antitezi gibi bakma alışkanlığından da vazgeçmek gerekiyor. 28 Şubat sürecinin bir uzantısı olarak Batıyı İslâmî kesimlerin geçici bir korunağı olarak görmek yerine, medeniyetlerarası diyalog çerçevesinde Türk toplumunun tarihî ve kültürü ile katkıda bulunabileceği yeni bir ortak hayat alanı olarak bakmak ta mümkün AB’ye”(Dağı, 2001:126)

Seçkin-Batıcılar

Modernleşme çabalarında kafası en karışık olanlar ise,“seçkin-Batıcılar”dır. Seçkin-Batıcılara göre Garplılaşma, modernizmin şekli cihetlerini, Türk toplumuna kabul ettirmektir. Zahirde önem verip; neyi ihtiva ettiğine bakmamalarıdır. Sanattan edebiyata; modanın Türk kadınına şekillendirmesine, müzikten eğlenceye; kısaca, kültür taklitçiliği, tarih taklitçiliği, sanat mukallitliğinin geçer akçe olması; buna mukabil gerçek manada Batının ilmine fennine, insan hak ve hürriyetlerine,“devletin millet için var olması” prensibinin hakim kılma fikriyatının ve tatbikatlarının Türk toplumuna gelmesine muarızdırlar. Bu tür modernleşme, onlar için “adam olma” manasına geldiği için, keyiflerinin kaçacağını düşünmektedirler. Böyle bir asrileşme modeli, milleti refaha kavuşturacağından dolayı, bu“kafası karışık” olanlar tarafından yaklaşık bir buçuk asırdır “kriz” üretme merkezi gibi çalışmaktadırlar. Değişime doğru hızla ilerleyen tabana karşı bir mukavemet söz konusudur. Gerçek manada bir modernleşmenin,“seçkin-Batıcı” kesimde endişe uyandırması, millete karşı duyulan güvensizliktir. “...seçkin-Batıcılık, toplumdan gelen değişim talepleri karşısında tıkanıyor; popüler-sivil bir Batılılaşma, böylece ilk defa, bir hedef ve model olarak baş aşağı durmaktan kurtularak ayakları üzerine dikiliyor... Geçmişte, resmi çevrelerce seçkinler arasında“Batılılaşmanın son aşaması” olarak görülen AB üyeliği, şimdilerde, içerdiğine inanılan“risk”ler sebebiyle bir endişe kaynağına dönüşmüş durumda. Batılılaşmanın mantıkî sonunun demokratik-liberal bir devlet modeli olması, seçkin-

Batıcıları fazlasıyla ürkütüyor. Seçkinci-Batıcıların temel yanılgısı, Batılılaşma sürecinde ictimai (toplum) dönüşümle beraber, devlet ve yönetim anlayışının da değişmesi gerektiğini görememek. AB'ye üyelikle gerçekleşecek olan Batılılaşmanın son hamlesinin seçkinci ve ideolojik bir devlet ve siyaset anlayışını ortadan kaldıracığını düşüneneler içe kapanmayı tercih ediyor. Globalleşme ve AB entegrasyonu sürecinde ictimai, siyasî ve ekonomik dinamiklerin özgürleşmesi, merkeziyetçi-ideolojik gelenekle çatışıyor" (Dağı, 2001:125-126)

Sonuç Yerine...

Batı'ya göre en tehlikeli Türk; Müslüman-Türk'tür. Bunun mefhumu muhalifi de caridir: Yani Müslümanlığın uzaklaşmış Türk, Batı için en kıymetli Türk demektir. Zira, kendi kimliğinden taviz vermiş bir Türk;"olmazsa olmaz" en değerli varlığından feragat etmiş bir millet; Batı indinde ne mânâ ifade eder ki? (Kölelikten başka!) Bir milleti millet yapan; onun en mümeyyiz vasfı olan inancını bırakarak; "Batı'nın pozitivist, kapitalist Makyavel ahlâkına hizmete âmade" namzed olduğunu ispat edercesine, her şeyini teslim etmiş bir millet; Garb âleminin ekmeğine yağ sürmekten başka ne işe yarar ki?

Bu sebeplerden dolayıdır ki, Batı var gücüyle Müslüman-Türk'ü nasıl "kendi"nden yapabilirizi iki buçuk asırdır tartışmış; bununla alâkalı her türlü inançsızlaştırma faaliyetini yürütmüştür. El'an bu niyetini ve fikrini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bunda da mesafe katetmişlerdir. Çünkü Batı'nın Müslüman-Türk milletinden alınacak kuyruk acısının intikam hisleri, katmerlenerek devam etmektedir.

Tarih bize şunu ispatlamıştır ki, Batı'nın gözünde İslâmiyetle mücadele; ancak, Türklerle olur fikri; cariliğini korumuştur. Meselâ, Karlheinz Deschner şöyle der:"Haçlı seferleri İslâmiyet'e karşı değil, adları anılarak Türkler'e karşı açılmış bir savaştır."(Nak. Diker, 2003:20) Bu ve bunun gibi sözler batılı en yetkili ağızlarından defalarca söylenmiştir. Ama gelin görün ki, bizdeki dozajı aşmış temayül ve garblıların hayat tarzlarını ictibas, kendimizi onlara beğendirme yarışı zamanımızda artarak devam etmektedir. Biz onlara karşı ne kadar iyi hisler beslersek besleyelim; onlara yaklaştığımızı ispat etmeye çalışırsak çalışalım; Batı medeniyeti diye arz edilen; ancak tarihi vahşiliklerle dolu Garb, bizi hep "kuyruk" acısıyla hatırlayacaktır. Şuur altlarında bize karşı kinlerini devam ettireceklerdir. Bundan dolayı bize ait olmayan bir çok vasfı bizimmiş gibi bütün dünyaya kabul ettirmeye çalışacaklardır.

Bun noktadan hareketle Batılı tarihçilerin Müslüman-Türklerle bakışını şu şekilde arz edebiliriz:

M.Kühbach "Türk korkusu tarihte halkı denetlemek ve disiplin altında tutmak isteyen yöneticilerin propaganda aracı olarak kullanıla gelmiştir."(Nak. Diker, 2003:21) Katolik Hıristiyanlığının mimarlarından sayılan Roterdamlı Erasmus'a göre,"Tanrı, günahkâr Hıristiyanları cezalandırmak üzere Türkleri göndermiştir. Ama manevî arınmayı gerçekleştirmeden Türk ırkı yok edilemez. Yine, Protestanlığın kurucusu Martin Luther'in "Türke Karşı Dua" ve "Türlere Karşı Savaşımız" risalelerinde yer alan ifadelerinde; Müslüman Türkleri "şeytanın ajanı" şeytanı da "Türklerin başkomutanı" ilân eder.

Şurası hiç unutulmamalıdır: Haçlı zihniyeti, ortaçağ karanlığındaki o meş'um fikirlerini tahakkuk ettirme fırsatını kollamaktadır. Maddî imkânlarını kullanarak parçalama, bölme, inançsızlaştırma ya da Hristiyanlaştırma siyasetlerini her dem yerine getirme gayretlerini aleniyete dökmüşlerdir. Bunun adı ister kültür emperyalizmi olsun; ister Globalizm olsun; bu isim altında iktisadî, idarî, sosyal, ahlâkî, sportif ve diğer müsabakalar vasıtasıyla modern müstemleke politikalarını icra etmektedirler. Sosyal, iktisadî ve siyasî zaafiyet içerisinde bulunduğumuz anda malum icraatlerine hız kazandırarak, kuymuzu kazmaktadırlar. (Bu noktada şu hususu da ifade edelim ki, fikrimiz vuzuha kavuşsun: Zikrettiğimiz meseleler acizyetimizden ziyade her an hâzır ve nâzır olmak babındandır. Elbette, selahiyet sahiplerinin yıllardır devam eden Modernizm merkezli icraatlerini de unutmamız mümkün değildir. Suyu uyur; düşman uyumaz, atasözümüzü her daim hatırimızda tutmalıyız.)

Tabiatıyla temas ettiğimiz hususlar; global bir vakıa olan maddî sahadaki tekamülden tecrid edilmiş bir millet teşekkül etsin mânâsında yapılan bir teklif ve tenkit değil; bilakis ufkumuzu açıcı, istikbale matuf Yeni Türkiye Vizyonu'na katkı sağlamaktan ibarettir(Vahşi Kapitalizmin uygulayıcısı olmamak şartıyla). Yoksa Müslüman-Türk Milleti'nin menfaatine olabilecek, içi doldurulmuş muasırlaşma sürecine(Modernizm değil) bigane kalınması akıl kârı değildir. Bizim Sahih Geleneğimiz, tekâmüle imkân veren, teşvik eden; hatta bunun uğrunda mücadele ve mücahede eden umdeler ve tecrübeler yumağıdır.

Muhelif fikirlerle (topyekün Batı değerleri) mücadele, onlara karşı verilecek mukavemetle mümkündür. Mukavemetin tesiri ve gücü, asıl kaynağın aynen devam etmesi sayesinde imkân dahilindedir. Asıl me haz ise, maddî an'ane ile manevî geleneğin bileşkesindeki isabetin derecesidir. Aslına rücû zannedilip "Nass"ı yok farz ederek aklın emrine verilen telakkî, Batı'nın Aydınlanma macerasının neticesindeki Pozitivizmin amacına hizmetten başka bir işe değildir. Mukavemet, bir milletin fert fert müspet ilim ile techiz edilmiş aklî ve naklî tefekkürle tezahür eder. Değişime karşı durmak, akl-ı selim ile irtibatlı olunamayacağından dolayı, Muhafazakâr Değişim'i ana gaye edinmek muciptir.

Tekâmülün önündeki maniler de, işte bu şekil fikriyatın hakim ve müessir olmasıdır. İtimatsızlığın ve her şeye öcü gibi bakılmasının neticesinde, gelişemeyen, içe dönük bir toplum meydana getirilmiş olunuyor. Halbuki Muhafazakâr Değişim'in rehberliğinde, mahalliliğin verdiği şuurlu bir güçle; evvela kendi coğrafyasında, bilâhère global bir dünyanın menfiliklerine sahip düşüncenin güzellikleriyle karşılık verilmesi elzemdir. Her şeyimizle değişmek mecburiyetinde değiliz. İfrat ile tefridi çok ince çizgilerle tespit etmek durumundayız. Dış dünyaya açılım; tedrici, safha safha, ama evvela kendi korkularımızdan sıyrılarak kararlı duruşumuzla ve cesaretle, bütün dinamik dayanışmalara dahil olmalıyız. Üç maymun taklidiyle muhalif olmanın ülkenin ve milletin menfaatine hiç bir faydası yoktur. Ahlakî olarak, tarihî ve kültür merkezli karşı çıkışlarda; emperyalizmle sloganlarla mücadele etmek yerine, bilfiil içinde yer alarak, Türk Milletini hak ettiği yere getirmek mecburiyetindeyiz. Bu, teslim olmak yada olmamak gibi bir anlayışla hareket edilecek bir Batılılaşma ya da Modernleşme çabası değildir. Dünyada varolma mücadelesi ve mücahedesidir. Modernizmin kölesi olmak yerine, medeniyetin getirdiklerinden faydalanarak, bütün insanlığa yön vermiş bir Millet telâkkisiyle; bu hasletlerimizi yeniden depreştirerek, derin tarihî gücümüzle bizden medet bekleyen - başta Türk ve İslâm âlemi olmak üzere- mağdur ve mazlum milletlere kol kanat germeliyiz. Bu da, ancak,

vehimlerimizden kurtularak, korkularımızı yenerek; yeni bir fetih ruhuyla teşekkül edecektir. Tedrici bir tekamül; hatalı değerler, yanlış içtihatlar, muharref tarihî, irfanî, ilmî verilerle değil; aslî unsurları muhafaza ederek mümkündür. Sapkınlığa düşmeden, radikalliğe meyletmeden, entegrist bir düşünceye kapılmadan; Batı'nın korktuğu Müslüman-Türk umdelerini hayata geçirmek; tarihî bir zarurettir. Onları "Bizim" kıymetlerimiz olduğunu tasavvur edip, "âtinin sahiplerine" teslim etmek mecburiyetindeyiz. Batı'nın Biz'den korkmasını beklemeden; Müslüman-Türk Milletinin istikbalini, Muhafazakâr Değişim'i temessül etmiş yeni neslin uhdesine vermeliyiz.

* İlk kitabımızın da ismi olan Muhafazakâr Değişim ismiyle ilk makalemizi 1999 yılında Genç Ufuklar dergisinde yayımlamıştık. Ancak, bu fikrin arka planı ise üniversite son sınıfta okurken; Erzurum Yakutiye Medresesi bahçesinde teşekkül ettiğini de ifade etmek isterim. Ki, tarihe kayıt düşülmesi açısından mühim olduğunu düşünüyorum.

Kaynakça:

Barutçugil, Hikmet, Tarih-Düşünce Dergisi, İstanbul, Eylül-2003

Baudrillard, Jean, "Batı'nın Kusursuz İki Yüzlülüğü", Terc., Cemal Aydın, Yeni Şafak Gazetesi, 03.05.1999

Berman, Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Nakleden, M.Naci Bostancı, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı:75, 2003

Dağı, İhsan, "Avrupa Birliği'ne Doğru: Devletin 'Batı'sı, Devletin 'Bekası'sı", Türkiye Günlüğü Dergisi, Kış-2001

Davutoğlu, Ahmet, "Batı Medeniyeti ve Hristiyanlık", Divan Dergisi, 2002/2

Dıranas, A.Muhip, Toplu Yazılar, YKY, İstanbul, 2003

Duralı, Teoman, Gerçek Hayat Dergisi, İstanbul, 5-11 Aralık 2003

Göle, Nilüfer, Dünden Bugüne Tercüman gazetesi, 09.08.2003

Gürsoy, Kenan, Le Monde Diplomatique, İstanbul, 15 Temmuz-15 Eylül, 2003

Haldun, İbn-i, Mukaddime Terc., Halil Kendir, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul, 2004

_____, Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi, 10.12.2003

Köktürk, Milay, Yarın Dergisi, Temmuz-Ağustos 2004

Landes, David, Terc.: Tuncay Önder, Türkiye Günlüğü Dergisi/ 71-2002

Meriç, Cemil, Bu Ülke, İletişim Yayınları İstanbul, 2002

_____, Osmanlı Tarihi, C.3, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008

Poole, R., Ahlak ve Modernlik, Nakleden, Ayşe Böhürler, İzlenim Dergisi-0cak-1994

Topçu, Nurettin, Yarınki Türkiye, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Büyük Osmanlı Tarihi, 3.Cilt, Atatürk-Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu yayınları, XIII.Dizi-Sa.16.cld

Woodley, Tony, The Guerdian, Terc., İ.Tayfub Salcı Gerçek Hayat Dergisi, 2004

The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom: A Comparative Study

Metin AKTAŞ*

Abstract

Since venture capital financing model particularly promote new ideas and new corporations, it is very precious for the developing countries. In developing countries like Turkey, unemployment rate is very high related to the developed countries. Therefore, by the usage of this financing model of which one of the most important goals is to have people start their own business, the developing countries not only increase their economic development but also decrease their high unemployment rate. The purpose of this study is to search the condition of the venture capital financing model in Turkey by comparing with the United Kingdom. For this analysis, the situations of the constraints about the venture capital in these countries are examined. In addition, by using research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of the venture capitals, a comparison between these countries are made. At the end of the study, it can be concluded that because of the insufficient protection of minority shareholder rights, lack of the government involvement to the venture capital system, shortness of the maturity of the funds, few expert consulting firms and weak openness to the innovation, the usage of venture capital financing model in Turkey is very inadequate.

Key Words: Turkey, United Kingdom, Venture Capital, Financing Model

Türkiye’de ve İngiltere’de Girişim Sermayesi Finansman Modeli: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Özet

Girişim sermayesi finansman modeli özellikle yeni fikirleri ve yeni ortaklıkları desteklediği için gelişmekte olan ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkeler göre işsizlik oranı çok daha yüksektir. Bu yüzden, en önemli amaçlarından birisi insanları kendi işinin sahibi yapmak olan bu finansman modelinin kullanımı ile gelişmekte olan ülkeler hem ülkelerinin kalkınmasını sağlayabilirler hem de yüksek olan işsizlik oranını düşürebilirler. Bu çalışmanın amacı, İngiltere ile karşılaştırarak girişim sermayesi finansman modelinin Türkiye’deki durumunu araştırmaktır. Bunun için, sözkonusu ülkelerdeki girişim sermayesi ile ilgili sınırlamaların durumları incelenmektedir. Bunun yanında, araştırma ve geliştirme harcamaları, yerleşik olan ve yerleşik olmayanların patent başvuruları, risk sermayesi şirketlerinin sayısı ve girişim sermayesi şirketlerinin fon kaynakları kullanılarak bu iki ülke arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Çalışmanın sonucunda, azınlık hisse senedi haklarının korunmasındaki yetersizlik, devletin risk sermayesi sistemine müdahil olmaması, fon vadelerinin kısıllığı, uzman danışmanlık şirketlerinin azlığı ve yeniliğe açık olmama nedenlerinden dolayı Türkiye’de risk sermayesi finansman modelinin kullanımının çok yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, Girişim Sermayesi, Finansman Modeli

* Assist. Professor in the Department of Business Administration, Nigde University, Turkey, maktas@nigde.edu.tr

1. Introduction

After the World War II, United States, United Kingdom, Japan and many of the European countries effectively used venture capital financing model. This model has important effect on the development of the advanced countries. Many gigantic wellknown companies such as Google, Apple, Microsoft, Cisco etc. have been financed by the venture capital funds. The number of employees who are working in these companies presents how this financing model is valuable for a country to grow up.

Since entrepreneurs who have new ideas but do not have enough fund to establish their own business are financed by the venture capital, this financing model contribute to the increase of the number of companies operating in the country. Besides, many strategic business thoughts which are very crucial to the society can be implemented with the support of this financing model.

Venture capital is based on the profit-loss sharing. Therefore, systematic risks of countries are dispersed to the whole investors and fund suppliers. In addition, because fund suppliers will share loss of the investments, before the investment decision, they will try to examine economic conditions of the investors more effectively and this situation will transfer the funds to the profitable investment areas.

In developing countries, maturity of the funds is very short and this impedes long term valuable strategic investments. Because venture capital is a long term fund in its nature, by improving the venture capital financing model in underdeveloped countries, the problem of long term fund shortages can be resolved.

According to the Beşkardeşler (2010), the following advantages are expected from the venture capital financing model; Positive effects on the improvement of the capital markets and on the spread of the capital to the base, more rational allocation and use of the sources, providing long term but tax free and attractive return, improvement of science and technology, coming up with new business areas and entrepreneurs, attracting foreign capital to the country and preventing brain drain.

The results of the studies about the venture capital in Turkey show that despite there are some regulatory arrangements, tax incentives, exit options from the venture capitals, the industry is still in beginning stage. It has been almost 20 years since venture capital started in Turkey, but there are only 4 companies operating in this sector.

In this study, venture capital financing model is introduced and then situation of this model in Turkey are examined by comparing with the United Kingdom. For this analysis, conditions of the constraints about venture capital in these countries are examined. In addition, the indicators of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of venture capitals are compared.

2. Venture Capital Financing Model

According to the capital market board of Turkey, venture capital is a form of investment which enables dynamic and creative entrepreneurs who don't have adequate financial power to fulfill their investment ideas (CMBT, 2012).

The concept of venture capital financing model is not new. Venture capitalists are often related to the story of Christopher Columbus. In the fifteenth century, he sought to travel westwards instead of eastwards from Europe planning to reach India. His idea of travel was not financially supported with the King of Portugal. But, King Ferdinand and Queen Isabella of Spain, decided to fund him. The decision by Spain's Ferdinand and Isabella to finance Christopher Columbus's voyage of exploration can be considered one of the history's most profitable and a very early example of venture capital investments (Özgüneş, 2006:14-17)

Venture capital is independently managed, dedicated pools of capital that focus on equity or equity-linked investments in privately held, high-growth companies. Typically, these invested funds are not primarily investors' own capital, they raise these funds from institutions and individuals. Large institutional investors, such as pension funds and university endowments have neither the staff nor the expertise to make investments themselves. Thus, they invest in partnerships sponsored by venture capital funds, which in turn provide the funds to young firms (Lerner and Watson, 2008:2).

It is seen from the venture capital applications in the world that supports of the governments are quite high in all of the countries that their venture capitals improved. In these countries, at the beginning of the venture capital, governments have been initiator and also put into practice incentives for the private sector. After venture capital investments increase to a definite level, involvement of the governments decreases, at the same time the proportion of the private sector increases (Beşkardeşler, 2010:2)

It is thought that venture capital specialized on the financing of young and small-sized firms is crucial for start-ups. In a typical venture capital fund, general partners pool resources from limited partners, who are institutional and individual investors, and invest in firms of high-growth potential. Venture capital funds are established for about 10 years. The general partners manage the fund and their compensation structure in most cases entails a management fee which is about an annual rate of 2% of the fund size and a carried interest which is about 20% of the capital gains after liquidation of the investments (Ussal, 2010:3)

At the beginnings, the venture capital industry has had social as well as financial objectives. Much of the domestic venture capital industry has moved away from this perspective to one that focuses on value creation through financial returns. However, there are more developmental sectors of the industry for whom social objectives continue to be as important as financial ones. These social objectives include economic development of distressed urban and rural geographies; creation of high-quality jobs for low-income populations; and generation of products benefit society, such as those that lower poverty or contribute to a cleaner environment (Rubin, 2009:336).

According to the Vermeulen (2012), venture capital promote innovation, economic growth and job creation. It is therefore not surprising that venture capital is an important topic in the legal and regulatory reforms. Policymakers and regulators are convinced that regulatory interventions should aim at creating a virtuous venture capital cycle by (1) boosting venture capital fundraising (particularly from institutional investors), (2) promoting venture capital and other risk capital investments in promising, mostly early-stage growth companies, and (3) encouraging access to capital markets in order to improve liquidity and exit opportunities that enable venture capital funds to return capital to their investors.

Venture capital investments are consists of five stages. These are; Seed, start up, early stage, expansion and later stage. Not all venture capitalists invest in start ups. While venture firms will invest in companies that are in their initial start up modes, venture capitalists will also invest in companies at various stages of the business life cycle (Özgüneş, 2006:7).

Sometimes, venture capital and private equity are mixed up. Venture capital is the sub branch of private equity and is mainly concerned with entrepreneurship rather than developed companies. Private equity not only includes the financial support in company's early stage but also includes the financing in the expansion stages of the enterprise following the life recyle. Although private equity and venture capital finances different stages of investment, they have the same idea in the end. Both of them provides capital following the negotiations between investment fund manager and entrepreneur aiming to improve the enterprise and create value. (Yardımcıoğlu and Demirel, 2008:11)

According to the Yardımcıoğlu and Demirel (2008), before considering an investment, private equity require a background of 3-10 years including its operations. On the other hand, investors of the venture capital can provide an initial capital to an idea or can invest in 1-3 years old companies in order to help them develop.

In the United States, venture capital is usually used for the early stage investments whereas private equity is generally used for late stage investments. In Europe however, venture capital is used for both early and late stage investments.

Özgüneş (2006) states that several steps have to be taken before a successful venture capital investment is booked in venture capitalists' deal list. These steps and their features can be listed as follow:

Identifying and Attracting New Deals: Before making an investment into the companies, a typical venture capitalist monitors the companies, industries and the potential competitors. After monitoring all these and the other economic factors, a venture capital company make a decision about weather the companies are good candidates to invest or not.

Reviewing the Business Plans: After deciding that the companies can be good candidates to invest, venture capitalist start to review the business plans of the companies and test weather the plans are applicable and realistic or not.

Preparing the Investment Report: If the venture capitalist finds the business plans of the companies attractive and applicable then it prepares an investment report to present their decision organs in order to convince them that these companies are worth to invest in.

Due Diligence Process: Right after the decision organs approve the investment decision, the venture capitalist starts immediately the due diligence process in order to double check the information provided by the companies.

Preparing Shareholders Agreement: At the same time of the due diligence process, venture capitalist and the companies assign lawyers to prepare a shareholders agreement to be signed before venture capital transfer the money. Shareholders agreement contains all the details about the investment, the role of the venture capitalist, the proceed of the invested money etc.

Monitoring: After signing the shareholders agreement and transferring the agreed amount of money to the companies, venture capitalist becomes the shareholder of the companies and starts monitoring the developments of the companies. Venture capitalist assigns some board members after the signing of the shareholders agreement in order to become active in the decision making process and monitor the development of the company closely.

Exit: The main focus of any venture capital company is to determine the most suitable timing in order to be able to exit from the invested companies. Therefore, venture capital monitors both the invested companies and the market. Exit channels and the variety of them is a very crucial point for a venture capitalist even before investing into a company. If a venture capitalist can not clearly determine the potential exit channels of an investment before investing the company, he may not invest at all.

Exit from the venture capital can be different ways. These are; initial public offerings, acquisitions and mergers, repurchase of the stocks by the company, re-organization of the company and liquiditaon of the company.

According to the Lerner (2008), venture capital has positive effects on technological innovation and technological innovation is linked to economic growth, since the 1950s, economists have understood that technological innovation is critical to economic growth. Therefore, venture capital also has positive effects on the economic growth.

The venture capital industry is replete with information asymmetries. There is a high degree of information asymmetry between the fund managers, who play a relatively active role in the development and growth of portfolio companies, and the passive investors, who are not able to closely monitor the prospects of each individual start-up. Legal practice, however, has developed contractual governance and incentive techniques that are widely considered to be effective in limiting opportunism and controlling the level of risk. For example, a fund's duration is usually ten years with a five years investment period, making it possible for investors to estimate with reasonable accuracy until when the venture capital firm can make fresh investments and, most importantly, when they ultimately will be able to

recover their investments, including profits. In order to align the interests, the fund managers are also required to make a capital commitment. Typically the managers will invest 1% of the fund's total capital commitments (Vermeulen and Nunes, 2012:3).

Vermeulen and Nunes (2012), in their studies, discuss four strategies that may be deployed by venture capitalists. The first strategy relates to the "survival of the fittest" trend. It appears that the best performing venture capitalists are still able to attract sufficient interest from institutional investors. They may only have to slightly tweak the traditional venture capital fund agreement to offer more protection to the institutional investors. A second strategy, involving the introduction of "innovative" contractual provisions, aims to target more active investors. By offering customized separate accounts arrangements and deal-by-deal investment opportunities. The third strategy is moved by the idea that strategic, often corporate, investors will be able to improve and accelerate the fundraising process. Finally, venture capitalists can take a real partnership-type approach by setting up a new fund in which investors are selected on the basis of particular abilities and affinities.

3. Comparison Of Turkey And The United Kingdom In Terms Of Venture Capital

The resources of the information for this analysis are from various publications on the venture capital market. To obtain data for venture capital industries in the United Kingdom and Turkey, I used the European Private Equity and Venture Capital Association's (EVCA) Yearbook 2012, the BVCA Venture Capital Report on Investment activity 2011, the National Venture Capital Association (NVCA) Yearbook 2012, the Capital Markets Board of Turkey (CMBT) of Turkey and the web sites of the venture capital firms in Turkey.

In this analysis, each country are analzed sperately based on the theoretical conditionsof the venture capitals and then they are compared based on the yearly data of indicators.

3.1. Conditions of the Venture Capital in Turkey

Although venture capital financing model first started in 1993 in Turkey, at the end of 2011, there were just four venture capital investment trust in Turkey. Their names in order of their foundation dates are, IS venture capital trust, RHA venture capital trust, EGELI venture capital trust and GOZDE venture capital trust.

In Turkey, According to the Capital Markets Board of Turkey (CMBT), Venture Capital Investment Trusts (VCIT) are a form of collective investment institutions, directing issued capital toward venture capital investments which are defined as long-term fund transfers, through investing in capital market instruments issued in primary markets by the entrepreneur companies already established or to be established, with the aim of obtaining capital or interest gains (CMBT, 2012).

As stated by the CMBT (2012), some of the characterisrics of the VCIT in Turkey are follow:

Legal Structure

They are established in the form of joint-stock corporations and they have a legal personality. Their capital is registered and they issue shares. Their shares have to be issued in return for cash and quoted, traded and priced at a stock exchange.

Founders

There is no restriction on the founders except for certifying that they have not been subjected to any legal prosecution due to bankruptcy or another disgraceful offence. Legal persons as well as real persons can be founders of a VCIT.

Portfolio Management

Venture capital investment trusts may; (1) Purchase stocks and borrowing instruments issued by the entrepreneur company, (2) Issue borrowing instruments, (3) Participate in the active management of the entrepreneur company and (4) Invest in other venture capital investment trusts.

Portfolio Restriction

Some of the restriction are related to; (1) Investing in the companies in which major shareholders or directors of the VCIT has a share of at least 10%, (2) Investing in securities of non-entrepreneur companies in the secondary market and (3) Investing in other VCITs.

Investors buy shares of a VCIT in the stock exchange. In return they are paid dividends at the end of the years. They may also sell their shares in the exchange and receive capital gains anytime they want.

Disclosure

Important developments about the VCITs and their monthly portfolio tables, including their assets and net asset value per share, are announced to the investors in the bulletin of the stock exchange. Besides, their annual and semiannual financial statements have to be audited by a certified external auditor.

Protection of Investors

The disclosure liabilities, portfolio restrictions and the listing requirements for the VCITs ensure the protection of the investors.

While Ussal (2008) states that venture capital investments in Turkey have been very limited, both in number of transactions and amount invested, Deloitte (2007) indicates that venture capital investments simply do not exist in Turkey. New ideas or early stage investments are usually self funded by the entrepreneur themselves or through bank loans, which are usually short term borrowings. Funding the majority of capital investments by short term bank loans has caused considerable problems both for the companies and for the banks in the past.

According to the Beşkardeşler (2010), the problems of venture capital financing sector in Turkey are that; The funds in Turkey usually have short term maturity, there are few expert consulting firms and openness to the innovation is very weak.

About the analysis of venture capital system, Çetindamar (2000) states that the determinants of the venture capital industry can be analysed under the three categories: access to savings, incentive structure and exit possibilities. Similarly, Ussal (2010) also indicates that the constraints on venture capital regarding regulatory / legal issues can be categorized into three categories: (1) issues regarding legal status and taxation of the venture capital funds, (2) limited exit options and (3) problems with protection of minority shareholders

According to the Ussal (2010), conditions of these constraints about the venture capital in Turkey as follow:

Legal Status And Taxation

While Turkey needs a modernization in the legal and regulatory infrastructure, the lack of it is not seem to be a binding constraint over the venture capital industry. The reforms in this area are not likely to foster the venture capital industry unless they are accompanied by other measures to address the market failures.

The all private equity and venture capital funds which are regulated under CMBT regulations, enjoy large tax advantages. They are exempt from corporate tax as well as personal income tax for the partners. Under CMBT regulations, all venture capital funds have to get an operating license from the CMBT, have independent audits every 6 months and file certain reporting requirements to CMBT. Up until 2009, there was an additional requirement for the funds to be quoted in the Istanbul Stock Exchange. This requirement resulted in not only new reporting burdens, but also created a distortion in the partnership structure of the venture capital firms. In 2009, this requirement was practically waived. Also, the current regulations only allow for open-ended funds, but not for fixed duration closed-end funds that is the common practice in the industry.

The Limited Exit Options

Another constraint on attracting investors to venture capital industry in Turkey is the limited exit options. There is no secondary dynamic public equity market for young technology companies with flexible Initial Public Offering (IPO) requirements, like NASDAQ. However, it is hard to argue that non-existence of a secondary market will be a binding constraint over venture capital. Cross-country evidence suggests that IPOs do not have significant effect in explaining variations in venture capital activity.

Protection of Minority Shareholders

Protection of minority shareholder rights is weak in Turkey. In an index to measure performance of countries in protection of minority shareholder rights in World Bank's Doing

Business indicators, Turkey currently ranks 60th among 160 countries, below emerging market countries like Poland, Mexico and India. Turkey requires reform in transparency of companies to their investors, rights of minority investors on director's conduct and enforcement of judicial decisions in this area

According to the Ussal (2010) regulation and taxation issues can not be binding constraint on the development of venture capital, limited exit opportunities also may not be a binding constraint but protection of minority shareholders can be a binding constraint of venture capital in Turkey.

The results of the swot analysis made by Özdemir (2011) about the Venture Capital and Private Equity (VCPE) in Turkey as follow:

Strengths: (1) Following the rebound in Q2 2009, high and sustainable growth potential for nearly all industries, especially in consumer-related sectors, (2) Highly developed entrepreneurial skills, (3) Increasing understanding and acceptance of VCPE, high-quality professional management despite being an emerging market.

Weaknesses: (1) Lack of skilled workforce for certain industries, despite high unemployment rate, (2) Low protection of intellectual property rights, (3) Highly volatile market.

Opportunities: (1) A substantial young population, growing middle class and increasing per capita income will drive growth in the consumer products sector, (2) The level of institutionalization and transparency is expected to increase substantially with the enforcement of a new trade law, enacted in January 2011, (3) There is a growing appetite for acquisition finance, supported by a local banking system that is healthy and liquid, (4) IPO and Merger&Acquisition activity is increasing, as the economy grows; regulators are offering substantial incentives, such as lowering the minimum percentage float and profitability requirements, and the introduction of secondary markets for companies that cannot meet the listing requirements, (5) The majority of businesses are small- to medium-sized and family owned, with family members still active in daily management.

Outlook: (1) Turkey is a high potential growth market, (2) The legal and regulatory framework is still converging to the European system.

3.2. Conditions of the Venture Capital in The United Kingdom

The history of British venture capital starts in 1929 where market failures in small firm financing were first recognized and reported by the Committee on Finance and Industry (the Macmillan Committee). In 1945, clearing banks and Scottish Banks were combined to finance the creation of the Industrial and Commercial Finance Corporation (ICFC). The Bank of England supported this formation from the beginning and the ICFC evolved to become one of the UK's top venture capital funds (Özgüneş, 2006:33).

The British Venture Capital Association (BVCA) has around 165 full member firms. This represents the vast majority of UK-based private equity and venture capital firms. There

are 3 million people working in the companies that venture capital companies have invested. That is equivalent to around 18% of the private sector workforce. The UK accounts for about 40% of the whole of the European market and it is second in the world as a size after the United States (Jo, 2004:2)

As it is indicated in the Table 1, the focus of the venture capital investments in the UK is mainly later stage companies. High relative transaction costs for early stage investments such as financial due diligence and lawyer costs, make early stage venture capital investments unattractive and relatively small compared to later stage investments (Özgüneş, 2006:36-37).

Table 1: UK Venture Capital Investment by Financing Stage.

Stages	Investment Amount (£m)			Number of Companies		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Seed	14	10	23	37	39	49
Start-up	125	46	47	57	65	62
Early Stage/Expansion	164	168	163	191	219	227
Later stage	151	89	115	80	74	67
Total Venture Capital	454	313	347	365	397	405

Source: BVCA Private Equity and Venture Capital Report on Investment Activity 2011

Related with the legal status-taxation and limited exit options of the venture capital, according to the Özgüneş (2006), the United Kingdom has taken some important actions as follow:

Legal Status and Taxation

Firstly, British government has taken some important actions to transfer more venture capital funds to start-up and early stage companies. Enterprise Investment Scheme (EIS) introduced in 1994, was designed to help overcome the problems faced by small companies in raising small amount of capital. The EIS is available for both small companies and established companies and provides a range of tax relieves for investors.

Secondly, The Venture Capital Trust (VCT) scheme came into force in April 1995. VCTs are quoted companies to attract investments from individuals and invest into qualified companies. VCTs are tax exempt institutions and individuals who invest in VCTs are entitled to tax incentives

Thirdly, The Corporate Venturing (CV) scheme, introduced in 2000, is intended to encourage corporations to make venture capital investments. Tax relieves and exemptions are major incentives of CV scheme. The corporations are eligible to tax incentives given by the CV scheme if and only if they hold more than 30% of the issuing company's ordinary share capitals and the gross assets of the issuing company does not exceed £15 million.

Along with these actions several tax incentive schemes were implemented to make small firms to be able to access capital sources.

The Limited Exit Options

The British government realized that one of the most important reasons of small amount of money investing to start-up companies was the exit route problem. Since the major consideration of any venture capitalist is to exit from his investment after a certain period of time, the difficulty to find such a path could be a major problem for a venture capitalist to invest into a promising company. In order to establish an exit system for venture capitalist to exit from his relatively small investments, the London Stock Exchange introduced the Alternative Investment Market (AIM) in 1995 as a secondary stock market with less admission requirements and lower initial and continuing costs.

The results of the swot analysis made by Date (2011) about the venture capital and private equity (VCPE) in the United kingdom as follow:

Strengths: (1) Established global VCPE and financial centre, with large numbers of assets currently under VCPE ownership, (2) Private equity as an asset class is recognized as an important part of the economy, (3) Significant rebounding of private equity acquisition activity in 2010, with exit opportunities reappearing in Merger&Acquisition markets, (4) Leverage is returning and is much more accessible than in the last two years.

Weaknesses: (1) Caution created by continuing economic uncertainty, (2) Fierce competition for quality assets, (3) Difficult to establish the stability and growth prospects of individual target assets while emerging from the recession, (4) IPO markets not a widely accessible exit route for private equity assets in the past two years.

Opportunities: (1) Many attractive investment opportunities will come to market as the pent-up flow of exits continues, (3) Assets acquired by the banks during economic difficulties are expected to come to market, (4) While fund-raising still remains difficult, liquidity concerns are likely to recede and fundraising should recover.

Threats: (1) Macroeconomic uncertainty continues, (2) An increased regulatory burden may be placed upon private equity; the full impact of the regulatory changes are yet to become clear, (3) Refinancing challenges remain for private equity-backed assets, (4) The IPO market as an exit route for private equity remains uncertain

Outlook: (1) There is a large portfolio of private equity-backed UK assets expected to be exited, so the flow of assets to market is set to increase, (2) As credit becomes increasingly available by investors searching for yield in the current low-interest rate environment, transactions should continue to scale up in size; similarly, as investors search for yield, terms will shift in favour of borrowers, (3) Fund-raising conditions will remain challenging.

3.3. Comparison of Turkey and The United Kingdom

In this part of analysis, Turkey and the United kingdom are compared based on the some development indicators of venture capital. These are consist of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding resource of venture capital companies.

In this comparison, since Turkey is an emerging country, it is not expected that the values of Turkey are close to the values of UK. But, with this comparison, improving trend of the venture capital in Turkey can be understood and it can give an opinion about the situation of the industry.

Research and development expenditure of Turkey and the United Kingdom between 2007-2009 are shown in the Table 2.

Table 2: Research and Development Expenditure

	% of GDP		
Country	2007	2008	2009
Turkey	0.72	0.73	0.85
United Kingdom	1.78	1.77	1.87

Source: (THE WORLD BANK, 2012), <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

It is seen from the Table 1 that although it is small in amount, there is an increasing trend of the venture capital rekated to the research and development expenditure in Turkey during the 2007-2009 term.

Patent applications of residents and nonresidents in Turkey and the United Kingdom between 2007-2009 are shown in the Table 3:

Table 3: Patent Applications of Residents and Nonresidents.

	Residents Patent Applications			Nonresidents Patent Applications		
Country	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Turkey	1.180	2.221	2.555	211	176	177
United Kingdom	17.375	16.523	15.985	7.624	6.856	6.480

Source: (THE WORLD BANK, 2012), <http://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD>

As it is seen from the Table 3, while residents patent applications more and increase, nonresidents patent applications small and decrease along the analysis term.

The number of venture capital investment trust and portfolio values of them in Turkey and the United Kingdom between 2000 and 2011 are shown in the Table 4.

Table 4: Number of Venture Capital Companies

	Number of Venture Capital Companies	
Year	Turkey	United Kingdom
2009	2	365
2010	2	397
2011/09	4	405

Source: (CMBT, 2012 and BVCA, 2011).

Although there are only 2 companies in Turkey before the year 2011, it doubles in 2011. This shows that there is an improvement in this industry as shown in the Table 4, even the number of companies is very small.

Funding resources of venture capital companies in Turkey and the United Kingdom are shown in the Table 5.

Table 5: Venture Capital Funding Resources in Turkey and UK

Turkey	United Kingdom
❖ Funds of Banks ❖ Funds of independent venture capital firms ❖ Funds of venture capital firms' parts ❖ Funds of private companies investing on the small and medium size companies ❖ Funds of R&D private corporations	❖ Funds of banks ❖ Investment institutions based funds ❖ Business expansions funds ❖ Funds of Corporations ❖ Funds of semiofficial instutions

Source: KUĞU, 2004:149)

As it is shown in the Table 5, the important difference concerning with the funding resources between Turkey and the UK is that Turkey does not use any public funds.

4. Conclusion

In this study, I have tried to search the conditions of venture capital financing model in Turkey and the United Kingdom and then compare between these countries. For this research, mainly I have looked into the legal status and taxation, limited exit options and problems with protection of minority shareholders. For the comparioson of these two countries, I have used the indicators of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of the venture capital companies.

The review of the literature about the venture capital indicates that venture capital financing model is very crucial for a country, especially for the emerging countries. Since this financing model includes both financial and social objectives, countries can accomplish economic development and also social projects such as job creation.

The results of the study show that although there are basic regulatory infrastructure, various taxation incentives, exit options and protection of minority shareholders rights, venture capital financing model in Turkey is quite insufficient. The reasons why venture capital in Turkey is so weak can be explained by the situations that protection of minority shareholder rights is not enough, the funds in Turkey usually have short term maturity, there are few expert consulting firms and openness to the innovation is very weak.

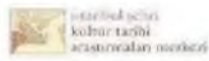
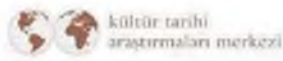
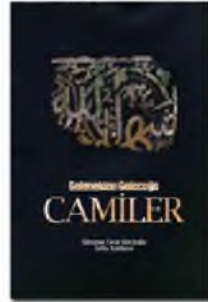
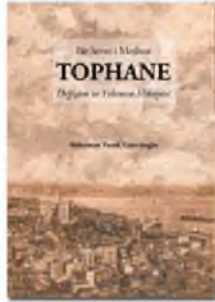
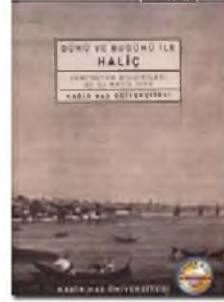
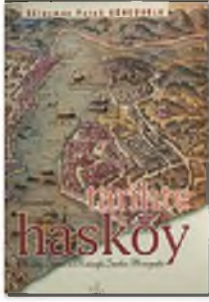
In addition, the results of the comparison between Turkey and UK show that even it is inadequate there is an increasing trend of the venture capital about the research and development expenditure in Turkey, while patent applications of residents more and increase gradually, patent applications of nonresidents less and decrease during the 2009-2011 term, the number of venture capital companies doubled in recent years and as a disadvantage there is no public fund usage in Turkey.

The comparison results also indicate that all of the indicators have an increasing trend in Turkey like UK, but sources of funds are not same as UK. There is no public fund in the resources of venture capital in Turkey. Since the success of venture capital financing model at the beginning mostly depends on the government supports, insufficiency of the venture capital in Turkey can be also explained by the lack of government support as a fund.

References

- BEŞKARDEŞLER, Halil (2010), "Venture Capital in the world and in the Turkey", Master Thesis, University of Kadir Has, Finance and Banking Division, Turkey.
- BVCA (2011), British Private Equity and Venture Capital Association, Private Equity and Venture Capital Report on Investment Activity. <http://admin.bvca.co.uk/library/documents/RIA.pdf>, 9 July 2012.
- CMBT (2012), Capital Markets Board of Turkey, Venture Capital Investment Trusts, <http://www.CMBT.gov.tr/indexpage.aspx?pageid=7&submenuheader=5>, 9 July, 2012.
- ÇETİNDAMAR KARAÖMERLİOĞLU, Dilek and Jacobsson Staffan (2000), "The Swedish Venture Capital Industry: An Infant, Adolescent Or Grown-Up?", Venture Capital, Vol. 2, No. 1, 61-88.
- ÇİMAT, Ali ve Atakan Laçın (2002), "KOBİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Risk Sermayesi", Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği, 112-113.
- DATE, Sachin (2011), "Regional and Country Profiles, United Kingdom, The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index , Ernst&Young, IESE Business School University of Navarra, 2011 Annual, pg.224.
- DELOITTE (2007), Private Equity in Turkey, A Practical Guide for Turkish Companies and Investors, pg.1-20.

- EVCA (2012), "Activity Data on Fundraising, Investments and Divestments by Private Equity and Venture Capital Firms in Europe", Yearbook.
http://www.evca.eu/uploadedfiles/home/press_room/Yearbook_2012_Presentation_all.pdf, 9 July 2012.
- JO Taylor (2004), "A Guide to Venture Capital Term Sheets", British Venture Capital Association, May.
- KUÇU, Tayfun Deniz (2004), "Finansman Yöntemi Olarak Risk Sermayesi", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:11 Say :2.
- LERNER, J., B. Watson (2008), "The public venture capital challenge: the Australian case", Venture Capital, Vol. 10, No. 1, January, 1–20.
- NVCA (2012), National Venture Capital Association, Yearbook.
http://www.nvca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257&Itemid=103, 9 July 2012.
- ÖZDEMİR, Demet (2011), "Regional and Country Profiles, Turkey, The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index , Ernst&Young, IESE Business School University of Navarra, 2011 Annual, pg.218.
- ÖZGÜNEŞ, Kadri (2006), "IPO Performances of VC-Backed & Non-VC-Backed Companies: A Cross Country Comparison of Germany & The UK", Master Thesis, Bogazici University.
- RUBIN, Julia Sass (2009), "Developmental venture capital: conceptualizing the field", Venture Capital, Vol. 11, No. 4, October, 335–360
- THE WORLD BANK (2012), Data, Research and development expenditure, <http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>, 9 July 2012.
- THE WORLD BANK (2012), Data, Patent applications residents, <http://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD>, 9 July 2012.
- USSAL, Sahbaz (2010), "How to foster a venture capital industry in Turkey? A Design for a Public Fund of Funds", Economic Policy Research Foundation of turkey (TEPAV), March 11.
- VERMEULEN, Erik P.M. and Diogo Pereira Dias Nunes (2012), "The Evolution and Regulation of Venture Capital Funds", Topics in Corporate Law & Economics.
- YARDIMCIOĞLU, Mahmut, Nuray DEMIREL (2008), "Private Equity As An Alternative Financial Method That Support Entrepreneurship: Turkey Case, KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:14 Haziran.

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

İstanbul şehri
kültür tarihi
araştırmaları merkezi

kültür tarihi
araştırmaları merkezi

*"Doğru düşünen ve dünyındüğünlü yapmak iradesine sahip olan bir insan
hürdür. Hem doğru düşünmeden, hem de iradeden mahrum ise bekimi
(hayvan)'dır. Doğru düşünüp de iradesi yok ise o, köledir. İlim ve felsefe ile
meygul kimselerden bazıları kölelikte öteki insanlardan geri kalmazlar.
Bunların bilgilerinden fayda gelmeyeceği gibi, kendileri de diğer ilim erbabı
için utanç sebebi olurlar."*

Farabi (Ö.950)

MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM: TÜRKİYE’NİN GELECEK VİZYONU

**DİRİLİŞİMİZ;
MİLLİLİĞİN İHYASINDADIR:
YENİ BİR MUŞTUNUN
HABERCİSİ**

**NEO-CONİZM’İN
EMPERYALİST FİKRİ**

www.yenifikirdergisi.com
yenifikir@hotmail.com

YALNIZ DEĞİLSİNİZ

www.kizilay.org.tr